

S. Mecid TABATABAÎ

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
مُحَمَّدٌ عَبْدُ اللَّهِ
وَالْآخِرُ وَالْأَوَّلُ
عَلَيْهِ السَّلَامُ

GAYBET DÖNEMİ TARİHİ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

S. Mecid TABATABAÎ

GAYBET DÖNEMİ TARİHİ

Çeviri
Yakup Kumak

el-Mustafa Yayınları: 23

ISBN: 978-605-9982-04-7

Gaybet Dönemi Tarihi

T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 27932

© el-Mustafa Yayınları, 2014

Bu kitabın tüm yayın hakları,
el-Mustafa Yayınları'na aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı ya-
pılabilir, izinsiz olarak hiçbir bi-
çimde çoğaltılamaz, dağıtılamaz.

Eserin özgün adı

تاریخ عصر غیبت

Târih-i Asr-i Ğaybet

Yayın Yönetmeni

Dr. Resul Abdullahi

Yazar

S. Mecid Tabatabaî

Çeviri

Yakup Kumak

Editör

Yusuf Tazegün

Tashih ve Redakte

Sadık Altuntaş

Son Okur

Dr. Fazıl Ağış

Sayfa Düzeni

DBY Ajans

Kapak Tasarımı

Faruk Atlan

Birinci Baskı

İstanbul, Haziran 2014

Baskı ve Cilt

Yılmaz Basın Yayın

Maltepe Mah. Litros yolu 2. Matbaacılar sitesi 3NB2

Topkapı / İstanbul • Tel: 0212 493 00 85

(Sertifika no: 27185)

Uluslararası el-Mustafa Üniversitesi
Türkiye Temsilciliği

Merkez Efendi Mah. Mevlana Cad. Aktaş Apt. No: 108

Zeytinburnu / İSTANBUL Tel: (0212) 664 46 40

www.elmustafa.com.tr • elmustafa@hotmail.com.tr

İçindekiler

› Başlarken.....	9
------------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

Gaybet Dönemi Kaynaklarının İncelenmesi ve Tanıtılması

1. Gaybet Konusu Hakkında Yazılmış Kitaplar.....	13
2. Ricâl Kitapları.....	20
3. Tarih Kitapları.....	20
Özet.....	22
Sorular.....	22
Araştırma Konusu.....	22
Daha Fazla Bilgi İçin Kaynaklar.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

Onikinci İmam'ın (a.f) Hayatına Kısa Bir Bakış

1. Doğumu.....	27
2. İsmi.....	28
3. Lakapları.....	28
4. Annesi.....	29
5. Gizli Doğum.....	33
6. Siması ve Özellikleri.....	34
7- İmam Mehdi'in (a.f.) Yaşam Dönemleri.....	36
Özet.....	40
Sorular.....	41
Araştırma.....	42
Daha Fazla Bilgi İçin Kaynaklar.....	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Gaybet Döneminin Başlangıcında Abbasîler'in Siyasî, Toplumsal ve Fikrî Durumu

1. İncelemenin Gerekliği.....	45
2. Abbasîler Dönemi.....	45
3. Bu Dönemin Siyasî, İctimaî ve Fikrî Konumu.....	46
Özet.....	75
Sorular.....	76
Araştırma.....	77
Daha Fazla Bilgi İçin Kaynaklar.....	78

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Gaybet Döneminin Başlangıcında Şia'nın Siyasî, Toplumsal ve Fikrî Durumu

a) Fikrî Konum.....	83
b) Siyasî Konum.....	85
c) Toplumsal Konum.....	89
Özet.....	100
Sorular.....	100
Araştırma.....	101
Daha Fazla Bilgi İçin Kaynaklar.....	101

BEŞİNCİ BÖLÜM

Şia'nın Gaybet Dönemi'ne Girişine Ortam Hazırlanması

1- Hz. Resulullah (s.a.a).....	106
2- İmam Ali (a.s).....	107
3-Hz. Fatıma (s.a).....	107
4-İmam Hasan Mucteba (a.s).....	107
5-İmam Hüseyin (a.s).....	108
6-İmam Seccad (a.s).....	108
7-İmam Bâkır (a.s).....	109
8-İmam Sâdık (a.s).....	110
9-İmam Kâzım (a.s).....	111

10-İmam Rıza (a.s)	112
11- İmam Muhammed Taki (a.s).....	113
12-İmam Ali Nakî ve İmam Hasan Askerî (a.s)	113
Özet.....	133
Sorular.....	135
Araştırma.....	135
Daha Fazla Bilgi İçin Kaynaklar.....	136

ALTINCI BÖLÜM

Gaybet-i Sugra Dönemi (H. 260-329)

1. Gaybet-i Sugra Dönemi'nin Siyasî, Toplumsal ve Fikrî Konumu	139
2. Gaybetin Tarihi ve Başlangıç Şekli	147
3. Gaybet-i Sugra Dönemi'nin Özellikleri.....	154
4. İmam Askerî'nin (a.s) Şehadetinden Sonraki İhtilaflar.....	154
5. Dört Nâib'in Atanması	155
6. Gaybet-i Sugra Dönemi'nde Genel Vekillerin Tayini.....	165
7. Yalancı ve İhanet Eden Vekiller.....	168
8. Şia'nın Fikrî, Siyasî ve Toplumsal Konumu.....	175
Özet.....	179
Sorular.....	180
Araştırma.....	180
Daha Fazla Bilgi İçin Kaynaklar.....	181

YEDİNCİ BÖLÜM

Gaybet-i Kubra Dönemi

1- Gaybet-i Kubra Dönemi'nde Şia ve Devletleri.....	185
2. Şia Âlimlerinin Düşünce ve Siyasî Mücadelesi.....	192
3. Mehdilik ve Bâblık İddiasında Bulunanlar	201
Özet.....	203
Sorular.....	203
Araştırma.....	204
Daha Fazla Bilgi İçin Kaynaklar.....	204

SEKİZİNCİ BÖLÜM

İmam Mehdi'nin (a.f) Nişaneleri ve Sîresi

1. Sîresi (Pratik Yaşamı).....	207
2. Eserleri.....	213
Özet.....	217
Sorular.....	217
Araştırma.....	218
Daha Fazla Bilgi İçin Kaynaklar.....	218
› Kaynakça.....	219

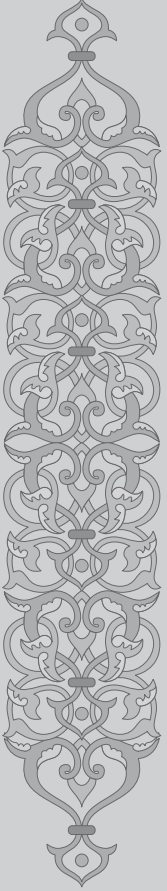
Başlarken

Gaybet meselesiyle ilgili kelami konuların dışında, Hz. Mehdi'nin (a.f.) gaybet ve kıyamı hakkında masumlardan birçok rivayet nakledilmiştir. Peygamber'in vefatından sonra günümüze kadar, tüm İslami ekoller içerisinde bunca Mehdilik iddiasında bulunanların olması, Mehdeviyet'in Müslümanlar arasında sabit ve kesin bir asl olduğunu ve sadece gerçek Mehdi'nin kim olduğu sorusunun kaldığını göstermektedir.

Altı yüzden fazla rivayet Mehdeviyet ve Mehdi konusuna değinmiş, o dönem hakkında bilgi vermiş ve Müslümanları bunun için hazırlamıştır. Mes'udi, Mehdeviyet ve gaybet için hazırlanan bu ortam hakkında "İsbat'ül Vasiyyet" kitabında, onuncu ve on birinci imamın özel tutumlarına, Şiaların doğrudan onlarla görüşmemelerine ve vekiller aracılığıyla bu iki imamla irtibat kurulduğuna değindikten sonra, "İşte tüm bunlar on ikinci imamın gaybetinin bir ön hazırlığı niteliğindeydi." diyor.

On birinci İmam Hasani Askeri'nin (a.s) şehadetinden sonra, hicri 260 yılından 329 yılına kadar yani 69 yıl "Gaybet-i Suğra" (Küçük Gizlilik) dönemidir. O zamandan Hz. Mehdi (a.s) zuhur edinceye kadar ki dönem ise "Gaybet-u Kubra" (Büyük Gizlilik) dönemidir.

Gaybet-i Suğra'da, halkın İmam Mehdi (a.s) ile ilişkisi tamamen kesilmedi, ama sınırlıydı. Ehlibeyt dostları "Özel naipler" vasıtasıyla sorunlarını İmam'a ulaştırıp cevap alabiliyorlardı ve bu naipler o Hazretin muhtelif şehirlerdeki vekilleriyle irtibat halindeydiler. Gaybet-i Suğra dönemi, halk ile İmam arasındaki irtibatın

tamamen kesildiği “Gaybet-i Kubra” dönemi için bir hazırlık olarak tanımlanabilir. Bu dönemde halk, İmam’ın genel vekilleri sayılan müçtehit ve fakihlere başvurmakla görevli kılındılar.

Eğer Gaybet-i Kubra ansızın ve birden gerçekleşseydi düşüncelerin sapmasına ve zihinlerin onu kabullenmemesine sebep olabilirdi; ama Gaybet-i Suğra müddetince zihinler yavaş-yavaş hazırlandı ve daha sonra Gaybet-i Kubra dönemi başladı. Ayrıca Gaybet-i Suğra zamanında, özel naipeler vasıtasıyla İmam (a.s) ile sağlanan irtibat ve o dönemde Şiilerden bazılarının İmam Mehdi (a.s)’ın huzuruna gitmeleri onun doğum ve hayatı meselesini daha da sağlamlaştırdı.

Peygamber (s.a.a) ve imamların bildirdikleri gibi Yüce Allah; Ehlibeyt izleyicilerinin inançlarının sarsılmaması, imamlara olan inançlarını yitirmemeleri, Hz. Mehdi’yi ve ilahi kurtuluşu beklemeleri, gaybet zamanında Allah’ın dinine sarılıp kendilerini eğitmeleri ve Allah’ın emri gelinceye kadar dini vazifelerini yerine getirmeleri için, tam gaybete hazırlık gayesiyle kısa müddetli olan “Gaybet-i Suğra” ve ondan sonra uzun müddetli olan “Gaybet-i Kubra” olmak üzere, İmam Mehdi (a.s) için iki çeşit gaybet takdir etmiştir.

Bu kitabımızda asıl amacımız işte bu iki dönemi sosyal, ekonomik, siyasal ve fikri yönden incelemek, günümüze ışık tutacak tahlilleri yapmaktır. Fakat öncesinde 12. İmam Hz. Mehdi hakkında genel bilgi verilecek ve bu iki dönemi iyi tahlil edebilmek için gerekli kaynaklar tanıtılacaktır.

Umarız özellikle tarih konusunda ders alan ve araştırma yapmak isteyen öğrencilerimize faydalı olur.

Son olarak değerli üstatlardan ve görüş sahiplerinden bizimle işbirliği yaparak, bize yol göstermelerini ve önerilerde bulunarak yayınevimize yardımcı olmalarını rica ediyoruz.

el-Mustafa Üniversitesi Türkiye Temsilciliği
el-Mustafa Yayınları

Birinci Bölüm

Gaybet Dönemi Kaynaklarının İncelenmesi ve Tanıtılması

O nikinci İmam'ın (a.s. = aleyhisselâm = O'na selam olsun) Gaybet hadisesi “itikadî” ve “tarihî” olarak iki açıdan incelenebilir.

Hicret'in Dördüncü Asrı'nın ilk yarısından bu yana bilginlerin çoğu İmam'ın (a.s) Gaybeti'ni sadece itikadî olarak incelemişlerdir. Hâlbuki bu olayın tarihî yönü de vardır. Anlaşıldığı kadarıyla Gaybet Dönemi'yle İmamet'in yakın ilişkisi, bu konunun Şia kelâmının konularında yer edinmesi ve tarihî boyutlarının görmezlikten gelinmesine sebep olmuştur.

Biz, konuyu tarihî açıdan (ve kısaca birkaç itikadî boyuttan) ele almayı hedefliyoruz. Onikinci İmam'ın (a.s) Gaybet zeminlerine aşina olmak, vekâletin gizli örgütlenmesi; oluşumu ve bu örgütlenmenin tekâmül seyri ve Gaybet-i Sugra zamanındaki rolü, tarihî bakış açısının en önemli konularındandır.

Onikinci İmam'ın (a.s) ve Gaybet Asrı'nın tarihini araştırmak için aşağıdaki kitaplardan faydalanılabilir:

- a) Gaybet konusu hakkında yazılmış kitaplar;
- b) Ricâl kitapları;
- c) Tarihî kitaplar.

1. Gaybet Konusu Hakkında Yazılmış Kitaplar

Çok genel bir bakışla Gaybet hakkında yazılmış kitaplar tarihsel bakış açılarıyla üç gruba ayrılabilir:

a) Hicrî 260 Yılına Kadar Yazılan Kitaplar

İmamlar'ın (a.s) ashabı ve öğrencileri (260 h/ 874 m) (İmam Askerî'nin (a.s) şehadeti) "Dört yüz ilke" (el-Usulü'l-Erbaa Miye)¹ ismiyle meşhur olan, yaklaşık dört yüz kitap yazmışlardır. Bu usul ve kitaplar Dördüncü ve Beşinci Asırlar'da Şia rivayetlerinin aslını teşkil etmekteydiler. Bunların bazıları Peygamber (s.a.a. = sallallahu aleyhi ve âlihi ve sellem = Allah'ın salât ve selamı, O'na ve âli olan Ehlibeyt'ine olsun) ve İmamlar'ın (a.s) hadislerinden nakledilmiş olup söz konusu bu kitaplarda İmam Mehdi'nin (a.c.f = accel Allahu ferece = Allah ferecini, kurtuluş için ortaya çıkışını tez eylesin) gaybeti dile getirilmiştir. İmamiye Şiası'nın Dokuzuncu ve Onuncu İmamı'nın (a.s) vekili Ali bin Mehziyar, Hasan b. Mahbûb ve Fazl b. Şâzân'ın aşağıdaki kitapları örnek gösterilebilir:

1- Ali b. Mehziyar Ahvazî

Ali b. Mehziyar Ahvazî, İmam Cevad'ın (a.s) çok yakın yardımcılardan olup Dokuzuncu ve Onuncu İmam'ın (a.s) Ahvaz temsilcisi ve vekiliydi. Söz konusu bu şahıs "el-Melâhim" ve "el-Kaim" isimlerinde iki kitap geride bırakmıştır ve bu iki kitapta İmam'ın (a.s) gaybeti ve kılıçla kıyam etmesi konusuna yer verilmiştir.² Sikatü'l-İslâm Şeyh Kuleynî ve Şeyh Sadûk, Dokuzuncu ve Onuncu İmam'ın (a.s) Ahvaz'daki vekil ve temsilcilerinden Ali b. Mehziyar'ın çocukları İbrahim ve Muhammed'in yazdıklarına dayanarak İmamiyye'nin gizli faaliyetleri konusunda kullanılan önemli yöntemlere yer verilmiştir.³

2- Hasan b. Mahbûb

Hasan b. Mahbûb (ö: 224 h/838 m) gaybet konusunda "Meşiyha" isminde bir kitap yazmıştır. Söz konusu bu kitapta Hasan b. Mahbûb, çoğunluğu İmamlar'a (a.s) ait olan hikâyelere yer vermiştir. Her ne kadar

¹ Bkz: Şeyh Aga Bozorg Tahrani, ez-Zeriatü ilâ Tesanifi's-Şia, c.2, s.125-168; Cafer Sübhani, Külliyyatü fi İlmi'r-Ricâl, s.465-468; Haşim Ma'rufî'l-Hasenî, el-Mebadiyyü'l-Ammeti li'l Fikhi'l Caferî, s.72-76.

² Bkz: Ahmed b. Ali Necâşî, Ricâl-i Necâşî, s.191; Şeyh Tûsî, el-Müfehrest, s.216.

³ Bkz. Dr. Casim Hüseyin, Tarih-i Siyasi-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom (a.s), s.22.

bu kitap, varlığını korumasa da İmamiye'nin kaynaklarında bu kitaptan yapılan nakiller mevcuttur.⁴

3- Fazl b. Şâzân

İmamiye'nin tanınmış âlimlerinden ve Onbirinci İmam'ın (a.s) saygı ve övgüsüne mazhar olan Fazl b. Şâzân "el-Gaybe" adı altında bir kitap yazmıştır.⁵Anlaşıldığı kadarıyla söz konusu bu kitabın konularının çoğu Hasan b. Mahbûb'un kitabından alınmıştır.⁶

Fazl b. Şâzân'ın İmam Askerî'nin (a.s) vefatından (h. 260 yılında) iki ay önce vefat etmesi hasebiyle Şeyh Tûsî'nin "el-Gaybe" kitabında yaptığı gibi daha sonraki yazarlar Fazl b. Şâzân'ın kitabına dayanmışlardır. Behaüddîn Telî'de (ö. 790 h/ 1388 m) Fazl b. Şâzân'ın kitabının özeti olan "el-Gaybe" adı altında bir kitap yazmıştır.⁷

Mir Levhî'nin⁸ "Kıfayetü'l-Mehdi fî Ma'rifeti'l-Mehdi" ve Mirza Hüseyin Nuri'nin⁹ "Keşfü'l-Estar" gibi kitaplarının Fazl b. Şâzân'ın "el-Gaybe" adlı kitabı üzerinden kaleme alındığı anlaşılmaktadır.¹⁰

b) Gaybet-i Sugra (Küçük Gaybet) Dönemi Boyunca Yazılmış Kitaplar

Gaybet-i Sugra Dönemi'nde ve o döneme yakın (239-260 h.) olarak yazılan kitaplar genelde önceki dönemlerde yazılmış kitaplar esasına göre kaleme alınmışlardır. Bu eserlerin yazarları genelde İmam Mehdi (a.f.) vasıtasıyla yönlendirilen "Örgütsel Vekâlet Teşkilatı"nın gizli çalışmalarında yer almış mübelliğlerdi. Bu yazarlar, çokça telifin olduğu o günlerde tarihî kitaplarda bulunamayacak ölçüde önemli bilgileri kayıt altına almışlardır. Örnek olarak aşağıdaki kitaplara işaret edilebilir:

⁴ a.g.e., s.23.

⁵ Bkz. Ricâl-i Necâşî, s. 191; el-Fihrist, s.226.

⁶ Bkz. Safî Gülpâyigânî, Muntahabü'l-Eseri fî'l-İmami's-Sânâşer (a.s), s.467.

⁷ Bkz, ez-Zeriatü ilâ Tesanifi's-Şia, c.20, s.201.

⁸ Hicrî on birinci asırda vefat etmiştir.

⁹ Hicrî 1320 yılında vefat etmiştir.

¹⁰ Bkz. Muntahabü'l-Eser, s.467; ez-Zeriatü ilâ Tesanifi's-Şia, c.16, s.82; Tarih-i Siyasî-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom (a.s), s.23.

1- İbrahim b. İshak Nihavendî'nin Telifi "el-Gaybe"si

İbrahim b. İshak Nihavendî (ö. 286 h/ 899 m) 262 h/ 876 m yılında Bağdad'da Onikinci İmam'ın (a.s) Nâibliği iddiasında bulundu.¹¹ Söz konusu bu şahıs "Gulât" bakış açısını yansıtan bir kitap yazdı. Daha sonraları Nu'manî (ö. 360 h/970 m) kitabındaki bilgileri Nihavendî, "el-Gaybe" adlı meşhur kitabında geniş ölçüde yer verdi.¹²

2- Abdullah b. Cafer Himyerî'nin Telifi "el-Gaybetü ve'l-Hayre"si

Himyerî 293 h/ 905 m yılından sonra vefat etmiştir. Himyerî, Onbirinci ve Onikinci İmam'ın yakın yardımcılarının olması ve Gaybet-i Sugra zamanında İmam Mehdi'nin (a.c.f) birinci ve ikinci Nâiblik görevini üstlenmesi hasebiyle kitabı çok önemlidir. Maalesef bu kitaptan hiçbir eser kalmamıştır.

3- "el-İmametü ve'l-Tebisiretü mine'l-Hayre"

Bu kitap İbn Bâbeveyh'in (329 h/940 h) telifi olan bu kitap da ortadan kaybolmuştur, ne var ki Bâbeveyh'in oğlu Şeyh Sadûk (ö. 382 h/991 m) ve Şeyh Tûsî (ö. 460 h/1068 m) bu eserden çokça yararlanmışlardır.¹³

4- Sikatü'l-İslâm Kuleynî'nin Telifi "el-Kâfî"

Sikatü'l-İslâm Kuleynî (ö. 329 m/ 1068 h)¹⁴ çok değerli "el-Kâfî" kitabının önemli bir bölümünü "el-Hücce" adı altında gaybet meselesine has kılmıştır. Kuleynî ele aldığı konularla Hicrî 260-329 yılları arasında gaybet hakkında önemli bilgilere yer vermiş ve bu dönemlerde Onikinci İmam'ın (a.s) sefirlerine vurgu yaparak onların rollerini temellendirmiştir. Kuleynî çok değerli bu kitabında Ma'sûm İmamlar'a dayandırdığı çeşitli hadislerle Onikinci İmam'ın (a.s) gaybet konusunu kaydetmiştir.

¹¹ Allame Meclîsî, Bihârü'l-Envâr, c.51, s.300.

¹² Bkz: Tarih-i Siyasi-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom (a.s), s.24.

¹³ a.g.e..

¹⁴ el-Kâfî'nin basılmış nüshalarının ilk sayfasında Kuleynî'nin hicir 328 veya Hicrî 329 yılında öldüğü hakkında tereddüt edilmiştir.

Kuleynî bu konuları Hasan b. Mahbûb (ö. 224 h/ 838 m); Abdullah b. Yakub Ufurî (ö. 250 h/ 864 m); Hasan b. Suma'a (ö. 263 h/ 877 m) gibi "Vâkıfıyye" ve "İmamıyye" gibi çok eski yazarlardan rivayet etmiştir. Hatırlatılması gerekir ki Onikinci İmam'ın (a.s) vekilleri hakkındaki temel bilgiler, Sikatü'l-İslâm Kuleynî'nin "el-Kâfî" kitabında yer almaktadır.

c) H. 329 Yılından Sonra Gaybet Konusunda Yazılan Kitaplar

H. 329 yılında Gaybet-i Sugra hadisesinin kendini göstermesi, İmamiye Şia'sının tarihinde yeni bir dönemin temellerini oluşturmuştur.

İmam Mehdi'nin (a.f.) gaybetinin uzun olması ve yeni şüphelere cevap vermek için önceden yazılmış kitaplardan daha farklı eserlere ihtiyaç vardı, bu sebeple Şia âlim ve fakihleri bu konu ile ilgili önemli eserler kaleme almış ve bizlere miras bırakmışlardır.

Gaybet konusunda bu dönemde yazılmış kitapların İmamiye Şia'sının esasını oluşturduğu söylenebilir. O eserlerden beş tanesi şunlardan ibarettir:

1- Nu'mânî'nin (ö. 360 h/970 m) Telifi "el-Gaybe"si

İbn Ebi Zeynep ve Nu'mânî olarak tanınan Muhammed b. İbrahim b. Cafer, Vasıt şehri köylerinden birisi olan "Nu'mânîye" ahalisindendi. Nu'mânî Bağdad'a hicret etti ve Sikatü'l-İslâm Kuleynî ve İbn Ukde'nin (ö. 333 h/944 m) gözetimi altında hadis ilmini öğrenerek İmam Askerî'nin (a.s) şahadetinden sonra "el-Gaybe" ismindeki kitabını yazdı. Nu'mânî yazdığı bu kitabında Peygamber (s.a.a.) ve İmamlar'ın (a.s) ön gördüğü hadisleri naklederek İmam Mehdi'nin (a.c.f) gaybetinin gerekliliğini ispat etmeye çalıştı ve itikadî bakış açılarını dikkate almaksızın bu konuda daha önce kitap yazan yazarların görüşlerinden faydalandı.

Mes'ûdî'den sonra (ö. 345 h/ 956 m) Kuleynî'nin kitabından İmamlar'a (a.s) ait hadisleri ilk kez tefsir eden birisi olması hasebiyle Nu'mânî'nin kayda değer bir önemi vardır. Söz konusu bu hadisler, İmam Mehdi'nin (a.c.f) iki gaybeti olacağı gibi çok önemli bir meseleye işaret etmektedir. Nu'mânî kısaca gaybete değindikten sonra Hicrî 329 yılına kadar devam eden Onikinci İmam'ın (a.s) dört Nâibi'ni açıklamaktadır. İkinci gaybet

de dört Nâibin vefatından sonra başlamaktadır.¹⁵ Nu'mânî'nin Gaybet tefsiri, gaybet konusunda daha sonraki İmamiye Şiasının temel eserlerinden sayılmıştır.¹⁶

2- Şeyh Sadûk'un Telifi (ö. 381 h./ 991 m.) “Kemâlu'd-dîn ve Temâmu'n-Ni'me”

Şeyh Sadûk olarak tanınan Muhammed b. Ali. Bâbeveyh, adı geçen kitabında gaybet konusunu işlemiştir. Yazar kitaptaki bilgileri Hicrî 260 yılından önce yazılan Şia'nın temel kaynaklarından aldığı için Şia mezhebinde önemli bir yere sahiptir.¹⁷

Şeyh Sadûk'un babası büyük fakihlerden olması ve İmam'ın (a.f.) Kum şehirindeki vekili olması sebebiyle İmam'ın (a.f.) vekilleriyle aralarında geçen bilgileri elde etti. O, bu kitabı yazmasındaki hedefini açıklarken şöyle diyor:

... Bir gece rüyamda İmam Mehdi'nin (a.f.) Kâbe'nin yanında durduğunu gördüm. Selam verdim. Selamımın cevabını vererek şöyle buyurdu:

Neden üzüntünün giderilmesi için Gaybet hakkında bir kitap yazmıyorsun?

Şöyle dedim:

Ey Rasulullah'ın oğlu! Ben sizin gaybetiniz hakkında birkaç kitap yazdım.

İmam şöyle buyurdu:

Hayır, ben o konuları demedim zaten, gaybetim hakkında bir kitap yaz ve bütün peygamberlerin gaybetlerini naklet.

Sonra kayboldu. Tedirgin bir şekilde uyandım ve sonra güneş çıkıncaya kadar ağlayarak dua ettim. Sabah olduktan sonra Allah'ın velisi ve hüccetinin emrini yerine getirmek için bu kitabı yazmaya başladım.¹⁸

¹⁵ Nu'mânî, el-Gaybe, s.91-92.

¹⁶ Bkz: Tarih-i Siyasî-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom (a.s), s.25.

¹⁷ Şeyh Sadûk, *Kemâlu'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me*, s. 19.

¹⁸ a.g.e., Mukaddime.

“Kemâlu’d-dîn ve Temâmun-Ni’me” kitabı, ansiklopedik mahiyette bir hadis mecmuasıdır, bu kitap İmam Mehdi’nin (a.f.) hakkında değişik konuları içermektedir.

3- Şeyh Müfid’in (ö. 413 h/ 1022 m) Telifi “el-Fusulü’l-Aşeretü fi’l-Gaybe”

Şeyh Mufid olarak tanınan Muhammed b. Muhammed, İmamiyye Şiası’nın taklîd mercilerindendir. Gaybet hakkında akidevî konuların derinlik kazanması sebebiyle Şeyh Mufid, İmam’ın (a.f.) gaybetini savunmak için beş makale yazmanın yanında “el-Fusulü’l-Aşeretü fi’l-Gaybe” kitabını kaleme aldı. Çok değerli bu kitapta Hicrî 260 yılından önce Onikinci İmam’ın (a.s) tarihî gaybet koşullarını içeren bilgiler sunulmuştur.

4- Şeyh Müfid’in Telifi “el-İrşâd”

Şeyh Mufid bu kitabında hadis naklederken Kuleynî ve Nu’mânî’nin yöntemini takip etmektedir.

O, kitabında her şeyden önce İmam Mehdi’nin (a.f.) varlığını kanıtlamış ve daha sonra ömrünün normal insanlardan çok daha fazla olması konusunu yorumlamıştır.

Şeyh Mufid’in “el-İrşâd” kitabında Onikinci İmam’ı (a.f.) ele almasının yanı sıra, diğer İmamlar’a da (a.s) değindiğinin hatırlatılmasında yarar vardır.

5- Şeyh Tûsî’nin (ö. 460 h/ 1067 m) Telifi “el-Gaybe”

Şeyhu’t-Taife ve Şeyh Tûsî olarak bilinen ve Şia âlimlerinden olan Muhammed b. Hasan Tûsî, eserlerinde İmam Mehdi’nin (a.f.) gaybetini söz konusu etmiştir. Şeyh Tûsî’nin gaybet konusunda en önemli eseri olan “el-Gaybe” kitabında İmam Mehdi’nin (a.f.) gaybetini hem aklî hem de naklî delillerle kanıtlamıştır.

Şeyh Tûsî, Ahmed b. Nuh Basrî’nin “Ahbâru’l-Vukela el-Erbâa” adlı eserinden güvenilir ve sağlam tarihî delilleri naklederek İmam’ın (a.f.)

dört vekilinin gaybet dönemindeki faaliyetlerinden bahsetmiştir, ancak günümüzde bu eser elde bulunmamaktadır.

Şeyh Tûsî'nin bu eseri, daha sonraki İmamiyye yazarlarının Onikinci İmam'ın (a.f.) gaybeti hakkında temel kaynağı olmuştur. Merhum Meclisi (ö. 1111 h./ 1699 m), bu kitaptan çokça faydalanmıştır.

2. Ricâl Kitapları

Ricâl kitapları, ravi ve hadis toplayan âlimlerin ilmî tarihçelerini ve bu âlimlerin her birinin itikadî ve siyasî güvenilirlik ölçülerini belirtmesi açılarından Oniki İmam'ın (a.s) siyasî tarihînin araştırılması için aslî kaynaklardan birisidir. Bu kitap ve kaynaklar okuyucuyu Gaybet-i Sugra Dönemi'nde vekillerin İmamlar'la, İmamlar'ın takipçileriyle ve özellikle vekillerin İmamiyye âlimleriyle olan bağlarını incelemeye yardımcı olur. İmamiyye âlimleri, Dördüncü ve Beşinci Asırlar'da bu kitapta kısaca ele aldığımız konuyla alakalı dört ricâl kitabı oluşturmuşlardır ki bunların isimleri şöyledir:

1. "Ma'rifetü'n-Nâkilin ani'l Eimmeti's-Sâdıkîn" Müellif: Muhammed b. Ömer Keşî.
2. "el-Fihrist" Müellif: Şeyh Tûsî.
3. "er-Ricâl" Müellif: Şeyh Tûsî.
4. "Fihristu Esmâi Musannafi's-Şia" Müellif: Ahmed b. Ali Necaşî (ö. 450 h/1058 m).

3. Tarih Kitapları

Genel tarih kaynaklarında bu alanda pek çok konu vardır ve biz burada bazı tarih yazarları ve eserlerine işaret edeceğiz:

Taberî (ö. 310 h./ 922 m.) Gaybet-i Sugra Dönemi'nde yaşamıştır. "Tarih-i Taberî" ismiyle meşhur olan "Tarihu'r-Rusul ve'l Muluk" adlı eseri Onikinci İmam'ın (a.s) vekillerinin faaliyetleri hakkında her türlü bilgiden yoksundur. "Tarih-i Taberî"nin bu tür bilgilerden yoksun olması Onikinci İmam'ın (a.f.) vekillerinin faaliyetlerinin gizliliğinin göstergesi

olabilir. Hâlbuki Taberî “Karamita” ve İsmailiyye” gibi Şia gruplarının Hicrî 296/ Milâdî 908 yılında hükümet kurma faaliyetlerini takip eden birisidir.

Keza Taberî “Mehdi-yi Kaim” hakkındaki Nebvî hadislerin gaybet süresi boyunca bu gruplar vesilesiyle güce ulaşmak için ne ölçüde işlerliliğe sahip olduğu konusunu takip eden birisidir.

Mes’ûdî (ö. 346 h.) Gaybet-i Kubra Dönemi’nde yaşayan yazarlardan olup Abbasîler’in İmamlar’a (a.s) ve onların takipçilerine karşı düşmanlık göttüklerine değinmiş ve bu siyasetin etkilerinin Büyük Gaybet’in oluşmasına sebep olduğunu belirtmiştir. Mes’ûdî’nin bu konu ile ilgili görüşlerine “Murucu’z-Zehap”, “et-Tenbihu ve’l-Eşraf” ve “İsbâtü’l-Vasiyye” adlı eserlerinden ulaşılabilir.

İbn Esir “el-Kâmilu fî’t-Tarih” adlı eserinde Onbirinci İmam’ın (a.s) vekillerinin arasındaki ayrılık ve ihtilaflarla alâkalı faydalı bilgiler vermiş ve bu bağlamda “gulat” ve özellikle Şalmaganî’nin rolüne değinmiştir.

Bu aslî ve birinci dereceli kaynaklar bir tarafa, muasır dönemlerde ve muasır dönemin son onlu yıllarında da Gaybet, Gaybet tarihi ve Onikinci İmam’ın (a.s) siyasî yaşamını inceleyen övgüye değer kitaplar yazılmıştır ki bu kitaplar, söz konusu İmam’ın (a.s) siyasî tarihi ve “Gizli Vekâlet” yapısının tarihi hakikatlerini açıklığa kavuşturulmasında çok önemli rol oynayabilir. Konunun burasında bu kitapların bazılarına işaret edilecektir:

1. Ayetullah Safî Gulpayigânî’nin telifi: “Müntehabü’l-Eseri fî’l-İmami’s-Sânâşer”
2. Seyyid Muhammed Sadr’ın telifi: “Tarihu’l-Gaybeti’s-Sugra”
3. Seyyid Muhammed Sadr’ın telifi: “Tarihu’l-Gaybeti’l-Kubra ”¹⁹
4. Dr. Casim Hüseyin’in araştırma ve telifi: “Tarih-i Siyasî-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom (a.s.).

¹⁹ . Son zamanlarda her iki kitap da Farsça’ya tercüme edilmiştir.

Özet

Gaybet Dönemi'nde Gaybet ve Vekâlet müessesesini incelemek ve araştırmak için öncelikle bu konu ile ilgili olan kaynakları incelemek gerekir. Bu kaynaklar üç kısma ayrılır:

1. Gaybet konusunda yazılmış kitaplar;
2. Ricâl kitapları;
3. Tarihî kitaplar.

Bu kitaplara günümüzde yazılmış olan Dr. Casim Huseyin ve Seyyid Muhammed Sadr'ın eserleri de eklenebilir.

Sorular

1. Gaybet konusunda yazılmış eserleri sahihlik esasınca sınıflandırarak her birisi için iki kitap ismi zikrediniz.
2. Asr-ı Gaybet tarihi hakkında Kuleynî aracılığıyla ortaya konulmuş aslı kaynak sahipleri kimlerdir?
3. Şeyh Mufid'in "*el-İrşâd*" kitabındaki yöntemi nedir?
4. Gaybet tarihi konusunda Ricâl kaynaklarından nasıl yararlanılabilir?
5. Neden "*Tarih-i Taberî*"de İmam Mehdi'nin (a.f.) vekillerinin faaliyetleri ile ilgili hiçbir bilgi yer almamaktadır?
6. Mes'ûdî ve İbn Esir kendi kitaplarında Gaybet Asrı konusunda hangi bilgileri sunmuşlardır?

Araştırma Konusu

1. "Kemâlû'd-Dîn ve Temâmu'n-Nime" ve "Müntehabu'l-Eseri fî'l-İmamî's-Sânâşer" kitaplarının konularını birbirleriyle karşılaştırarak farklılıkların sebeplerini açıklayınız.
2. "el-Kâfî" kitabının "el-Gaybe" bölümünde (c.1, s.335-343) Gaybet hakkında otuz bir tane hadis nakledilmiştir ki o hadislerden birisi

şöyledir: “Neslimde olan bir çocuk hakkında düşündüm; o benim evlatlarımın on birincisidir. O, yeryüzünü zulümle dolduğu gibi adaletle dolduracaktır. Onun için bir gaybet ve şaşkınlık vardır ve gaybet döneminde bazıları sapıklığa düşecek, bazıları’da hidayete erecektir.” Bu hadisin ravisini ve kimden rivayet ettiğini yazınız.

3. Dr. Casım Hüseyin’in “Tarih-i Siyasî-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom (a.f.)” adlı kitabının 21 ve 22 ikinci sayfalarına müracaat ederek Hicrî 260 yılından önce Vâkıfler ve Zeydiler aracılığıyla yazılmış eserlerin isimlerini yazınız.

4. İmam Mehdi (a.f.) hakkında makale veya kitap yazmanız gerekirse nereden ve nasıl başladınız? Kendi yazı çalışmanızın bölümlerini belirterek bu bölümler arasındaki mantukî ilişkiyi açıklayınız.

Daha Fazla Bilgi İçin Kaynaklar

1. *Tarih-i Siyasî-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom (a.f.)*, araştırmacı yazar Dr. Casım Hüseyin, çeviri: Dr. Seyyid Muhammed Taki Ayetullahî, s. 19-30.

2. *Hurşid-i Mağrib*, Muhammed Rıza Hekimî, s. 59-110.

3. *Kitabnâme-yi İmam Mehdi (a.f.)*, Ali Ekber Mehdişpur, s. 9-13.

4. *Der Costecu-yi Kaim (a.f.)* Seyyid Mecidpur Tabatabaî, Gaybet Dönemi’ni açıklayan kitaplar bölümü.

5. *Nur-i Mehdi (a.f.)*, grup araştırma, dördüncü makale, Gaybetin tarihî seyri, İbrahim Eminî, s. 77-97.

6. *Tarih ve Menâhicu’t-Te’lif ani’l-Kaziyyeti’l-Mehdeviyye*, İrfan Mahmud, s. 219-254, *Mecelletu’l-fikri’l-İslâmî*, 16.

İkinci Bölüm

Onikinci İmam'ın (a.f) Hayatına Kısa Bir Bakış

Bu bölümde Onikinci İmam'ın (a.f.) tarihini genişçe ele almadan önce onun doğumu ve doğum sonrası çeşitli yaşam merhalelerini kısaca ele alacağız.

1. Doğumu

Şialar'ın Onikinci İmam'ı İmam Hasan Askerî'nin (a.s) oğlu 255 h.^{1/} 869 m yılının Şaban ayının on beşinci² gününün şafak vaktinde³ Samerra'da dünyaya geldi. İmam'ın (a.f.) doğum yılının (254,⁴ 256,⁵ 257,⁶ 258⁷ h.)

¹ Şeyh Müfid, *el-İrşâdu fî Ma'rifeti Hucecilllahi ale'l-İbâd*, s. 346; Muhammed b. Yakub Kuleynî, *el-Kâfî*, c. 1, s. 514; Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 141-143; *Kemâlu'd-dîn ve Temâmu'n-Ni'me*, s. 430; Seyyid Muhsin Emin Amulî, *Âyânu's-Şia*, c. 2, s. 44; Bâkır Şerîf Kureşî, *Hayâtu'l-İmam Muhammed el-Mehdî (a.f)*, s. 29; *Tarih-i İbn-i Hallikan (Vefayatul-Ayan)*, c. 3, s. 316; *el-İthaf bi-Hubbi'l-Eşraf*, s. 178; *Yenabiu'l-Mevedde*, s. 452; Dr. Hasan İbrahim Hasan, *Tarihu'l-İslâm (es-Siyasî ve'd-Dinî ve's-Sekafî ve'l-İctimâî)*, c. 3, s. 193.

² Şia mezhebinin kaynaklarının çoğunluğu bu konuda ittifak etmişlerdir.

³ *Kemâlu'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me*, s. 427, 428.

⁴ *Bihâru'l-Envâr*, c. 51, s. 16; (*Kemâlu'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me* kitabından nakletmiştir.)

⁵ *Kemâlu'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me*, s. 432; Mes'ûdî, *İsbâtu'l-Vasiyye*, s. 231; *el-Kâfî*, c. 1, s. 514; *Hayâtu'l-İmam Muhammed el-Mehdî (a.f)*, s. 29; *Tarih-i Siyasî-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom (a.f)*, s. 121.
(255 h. Sonrası için verilen tarihlerin daha meşhur olduğu söylenmektedir.)

⁶ *Tarihu Ehli'l-Beyt* kitabının dipnotlarına Bkz.

⁷ Ali b. İsa el-Erbilî, *Keşfu'l-Gumme fî Ma'rifeti'l-Eimme*, c. 2, s. 437; *Bihâru'l-Envâr*, c. 51, s. 23.

olduğu da söylenmektedir.⁸ Bu ihtilafın sebebi ise İmam'ın (a.f.) doğumunun gizli tutulmasından da kaynaklanmış olabilir.⁹

İmam Mehdi'nin (a.f.) doğumu tarihin kesinleşmiş konularından olup İmamlar'ın dışında Şia mezhebinin âlimleri, tarihçileri ve hadisçileri; Ehlisünnet tarihçileri ve hadisçilerinin birçoğu da bu konuya değinmişlerdir. Bazı araştırma kitaplarında bu âlimlerden en az 65 kişinin isimleri ve kitapları belirtilmiştir.¹⁰

2. İsmi

İmam Mehdi'nin (a.f.) ismi, ceddi Rasulullah'ın (s.a.a.) isminin aynısı, yani Muhammed'dir.¹¹ Hadis ve tarihçilerin tamamı bu ismi Peygamber'in (s.a.a.) seçtiği inancındadırlar.¹² Aynı ismi taşımaları delilsiz değil, bilakis Peygamber (s.a.a.) kendi doğuşuyla yeryüzü insanlarını nasıl sapıklık ve cehaletten kurtardıysa, on ikinci torunu da kendi doğuşuyla beşeriyeti karanlık ve sapıklıktan kurtaracak olması bu hakikatin açıklayıcısıdır.¹³

3. Lakapları

Onikinci İmam'ın (a.f.) tanınmış lakapları “Mehdi”, “Kaim”, “Muntazar”, “Hüccet”, “Halef-i Sâlih”, “Bakiyyetullah”, “Mensûr”, “Sâhibu'l-Emr”, “Velîy-yi Asr” ve “Sâhibu'z-Zamân”dır. Bu lakapların en tanınanı ve meşhuru “Mehdi”dir.¹⁴ Bu lakapların her birinin kendine has sebepleri vardır;

⁸ Yukarıda verilen görüşleri incelemek için *Tarih-i Siyasî-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom* (a.f), s. 112-115. Eş'arî fırkalarından bazıları İmam'ın (a.f.) doğumunun İmam Hasan Askerî'nin (a.s) vefatından sekiz ay sonra olduğuna inanmaktadırlar. Bu görüşün birçok hadisle çelişmesinin yanı sıra Şia inancında yer alan yeryüzü hiçbir zaman hüccetsiz kalmayacaktır inancı esasıyla da uyuşmamakta ve ters düşmektedir. (el-Makalatü ve'l-Firak, s. 114, on üçüncü fırka.)

⁹ İmam Rıza (a.s) şöyle buyuruyor: “...Allah bu emir için bizden birisini gönderecektir, doğumu ve zuhuru gizli, ancak ve nesebi ve soyu belli olacaktır.” el-Kâfi, c. 1, s. 341.

¹⁰ Bkz. Muhammed Rıza Hekimî, *Hurşid-i Mağrib*, s. 18-20.

¹¹ *Muntehabu'l-Eser*, s. 182; *Bihâru'l-Envâr*, c. 51, s. 2, 5, 15, 37, 38.

¹² *Hayâtu'l-İmam Muhammed el-Mehdi* (a.f), s.27, (İkdu'd-Durer'den nakledilmiştir.)

¹³ *Bihâru'l-Envâr*, c. 52, s. 338; *el-İrşâd*, c. 2, s. 384.

¹⁴ A'yanu's-Şia, c. 2, s. 44; *Hayâtu'l-İmam Muhammed el-Mehdi* (a.f), s.27; *Bihâru'l-Envâr*, c. 51, s. 28-43; Kâmil-i Süleyman, *Ruzigâr-i Rehaî*, çeviri: Ali Ekber Mehdişip, c. 2, s. 1275-1276.

örneğin hidayet edici olduğu için “Mehdi”, hak üzere kıyam edeceği için “Kaim”, müminler onun geleceğini beklediği için “Muntazar” ve Allah’ın insanlara hücceti olacağı için “Hüccet” denilmektedir.¹⁵ Kefamî’den nakledilen rivayete göre Mehdi’nin (a.f.) yüzüğündeki ibaret şöyledir: “Ben Allah’ın hücceti ve özel kıldığı kuluyum.”¹⁶

4. Annesi

İmam Mehdi’nin (a.f.) annesi hakkında çeşitli rivayetler vardır. Mes’ûdî İmam Mehdi’nin (a.f.) annesinin “Nergis” adında bir cariye ve köle olduğunu söylemektedir.¹⁷ “Şehid” onun annesinin isminin Zeyd Aleviyi’nin kızı “Meryem” olduğunu ifade etmiştir.¹⁸ Şeyh Tûsî bir rivayette Mehdi’nin (a.s) annesinin isminin “Reyhane” olduğunu nakletmesinin hemen ardından “Nercis”, “Saykal”, Sakiyl” ve “Süsen” olduğunu eklemiştir.¹⁹ Şeyh Mufid ise Mehdi’nin (a.f.) annesi için sadece “Nergis” ismini nakletmiştir.²⁰ İmam Hasan Askerî’nin (a.s) halası “Hekime Hatun”dan nakledilen rivayette de isminin “Nercis” olduğu ifade edilmiştir.²¹ Bazı araştırmacılar Mehdi’nin (a.f.) annesinin asıl isminin “Nercis” “Seykal”²² dışında diğer isimlerin İmam Cevad’ın (a.s) halası “Hekime Hatun” tarafından verilebileceğini

¹⁵ *Bihâru’l-Envâr*, c. 51, s. 28-31; *Hayâtu’l-İmam Muhammed el-Mehdi (a.f)*, s.27-28.

¹⁶ *A’yanuş-Şia*, c. 2, s. 44.

¹⁷ *İsbatu’l-Vasiyye*, s. 148.

¹⁸ *Bihâru’l-Envâr*, c. 51, s. 28 (ed-Durus)’tan nakledilmiştir. Şehid’in bu görüşünün zayıf bir nakil olduğunun söylenmesinde yarar vardır.

¹⁹ Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 241; Kemâlû’d-Dîn ve Temâmu’n-Ni’me, s. 431.

²⁰ *el-İrşâd*, s. 390.

²¹ Kemâlû’d-Dîn ve Temâmu’n-Ni’me, c. 2, s. 89; *Bihâru’l-Envâr*, c. 51, s. 12, (Kemâlû’d-Dîn ve Temâmu’n-Ni’me.)

²² “Sakiyl”, “Arındırılmış” ve “Cilalandırılmış” anlamındadır. Muhammed Sadr’ın dediğine göre İmam Hasan Askerî’nin (a.s) ailesi cariyede hamileliğin eserlerini görmediklerinde gül isimlerinin yanı sıra (Nergis, Susen ve Reyhane) onun için “Saygal” gibi yeni isimler seçtiler. (Seyyid Muhammed Sadr, *Tarihu’l-Gaybeti’s-Sugra*, s. 243). Diğer bir hadiste de bu ismin verilmesinin sebebinin O Hazret’in karnında taşıdığı nuranî çocuktan dolayı nurlu olduğu için verildiği belirtilmektedir. (Hamileliğinden dolayı “Saykal” denilmiştir. (Kemâlû’d-Dîn ve Temâmu’n-Ni’me, s. 432. Merhum Meclîsi konunun açıklanmasında: “Saykal” adlandırılmasının sebebi hamilelikten dolayı beliren nurdur, şöyle denilmiştir: “kılıç vb. şeylerin parlatılmasına cilalama denir, kullanılan cilaya da saykal adı verilir, ancak cümlelerin yanlış okunduğuda söylenebilir. (*Bihâru’l-Envâr*, c. 51, s. 15.)

ifade etmişlerdir. O zamanın insanları evlerine yeni getirdikleri cariye-leri değişik isimler ile çağırırlardı. “Nergis”, “Reyhane” ve “Susen” de gül isimlerindendir.²³ Sadûk’un naklettiği hadis, bu ihtimali güçlendirmektedir. O kendi senedi ile “Gıyas”ın şöyle dediğini nakleder:

İmam Hasan Askerî’nin (a.s) halefi Cuma günü dünyaya geldi, onun annesi “Reyhane” idi, ancak ona Nergis, Susen ve Seykal isimleri de verilmmişti. Onun hamilelik döneminde sahip olduğu nur, Saykal ismini almasına neden olmuştu.²⁴

Muhammed Sadr da kendi kitabında Mehdi’nin (a.f.) annesinin isimleri hakkında geniş araştırma yapmış ve bu konuda gerekli bilgiyi okuyuculara sunmuştur.²⁵

İmam Mehdi’nin (a.f.) annesinin hangi ülkeden olduğu konusunda da çeşitli görüşler vardır. Sadûk bir rivayete uygun olarak İmam Mehdi’nin (a.f.) annesinin Rum Kayseri’nin oğlu “Yeşu”nun kızı “Melike”, annesinin ise Hz. İsa’nın (a.s) havarilerinden olan “Şem’un”un soyundan olduğunu söylenmektedir. İslâm ordusunun romalılar ile yaptığı savaşta esir edilerek Bağdad’da bir cariye olarak satışa çıkarıldığında İmam Hâdî’nin (a.s) elçisi, onu esirler pazarından satın aldı ve Samerra’ya İmam Hâdî’ye (a.s) gönderdi.²⁶

Kuleynî diyor ki: “Kaim”ın (a.f.) annesi Sudan’nın Kuzey bölgesinin Nevbe şehrinde bir cariye idi.²⁷

Nu’mânî ve Sadûk başka hadislerde “Kaim”ın (a.f.) annesinin zenci bir cariye olduğunu nakletmişlerdir.²⁸ Şeyh Tûsî²⁹ araştırmacıların da kabul ettiği bir hadisi naklederek şöyle diyor:³⁰ “Kaim”ın (a.f.) annesinin Onuncu İmam’ın (a.s) kız kardeşlerinin (Hekime) evinde büyüyen bir

²³ *Tarih-i Siyasî-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom* (a.f), s.114.

²⁴ Kemâlû’d-Dîn ve Temâmu’n-Ni’me, s. 432.

²⁵ *Tarihu’l-Gaybeti’l Sugra*, s. 242

²⁶ Kemâlû’d-Dîn ve Temâmu’n-Ni’me, s. 317. (hadisi incelemek için bakınız: *Tarih-i Siyasî-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom* (a.f), s.114-115.)

²⁷ *el-Kâfi*, c. 1, s. 323; bkz: *Tarih-i Siyasî-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom* (a.f), s. 115.

²⁸ Nu’mânî, *el-Gaybe*, s. 84,85; Kemâlû’d-Dîn ve Temâmu’n-Ni’me, s. 329; bkz: *Tarih-i Siyasî-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom* (a.f), s. 115.

²⁹ Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 244; *Bihâru’l-Envâr*, c. 51, s. 22; bkz: *el-Gaybe*, Şeyh Tûsî.

³⁰ *Tarih-i Siyasî-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom* (a.f), s. 115.

köleydi, İmam (a.s) onu gördüğünde ilâhî bir lütufun olduğunu ve onun özel bir çocuk dünyaya getireceğini anladı.³¹

Bunların hepsinden daha önemlisi söz konusu bu saygı değer hanımın, İmam'ın (a.f.) annesi olmasıdır. Hekime Hatun, İmam Hasan Askerî'nin (a.s) halası Ehlibeyt (a.s) ailesinin büyük ve yüce kadınlardan olmasına rağmen İmam'ın (a.f.) annesini, ailesinin ve kendisinin hanım efendisi olarak bilmekte ve kendisini onun hizmetçisi olarak görmekteydi.³² Peygamber (s.a.a.), İmam Ali³³ (a.s) ve Sâdıkeyn³⁴ (a.s.) bu saygıdeğer hanımı cariyeye ve kölelerin en üstünü ve onların hanım efendisi olarak biliyorlardı.

Konunun netleşmesi için İmam Hasan'nın (a.s) halası Hekime hatundan Onikinci İmam'ın (a.f.) doğumu ile ilgili nakledilen dakik bir hadis ile devam ediyoruz. Bu rivayet Mes'ûdî (ö. 345 h.) döneminde Muvaszak olarak addedilmekteydi.³⁵

Şeyh Sadûk, İmam Muhammed Taki'nin (a.s) kızı Hekime Hatun'un dilinden şöyle nakleder:

“Ebu Muhammed, Hasan b. Ali bir aracıyla beni yanına çağırdı ve şöyle buyurdu: “Ey hala, bugün iftar için bize gel, zira bugün Şaban ayının on beşidir. Allah (c.c) bu gece “Hüccet”ini zahir edecektir. İmam'a (a.s) “annesi kimdir?” diye sordum. İmam da (a.s) “Nergis'tir” buyurdu. İmam'a (a.s) “canım size feda olsun “Nergis”te hamileliğin belirtisi yoktur” dedim. Şöyle buyurdu: “Ne söylediysem, vuku bulacaktır.” Daha sonra içeri girdim ve selam verdim. Nergis öne doğru gelerek ayakkabırlarımı ayağımdan çıkardı ve bana “nasılsınız, efendim” diye sordu. Ben de ona “Sen benim ve ailemin hanım efendisisin” dedim, ancak O Hazret

³¹ *el-İrşâd*, s. 390; bkz: *Tarih-i Siyasî-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom (a.f)*, s. 115; *Bihâru'l-Envâr*, c. 51, s. 12; *Kemâlu'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me*, c. 2, s. 89; Şeyh Tûsî, *el Gaybe* -, Mearif-i İslâmî yayınevi, s. 244.

³² “Sen benim ve ailemin baş tacı ve hanımefendisisin.” *Kemâlu'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me*, s. 424, “Ben senin hizmetçinim” *Kemâlu'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me*, s. 427.

³³ *Bihâru'l-Envâr*, c. 51, s. 36. (Bâb-i İbnu Hiyaleti'l-İma'); *el-İrşâd*, c. 2, s. 382; Şeyh Tûsî, *el- Gaybe*, s. 470,478.

³⁴ *Kemâlu'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me*; Nu'mânî, *el- Gaybe* (Hayâtu'l-İmam Muhammed el-Mehdi (a.f) kitabından nakletmiştir, s. 240. 22

³⁵ Bkz. *Tarih-i Siyasî-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom (a.f)*, s. 119.

sözüm aldirmayarak “Ey hala ne buyuruyorsun” diyerek cevap verdi. O’na şöyle dedim: “Kızım! Bu gece yüce Allah sana bir erkek çocuk verecektir ki her iki cihanın mevlası olacaktır.” İmam (a.s.), bu sözden kızardı ve utandı.

Akşam namazını kıldıktan sonra iftar yemeğini yedim, sonra biraz istirahat etmeğe koyuldum ve bir müddet sonra yatsı namazını kılmak için bir daha uyandım. Ben yatsı namazını kılarken Nergis doğum belirtileri olmaksızın uyuyordu. Bir süre nafile namaz kıldıktan sonra bir daha istirahat koyuldum ve sonra bir daha uyandım, ancak o hâlâ uyuyordu. Bir süre sonra yine uyandı ve nafile namazlar kılarak bir daha istirahat etmeğe başladı.”

Hekime Hatun şöyle devam ediyor:

“Şafak vaktini ve fecrin ilk doğuşunu seyretmek için odadan dışarıya çıktım, ancak o hâlâ uyuduğu için İmam Hasan Askerî’nin (a.s) beklentisi hakkında tereddüt etmeğe başladım, İmam (a.s.), o anda bana “Ey hala acele etme! Yakındır” diyerek seslendi. Oturdum Secde ve Yasin surelerini okumaya başladım. Aniden uykudan uyandı. Ona doğru yürüdüm ve şöyle dedim: “Allah’ın selamı üzerinize olsun, acaba bir şey hissediyor musunuz?” Bana şöyle cevap verdi: “Evet ey hala!”. “Kendini toparla ve kalbin rahat olsun”, dedim. O anda uykumuzun olduğunu hissettim ve bir süre uyuklar gibi oldum. Sonra Mevlamın seslenişiyile uyandım, örtüyü üzerinden aldım ve İmam Mehdi’yi (a.f.) secde halinde gördüm. Onu kucağıma aldığımda pak ve tertemiz olduğunu anladım”.

“Ebu Muhammed beni yanına çağırıldı ve şöyle buyurdu: Ey hala, oğlumu bana getir. Ben de onun emrini yerine getirdim. ...,sonra İmam (a.s) çocuğun ağzına dilini koydu ve yavaşça elini çocuğun gözlerine, kulaklarına ve dirseklerine sürerek şöyle seslendi: Ey oğlum konuş! O Hazret konuşmağa başladı ve şöyle cevap verdi: Şehadet ederim ki Allah birdir ve şeriki yoktur; şehadet ederim ki Muhammed (s.a.a.) O’nun peygamberidir. Sonra Emirü’l-Müminîn’den (a.s) başlayıp kendi babasının ismine gelinceye kadar İmamlar’a birer birer selam gönderdi ve sonra sustu.

Ebu Muhammed sonra şöyle buyurdu: Çocuğu annesine götür ve ona selam verdikten sonra yine bana getir. İmam’ın emrini yerine getirdim ve

sonra da çocuğu getirip yerine bıraktım. İmam Hasan Askerî (a.s) bana: Ey hala! Yedi gün sonra gelip görebilirsiniz, buyurdu. Ben bir sonraki gün Mevlamı görmek için geldim, örtüyü kaldırdım, ancak onu göremedim. Sonra İmam'a (a.s) canım size feda olsun! Mevlama ne oldu; diye sordum. İmam (a.s.): Onu Hazreti Musa'nın (a.s) annesinin teslim ettiği şahsa teslim ettik, diğerek cevap verdi.”

Hekime diyor ki:

“Yedinci gün gelip selam vererek oturdum. Ebu Muhammed şöyle buyurdu: Oğlumu bana getir. Onu bir beze sararak İmam'a (a.s) götürdüm. İmam (a.s) doğumun ilk gününde yaptığı şeyleri tekrarladı ve çocuk da ilk gün söylediği şeyleri bir daha tekrarlayarak şu ayeti okudu:

“Ve bizse yeryüzünde zayıf bir hâle getirilmesi istenenlere lütfetmeyi ve onları, halka rehber kılmayı ve yeryüzüne, onları miras bırakmayı dilemedeydik. İstiyorduk ki onları yeryüzünde yerleştirip kuvvetlendirelim ve Firavun'la Hâmân'a ve askerlerine de, onlardan çekindikleri şeyleri gösterelim.”³⁶⁻³⁷

5. Gizli Doğum

“Askeriye'nin (a.s) İmamet Dönemi'nde Abbâsî halifeleri arasında derin bir hüznün oluşmuştu. Bu hüznün sebebi, Peygamber (s.a.a.) ve Ehlibeyt İmamları'nın (a.s) pek çok hadislerinde İmam Hasan Askerî'ye (a.s) bir çocuğunun dünyaya geleceği, batıl hükümetlerin temelini yıkip padişahlık tahtlarını yerle bir edeceği ve dünyayı adaletle dolduracağı müjdesinin verilmesiyle alâkalıydı.³⁸ Bu yüzden her iki İmam, özellikle İmam Hasan Askerî (a.s) ağır şekilde gözaltında tutuluyor ve böyle bir çocuğun dünyaya gelmemesi için hükümet tarafından ciddi çabalar sarf ediliyordu.³⁹

³⁶ Kasas Suresi, 5-6.

³⁷ Kemâlu'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me, s. 424-426.

³⁸ Muntehabu'l-Eser, 2. Fasıl, bab. 25, 34.

³⁹ İmam Hasan Askerî (a.s) bir rivayetin zımında Benî Ümeyye ve Benî Abbas'ın Ehlibeyt'e (a.s) muhalefet etmelerinin illetini şu mütevatir hadiste bilmektedir: “Ebu Muhammed b. Şâzân, Ebi Abdillâh b.-Huseyn b. Sa'dî'l- Kâtib'den Ebi Muhammed'in (a.s) şöyle buyurduğunu nakleder: “Benî Ümeyye ve Benî Abbas iki sebepten dolayı

Bu sebepten dolayı İmam Mehdi'nin (a.f.) doğumu halktan gizli tutuluyordu. İmam Rıza'nın (a.s) buyurduğu gibi Mehdi'nin özelliklerinden birisi, onun doğumunun gizli olmasıdır. Birçok hadiste İmam Mehdi'nin (a.f.) Hz. Musa (a.s) ve Hz. İbrahim'e (a.s) benzediği buyrulmuştur.⁴⁰

Doğumundan sonra da İmam Askeri'nin (a.s) özel ashab ve yârânları, İmam'ın oğlu Mehdi'yi (a.f.) görmüyorlardı. Mehdi'nin (a.f.) gizli dönemindeki şahısların bazılarına işaret edilecektir.

6. Siması ve Özellikleri

Hadisçiler ve tarihçiler Peygamber (s.a.a.) ve Ehlibeyt'ten (a.s) gelen pek çok rivayetler esasınca kendi kitaplarında Hz. Mehdi'nin (a.f.) siması ve özelliklerine yer vermişlerdir. Şimdi bunların bazılarına işaret edilecektir:

Hz. Mehdi (a.f.) çehresi genç ve buğdayımsı renginde, kaşları kavisli, gözleri siyah ve iri, omuzu geniş ve yaygın, dişleri parlak ve iri kıymımlı, burnu çekik ve güzel, alnı geniş ve nurlu, iskelet olarak yapılı, el ve parmakları iri, yanakları hafif dolgun ve sarımsı - geceleri ibadetle geçirmesinin eseridir - sağ yanağı siyah benli, kasları dolgun ve sağlam, saçı kulağı üzerine dökülmüş,⁴¹ bedensel yapısı organlarıyla uyum içinde, görünümü güzel ve çekici olup iki omuz arasında nübüvvet işareti vardır ve...⁴²

Peygamber'in (s.a.a.) ve Hz. Fatıma'nın (s.a) evladı, İmam Huseyin'in (a.s) evladının dokuzuncusu, vasilerin ve kurtarıcılarının en sonuncusu ve

bize kılıç çektiler: Birincisi... İkincisi ise onlar zalimlerin mülkünün bizden olan Mehdi (a.f)' eliyle yıkılışının gerçekleşeceğini biliyorlardı ve kendilerinin de zalimler oldukları konusunda hiçbir şüphe ve tereddütleri yoktu. Bu yüzden Peygamber'in (s.a.a) Ehlibeyt'ini öldürmeye, nesillerini yok etmeğe ve İmam Mehdi'nin (a.f) doğumunu engellemeye veya onu öldürmeye çalıştılar. *Muntehabu'l-Eser*, s. 291. Abbasilerin İmam Hasan Askeri'nin (a.s) çocuğunu bulmaları konusundaki çabalarından ilerideki bölümlerde daha çok söz edeceğiz.

⁴⁰ a.g.e., s.286 (Dipnot).

⁴¹ Bazı rivayetlerde şöyle gelmiştir: "Saçı omuzları üzerine dökülmüş." *Muntehabu'l-Eser*, s.185; A'yanü's-Şia, c.2, s.44; Keşfü'l-Gumme, c.2, s.426.

⁴² Hz. Mehdi'nin (a.f) siması ve özellikleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak için bkz: *Muntehabu'l-Eser*, bölüm 4-25; A'yanü's-Şia, c.2, s.44; Nu'mânî, el-Gaybe, bölüm 13, s.212; Keşfü'l-Gumme, c.2, s.464-470.

evrensel liderliğe sahip olması Hz. Mehdi'nin (a.f.) özelliklerindendir. Hz. Mehdi'in (a.f.) biri az ve diğeri ise uzun iki gaybeti olup zuhuruyla zulümle dolan yeryüzünü adaletle dolduracaktır. ...⁴³

Hz. Mehdi (a.f.) bu alâmet ve özelliklere sahip olduğu gibi zuhurundan önce, zuhuruna yakın ve zuhurundan sonra gerçekleşecek diğger onlarca özelliğge de sahiptir. Konunun özü budur ve Allah tarafından atanmış Hz. Mehdi (a.f.) hakkında kendisinden bir şeyler uyduran saçmalamıştır ve bunlara inanan da ahmadır.

Hâlihazırda Mehdi (a.f.) gaibtir. O, hak halife ve mutlak (kayıtsız şartsız) velidir. O velilerin sonuncusu, vasiler vasisi, son kurtarıcı, evrensel lider, büyük inkılâpçı ve büyük ıslahcıdır. O (a.f.) geldiğinde Kâbe'ye yaslanacak, Peygamber'in (s.a.a.) bayrağını eline alacak, Allah'ın (c.c) dinini ihya edecek ve dünyanın her yerinde O'nun hükümlerini uygulayacaktır. O, (a.f.) kılıçla zuhur edecek ve zulümle dolan yeryüzünü şefkat ve adaletle dolduracaktır.⁴⁴ O, (a.f.) kıyam ve cihad,⁴⁵ ibadet ve teheccüt,⁴⁶ huzu ve huşu ehli,⁴⁷ takvalı ve sade yaşantılı,⁴⁸ sabırlı ve tahammüllü,⁴⁹ adalet ve ihsan⁵⁰ ve... ehlidir. O, bütün ilimlerin sahibi⁵¹ ve adalet, bereket ve paklığın sembolüdür.⁵²

⁴³ a.g.e..

⁴⁴ *Hurşid-i Magrib*, s. 29.

⁴⁵ *el-Cahcahu'l- Mucahid* (Mefatih, Asrın İmamı (a.f) için dua), *el-Kaimu'l-Muemmil* (Mefatih, İftitah Duası)

⁴⁶ "Anam babam yıldızların secde ve ruku ettiği kişiye feda olsun" (Muhammed Taki Musevî İsfahanî, *Mikyalu'l-Mekârim*, c. 1, s. 122.

⁴⁷ "Haşim lillah kehuşu'n-nesri bicenaheyhi (*İkdu'd-Durer*, s. 158); "Her zaman Allah'tan korkar ve peygamber (s.a.a.)'e olan yakınlığı onu gururlandırmaz" (*Mevsuatu'l-İmam-el'Mehdi*, Peygamber'den (s.a.a) rivayet edilen hadisler bölümü).

⁴⁸ "Haşim elbiseden başkasını giymez, kuru ve katıksız ekmek yer" (*Bihâru'l-Envâr*, c. 52, s. 354.)

⁴⁹ "O'na (a.f) Hz. Eyyub'un (a.s) sabrı verilmiştir"

⁵⁰ (Kemâlû'd-dîn ve Temâmu'n-Ni'me, s. 310).

⁵¹ "O (a.f) beklenen adalettir." (Şeyh Abbas Kummî, *Mefâtihi'l-Cinân*, İftitah Duası). Evsa'ukum kehfen ve ekserukum ilmen (*Bihâru'l-Envâr*, c. 52, s. 354). Şüphesiz Allah'ın kitabına olan ilmi Peygamber'in sünnetidir, yeşillik en güzel hâliyle yetiştiği gibi ilimde bizden olan Mehdi (a.f)'in kalbinde yeşermektedir. (Kemâlû'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me, c. 2, s. 653).

⁵² Şüphesiz Allah (c.c.) evlatlarının ve itretimin en iyilerinden yer yüzünü adaletle dolduracak tertemiz birisini gönderecektir. (*el-Melâhimu ve'l-Fiten*, s. 108).

H. Mehdi'nin (a.f.) davranışı ve eğitsel, toplumsal ve siyasî izleyeceği yöntem ve idareciliğini sekizinci bölümde ayrıntılı olarak işleyeceğiz.

7- İmam Mehdi'in (a.f.) Yaşam Dönemleri

İmam'ının (a.f.) hayatını gizlilik dönemi, Gaybet-i Sıgıra ve Gaybet-i Kubra olarak üç kısma ayırabiliriz. Zuhur Asrı ve sonrası da onun hayatının bir bölümünü oluşturmaktadır, ancak o dönem inançla ilgili olduğu için itikadî bölümde işlenecektir.

a) Baskı Dönemi

Bu dönem, İmam Mehdi'nin (a.f.) doğumundan (h. 255) İmam Hasan Askerî'nin (a.s.) şehadet dönemine (h. 260) kadar olan dönemdir. İmam Mehdi'nin (a.f.) ömrünün beş yılı babasının yaşadığı döneme tekabül eder.

İmam Hasan Askerî (a.s.) bu dönemde iki görevi üstlenmekle yükümlüydü; o görevlerin birisi evladını Abbâsî halifelerinin tehlikelerinden korumak, diğeri ise İmam'ın (a.f.) İmametini isbatlamak ve Onikinci İmam olduğunu insanlara bildirmektir. İmam Hasan Askerî (a.s.) gerek evladını korumak ve gerekse her fırsatta onu dostlarına tanıtmak olsun, her iki görevini de en iyi şekilde yerine getirdi. Ne var ki Abbâsîler'in şiddetli baskısından dolayı sadece dostlarından Ebu Haşim Caferî ve Ahmed b. İshak, İmam Hasan Askerî'nin (a.s.) halaları Hekime ve Hâdîce Hatun gibi birkaç kişi H. Mehdi'nin doğumundan haberdardılar.⁵³

Muaviye b. Hakem, Muhammed b. Eyyub b. Nuh ve Muhammed b. Osman Amrî şöyle naklederler: “Şialardan kırk kişilik bir grup İmam'ın (a.s.) evinde toplandık. İmam Hasan Askerî (a.s.) oğlunu bize gösterdi ve şöyle buyurdu:

“Bu sizin İmam'ınız ve benden sonra benim halifem ve veliahdımdır; buna itaat edin ve etrafından dağılmayın. Ondan ayrılırsanız helak olur ve dininiz de yok olur. Şunu da bilin ki bu günden itibaren onu göremeyeceksiniz.”⁵⁴

⁵³ Tarih-i Siyasî-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom (a.f.), s. 123.

⁵⁴ Kemâlu'd-Dîn ve Temâmü'n-Nîme, s. 435; Keşfu'l-Gumme, c. 2, s. 527; Bihârü'l-Envâr, c. 52, s. 25. İmam'ı (a.f.) ziyaret edenler hakkında daha fazla bilgi edinmek isteyenler Muntehabu'l-Eser, s. 355-358, adlı esere Bkz.

Tarihî kayıtlar İmam Hasan Askerî'nin (a.s) oğlunu korumak için Medine ve Samerra gibi güvenli yerlere gönderdiğine tanıklık etmektedir. Onikinci İmam (a.f.) Medine'de babaannesinin koruması altında yaşamaktaydı.⁵⁵ Merhum Sadûk'un nakline göre oğlunun dünyaya gelişinden kırk gün sonra onu gizli bir yere gönderdi ve daha sonrada annesine geri getirildi.⁵⁶

Mes'ûdî'nin nakline göre İmam Hasan Askerî (a.s) annesi hadis'den o yıl hacca gelmesini istedi. Hadis, o günden sonra torunuyla beraber İmam'ın (a.s) samimi dostu Ahmed b. Mutahhar'ın gözetimi ve koruması altında Mekke'de yaşamaya başladı.⁵⁷ İmam'ın annesi ve torununun hac amellerini yerine getirdikten sonra bir daha Medine'ye dönüp ve orayı Onikinci İmam'ın (a.f.) gizlilik yeri olarak seçtikleri anlaşılmaktadır ki⁵⁸ bazı hadisler bu konuyu onaylamaktadır. Bu hadislerden bir tanesi Ebu Haşim Caferî'nin İmam Hasan Askerî'ye (a.s) "Vefatınızdan sonra sizin halifenizi nerede bulabiliriz?" diye sorduğunda İmam Hasan Askerî: (a.s) "Medine"de" diyerek cevap vermiştir.⁵⁹

Bazı araştırmacılara göre Onikinci İmam (a.f.) çocukluk döneminin çoğunu Medine'de geçirmiştir, zira İmam Hasan Askerî (a.s) oğlunun Irak'da kaldığı ve ikamet ettiği zamanlarda tehlike hissetmekteydi.⁶⁰

Gelecek konularda Abbasîler'in İmam Hasan Askerî'nin (a.s) oğlunu yakalamak için çabalarından daha fazla bahsedeceğiz.

b) Gaybet-i Sugra (Küçük Gaybet)

İmam Hasan Askerî'nin (a.s) Hicrî 260 yılında şehid edilmesinden sonra, İmam Mehdi'nin (a.f.) Küçük Gaybet'i resmen başladı ve Hicrî 360 yılına kadar yani 70 yıl⁶¹ devam etti.

⁵⁵ Tarih-i Siyasî-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom (a.f), s. 124.

⁵⁶ Kemâlû'd-Dîn ve Temâmu'n-Nîme, s. 429.

⁵⁷ İsbatu'l-Vassıye, s. 247-253.

⁵⁸ Tarih-i Siyasî-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom (a.f), s. 124.

⁵⁹ *el-Kâfî*, c. 1, s. 328. Bu rivayette Medine'den Medinetu'n-Nebi olduğu kastedilmiştir ve araştırmacıların çoğu bu inançdadırlar. (Bkz. Allame Meclisi, *Mir'atu'l-Ukul*, c. 4 s. 2. Bunun yanı sıra İmam Muhammed Takî'den (a.s) nakledilen rivayet bu konuyu teyid etmektedir. Bkz. Nu'mânî, *el-Gaybe*, s. 185.

⁶⁰ Tarih-i Siyasî-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom (a.f), s. 124.

⁶¹ Şeyh Mufid, *el-İrşâd* (c. 2, s. 340) kitabında Küçük Gaybet'in İmam Mehdi'nin (a.f) dünyaya gelişinden itibaren başladığı inancında olduğunu belirterek şöyle diyor: Küçük

Bu gaybete, zaman açısında sınırlı olması hasebiyle “Küçük Gaybet” denilmektedir. Bu dönem, Şialar’ın “Büyük Gaybet”e hazırlanmaları ve kabul etmeleri açısından büyük rol oynamaktadır.

İmam Mehdi (a.f.) “Küçük Gaybet” Dönemi’nde gizliydi ve insanlarla görüşmüyordu, ancak İmam (a.f.) ile dostları arasında irtibatı sağlayan özel elçi ve Nâibler vardı. İmam’ın (a.f.) dostları ve Şialar’ı özel elçiler aracılığıyla sıkıntılarını İmam’a (a.f.) ulaştırabiliyor, onların vasıtasıyla cevaplarını alabiliyor ve bazen de halktan bir grup elçiler aracılığıyla İmam (a.f.) ile görüşebiliyorlardı.⁶² Bu elçiler dört kişi olup (Nevvab-ı Erbaa) olarak bilinmektedirler.

Şialar’ın âlim, zahid ve saygınlarından olan bu elçilerin isimleri sırasıyla şöyledir:

1. Ebu Amr, Osman b. Said Amrî. Hicrî 260 yılından ölümüne kadar ki; Hicrî 267⁶³ yılından önce vefat ettiği anlaşılmaktadır, ancak bazıları Hicrî 265 yılında öldüğünü söylemişlerdir.⁶⁴
2. Ebu Cafer, Muhammed b. Osman Amrî. Birinci elçinin vefatından Hicrî 305 yılına kadar.
3. Ebu’l-Kasım, Huseyin b. Ruh Nevbahtî. Hicrî 305 yılından 326 yılına kadar.
4. Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammed Samerrî. Hicrî 326 yılından 329 yılına kadar.

Bu büyük zatların her birinin yaşantıları, çalışmaları, Şialar’ın Vekâlet müessesesinin gizliliği konusunda hazırlanmaları ve Gaybet-i Kubra konusunu kabullenmeleri hakkında ilerdeki konularda genişçe bahsedeceğiz.

Gaybet, İmam Mehdi’nin (a.f) dünyaya gelişinden başlamış ve İmam (a.f) ile Şialar arasında vasıta olan elçilerin (özel naibler) en sonuncusunun vefatına kadar devam etmiştir. Buna göre küçük gaybetin 75 yıl olduğu söylenebilir. Şeyh Mufid’in (r.a) bu inanca sahip olmasının en büyük etkeni İmam’ın (a.f) dünyaya gelişinin ilk beş yılının halk ile muâşeret içinde olmaması ve halkın genelinden gizli olması konusudur.

⁶² Şeyh Sadûk, Kemâlu’d-Dîn ve Temâmu’n-Nîme (s. 434-479) adlı eserinde bu kişilerin isimlerine değinmektedir.

⁶³ Tarih-i Siyasî-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom (a.f), s. 156.

⁶⁴ Bihâru’l-Envâr, c. 52, s. 93.

c) Gaybet-i Kubra (Büyük Gaybet)

İmam Mehdi (a.f.) hayatının uzun süreli aşamasını “Büyük Gaybet” oluşturmaktadır. Bu dönem, “Küçük Gaybet”in bitişinden başlamış günümüze kadar devam etmektedir ve ilâhî iradenin (iktiza-yı tam = şartların oluşması) hâsıl olmasına, yani insanların evrensel adaleti ve o yüce zatın hükümetini kabul edebilecekleri kapasiteye ulaşabilecekleri zamana kadar sürecektir.

Bu aşama insanlık için en büyük sınav olup müminlerin elendiği, imanın ve amelin sınındığı bir dönemdir. Uzun süreli gaybette “Allah’ın Hücçeti” gaybet perdesinde oluşuyla bulut arkasında bulunan güneş gibi insanlara nur saçmaktadır.⁶⁵

Gaybet dönemleri “Küçük (Sugra) ve Büyük (Kubra)” olarak iki gaybete ayrıldığı gibi Vekâlet ve Elçilik de “Özel ve Genel” olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.

Özel elçilikte (niyabet) İmam (a.f.) belirli kişileri kendisine vekil olarak tayin etmektedir. Önceki bölümde isim ve özelliklerine değindiğimiz bu vekiller kendilerinden sonra gelen vekilin de ismini halka tanıtmışlardır.

Genel elçilik ve niyabette ise İmam’ın (a.f.) belirlediği genel kural ile şartlara uyan her şahıs, İmam’ın (a.f.) elçisi olarak tanınır ve İmam’ın (a.f.) vekilliğini yaparak halkın dinî ve dünyevî önderliğini üstlenirler.

Bu makam, İmam’ın (a.f.) imza ve onayıyla şartlara uygun âlimlere verilmektedir.

Şeyh Tûsî, Şeyh Sadûk ve Şeyh Tabersî, İshak b. Ammar’dan İmam’ın (a.f.) şöyle buyurduğunu nakletmektedirler: Mevlamız İmam Mehdi (a.f.) (Gaybet Dönemi’nde Şialar’ın vazifeleri ile ilgili olarak) Şöyle buyurdu:

“Gaybet Dönemi’nde vuku bulacak hadiselerde bizim hadislerimizi nakleden şahıslara (fakihlere) müracaat edin, zira onlar benim sizlere olan hüccetim ve ben de Allah’ın onlara olan hüccetiyim.”⁶⁶

⁶⁵ Haşim Marûf Huseynî, (Bihâru’l-Envâr, s. 155).

⁶⁶ Tabersî, *el-Ihticac*, s. 28.

Yine Tabersî (*el-İhticac*) adlı eserinde İmam Sâdık'tan naklettiği bir hadiste İmam'ın şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

“Fakihlerden her kim nefsini korur, dinine sahip çıkar, heva ve hevesine uymaz ve Mevlasının (İmamlar'ın) emirlerine itaat ederse, avam halkın ondan taklid etmesi gerekir.”⁶⁷

Buna göre (Büyük Gaybet) Dönemi'nde Müslümanlar'ın işleri ve yönetimi “Veli-yi Fakih”in elinde olacak ve onun eliyle çözülecektir. “fetva”, “gazavet”, ve “hüküm” makamları, daha önceden İmamlar (a.s) vasıtasıyla fakihlere verilmişti, ancak merceiyetin resmîleşmesi ve fakihlerin Müslümanlar'a rehberlik etme makamı, bu tarihten sonra ortaya çıkmış ve İmam Mehdi'nin (a,f) zuhuruna kadar da devam edecektir.

İmam Mehdi'nin (a.f.) zuhurundan sonra⁶⁸ evrensel adaletin tecelli ettiği hükümeti Allah'ın velileri yönetecektir.⁶⁹

Özet

Şia ve Sünni hadisçilerin ve tarihçilerin görüşlerine göre Şialar'ın Onikinci İmamı, İmam Muhammed el-Mehdi; Peygamber'in (s.a.a.) son vasisi, hicretin 255 veya 256'ncı yılında Şaban ayının ortasında Cuma sabahı Samerra'da dünyaya gözlerini açtı. Babası İmam Hasan Askerî (a.s.), annesi ise zamanın en takvalı ve en yüce kadını olan Nercis Hatun'dur.

Onikinci İmam'ın (a.f.) en meşhur lakabı Mehdi'dir ve yüzüğünde de şu ibaret yer almaktadır: “*Ben Allah'ın hücceti ve özelleştirdiği kuluyum*”.

İmam Mehdi'yi (a.f.) mehdilik iddiasında bulunan yalancı Mehdilerden ayırt eden özel nişaneler vardır.

İmam Mehdi'nin (a.f.) hayatı birkaç kısma ayrılmaktadır:

1. Beş yıl “Boğucu ve muhasara dönemi”: Hz. Mehdi'nin (a.f.) doğumundan İmam Hasan Askerî'nin (a.s) şahadetine kadar olan dönem. Bu

⁶⁷ *el-İhticac*, c. 2, s. 459.

⁶⁸ Bu cümle, Âl-i İmran suresinin 140'ıncı ayetine işaret etmektedir: “İşte (iyi veya kötü) günleri insanlar arasında (böyle) döndürür dururuz. (Bazen bir topluma iyi ya da kötü günler gösteririz, bazen öbürüne.) Allah, sizden iman edenleri ayırt etmek, sizden şahidler edinmek için böyle yapar. Allah, zalimleri sevmez.”

⁶⁹ “*Ve günleri velilerim arasında nöbetle döndüreceğim*.” *Bihâru'l-Envâr*, c. 52, s. 312; *Kemâlu'd-Dîn ve Temâmu'n-Nîme*, c. 1, s. 256.

süre boyunca Hz. Mehdi'nin (a.f.) doğumu düşmanlardan gizli tutuluyor ve yalnızca İmam'a yakın çok özel Şialar onunla görüşüyordu.

2. Küçük Gaybet: İmam Hasan Askerî'nin (a.s) şehadetinden hemen sonra başlamış dört vekilin sonuncusunun (Nevvab-ı Erbaa) vefatına kadar (h. 329) yetmiş yıl devam etmiştir. Bu dönemde Şialar soru ve sorunlarını Nâiblerin aracılığıyla Hz. Mehdi'ye (a.f.) ulaştırıyorlardı. Bu dönemin Şia âlim, abid ve zahidleri şunlardan ibarettir:

a) Osman b. Said (Hicrî 260 yılından vefatına kadar).

b) Muhammed b. Osman (birinci Nâib'in ölümünden Hicrî 305 yılına kadar).

c) Huseyin b. Ruh Nevbahtî (Hicrî 305 yılından 326 yılına kadar).

d) Ali b. Muhammed Samerrî (Hicrî 326 yılından 329 yılına kadar).

3. Büyük Gaybet: Hicrî 329 yılının başlangıcından günümüze kadar gelmiş ve Hz. Mehdi'nin (a.f.) İmamet ve rehberliğinin şartları oluşuncaya kadar da devam edecektir. Bu dönemde İmam (a.f.) "Nâiblik" ve "Vekâlet" için genel kural tayin etmiştir. Hz. Mehdi (a.f.) tarafından kararlaştırılan bu şartları kendisinde doğrulayan kimse, onun Nâib'i olacak ve din ve dünya işlerinde toplumun velisi olacaktır.

Sorular

1. Hz. Mehdi (a.f.) hangi günde, hangi yılda ve nerede dünyaya geldi?

2. İmam Mehdi'nin (a.f.) doğum yılındaki ihtilafı nasıl değerlendiriyorsunuz?

3. İmam Mehdi'nin (a.f.) en meşhur lakaplarından birisini yazınız.

4. İmam Mehdi'nin (a.f.) hayat dönemlerinden birisinde Şialardan kırk kişilik bir grup İmam'ı ziyaret etmiştir; söz konusu o dönemin adını, kaç yıl olduğunu ve özelliklerini belirleyiniz.

5. Gaybet-i Sugra kaç yıldır? Başlangıç ve bitiş yılını yazınız.

6. “Nevvab-ı Erbaa”nın isimlerini ve kaç yıl vekillik yaptıklarını yazınız?

Araştırma

1. Muhammed Sadr'ın “*Tarihu'l-Gaybeti's-Sugra*” adlı eserinde, İmam Mehdi'nin (a.f.) annesinin isminin çok olmasının sebebi ve bu konudaki yorumu nedir?

2. Onikinci İmam'ın (a.f.) annesinin Rum Kayseri'nin torunu oluşuyla ilgili nakledilen rivayeti Dr. Casım Huseyin'in “*Tarih-i Siyasi-yi Gaybet-i İmami Devazdehum* (a.f.)”, s. 114-115, adlı eserinde yer alan yorum ile Muhammed Sadr'ın “*Tarihu'l-Gaybeti's-Sugra*” adlı eserindeki yorumu kıyaslayarak yazınız?

Daha Fazla Bilgi İçin Kaynaklar

1. *Bihârul-Envâr*, c. 51, s. 2- 31.
2. *Kemâlu'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me*, Şeyh Sadûk, s. 417-479.
3. *Muntehabu'l-Eser*, Safî Gulpâyigânî, 3,4 bölüm, s. 320-401
4. *Hayâtu'l-İmam Muhammed el-Mehdi (a.f.)*, Bâkır Şerîf Kureşî, s. 30-37.
5. *A'yanu's-Şia*, c. 2, s. 44-49.
6. *Tarih-i Siyasi-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom* (a.f.), Dr. Casım Huseyin, s. 113-127.
7. *Hurşid-i Magrib*, Muhammed Rıza Hekimî, s. 18-50.

Üçüncü Bölüm

Gaybet Döneminin Başlangıcında Abbasîler'in Siyasî, Toplumsal ve Fikrî Durumu

1. İncelemenin Gerekliği

Gaybet Asrı'nın siyasi tarihini daha iyi tanınması, bu dönem hakkında doğru ve kapsamlı araştırmaya ulaşılması, Onikinci İmam'ın (a.f.) gaybetinin sebep ve alt yapılarının anlaşılması ve sonuçta İmam'ın sergilediği konumların derinliğine ulaşılıp bu asrın siyasi, ictimai ve fikri durumlarının araştırılması zaruridir.

2. Abbasiler Dönemi

Abbasiler'in hilafeti 132 h/ 656 m. yılından 794 h/ 1258 m. yılına kadar, yani beş asırdan fazla sürdü.¹ Tarihçiler, Abbasiler'in dönemini dört bölüme ayırmışlardır.²

1. Birinci Abbasiler dönemi³ veya Farslar'ın etkili oldukları dönem (h. 132-232/ m. 749- 847).

¹ Bu hilafet Bağdad'da Ebu'l-Abbas ile başlayıp Tatarlar tarafından yıkılmasıyla son bulmuştur.

² Dr. İbrahim Eyyub, *et-Tarihu'l-Abbasi*, s. 26-27. Bazı tarihçiler Abbasiler'in dönemini birinci ve ikinci Abbasiler olarak iki kısma ayırmış ve ikinci Abbasiler döneminin de "Türkler, Âl-i Büye ve Selçuklular" olarak üç kısım olduğunu belirtmişlerdir. Bkz. Dr. Nadiye Hasanî Sakar, *Matlau'l-Asri'l-Abbasi es-Sani*, s. 46-47.

³ Bu asırdaki halifelerin isimleri şöyledir: 1) Seffah (h. 132-136); 2) Mansur (h. 136-158); 3) Mehdi (h. 158-169); 4) Hâdi (h. 169-170); 5) Reşid (h. 170-193); 6) Emin (h. 193-198); 7) Me'mun (h. 198-218); 8) Mu'tasım (h. 218-227); 9) Vasık (h. 227-232). Bkz. *Tarihu'l-İslâm*, c. 2, s. 20; *Tarihu'l-Abbasi*, s. 100.

2. İkinci Abbasiler dönemi⁴ veya Türkler'in etkili oldukları dönem (h. 223-334/m. 846-945).

3. Üçüncü Abbasiler dönemi veya Farslar'dan Âl-i Buveyh veya Büye dönemi (h. 334-447/ m. 945- 1055).

4. Dördüncü Abbasiler dönemi veya Selçuklu Türkleri'nin etkili olduğu dönem (h. 447-656/ m. 1055-1258).

Bu bölümde bizim incelememiz gereken ikinci bölüm yani Mütevekkil Abbasi'nin hilafeti (h. 232)-Türkler'in etkili olduğu dönem- hatta biraz öncesidir. Bu bölüm Mu'tasım Abbasi'nin hilafeti (h. 218) döneminde Türkler'in hilafet saraylarına girişiyle ve hilafetin merkezinin Bağdad'dan Samerra'ya taşınması ve Küçük Gaybet'in başlangıcına (h. 260) kadar devam etmektedir.

3. Bu Dönemin Siyasî, İctimaî ve Fikrî Konumu

Kısaca bu dönem için üç özellik sayılabilir ki bunları aşağıda belirtildiği gibi üç bölümde inceleyeceğiz:

- a) Siyasî konum
- b) Toplumsal konum
- c) Fikrî konum

a) Siyasî Konum

1-Hilafet Merkezinin Bağdad'dan Samerra'ya Taşınması

Samerra veya "Surre men rea" şehri Abbasi halifesi (Mu'tasım) (h. 220) tarafından başkent olarak seçilmiş aynı yılda da (h. 221/ m. 387) onun emriyle inşa edilmiştir. Mu'tasım aynı yılda Samerra'ya giderek orayı kendi hilafetinin merkezi olarak seçti. İbn Esir Samerra'nın inşa

⁴ Bkz. *Tarihu'l-İslâm*, s. 2; *Tarihu'l-Abbasi*, s. 141, bu asrın halifeleri ise şunlardan ibarettir: 1) Mütevekkil (h. 232-247); 2) Muntasır (h. 247-248); 3) Mustain (h. 248-252); 4) Mu'tazz (h. 252-255); 5) Muhtedi (h. 255-256); 6) Mutemed (h. 256-279); 7) Mu'tezid (h. 279-285); 8) Muktefi (h. 289-295); 9) Muktedir (h. 295-320); 10) Kahir (h. 320-322); 11) Muttaki (h. 329-333).

edilmesinin sebebinin Mu'tasım'ın kendi ordusuna olan itimatsızlığı olarak nitelendirmektedir.

O şöyle yazıyor: “Mu'tasım Hicrî 220 yılında Samerra'yı inşa etmek için oraya gitti. Mu'tasım gidiş sebebinin şöyle açıklamaktadır: Ben ordunun isyan edip bütün kölelerimi öldürmelerinden korkuyorum. Ben kölelerimi gözaltında tutacak bir yerde olmak ve olay çıkması durumunda da sahra ve nehirlerden geçerek onlara ulaşip galebe etmek istiyorum.”⁵

Abbasi halifeliğinin merkezi, Hicrî 220 yılından sonra 59 yıl boyunca yani Hicrî 297 yılına kadar Samerra'ya intikal etti. “Samerra” hilafet merkezinin intikalinden sonra büyük gelişmelere şahit oldu. “*Samerra Tarihi*” adlı kitabın şahitliğine göre yapılanma sekiz fersaha kadar ulaştı.⁶ Lakin hilafet merkezinin Samerra'dan Bağdad'a intikal etmesi ve Mu'tasım'ın hilafetinin Hicrî 289 yılında bitmesinden sonra İmam Hasan Askerî ve İmam Ali Nakî'nin (a.s) kabri ve İmam Mehdi'nin (a.f.) gaybete çekildiği yerin dışında kısa süre içerisinde bozulmaya ve harabeye dönüşmeğe başladı.

Yedinci asrın başlangıcında vefat eden Yakut Hamevî, Samerra'nın harabelerini müşahade ettikten sonra Samerra'yı şöyle vasıflandırmaktadır:

“Samerra'dan biraz uzak olan Kerh ve İmam Mehdi'nin (a.f.) gaybete çekildiği mekân dışında şehrin her yeri, görenleri hayretlere ve korkuya düşürecek şekilde harabeye dönüşmüştü, oysa yeryüzünde oradan daha büyük ve daha güzel bir mekân yoktu.”⁷

Samerra bu dönem içerisinde (h. 220-279) sekiz Abbasi halifesine ev sahipliği yapmıştır.

1. Mu'tasım (h. 218-227).
2. Vasık (h. 227-232).
3. Mütevekkil (h. 232-247).

⁵ İbn-i Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, c. 6, s. 351.

⁶ *Tarih-i Samerra*, s. 56;) *Mucemu'l-Buldân*, c. 3, s. 176; (Hatırlatılması gerekir ki böylesine bir genişleme abartılıdır, ne var ki çok fazla geliştiği anlatılmak istenmiştir).

⁷ *Mucemu'l-Buldân*, c. 3, s. 176; *Tarihu'l-İslâm*, c. 2, s. 382.

4. Muntasır (h. 247-248).
5. Mustain (h. 248-252).
6. Mu'tezz (h. 252-255).
7. Muhtedi (h. 255-256).
8. Mutemed (h. 256-279).

Hicrî 279 yılında Mutemed'den sonra halifelik koltuğuna Mutezid oturdu. Onun döneminde hilafet merkezi bir daha Samerra'ya dönmek üzere ikinci defa Bağdad'a intikal etti.

2- Türkler'in Nüfuzu ve Galebesi

Bu dönem Abbasîler'in ikinci asrı, yani Türkler'in nüfuz asrı olarak adlandırılmaktadır. Türkler'in hükümete girmeleri ve her yeri, özellikle orduyu ele geçirmeleri bu dönemin özelliklerindendir. Mu'tasım'ın halifelğe getirilmesinde Türkler'in büyük rolü olmuştur. Ayrıca Türkler'in hilafete sızıp ele geçirmelerinin sebebi, Mu'tasım'ın annesi "Maride"nin Türk cariyelerinden olmasıdır. Mu'tasım, ordusuna güvenmediği için Türkler'e daha fazla yönelmiştir.⁸ Bazı araştırmacılar halifenin, Farsların nüfuzundan kurtulmasının sebeplerinden birisinin Türkler'e yönelmesine bağlamaktadırlar.⁹

Türkler savaşçı özelliğe sahiptiler, ancak hükümet yönetiminden anlamıyorlardı.¹⁰ Halifelerin ayyaşlığı ve yetersizliği, Türkler'in daha çok güç sahibi olmalarına ve hükümete yerleşmelerine sebep oldu; öyle ki, hükümetin bütün her yerini ele geçirdiler.¹¹

İbn Tabataba şöyle diyor: "Türkler, Mütevekkil'i öldürdükten sonra ülkede daha fazla güçlenmeğe başladılar. Halife ellerinde bir esir gibiydi; istediklerinde azlederdi, yeni halife seçer veya onu öldürürlerdi."¹²

⁸ *et-Tarihu'l-Abbasi*, s. 93.

⁹ Dr. Şevki Zayf, *el-Asru'l-Abbasi es-Sani*, s. 10.

¹⁰ a.g.e., s. 5,10; Yusuf el-Eş, *Tarihu Asri'l-Hilafet'il-Abbasiyye*, s. 101.

¹¹ Türklerden bazılarını şöyle sıralayabiliriz: "Büyük Buğa" "Musa b. Buğa"'nın oğlu, Musanın kardeşi (Muhammed b. Buğa, Kiglig), Baykiyal, "Asartekin", "Simaytavil", "Markoç", "Tabayğu", "Azkutekin", "Buğay Şarapi Küçek" ve "Vasif b. Bağır Türki".

¹² *el-Fahru fi'l-Adabi's-Sultaniyye*, s. 181.

3 ve 4- Peşi Sıra Atamalar ve Kadınların Nüfuzu

Devlet adamlarının peşi sıra atanması veya görevden alınması, siyasî bir hükümetin zaaflarından birisidir. Elbette bu hükümetlerde halifele-
rin eşlerinin ve annelerinin kendi nefis ve heveslerini tatmin etmek için yaptıkları atama veya görevden alınmaların da unutulmaması gerekir. “Mütevekkil”in eşi “Mu’tezz’in annesinin “Mustain”i azlederek kendi oğlu “Mu’tezz”i hilafete getirmesi herkes tarafından bilinen bir şeydir.¹³ Dr. İbrahim Hasan kendi kitabında kadınların hilafet ve halifelerin işine karış-
maları, atama ve görevden almalarına dair birkaç örnek vermiştir.¹⁴

5- Hükümran ve Vezirlerin Zalimliği

Abbasi hükümran ve vezirlerinin çoğunluğu liyakatsiz ve zalimdiler; halkı hor görme, onları dövüp işkence etme ve haklarını yok edip mal-
larını çalma hususunda tam anlamıyla ileri gidiyor ve hiçbir işten geri kalmıyorlardı. Abbasi halifesi Muntasır döneminde (ö. 247 veya 248) Muntasır’ın veziri Ahmed b. Hasib atına binerek evinden dışarı çıktı. O sırada birisi hakkını almak için onun yanına gelerek şikâyetle bulundu. Ahmed b. Hasib daha at üzerinde iken şikâyetle bulunan adamın göğsüne tekmeyle şiddetli bir şekilde vurdu ve adam oracıkta can verdi¹⁵

Vasık döneminde (h. 227-232) onun veziri Muhammed b. Abdul-
melik ez-Zeyyat içerisine çivi döşediği tandırda halka işkence ediyordu. Çok ilginçtir ki bu vezirin bizzat kendisi bu tandırın içerisinde işken-
ceyle öldürülmüştür.¹⁶

6- İç Fitne ve Ayaklanmalar

Bu dönemde çeşitli fitne ve ayaklanmalar gerçekleşmiştir ki bunlar-
dan bazılarını kısaca ele alacağız:

¹³ *Tarihu'l-İslâm*, c. 3, s. 447.

¹⁴ a.g.e., c. 2, s. 430-434; c. 3, s. 446-451.

¹⁵ *Muhaziratu fî'l-Umemi'l-İslâmiyye*, s. 270 (Muhammed Bâkır Kureşî, *Zindegân-i İmam Ali el-Hâdî* (a.s), Çeviri: Seyyid Hasan İslâmî, s. 223).

¹⁶ *Murucu'z-Zeheb*, c. 4, s. 88; *el-Kâmil*, c. 7, s. 37; Muhammed b. Cerir Taberî, *Tarihu'l-Umemi ve'l-Muluk* (*Tarih-i Taberî*), c. 11, s. 28 ve 67 nakil: *Tarihu'l-İslâm*, c. 3, s. 255) Abbasi vezirlerinin zulmü ve liyakatsizliği ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. İbn-i Tabataba, *el-Fahrî*; Cehşiyari, *el-Vuzera ve'l-Kuttab*; Kalkaşandî, *Measiru'l-İnâfeti fî'l-Mealimi'l-Hilafe*, *Tarihu'l-İslâm*, c. 3, s. 255-260; *Matlau'l-Asri'l-Abbasi es-Sâni*, s. 93-105.

a) Bağdad Ayaklanmaları

Her ne kadar o günlerde Bağdad hilafetin merkezi değildi, ama yine de çeşitli fitne ve ayaklanmalara şahit olmuştu.

Hicrî 249 Yılı: Bu yılda ordu ve Şakiriyye¹⁷ Bağdad'da ayaklandılar; halkın bir kısmı da onlara katıldı ve Bağdad'da fitne çıkardılar. Bu ayaklanmaya katılanlar feryat edip kargaşa çıkartarak zindanlara saldırıp mahkûmları salıverdiler. Bağdad'ın tanınmış iki köprüsünden birisi yıkıp diğerini de yaktılar. Bu ayaklanmaların sebeplerinden birisi Türkler'e karşı durup onlara itiraz etmekte, zira Türkler Mütevekkil'i öldürmüş ve ülkenin işlerine musallat olmuşlardı.¹⁸

Hicrî 252 Yılı: Bu ayaklanma da ordu aracılığıyla Bağdad'da gerçekleşti. Askerler kendi maaşlarını almak için ayaklanarak Bağdad köprüsünü ele geçirdiler. Etrafta bulunan dükkânları yağmalayıp bir kısmını da yaktılar. Keza polis idarî birimi de talan edildi.¹⁹

b) Samerra Ayaklanmaları

Samerra'da da ayaklanmalar oldu. Birinci ayaklanma Hicrî 249 ve ikinci ayaklanma Hicrî 251 yılında oldu.

Birinci ayaklanma halk içinden belirsiz kimseler tarafından yapıldı ve bu ayaklanmada zindanlara saldırılıp mahkûmlar serbest bırakıldı. Mevali²⁰ ve köleler ayaklanma çıkartanlara saldırdılar, ancak halk, isyancılının yardımına koşarak isyanı bastırmak isteyenler dağıtıldılar.²¹ Samerra'da gerçekleşen ikinci ayaklanmada ise isyancılar kuyumcular pazarı ve diğer

¹⁷ “Şakiriyye” Mütevekkil'in kendisi için kurduğu ordu birliğinin adıdır. O bu orduyu Alevî inancına ters düşen “Suriye, el-Cezire, Cebel, Hicaz ve Anba” gibi yerlerden seçilen kişilerden oluşturmuştur. *Tarih-i Siyasî-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom* (a.f), s. 82,

Dr. Faruk Ömer, *el-Abbasiyyun el-Evail*, c. 1, s. 90, adlı eserinde bu konuya yer vermiştir.

¹⁸ *el-Kâmil*, c. 7, s. 122.

¹⁹ *el-Kâmil*, c. 7, s. 169-171. (konu hakkında daha fazla bilgi edinmek isteyenler a.g.e., s. 141'e Bkz.).

²⁰ Çeşitli yerlerden satın alınan kölelere Mevali denilmektedir ve bu köleler gösterdikleri başarılar nisbetinde terfi ederek ordu ve ülke hizmeti için atanırlar.

²¹ *el-Kâmil*, c. 7, s. 122.

yerlere saldırarak yağmaladılar. Samerra Valisi bu ayaklanmayı bastır-
cak güçten yoksundu.²²

c) Haricilerin Fitnesi

Haricîler'in dikkate değer ölçüdeki faaliyetleri Hicrî 252 yılında başladı. Bu grubun rehberi Musavir b. Abdulhamid b. Musavir Şadı Becelî Musulî idi. Haricilerin fitnesi on bir yıl boyunca (h. 252-263) devam etti.²³

d) Sahib-i Zenc'in Ayaklanması

Şüphesiz "Sahib-i Zenc" in ayaklanması, bu dönemin yani Samerra'nın ikinci hilafet dönemindeki Muhtedi ve Mutemed'in en zayıf ve dağılmaya yüz tutmuş döneminin en etkili ve en tehlikeli ayaklanmasıdır.²⁴ Öyle ki pek çokları bu ayaklanmayı Abbasî hilafeti için Türkler'den daha tehli-
keli bilmişlerdir.²⁵

Basra'dan başlayan bu ayaklanma Bağdad'ın kapılarına kadar ulaştı ve Irak'ın büyük bir bölümünü kapsadı.²⁶ Kıyam süresince Abbasîler'in halifeliği her zaman yıkılma tehdidiyle karşı karşıyaydı.²⁷

Bu fitnelerde onbinlerce kişi öldü, binlerce kişinin namusu kirletildi ve onlarca şehir ateşe verildi.²⁸

Kıyamının önderi "Sahib-i Zenc" Hicrî 255 yılında Basra'da kıyam etti. Bu şahsın ismi Ali b. Muhammed Benî Abdulkays'tır. Bazıları bu ayaklanmanın önderinin aslı isminin "Behbud" olduğunu; "Rey" şehri-
nin çevresindeki "Verze'nin" köyüne mensup ve aslının İranlı olduğunu

²² a.g.e., s. 149.

²³ a.g.e., s. 188-309.

²⁴ *Tarihu'l-Gaybeti's-Sugra*, s. 350.

²⁵ *Tarihu Asril-Hilafetil-Abbasiyye*, s. 121.

²⁶ a.g.e., s. 121.

²⁷ Ahmed Albi, *Sevretuz-Zenc ve Gaiduha Ali b. Muhammed*, s. 60; (Nakil: Dr. Ahmed Muhtar el-İbadi, *fi Tarihil-Abbasi vel-Fatimi*, s. 125.

²⁸ Sahib-i Zenc'in Askerlerinin sadece Basra'ya düzenledikleri saldırıda 300 000 kişi öldürüldü, birçok kadın ve çocuk esir edildiği bu saldırıda her askerin kendisi ile birlikte on kadını esir ve cariye olarak götürdüğü söylenmektedir. *Tarihu Asril-Hilafetil-Abbasiyye*, s. 127; *el-Asru'l-Abbasiyyu's-Sani*, s. 30; yine bu kıyamda 1500000 kişiye yakın kişinin öldürüldüğü ve kurban edildiği söylenmektedir. *el-Asru'l-Abbasiyyu's-Sani*, s. 33.

kabul etmişlerdir.²⁹ Sahib-i Zenc, kitlelerin dikkatini celp edip kıyamını teyid etmek için yalan söyleyerek kendisini Alevîler'e nisbet vermiş ve İslâm'ın ölümsüz şehidi Zeyd b. Ali b. Hüseyin'in (a.s) torunu olduğunu iddia etmiştir. Bu ayaklanmanın İslâm dünyasının yazgısını belirleyen hadiselerin başlangıcı olan Ehlibeyt'e (a.s) nisbet verilmesi, söz konusu kıyama tabi olmanın ve zulmün karşısında ayaklanıp kıyam etmenin güvencesi sayılmaktaydı.

İmam Hasan Askerî (a.s) Sahib-i Zenc'in Alevî olduğu iddiasını reddederek şöyle buyurmaktadır:

“Sahib-i Zenc bizim Ehlibeyt'timizden değildir”.³⁰

Yaklaşık on beş yıl (on dört yıl ve dört ay) boyunca halk içerisinde fesat çıkartan bu şahıs sonunda Hicrî 270 yılında öldürüldü. “Sahib-i Zenc”, bu ayaklanmasında köleleri harekete geçirip kendine bağlamak için Alevîler'den olduğunu iddia etmesinin yanı sıra hem kendisini kölelerin rehberi tanıttı ve hem de efendilerinin elinde zulüm görüp işkence edilen kölelerin özgürlük sloganlarının tercümanı oldu. Bu sebeple Sahib-i Zenc yani “Kölelerin Lideri” olarak isimlendirildi. Sahib-i Zenc, köleleri daha çok kendi yanına çekmek için özgürlük sloganı atmanın yanı sıra hükümet kurmayı; kölelerin mülkiyet sahibi olması ve köle ve cariyeye sahibi olmalarını da hedeflerinin aslı temellerinden saydı.³¹ Bazı araştırmacılar Sahib-i Zenc'in, Haricî fırkalarından birisi olan “Ezarike” düşüncesi taşıdığına inanmış ve kendi görüşleri için müsbet deliller sunmuşlardır.³²

²⁹ *el-Asru'l-Abbasiyyu's-Sânî*, s. 27; *Tarihu Asril-Hilafetil-Abbasiyye*, s. 122.

³⁰ *Menakib*, c. 4, s. 428; *Sefinetul-Bihar*, c. 1, s. 559; Dr. Şevki Zayf Sahib-i Zenc'in Alevî olmadığı konusunda önemli delliller sunmuştur. Bkz: *el-Asru'l-Abbasiyyu's-Sânî*, s. 28.

³¹ *Tarihu Asri'l-Hilafeti'l-Abbasiyye*, s. 122-123.

“Sahib-i Zenc”in düşüncesinde ve davetinde eşitliğe dair hiçbir şey görülmemektedir; zira özgürlük genel halkın sloganıdır ve eşitlik düşüncesiyle hiçbir bağlantısı yoktur. Mallar bile aralarında eşit bir şekilde taksim edilmemekteydi ve herkes kendi mülkünün sahibiydi. Bu davette şaşırılacak bir diğer konu ise köleliğin meşru olmasıdır, tarihî nakillere göre her “Zenc”in (Zenc kabilesinden olan) evinde on veya on'dan daha fazla Zencî kadın cariyeye ve esir köle olarak bulunmaktaydı! Bkz: *Tarihu Asri'l-Hilafeti'l-Abbasiyye*, s. 123.

³² *Murucu'z-Zeheb*, c. 4, s. 108-109; *el-Asru'l-Abbasi es-Sânî*, s. 28-29; *Tarihu Asri'l-Hilafeti'l-Abbasiyye*, s. 123; “Havaric” fırkasından olan “Azrakıyye” hakkında bilgi

Sahib-i Zenc çağrısına ilk olarak Basra kölelerinden başlayarak onları kölelik ve işkenceden kurtarmak için kendisine tabi olmaya davet etti. Bunun üzerine Sahib-i Zenc'in etrafında pek çok köle toplandı. Daha sonra onlara hutbe okudu ve onları özgürlüğe kavuşturup mal sahibi yapacağına ve hiçbir zaman onları aldatmayacağına dair yemin etti.³³

Köleler, elli ile beş yüz arasında gruplar şeklinde ona katılmağa başladılar. Sahib-i Zenc, kölelerin yanı sıra çiftçileri, köylüleri ve Abbasiler'e karşı olan herkesi davet etti.³⁴

Köle sahipleri, ona katılan her kölenin geri dönmesi için beş dirhem vermeye hazır oldukları teklifinde bulundu. "Zenc" bu teklifi duyduktan sonra orada bulunan kölelere kendilerini götürmeğe gelen sahiplerine veya onların elçilerine beş yüz kırbaç vurmalarını emretti.

Bu fitnenin başlamasıyla daha fazla güç ve şevk elde eden köleler, Basra'yı işgal etmek istediler. Basra halkı kölelerin ayaklanmasına sadece üç gün dayanarak onlarla savaştı, ancak üç günden sonra hile ile güvence verdikleri kişilerden kaçıp kurtulan bir kaçının dışında hepsini öldürdüler. Şehrin merkez camisini ateşe veren isyancılar, şehrin diğer yerlerini de yaktılar. Mal varlığı olan herkesin servetini yağmalayıp serveti olmayanları ise fırsat vermeksizin oracıkta katlettiler. Bu fitne ve ayaklanma Abadan, Ahvaz, Able ve Ebil-Hasib şehirlerinde de aynı şekilde gerçekleşti.

Bu fitne ve kargaşa Abadan, Ahvaz, Deştmişan, Vasıt, Ramhurmuz ve bu şehir ve bölgeler arasında yer alan şehirlere kadar sıçradı.

Zamanın hükümeti, "Musa b. Buğa" gibi birkaç ordu komutanını isyancılarla savaşmaya gönderdi, ne var ki bunların tamamı yenilgiye uğradı. Sadece Ebu Ahmed Muvaffak Talha b. Müvekkil savaşta zafer elde etti. Ebu Ahmed Muvaffak Talha b. Müvekkil "Mutezid" in oğlu ve Ahmed b. Tutun'dan ayrılıp "Muvaffak" a sığınan kölenin yardımıyla "Sahib-i Zenc" i yenilgiye uğrattı. "Muvaffak" ın makamının yükselmesine ve güçlenmesine sebep olan bu başarı, Hilafet makamı konusunda Mutemed'den sadece sembolik bir isim kalmasına sebep oldu. "Muvaffak" son anına

edinmek isteyenler Dr. Ahmed Muhammed Ahmed Celiy, *Dirasetu ani'l-Firaki fi Tarihi'l-Muslimin* ve "el-Havaricu ve's-Şia", s. 66. Kaynaklarına Bkz.

³³ *Tarihu Asri'l-Hilafeti'l-Abbasiyye*, s.123-124.

³⁴ a.g.e..

kadar (h. 278 ö.) bu makamda baki kaldı ve ölümünden sonra ordu komutanları, veliahd makamında olan ve “el-Mutazid Billah” lakabı verilen “Abu’l Abbas”a biat ettiler. Mutazid’in da sahip olduğu güç ve kudreti “Sahib-i Zenc” ile yaptığı savaşta elde ettiği unutulmamalıdır. Mutazid Hilafet’in Bağdad’a intikalinden sonraki ilk halifedir.³⁵

7- Alevî Kıyımları

Bu dönemde İslâm ülkeleri etrafında Alevîler’in aracılığıyla ve “Rı-zayî Âl-i Muhammed (a.s.)” sloganıyla çeşitli kıyımlar gerçekleşmiştir. Gerçekte bu kıyımların sloganı genelde halifelerin halka yaptıkları zül-ümlere itiraz feryatlarını içeriyordu.

Mütevekkil açıkça Ali’nin (a.s) zürriyeti ve Alavelere karşı nefretini gösteriyordu. Ebu Talib’in soyunun, Mütevekkil zamanında katıldığı musibetlerin hiç birisi diğer zalim halifelerin zamanındaki gibi olmamıştır. Mütevekkil, Alevîler’e iktisadî ambargolar uyguluyor ve onlara yapılan ihsanlara engel olarak yardımda bulunanları da feci şekilde cezalandırıyordu.³⁶ Halk ise Mütevekkil’in cezai yaptırımlarından dolayı korkudan her türlü yardımdan kaçınıyordu. Halkın yoksulluğu öyle bir hadde ulaştı ki Alevî kadınlarından bir grubun elinde yalnızca bir elbise vardı ve namaz esnasında sırasıyla bu elbiseyi giyerek namaz kılıyor; elbiseden yoksun olan kadınlar ise ip eğirme makinası arkasında çıplak oturuyorlardı.³⁷

Bununla birlikte Mütevekkil milyonlarca dinarı alkol sofralarına, şar-kıcılara, dansözlere ve palyaçolara harcıyordu.

³⁵ “Sahib-i Zenc”in kıyımı ve konu ile ilgili belgeler hakkında daha fazla bilgi için bkz: *el-Kâmil*, c. 7, s. 205-406 (h. 255- 270 yılları arasındaki vakalar); *Tarihu’l-İslâm*, c. 3, s. 209-213; *Tarihu’l-Gaybeti’s-Sugra*, s. 71; Muhammed Cevad Tabesî, *Hayâtu’l-İmam el-Askerî*, s. 227-283; *el-Asru’l-Abbâsî es-Sânî*, s. 26-33; *Tarihu Asrî’l-Hilafeti’l-Abbâsiyye*, s. 121-130, (bu kitap “Sahib-i Zenc’in şahsiyeti, kıyam sebepleri, savaş ve savaş taktikleri, savaşın eser ve sebeplerinden bahsetmektedir); Dr. Ali Hasanî el-Harputî, *10 Savratu fi’l-İslâm*, s. 172-190. (bu kitap genelde kıyamın sebeplerinden bahsetmiş ve kıyamın sebeplerinden altı tanesine de yer vermiştir); Dr. Faruk Ömer, *el-Hilafetu’l-Abbâsiyye fî Asrî’l-Fevzî’l-Askerîyye* (h. 247-334 m. 861-946), s. 143-161; Dr Huseyn Ali Mumtahan, *Nehzeti Sahibu’z-Zenc* (veya zenci kölelerin Irak’taki kıyımı).

³⁶ Ebu’l-Ferec İsfahânî, *Mekatilu’t-Tâlibîn*, s. 478, 479.

³⁷ a.g.e., s. 479.

Mütevekkil, Mısır'daki valisine Alevîler'e aşağıdaki maddelere göre davranmasını emretti:

- a) Hiçbir Alevî'ye hiçbir mülk verilmemeli ve ata binmeleri yasaklanarak Fustat şehri dışına çıkmalarına izin verilmemelidir.
- b) Hiçbir Alevî'ye bir köleden fazlasına sahip olma hakkı tanınmamalı;
- c) Alevî ile Alevî olmayan birisi arasında kavga çıkması durumunda hâkim öncelikle gayri Alevî'yi dinlemeli ve Alevî'ye hiçbir söz hakkın tanınmaksızın gayri Alevî'nin sözü kabul edilmelidir.³⁸

Mütevekkil, Alevîlerin İmam Huseyin'i (a.s) ziyaret etmelerinin ve Kûfe'ye yaklaşmalarının önünü aldı. Aynı şekilde Şialar'ın mukaddes mekânlara gitmelerini yasakladı ve İmam Huseyin'in (a.s) mezarından hiçbir eser kalmayacak şekilde yıkılmasını emretti. Mütevekkil'in emriyle halk kutsal mekânları pullukla sürerek bu yerlerde çiftçilik yaptı.³⁹

Mütevekkil, İmam Huseyin'in (a.s) kabrini suya boğmuş, ancak su kabrin etrafında toplanarak kabre ulaşmamış ve bu sebeple bu hadiseden sonra oraya "Hair" ismi verilmiştir.⁴⁰

Mütevekkil, kendisini Ali (a.s) ve Ehlibeyt (a.s) taraftarı olarak nisbetlendiren herkesi öldürmüş ve malına el koymuştur.⁴¹

Mütevekkil'in İmam Ali'ye olan kıskançlık ve kini öyle bir hadde ulaşmıştı ki; nedimelerinden birisi elbisesi altına yastık koyup dökülmüş saçlarını tamamen açarak Mütevekkil'in karşısında rakediyor ve Mütevekkil'le birlikte yüksek sesle Ali'yi (a.s) kastederek "Bu şiş göbek Müslümanlara halife olmaya gelmiş" diyorlardı. Keza Mütevekkil şarap içiyor ve sarhoşluğun etkisiyle kendinden geçiyordu.⁴²

³⁸ Ali-Büye, s. 415; *Tarih-i Siyasi-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom* (a.f), s. 84; *Measiru'l-İnafeti fi Mealimi'l-Hilafeti*, c. 1.s, 228.

³⁹ *Mekatilü't-Tâlibîn*, s. 479; *Measiru'l-İnafeti fi Mealimi'l-Hilafe*, c. 1.s, 231; *Murucu'z-Zeheb*, c. 4, s. 135; *Tarih-i Taberî*, c. 11, s. 44; *el-Kâmil*, c. 7, s. 55 (Şeyh Abbas Kummi *Tetimmetu'l-Munteha* adlı eserin *Tarihu'l-Hulefa* bölümünün 327. Sayfasında şöyle yazmaktadır: Mütevekkil, Mukaddes Kerbela mezarını 17 defa yıku, ancak yine eski haline geldi).

⁴⁰ Bâkır Şerif Kureşî, *Zindegâni-yi İmam Hasan Askerî (a.s)*, s. 245.

⁴¹ *Mekatilü't-Tâlibîn*, s. 224.

⁴² *el-Kâmil*, c. 7, s. 55; *Maasirul İnafeti fi Maalimil Hilafe*, c. 1.s, 213-130; Mütevekkilin bu davranışı oğlu "Muntasir"ın itirazına ve ölümüne sebep oldu. Bkz: *el-Fahri*, s. 215

Mütevekkil'in dışında diğer Abbâsî halifeleri de aynı şekilde Alevîler'e ve Şialar'a zulümler etmiş, Şia İmamları'nın kanını dökmeden de rahat etmemişlerdir.

Biz bu kısa metinde Abbâsî hilafetinin temellerini sarsan bazı hareketlerde veya Abbasîler'in Alevî ve diğer halk kesimleri üzerindeki zulüm ve baskının azalmasında İmamlar'ın (a.s) rolü üzerinde durmaya-cağız. Aynı şekilde söz konusu bu kıyamların getiri ve eserleri veya bu hareketlerle alakalı diğer meseleleri de konu etmeyeceğiz. Bununla birlikte Mu'tasım'ın hilafetinden yarım asır devam eden Mutemid'in hilafetine kadar gerçekleşen kıyamları ve kıyam eden rehberlerin isimlerini zikretmekle yetineceğiz.

1. Muhammed b. Kasım (b. Ali b. Ömer b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebi Talib'in -a.s) kıyamı. "Künyesi" Ebu Cafer'dir ve sürekli beyaz yün hırka giydiği için halk içinde "Sûfî" lakabıyla meşhur olmuştur. Bu şahıs ilim, fıkıh, din ve zühd ehli olup övülmüş ahlâka sahipti. Sözünde sürekli adalet ve tevhid tarafını tuttu ve "Zeydiyye-i Carudiyye"⁴³ düşüncesi taraftarıydı.

Mu'tasım döneminde Talikan'da kıyam etti ve kendisiyle "Abdullah b. Tahir"⁴⁴ arasında çıkan olaydan sonra Hicrî 219 yılında Abdullah b. Tahir onu tutuklayarak Mu'tasım'a gönderdi. Muhammed b. Kasım, halkı Âl-i Muhammed'in (s.a.a.) rızasına davet ediyordu.⁴⁵ Takipçilerinin bir kısmı onun zehirletilerek öldürüldüğüne inanmıştır. Zeydiyye fırkasından başka bir grup ise onun İmametine inanmış ve bu grubun çoğunluğu Muhammed b. Kasım'ın ölmediğine, bilakis hayatta olup bir gün

(Mütevekkil'in İmam Ali ve ailesi (a.s)'a karşı olan düşmanlığı gerçektir, bu yüzden oğlu onu ırz ve namus düşkünüğünden dolayı öldürdü.

⁴³ Ziyad b. Munzir'in "Ebul-Carud" takipçilerine Carudiyye denir. Onlar Peygamber (s.a.a)'ın kendisinden sonra İmamet Makamına İmam Ali (a.s)'ı vasıf üzerine seçtiği inancındadır isim değil. Zeydiyyede ise sahabeden her kim kendi İmam'ına (a.s)'a biat etmezse kâfirdir inancı yer almaktadır. Zira onlar "Zeyd b. Aliyyibnl-Hasan İbn Aliyyİbn Ebi Talib"ın İmam olduğuna inanmaktadırlar. *El-Fargu beynel-Fireg*, s. 22; *el-Milelu ven-Nihel*, c. 1, s. 212.

⁴⁴ Abdullah b. Tahir Mutasım tarafından hem vali hemde ordu komutanı olarak tayin edilmişti. O dönemlerde Irak, Rey, Taberistan ve Kerman Horasan'ın bir parçasıydı. O vefat ettiğinde illerin vergileri 48 milyon dirhemi aşmaktaydı. (h. 230) yılında 48 yaşında öldü. *el-Kâmil*, c. 7, s. 13,14.

⁴⁵ *Mekatilü't-Talibîn*, s. 464-465; *el-Kâmil*, c. 6, s. 442.

zhur ederek zülümle dolan yeryüzünü adaletle dolduracağına ve aynı şekilde onun zamanın Mehdi'si olduğuna inanmıştır.⁴⁶

2. Muhammed b. Sâlih (b. Abdullah b. Musa b. Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebi Talib'in -a.s.-) kıyamı. Künyesi Ebu Abdullah olup Âl-i Ebi Talib'in yiğit, cesur ve savaşçılarındandır. O Medine yakınlarında Ali b. Ebu Talib'in yerleşmiş olduğu "Suveyka" denilen bir yerde Mütevekkil'e karşı kıyam etti. Mütevekkil, Ebu's-Sac'ı büyük bir orduyla onunla savaşmağa gönderdi. Ebu's-Sac savaşı kazandı ve "Suveyka'yı yerle bir ederek Suveyka ahalisinin bir kısmını esir alıp bir kısmını da öldürdü. Esir alınan Muhammed b. Sâlih Samerra'ya gönderildi ve Samerra'da Mütevekkil'in emriyle zindana atıldı.⁴⁷

3. Yahya b. Ömer (b. Yahya b. Hüseyin b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebi Talib'in -a.s.) kıyamı. Yahya b. Ömer'in künyesi Ebu'l-Hüseyin'di. Hicrî 250 yılında Mustain'in hilafet döneminde Küfe'de kıyam eden Yahya b. Ömer; zahid, takvalı, âbid, âlim,⁴⁸ son derece cesur ve savaşçı olup çok sağlam bir beden ve kalbe sahipti.⁴⁹ Yahya b. Ömer kıyam etmeden önce İmam Hüseyin'in (a.s.) ziyaretine giderek ziyaretçileri kendi hedefi hakkında bilgilendirdi ve daha sonra Küfe'ye giderek kıyamını alenileştirdi.⁵⁰

Bazı tarihçiler Yahya b. Ömer'in kıyamının sebebinin Mütevekkil ve Türkler tarafından doğan maddî sıkıntılar ve fakirlik olduğu ifade edilmektedir.⁵¹ Oysa Ebu'l-Ferec İsfahanî "*Mekatilü't-Talibin*" adlı eserinde naklettiği bir habere göre kıyam sebebinin Allah'ın (c.c) rızasından başka bir şey olmadığını ortaya koymaktadır.⁵² Yahya b. Ömer, Küfe'de

⁴⁶ Murucu'z-Zeheb, c. 4, s. 52; *Mekatilü't-Talibin*, s. 464-473 bu konuda daha fazla bilgi yer almaktadır.

⁴⁷ *Mu'cemu'l-Buldân*, c. 3, s. 286 (Suveyka kelimesinin açıklaması); *Mekatilü't-Talibin*, s. 480. (*Mu'cemu'l-Buldân* kitabının sahibi şöyle diyor: O ölünceye kadar Mütevekkil'in zindanında esirdi, *Mekatilü't-Talibin* kitabının sahibi ise şöyle yazıyor: O ölümünden iki yıl önce Mütevekkil'in zindanından azat edildi).

⁴⁸ Murucu'z-Zeheb, c.4, s.148. (Mes'ûdi Hicrî 248 yılını Yahya b. Ömer'in kıyam yılı unvanında zikretmiştir).

⁴⁹ *Mekatilü't-Talibin*, s.506.

⁵⁰ a.g.e., s. 506-507.

⁵¹ *el-Kâmil*, c. 7, s. 126.

⁵² *Mekatilü't-Talibin*, s. 521.

halkı “Âl-i Muhammed’in” rızası’na davet ederek birçok insanı kendisine cezbetti. Geçmişinde hiçbir kimseyi kendisi için vali seçmeyen Bağdad halkı, onu kendilerine “vali” olarak seçti ve Kûfe halkının önde gelenlerinden bir kısım da ona biat ettiler.

Hüseyin b. İsmail bu saygın Alevî büyüğüyle savaşıarak onu öldürdü ve başını Samerra’ya Mustain’e gönderdi. Bir süre sonra, o zatın başı halkın görmesi için Bağdad’a asılmak üzere gönderildi, ancak halkın korkusundan bu olay gerçekleşmedi.⁵³

Küçüğüyle büyüğüyle Yahya b. Ömer’e ilgi ve alâka besleyen halk, onun ölümünden dolayı feryad edip gözyaşı döktü ve onun musibetinden ötürü pek çok şiir yazıldı.⁵⁴ Ebu’l-Ferec İsfahanî Şöyle diyor:

Ben, Abbasîler’in döneminde Yahya için tutulan matem kadar ve onun musibetinden dolayı okunan şiirler kadar hiçbir Alevî’ye matem tutulup şiirler okunduğunu işitmedim.⁵⁵

4. Hasan b. Zeyd (b. Muhammed b. İsmail b. Hasan b. Zeyd b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebi Talib)’in kıyamı. Hicrî 250 yılında Taberistan’da kıyam edip Taberistan’ı ele geçirdikten sonra “Amul” ve “Rey” şehirlerini de eline geçirdi. Hicrî 257 yılında Taberistan’dan Gurgân’a hamle eden Hasan b. Zeyd, pek çok savaş ve epeyce insanların ölümünden sonra, ölüm anına kadar (h. 270) Gurgân’ı elinde tuttu. Hasan b. Zeyd’in yerine geçen kardeşi Muhammed b. Zeyd, Hicrî 277 yılında “Deylem”i fethetti. Her iki kardeş de halkı “Âl-i Muhammed Rızası”na davet ediyorlardı. Hasan b. Zeyd; fakih, edip, devamlı bağışta bulunan ve cömert bir kişiydi.⁵⁶

5. “Atruş” olarak tanınan Hasan b. Ali Hasanî’nin kıyamı. Atruş, Muhammed b. Zeyd’den sonra Taberistan’a hükmetti. Hasan Ali Hasanî’den sonra oğlu, oğlundan sonra da “Esfar” tarafından Taberistan’da öldürülen

⁵³ *el-Kâmil*, c. 7, s. 127-128.

⁵⁴ *Murucu’z-Zeheb*, c. 4, s. 149.

⁵⁵ *Mekatilü’t-Tâlibîn*, s. 511. Bu şiirlerin en tanınmış “Ali b. Abbas b. Rûmî’nin” meşhur kasidesidir. Başlangıcı şöyledir: (Önüne bak ve nerede gittiğini gör, zira iki farklı yol vardır: Doğru yol ve eğri yol.) Ebul-Ferec İsfahanî bu kasidenin tamamına ve onun hakkında yazılmış diğer şiirlere kendi kitabında değinmiştir. (Bkz: *Mekatilü’t-Tâlibîn*, s. 511-520; *Murucu’z-Zeheb*, c. 4, s. 149-151; *el-Kâmil*, c. 7, s. 129-130).

⁵⁶ *Murucu’z-Zeheb*, c. 4, s. 153; *el-Kâmil*, c. 7, s. 130, 132, 133, 147, 407; *Mekatilü’t-Tâlibîn*, s. 490.

Hasan b. Kaim oraya hükmetti. Her üç şahısta halkı “Âl-i Muhammed Rızası”na davet ediyorlardı.⁵⁷

6. Muhammed b. Cafer b. Hasan’ın kıyamı. Muhammed b. Cafer Hicrî 250 yılında “Rey” şehrinde kıyam ederek halkı Taberistan hâkimi Hasan b. Zeyd’e davet etti. Muhammed b. Cafer, Horasan ehliyle yaptığı savaşta yenilerek esir düştü ve onu “Nişabur’a Muhammed b. Abdullah b. Tahir’in yanına götürdüler. Muhammed b. Cafer b. Hasan vefatına kadar Muhammed b. Abdullah b. Tahir’in zindanında kaldı.⁵⁸

7. Ahmed b. İsa (b. Ali b. Hasan b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebi Talib)’in kıyamı. O İdris b. Musa (b. Abdullah b. Musa b. Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebi Talib) isminde başka bir Alevî ile beraber Hicrî 250 yılında Muhammed b. Cafer’den sonra Arafe gününde “Rey”de bayram namazından sonra kıyam ederek halkı “Âl-i Muhammed” rızasına davet etti. Ahmed b. İsa, Muhammed b. Tahir’in ordusuna galebe ederek ona üstünlük sağladı.⁵⁹

8. “Kerekî” veya “Kevkebî” olarak bilinen “Hasan b. İsmail” (b. Muhammed b. Abdullah b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebi Talib)’in kıyamı. Hasan b. İsmail Hicrî 250 yılında “Kazvin” ve “Zencan”da kıyam ederek hükümet çalışanlarını oralardan kovdu.⁶⁰ Daha sonra Hicrî 252 yılında Sahib-i Deylem ve İsa b. Ahmed b. Alevî ile birlikte “Rey”e saldırarak orayı ele geçirdiler. “Rey” halkı, onların orayı bırakmaları için 2 milyon dirhem önererek onlarla anlaştılar.⁶¹ Sonunda “Musa b. Buğa” ile Hicrî 253 yılında “Kazvin”de savaşan “Kerekî” ona yenildi ve oradan “Deylem”e kaçtı.⁶²

9. Hüseyin b. Muhammed (b. Hamza b. Abdullah b. Hasan b. Ali b. Ebi Talib) Hicrî 251 yılında yılında Kûfe’de kıyam ederek halifenin Kûfe’deki valisini sürgüne gönderdi. Mustain, Hüseyin b. Muhammed’i

⁵⁷ Murucu’z-Zeheb, c. 4, s. 153.

⁵⁸ a.g.e.; el-Kâmil, c. 7, s. 133; Mekatilu’t-Tâlibîn, s. 490.

⁵⁹ Murucu’z-Zeheb, c. 4, s. 154; el-Kâmil, c. 7, s. 134; Mekatilu’t-Tâlibîn, s. 490.

⁶⁰ Murucu’z-Zeheb, c. 4, s. 154; Mekatilu’t-Tâlibîn, s. 490; el-Kâmil, c. 7, s. 165. (el-Kâmil’de onun ismi şöyledir: Huseyn b. Ahmed b. İsmail b. Muhammed b. İsmail el-Arkat b. Muhammed b. Ali b. Hasan b. Ali). Mes’ûdî, her iki ismi de onun için zikretmiştir.

⁶¹ el-Kâmil, c. 7, s. 177.

⁶² a.g.e., s. 184.

yenilgiye uğratması için Muzahim b. Hakan'ı Kûfe'ye gönderdi. Kûfe'ye saldıran Muzahim b. Hakan, Kûfe halkıyla savaşarak onları yenilgiye uğrattı ve şehrin yakılmasını emretti; Kûfe şehrinin 7 tane pazarı yanarak yok oldu. Mes'ûdî, Hüseyin b. Muhammed hakkında şöyle diyor: "Ta-raftarları Hüseyin b. Muhammed'i yalnız bırakmaları üzerine o da saklanmak zorunda kaldı".⁶³

10. Hüseyin b. Muhammed'in halefi olan Muhammed b. Cafer (b. Hasan b. Cafer b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebi Talib), Hüseyin b. Muhammed'den sonra Kûfe'de kıyam etti. Muhammed b. Tahir onu kandırarak Kûfe'nin valisi tayin etti, ancak oraya hâkim olduktan sonra "Ebu's-Sirac"ın yardımcısı Muhammed b. Cafer'i tutuklayarak Samerra'ya gönderdi. Muhammed b. Cafer ömrünün sonuna kadar mahkûm olarak zindanda kaldı.⁶⁴

11. İsmi bilinmeyen bir Alevî'nin kıyamı. Bu şahıs Hicrî 251 yılında Irak'ın Neynava bölgesinde kıyam etti.

Hişam b. Ebi Dulf ile savaşan Alevî'nin takipçilerinin bir kısmı öldürüldü ve kendisi de Kûfe'ye firar etti.⁶⁵

12. İsmail b. Yusuf (b. İbrahim b. Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebi Talib), Hicrî 251 yılında Mekke'de kıyam etti. Aynı yılda vefat eden İsmail b. Yusuf'un yerine kendisinden 20 yaş daha büyük olan kardeşi geçti. Mekke, İsmail b. Yusuf'tan ötürü pek çok sıkıntıyla karşı karşıya kaldı. "Mutezz", "Ebu's-Sac'ı onunla savaşması için Mekke'ye gönderdi. Muhammed b. Yusuf'un ordusunun büyük bir kısmı bu savaşta öldürüldü ve kendisi de Mekke'den "Yemame" ve "Bahreyn"e firar ederek oraları ele geçirdi.⁶⁶ Mekke halkıyla Muhammed b. Yusuf arasında çıkan savaşta İsmail'in kardeşleri Hasan b. Yusuf ve Cafer b. İsa (b. İsmail b. Cafer b. İbrahim b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Cafer b. Ebi Talib) öldürüldüler.⁶⁷

⁶³ a.g.e., s. 164,165; *Mekatilu't-Talibin*, s. 521.

⁶⁴ *Mekatilu't-Talibin*, s. 522.

⁶⁵ *el-Kâmil*, c. 7, s. 165.

⁶⁶ a.g.e., s. 165,177; *Murucu'z-Zeheb*, c. 4, s. 176, 177, 180 (Mes'ûdî Kıyamın "h. 252"de gerçekleştiğini ifade etmiştir); *Mekatilu't-Talibin*, s. 524.

⁶⁷ *Mekatilu't-Talibin*, s. 524,525.

13. Musa b. Abdullah (b. Musa b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebi Talib) İsmail b. Yusuf'tan sonra Medine'de kıyam etti.⁶⁸

14. “Mer’âşî” olarak tanınan Ali b. Abdullah Talibî (h. 251)’de “Amul”da kıyam etti. Esad b. Cendan, Mer’âşîyle savaşıarak onu mağlup etti ve sonra da “Amul” şehrini eline geçirdi.⁶⁹

15. Ahmed b. Muhammed (b. Abdullah b. İbrahim b. Tabataba) Hicrî 255 yılında “Berka” ve “İskenderiye” arasında bir yerde kıyam ederek hilafet iddiasında bulundu. Ahmed b. Tulun (Mısır Emiri) Tabataba’yı bastırması için bir ordu gönderdi. İki grup arasında çıkan savaşta Tabataba’nın askerleri yenilgiye uğradılar. Tabataba, zorlu bir mücadele sonrasında öldürülerek başı bedeninden ayrıldı. Tabataba’nın başı Mısır’a, İbn Tulun’a gönderildi⁷⁰ ve İbn Tulun’da Tabataba’nın başını “Mutemed”e gönderdi.⁷¹

16. Ali b. Zeyd ve İsa b. Cafer Alevî’nin kıyamı. Bu iki şahıs birlikte Hicrî 255 yılında Kûfe’de kıyam etti. “Mutezz” büyük bir orduyu onlarla savaşması için gönderdi. Ancak askerlerinin dağılması üzerine yenilgiye uğradılar.⁷²

17. Ali b. Zeyd (b. Hüseyin b. İsa b. Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebi Talib)’in kıyamı. Ali b. Zeyd Hicrî 256 yılında tek başına Kûfe’de tekrar kıyam ederek Kûfe’yi ele geçirdi ve Kûfe valisini dışarı atıp kendisi onun yerine oturdu. Zamanın halifesi “Mutemed”in, Ali b. Zeyd ile savaşması için gönderdiği güçlü ordusu yenilgiye uğradı. Bunun üzerine Mutemed, ikinci bir ordu gönderdi ve bu ordu uzun arama çalışmalarından sonra Ali b. Zeyd’i ele geçirerek öldürdü. Ali b. Zeyd’in askerlerinin pek çoğu öldürüldü ve bir kısmı da esir alındı.⁷³

18. İbn Sûfî diye bilinen İbrahim b. Muhammed’in (b. Yahya b. Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Ebi Talib) kıyamı. İbn Sûfî Hicrî 256 yılında Mısır’da kıyam etti ve “Esna” şehrini ele geçirerek şehri yağmaladı. İbn Sûfî’nin ayaklanması diğer şehirleri de etkisi altına aldı. Ahmed b.

⁶⁸ Murucu’z-Zeheb, c. 4, s. 180.

⁶⁹ el-Kâmil, c. 7, s. 163.

⁷⁰ a.g.e., s. 217.

⁷¹ Mekatilu’t-Talibin, s. 536.

⁷² Murucu’z-Zeheb, c. 4, s. 180; İbn-i Kesir, el-Bidayetu ve’n-Nihaye, c. 11, s. 16.

⁷³ el-Kâmil, c. 7, s. 239,240; Mekatilu’t-Talibin, s. 528.

Tulun (Mısır hâkimi) İbn Süfî'yle savaş için bir ordu gönderdi, ancak İbn Süfî bu orduyu yenilgiye uğrattı. Sonra İbn Tulun ikinci bir ordu gönderdi ve iki ordu arasında şiddetli bir savaş gerçekleşti. Bu savaşta yenilgiye uğrayan İbn Süfî'nin yâranlarının çoğu öldürüldü ve İbn Süfî kaçıp ormanlık alanda kendini gizledi.⁷⁴ Bir süre sonra Hicrî 259 yılında tekrar kıyam eden İbn Süfî, Mısır halkını kendi kıyamına davet etti ve Mısır halkının pek çoğu onun etrafında toplandı. İbn Tulun, İbn Süfî'yle savaşması için bir ordu daha gönderdi ve onu yenilgiye uğrattı. İbn Süfî bu defa da Mekke'ye firar etti. Mekke valisi onu tutuklayarak İbn Tulun'a gönderdi. İbn Tulun, onu şehirde dolaştırdı ve sonra da onu hapse attı. Bir süre sonra zindandan azat edilen İbn Süfî Medine'ye yerleşti ve ömrünün sonuna kadar orada kaldı.⁷⁵

8- Abbasîler'in Etkili Oldukları Bölgelerin Özerkleşmesi

Şimdiye kadar bahsettiğimiz siyasî durum Abbasîler'in ülke içerisi konumu ile alakalıydı. Abbasîler'in etkili oldukları ülke ve bölgelerin siyasî konumlarıyla alakalı iki özelliğe işaret edilebilir: Bunlardan birincisi Abbasî halifelerinin nüfuzu altındaki bölgeler, İslâm devletinin çok geniş alanları kapsamı hasebiyle hükümet merkezine bağlı kalma mecburiyetinde değillerdi ve istedikleri zaman itaat ediyor ve istemezlerse bağımsızlıktan dem vurarak diğerleriyle savaşıyorlardı. Bu mesele ülkenin fethedilip şehirlerin genişletilmesine isteklerinin olup olmadığına bağlıydı.⁷⁶

Konuyu uzatmamak için yalnızca bu bölgelerin isimlerini zikretmekle yetineceğiz: Endülüs, Kuzey Afrika (Tunus ve diğer bölgeler), İran, Mısır, Suriye ve Musul.

9- İçeriğin Değişmesi ve Fetihlerin Hedefleri

Şüphesiz İslâm fetihlerinin hedefleri fethedilen yerlerin halkını öldürüp mallarını ellerinden almak değil, bilakis halkların, başkalarının köleliğinden kurtarılması ve doğru bir şekilde İslâm'ın uygulanmasıdır.

⁷⁴ *el-Kâmil*, c. 7, s. 238,239.

⁷⁵ a.g.e., s. 263,264.

⁷⁶ *Tarihu'l-Gaybeti's-Sugra*, s. 348.

Bu sebeple İslâm ordusu, savaştan önce halkı İslâm'a davet ederek onlara İslâm'ın güzelliklerini sunması gerekir. İslâm'da cihadın kendine has âdâp ve hedefleri olup bunlar kendi yerinde mahfuzdur.⁷⁷ Ne var ki söz konusu ettiğimiz asırlarda bu fetihlerin hiç birisinde İslâm'ın âdâp ve hedefleri görülmemektedir.

Fetih sahneleri, İslâm'ın asil hedef ve fetih yöntemlerinden uzaklaştı ve ne savaş öncesi ve ne de savaş sonrası İslâm'a davet yoktu. Hâlbuki bu şeylere davet edilmesi, İslâm şeriatının apaçık vecibelerinden sayılmaktadır. Konu ettiğimiz bu dönemlerde savaş esirlerini İslâm kanunlarının ölçüleri dışında öldürüyor veya ağaç ve şehirleri hiçbir sebep olmaksızın yakıyorlardı. Daha önce bu yakıp yıkmaların bir örneğine "Tiflis" savaşı olayında işaret edilmişti.

İbn Esir başka bir örnekte şöyle nakletmektedir: Abbasî halifesi Muntasır, Hicrî 248 yılında Türk kökenli "Vasîf"i Rumlarla savaşması için gönderdi ve Muhtasır'ın veziri Ahmed b. Hasib'in ısrarı üzerine gerçekleşen bu olayın sebebi, Ahmed b. Hasib ile Vasîf arasındaki ihtilaftan kaynaklanmıştı. Bunun üzerine Ahmed b. Hasib, Muntasır'ı Vasîf'i ordudan ayırarak savaşa göndermesi için harekete geçirdi. Muntasır da sınırın korunması unvanıyla on iki bin askerle birlikte dört yıllığına Vasîf'i gönderip ikinci bir emre kadar Rumlar'la savaşmasını emretti.⁷⁸

Kısaca söylenmesi gerekir ki; hareket ve savaşların ölçüsü İslâmî değil, bilakis siyasî sürüşmeler, şahsî husumetler veya bunun gibi eksenler üzerinde dönüyordu.

b) Toplumsal Durum

"Toplumsal Durumdan" din, ırk, toplumsal konum, statü, kudret ve diğer açılardan bir toplum içindeki çeşitli sınıflaşmaların açıklanması ve aynı şekilde sınıfların birbirleriyle âdâp, gelenek, kutlama, kıssa, ev, araç gereç, elbise, yiyecek, içecek ve bir toplumun görünümüyle alakalı her şeyin ilişkilerinin beyan edilmesi kastedilmektedir.⁷⁹

⁷⁷ Bkz. Şeyh Hürrü'l-Âmilî, *Vesailu's-Sia*, c. 11.

⁷⁸ *el-Kâmil*, c. 7, s. 111,112; *Tarih-i Taberî*, c. 11, s. 74.

⁷⁹ Bkz. *Tarihu'l-İslâm*, c. 2, s. 395.

Bu kitapta yukarıda belirtilen konuların hepsine⁸⁰ değil, yalnızca konu ettiğimiz dönemin toplumundaki en önemli toplumsal sınıflaşmalara değinerek bunların bazı yansıma ve örneklerini ele alacağız.

Bu dönemde halifelerin yetersizliği, ayyaşlığa boğulmaları, zamparalık ve gece hayatları, sınırsız harcamaları, dünya perestlik ve rahatlıklarına düşkünlükleri, pratikte toplumun fakir-çok fakir ve zengin-çok zengin olmak üzere iki büyük sınıfa ayrılmasına sebep olmuştu.⁸¹ Halifeler ve halifelerin adına çalışanlarla halk arasındaki mesafe en son haddine ulaşmıştı.

Bu bölümde kutlama ve festivallerde halifelerin ayyaşlıklarına, saraylarına ve israflarına ve aynı şekilde onların gerek akraba ve eşlerine ve gerekse şarkıcı, dansçı ve palyaçolara dağıttıkları paralara kısaca değineceğiz. Keza Halifelerin görkemli elbise ve pahalı yolculuklarına da işaret ederek bazı vezir ve hükümet memurlarının yaşam durumu, gelir seviyesi ve sahtekârlıklarını kısaca ele alacağız. Bu konuların tamamı konumuzu uzatacağı için yalnızca örnek vermekle yetineceğiz.

1- Ayyaşlık

Ayyaşlık Abbâsî halifelerinin tamamının ortak tarzıydı.⁸² Abbâsî halifelerinin ayyaşlıkla günlerini gün etme kıssaları şahide ihtiyaç duyulup benzeri olmayacak ölçüde rezalet ve rüsvalıkla doludur. Zira edebiyat ve tarih kitapları⁸³ bu tür şahidlerle dolup taşmaktadır.⁸⁴ Abbâsî halifeleri

⁸⁰ Dönemin “İctimaî konumu” hakkında daha geniş bilgi edinmek için bkz: *el-Asru'l-Abbâsî es-Sânî*, s. 53-114; *Tarihu'l-İslâm*, c. 3, s 422-462.

⁸¹ Dr. Şevki Zayf bu iki tabakanın yanı sıra orta tabakanın olduğunu ifade etmektedir. Bkz. (*el-Asru'l-Abbâsiyyu's-Sânî*, s. 53,62-64). Ancak onun kendisi, toplumu iktisadî açıdan zengin ve fakir olarak iki gruba ayırmıştır (a.g.e., s. 69) biz burada üçüncü grubu az olması hasebiyle zikretmedik ve pratik olarak toplumu zengin ve mahrum kesim olarak ikiye ayırdık.

⁸² elbette Abbâsî halifelerinden olan “el-Mukteda Billah”ı bu durumdan istisna edebiliriz. O şöyle diyordu: “Emevî halifeleri içerisinde en azından Ömer b. Abdulaziz” gibi bir kişi tertemiz ve pak olarak varsa Abbasiler’de böyle birinin olmaması utanç vericidir”. *Tarihul-Hulefa*, s. 361.

⁸³ Bkz: el-Eganî, zamanın halifelerinin durumu özellikle Ebu Nuvas (h. 145-198) *Tarihul-Edebî'l-Arabî* (*el-Asru'l-Abbâsiyyu's-Sânî*), s. 443-472; Hana'l-Fahur, *Tarih-i Edebiyyat-ı Zebân-ı Arabî*, çeviri: Dr. Abdul-Muhammed Ayetî, s. 296-315 ve 327 Huseyn b. Zahhak'ın hayatı (k. 162-250).

⁸⁴ *el-Kâmil*, c. 6,7; *Tarihu'l-İslâm*, c. 2,3, s; *Tarihul-Hulefa*.

utanç verici hayatlarının çoğunluğunu şarap kadehleri arasında ve güzel cariyelerin kucağında geçiriyorlardı. Onlar için hediyelerin en iyisi yılanmış şarap ve ay yüzlü güzel cariyelerdi.⁸⁵

Mütevekkil'in sersemlik ve gece hayatı yaşamı, gece yarısı İmam Hâdî'yi (a.s) yanına getirtip kendisiyle içki içmeye davet edecek kadar küstah bir seviyeye ulaşmıştı. İmam, ömrünü beyan ederek şöyle buyurdu: “Benim et ve kanım kesinlikle şarapla kirlenmedi, beni maruz görün.” Mütevekkil bu isteğinden vaz geçti, ama İmam'dan kendisi için bir şiir okumasını ısrar etti. Bunun üzerine İmam şiir okumak zorunda kaldı ve İmam'ın okuduğu şiir, meclis ehlinin tamamını gözyaşlarına boğup ay-yaşlık keyfini acıya boğdu.⁸⁶

2- Saraylar

Abbasi halifeleri ve halifelere tabi olan vezir ve devlet erkânı yetkilileri güzel ve şaşıklı sarayları çok severlerdi.⁸⁷ O dönemin halifelerinin sarayları genişlik açısından içerisinde bağların, bahçelerin, nehir ve binaların yer aldığı büyük bir şehre benziyordu.⁸⁸ Mütevekkil'in pek çok sarayları vardı; öyle ki bir sarayın yapımının bitmesinden hemen sonra diğer bir sarayın yapımı başlıyordu. Bu sarayların gideri 274.000.000 dirhemdi.⁸⁹

3-Kutlamalar

Abbasi halifeleri gerek birinci asırda ve gerekse iki ikinci asırda masraflı ve şatafatlı meclis ve kutlamalara pek çok önem veriyorlardı.⁹⁰ Savurganlıklarının hiçbir sınırı yoktu. Her iki asırdan birkaç örneğe değinelim.

Abbasi Halifesi Mehdi (h. 158-169) oğlu Harun'u “Zübeyde” hanım ile evlendirme meclisinde 50 000 000 dirhem harcadı ve zıfaf gecesinde

⁸⁵ Bkz: Bâkır Şerif Kureşî, *Tahlil-i ez-Zindegân-i İmam Hâdî (a.s)*; çeviri: Muhammed Rıza Ataî, s. 477,478.

⁸⁶ *Murucu'z-Zeheb*, c. 4, s. 94; *Mir'atu'l-Cinân*, c. 2, s. 159; *Measiru'l-İnâfeti fî Mealimi'l-Hilâfe*, c. 1 ,s. 231; *Tarih-i İbn-i Hallikan*, c. 2, s. 434.

⁸⁷ *Tarihu'l-İslâm*, c. 3, s. 407.

⁸⁸ a.g.e., s. 435; *el-Asru'l-Abbasiyyi's-Sânî*, s. 56.

⁸⁹ *el-Asru'l-Abbasiyyi's-Sânî*, s. 55; Şabaştî, *ed-Diyarat*, s. 159.

⁹⁰ *Tarihu'l-İslâm*, c. 3, s. 456,457.

de “Zübeyde” hanım şahlara layık olan incilerle süslenmiş bir gömlek giymişti, kimse o güne kadar böylesini görmemişti ve inci uzmanları buna değer biçememişlerdi. Hişam b. Abdulmelik’in eşi de tamamı altın olan kolsuz ve iki bağlantı yerinin dışında dikişsiz bir gömlek giymişti, gömleğin aşırı derecede altın ve değerli taşlar ile süslenmesinden dolayı Hişam b. Abdulmelik’in eşi yürüyemez hale gelmişti.⁹¹

Yine Abbâsî Mehdi’nin 30 000 dirheme aldığı nefis bir kırmızı yakutun eşliğinde üst üste konulduğu zaman dağ büyüklüğünde altın keseleri elini öpmeye gelen oğluna bağışlaması, yapılan savurganlığın diğer bir örneğidir.⁹²

Mütevekkil’in oğlu Abdullah’ın sünnet düğünü münasebetiyle düzenlediği merasim için harcadığı yüklü paraları tarihçer ayrıntılı olarak yazmışlardır. Bu düğün merasimi için yapılan masraf 86 000 000 dirhemi aşmıştı!!⁹³

Dr. Şevki Zayf bu konuyu naklettikten sonra şöyle diyor: “Milyonlarca dirhem ve dinar hesapsız ve kontrolsüz bir şekilde saraylarda ve kutlamalarda harcanmaktaydı, oysa halk zorluk, fakirlik ve zahmetler içerisindeydi. Mütevekkil ve diğerleri halkın hakkını savuruyor, azametli saraylar yapıyor, milyonlarca dinarı haram ediyor, azametli saraylar meyhanelere çeviriyor, şarap kadehleri saraylarda dolaşırken ve altınlar şaraplara harcanırken halk devamlı ümitsizlik ve mahrumiyet içerisinde yaşıyordu.”⁹⁴

Mes’ûdî haklı olarak şöyle diyor: “Mütevekkil döneminde yapılan savurganlık tarihin hiçbir döneminde ve hiçbir kesitinde yapılmamıştır”.⁹⁵

4- İçki Partileri

Abbâsîler’in gece hayatları içki meclisleri ve bu meclislerde sarhoş haldeyken dansözlere, şarkıcılara ve çalgıcılara yaptıkları sınırsız

⁹¹ Dr. Muncid Salahuddîn, *Beyne’l-Hulefa ve’l-Hulea*, s. 25,26 (nakil: Bâkır Şerif Kureşî, *Tahlil-i ez-Zindegâni-yi İmam Musa Kâzım* (a.s), çeviri: Muhammed Rıza Atai, c. 1, s. 494).

⁹² Şababeştî, *ed-Diyarat*, s. 100 (a.g.e.’den nakil, s. 494,495).

⁹³ *Beyne’l-Hulefa ve’l-Hulea*, s. 33,35; *el-Asru’l-Abbasiyyu’s-Sânî*, s. 67,68.

⁹⁴ *el-Asru’l-Abbasiyyu’s-Sânî*, s. 68.

⁹⁵ *Murucu’z-Zehab*, c. 4, s. 122. İsrâflar ve savurganlıklar hakkında daha fazla bilgi için bkz. *el-Asru’l-Abbasiyyu’s-Sânî*, s. 67; *Tarihu’l-İslâm*, c. 3, s. 456-459.

bağışlar, Abbasi saray hayatını anlatan Binbir Gece Masalları'nı anımsatacak düzeydedir.⁹⁶ Halifelerin sarayları eğlence mekânlarına dönüşmüş⁹⁷ ve zamanlarının çoğunu neşe ve sarhoşlukla geçiriyorlardı.⁹⁸ Yalnızca halifelerin sarayları meyhanelere dönüşmekle kalmamış, vezirlerin ve emirlerin sarayları da içki içilip rakedilen mekânlara dönüşmüştü.⁹⁹ Zira “İnsanlar hâkimlerinin dini üzerinedir”.

Taberî şöyle nakletmektedir: Mütevekkil “Caferî” ismindeki sarayını tamamladıktan sonra çalgıcı ve palyaçoları davet ederek işlerinin karşılığında onlara 2 000 000 dirhem verdi.¹⁰⁰

5- Bağışlar

Halifelerin Müslümanlar'ın beytülmalinden yaptığı hadsiz ve hesapsız bağışlar sadece dansözler, şarkıcılar ve içki meclisleri ile sınırlı değildi, bu bağışlar annelerini, eşlerini ve diğer akrabalarını da kapsamaktaydı. “Mütevekkil” annesi “Şüca”ya 600 000 dirhem bağışta bulunurken “Şüca” hanımın ölümünden sonra miras olarak baki kalan miktar ise 5 000 000 dinar nakit para, 1000 000 milyon dinar değerinde mücevher ve yıllık geliri 400 000 dinar olan araziler idi.¹⁰¹

“Mütevekkil”in eşi ve “Mutezz”in annesi olan “Ümmü Kabihe”de¹⁰² eşinin ve oğlunun yaptığı bağışlar ile büyük bir servete sahip olmuştu. Ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için 50000 dinarı bir araya getiremeyen “Mutezz”in annesi 1 800 000 dinar nakit paraya yakut, zümrüt, inci ve diğer değerli mücevherlerden oluşan üç sandık dolusu mücevhere sahipti¹⁰³ ve sandıklar 2000 000 dinara tekabül etmekteydi.¹⁰⁴

⁹⁶ Murucu'z-Zeheb, c. 4, s. 4 (nakil: *el-Asru'l-Abbasiyyu's-Sânî*, s. 77).

⁹⁷ *el-Asru'l-Abbasiyyu's-Sânî*, s. 92.

⁹⁸ a.g.e..

⁹⁹ a.g.e., *Tarihu'l-İslâm*, c. 3, s. 430.

¹⁰⁰ *Tarih-i Taberî*, c. 9, s. 212 (nakil: *el-Asru'l-Abbasiyyu's-Sânî*, s. 79).

¹⁰¹ Dr. Zaifullah Yahya ez-Zahrânî, *en-Nafakatu ve İradetuha fî'd-Devleti'l-Abbasiyye*, s. 164.

¹⁰² Mütevekkil eşinin aşırı çirkin olmasından dolayı ona “Kabihe” adını vermişti, mecazen zenci birine kâfur denilmesi gibi. (*el-Kâmil*, c. 7, s. 200).

¹⁰³ *el-Kâmil*, c. 7, s. 200; *en-Nafakatu ve İradetuha fî'd-Devleti'l-Abbasiyye*, s. 165; *Tarihu'l-İslâm*, c. 3, s. 447.

¹⁰⁴ İbn-i Saî, *Nisau'l-Hulefa*, s. 106 (nakil: *el-Asru'l-Abbasiyyu's-Sânî*, s. 77).

Bunların tamamı bir kenara, halifelerin saray şairlerine veya onları övüp şiirler söyleyerek hükümeti hak gösteren; halifeleri, Peygamber'e (s.a.a.) Ehlibeyt'ten (a.s) daha yakın tanıtop dilini Alevîler'in aleyhine sivriterek yaralayıcı bir şekilde kullananlara yapılan bağışlar da dikkate değerdir.

İbn Esir "Ebu's-Şemt" in şöyle dediğini naklediyor: "Ben Rafizîleri yeren ve küfür dolu bir şiiri Mütevekkil'in yanında okudum. O'da beni Bahreyn ve Yamame'ye vali tayin etmenin yanı sıra, bana 4 adet değerli kumaşlarla dikilmiş elbiseleri bağışladı"!?, Sonra "Mütevekkil" 3000 dinarı başımdan aşağı savurdu ve "Muntasır" ve "Saad İtahî"ye yerde bulunan dinarları toplayıp bana vermelerini emretti. Onlarda emredileni yerine getirdiler.¹⁰⁵ "Mütevekkil" daha sonra aynı şekilde yazdığım şiir için 10 000 dinarı yine aynı şekilde başıma başıma saçtı."¹⁰⁶

"Mütevekkil" in bağışlarından sadece şairler nasiplerini almıyorlardı, aksine şarkıcılar, davulcular, palyoçolar ve alay edenler de büyük hediyeler elde ediyorlardı.

- ¹⁰⁵ 1. Saltanatın sahibi Cafer olursa din ve dünya için selametliktir.
 2. Muhammed'in mülkü sizindir ve adaletinizle zulüm bertaraf olur.
 3. Fatıma (s.a.) kızı evlatları mirası arzulamakta, oysa bir zerre nasipleri yoktur.
 4. Damat varis olmadığı gibi kızlar da İmametın varisi olamazlar.
 5. Mirasınızı isteyen ve iddaiasında bulunanların pişmanlıktan başka nasipleri yoktur.
 6. Mirası sahipleri elde etti, o halde neden serzeniş ediyorsunuz?
 7. Eğer bu (hilafet) sizin hakkınızsa (Fatıma (s.a.) evlatları) neden halk sizin için kıyam etmedi?
 8. Bu miras sadece sizin (Benî Abbas) olacaktır. Allah'a yemin olsun ki başkası için olsa hiçbir kimsenin değeri ve kerameti de olmazdı.
 9. Sen dostlar ve düşmanlar arasında bir nişanesin.
 Elbette bu dönemde bu tür rezilliklere bulaşmamış şairler de vardır. O şairlerden birisi Di'bil Hazaî (h. 148-246) Ehlibeyt ve Şia şairlerden birisi olup dilinin yüzünden Mütevekkil döneminde öldürülmüştür. Di'bil'e şiir diliyle yaptığı hicivleri için uyarıda bulunanlara şöyle derdi: Elli yıldır evimi sırtımda taşıyorum ve beni ortadan kaldıracak birini bulamadım.

1. Kitaplarda Abbâsî padişahlarının yedi tane olduğu yazılmıştır, ancak sekizincisini kitaplar yazmamıştır.
 2. Kehf Ashabı da yedi kişiydi, seçilmiş yedi kişi, lâkin sekizincisi köpekleri idi.
 3. Zira benim yanımda onların köpekleri daha hayırlıdır, zira sen günahkâr o (köpek) günahsızdır.

Bkz. *Tarih-i Edebiyat-ı Zebân-i Arabî*, çeviri: Abdulmuhammed Ayetî, s. 373.

¹⁰⁶ el-Kâmil, c. 7, s. 101.

6- Yemekler (Kurulan Sofralar)

Envaî tür yiyecek, içecek, tatlı türleri ve altın ve gümüş kaplarda rengârenk sofraların hazırlanmasına karşı son derece hırslı olmaları, Abbâsî halifeleri ve onların vezir ve emir sahiplerinin özelliklerindendi.¹⁰⁷

Me'mun'un günlük harcaması 6000 dirhemdi ve bu harcamanın çoğu mutfak harcamaları için kullanılmaktaydı.¹⁰⁸

"Harun Reşid"ın günlük sofrasında otuz çeşit yemek bulunmakta ve bu yemekler için 10000 dirhem harcanmaktaydı.¹⁰⁹

Abbâsî halifelerinin bazıları şairlerinden bu renkli sofa hakkında şiir söylemesini isterdi.¹¹⁰

Dr. İbrahim Hasan "*Tarihu'l-İslâm*" ve Dr. "Şevkî Zayf "*el-Asru'l-Abbâsî es-Sânî*" adlı eserinde halifelerin israf ve oburluklarını birkaç örnekle anlatmaktadır.¹¹¹ Dr. Zahranî "*en-Nafakatu ve İradetuha fî'd-Devlet'il-Abbâsiyye*" adlı eserinde halifelerin yemek ve mutfak için yaptıkları aşırı harcamalardan, israflardan ve savurganlıklarından bahsederek ne kadar israfkâr olduklarını göstermektedir.¹¹²

Halifelerin yemek ve sofa konusundaki israfların bir yana, halife eşlerinin ve çocuklarının aşırı alışverişleri, güzel cariyeler bulundurmaları ve kaliteli giyimleri ve de daha önemlisi hilafete ulaşmaları anında kendilerine biat edenler için harcadıkları ağır miktardaki paralar, yalnızca Müslüman kesimin omuzlarındaydı.¹¹³ Oysaki orta halli bir ailenin aylık gideri yirmi beş dirhem olup günlük harcaması bir dirhem bile değildi.¹¹⁴

¹⁰⁷ *el-Asru'l-Abbâsiyyu's-Sânî*, s. 74.

¹⁰⁸ *el-Fahrî*, s. 207 (nakil: *Tarihu'l-İslâm*, c. 2, s. 425).

¹⁰⁹ *Tarihu'l-İslâm*, c. 2, s. 424.

¹¹⁰ a.g.e., c. 3, s. 439.

¹¹¹ *Tarihu'l-İslâm*, c. 2, s. 424-427; c. 3, s. 439,440; *el-Asru'l-Abbâsiyyu's-Sânî*, s. 74,75.

¹¹² *en-Nafakatu ve İradetuha fî'd-Devlet'il-Abbâsiyye*.

¹¹³ Bkz. a.g.e., s. 162-171. Şahların giydiği elbiseler Bkz: *el-Asru'l-Abbâsiyyu's-Sânî*, s. 72,73.

¹¹⁴ *Mesariu'l-Uşşak*, c. 159 (nakil: *el-Asru'l-Abbâsiyyu's-Sânî*, s. 62). O dönemde dirhemnin değerinin yüksek olduğu belirtilmektedir. Bir dirheme bir koyun veya bir testi bal veya bir testi yağ alınabilir ve bir dinara da bir deve alınabilirdi. (*Zindegâni-yi İmam Hasan Askerî (a.s)*, çeviri: Seyyid Hasan İslâmî, s. 182.

Bununla birlikte “Mütevekkil”in yıllık şahsî harcamaları 76.502.500 dirhemi aşmaktaydı.¹¹⁵

Bu bölümün sonunda halkın yani çiftçi, işçi, kültürel faaliyette bulunan, hizmetçi, söz sahibi ve küçük işyeri sahiplerinin fakirlik ve gelir durumlarına değinilmesinin uygun olacağı kanaatındayız. Gerçekte müreffeh kesimin sahip olduğu şeyler, fakirlerin alın teri ve zenginlerin zahmetsizce elde ettikleri varlıklar, fakirlerin zorluklarla elde ettiklerinden başkası değildi.¹¹⁶ Bu dönemdeki kıyamlar incelendiğinde Sahib-i Zenc, Karamita ve diğer pek çoklarının kıyıamları, zalimlerin ve yağmacı hâkim tabakasının yoksullara yaptığı zulümlerin karşısında yapılan kıyamlar olup felakete uğrayan halkın feryadlarıydı.¹¹⁷

İslâm âleminin serveti; dansözler, şarkıcılar, palyaçolar, alaycılar ve güzel cariyelerin satın alınması, gece hayatı, içki meclisleri ve Abbâsî halifelerinin daha güçlü olup gece gündüz günah içinde boğulmaları için akıyordu.¹¹⁸

c) Fikrî Durum

Bu dönemde fikrî durum açısından¹¹⁹ dikkate alınması gereken şey Mütevekkil’in, devletin resmî mezhebi “Mutezile”¹²⁰ düşüncesinden “Ehl-i Hadis” mezhebine dönmesi ve açıkça “Mutezile” ve “Şia”

¹¹⁵ *en-Nafakatu ve İradetuha fî'd-Devleti'l-Abbasiyye*, c. 150 (Abbâsî halifelerinin günlük harcamaları hakkında daha fazla bilgi için a.g.e.,’in üçüncü bölümüne –Nafakatu Dâru’l-Hilafe- s. 141-247 Bkz.).

¹¹⁶ Bkz. *el-Asru'l-Abbâsiyyu's-Sânî*, s. 62.

¹¹⁷ a.g.e., s. 26,62.

¹¹⁸ Bkz. Bâkir Şerîf Kureşî, *Zindegâni-yi İmam Ali el-Hâdî* (a.s), çeviri: Seyyid Hasan İslâmî, s. 372. O dönemin şairlerinin maddî açıdan fakirlikleri ve durumlarının feci oluşu hakkında daha fazla bilgi için Bkz: *Zindegâni-yi İmam Hasan Askerî* (a.s), çeviri: Seyyid Hasan İslâmî, s. 197-207.

¹¹⁹ Bu dönemin fikrî yapısı hakkında tam bilgi edinmek için bkz. *el-Asru'l-Abbâsiyyi's-Sânî*, s.15-179; *Tarihu'l İslâm*, c.3, s.332-406; *Madlau'l-Asri'l-Abbâsiyyi's-Sânî*, s.192-224; Dr. Şakir Mustaf, *Devletu Benî Abbas*, c.2.

¹²⁰ Ehlişünnet ile Ehl-i Hadis arasında farkın olduğunu kabul etmek gerekir. Ehl-i Hadis yalnızca Peygamber’in (s.a.a) sözüne dayanırken Ehlişünnet, Peygamber’in (s.a.a) sözüne ek olarak amel, davranış ve takririni de kabul eder. *Tarihu'l-İslâm*, c.2, s.162. Ehl-i Sünnet kavramı, ortaya çıkışı ve Abbâsî dönemindeki konumu hakkında daha fazla bilgi edinmek için bkz. a.g.e., c.2, s.162-163 ve468-470, c.3, s.218-219.

mezhebini hedef alarak Ehlisünnet'in¹²¹ çoğunluğu oluşturan Ehl-i Hadis düşüncesini savunmasıdır. "İtızal" mezhebi ve ortaya çıkışı hakkında birçok görüş vardır.¹²² Bazı araştırmacılar bu mezhebin Hicretin Birinci Asrı'nın sonlarında, yani Emevîler'in döneminde ve "Vasıl b. Ata"nın kendi üstadı olan Hasan Basrî'den (h. 110-121) ayrıldıktan sonra ortaya çıktığını iddia etmektedir.¹²³ Araştırmacıların görüşüne göre "İtızal" mezhebi Irak'ta ortaya çıkmış ve orada ilerleme göstermiştir ve beş asıldan oluşmaktadır.¹²⁴

Bu ekolün dayanağı aşırı akılcı olmalarıdır, öyleki bazıları bunların durumlarını Rönesans dönemindeki aşırı akılcı Avrupalılar'a benzetmektedir.¹²⁵

Bu ekol, Memun'un dönemine kadar iç münakaşalara ve siyasete dâhil olmamıştır.¹²⁶ Ancak Memun döneminde devletin resmî inancı haline gelmiş ve devletin desteğiyle en üst seviyeye ulaşmıştır. Bazı araştırmacılara ve tarihî şahitlere göre Memun'un asıl amacının, başta İmam Rıza (a.s) olmak üzere Şia ile mücadele etmek ve Şia'yı yenilgiye uğratmaktır. Bu vesile ile kendi ve diğer Abbasi halifelerinin önündeki en büyük ve en tehlikeli engeli kaldırmaktır.¹²⁷

Memun bir taraftan veliahtlığı İmam Rıza'ya (a.s) zorla kabullendirmek isterken diğer taraftanda Yunanlılar'ın felsefe ve mantık kitaplarının çevirisini yaptırarak kendi hedeflerine ulaşmak için çaba sarf ediyordu.

¹²¹ Mutezile, Mutezile inancının ortaya çıkışı ve Mutezile'nin Abbasi dönemindeki rolü hakkında bkz. Tarihu'l İslâm, c.1, s.165-470, c.2, s.155-162, c.3, s.213-218; Dr. Şevki Zayf, el-Asru'l-Abbasiyi'l-Evvel ve'l-Asru'l-Abbasiyi's-Sânî, s.170,179; Cafer Sübhanî, Buhûsu fil-Mileli ve'n-Nihal, c.3, s.165-470.

¹²² Bkz. *Buhûsun fil-Mileli ve'n-Nihal*, c. 3 s. 174-183.

¹²³ *Tarihu'l-İslâm*, c. 1, s. 418 (Bu mesele hakkında başka şekillerde zikredilmiştir, a.g.e., s. 419); bkz. *Buhûsun fil-Mileli ve'n-Nihal*, c. 3 s. 165-470.

¹²⁴ a.g.e., s. 419, 420. Bu asıllar Tevhid, Adalet, Va'd, İman ile küfür arasında fık denilen bir şeyi kabul etmek ve insanları iyiliklere yönlendirip kötülüklerden sakındırmak'tan ibarettir. Her birinin açıklaması için bkz. a.g.e.; *Buhûsun fil-Mileli ven-Nihel*, c. 3.

¹²⁵ a.g.e., s. 421.

¹²⁶ a.g.e..

¹²⁷ Bkz. Cafer Murtaza Amuli, *Zindegâni-yi Siyasî-yi İmam Rıza (a.s): Muderrisin-i Havzai İlmiyyeyi Kum*, s. 357-360; Cafer Murtaza Amuli, *Zindegâni-yi Siyasî-yi İmam Cevad (a.s)*, çeviri: Seyyid Muhammed Huseyni, S. 63-65.

O, İmam Rıza'yı (a.s) veliahtlığa mecbur kılarak İmam'ın (a.s) takvasız ve dünya düşkünü olduğunu,¹²⁸ Yunanca kitaplarının çevrilmesiyle de¹²⁹ İmam'ı (a.s) itibarsız ve Ehlibeyt kapısını da kapatmaya çalışarak hedefine ulaşmak istiyordu.¹³⁰ Ancak İmam (a.s.), Memun'un komplosunu karmaşık bir hâle getirerek ve dakik davranarak Allah'ın bahsettiği Ma'sûmiyet ve ilim sayesinde Memun'un bütün komplolarını boşa çıkardı ve Memun, son çareyi İmam'ı (a.s) şehid etmekte buldu.

Ebaselt şöyle diyor: “Memun, İmam'ın (a.s) itibarını zedelemek için çeşitli şehirlerden mütekellimleri bir araya toplayarak ilmî toplantılar düzenliyordu. Memun bu tür toplantılar ile İmam'ı (a.s) mağlup ederek İmam'ın mağlubiyetini halk içerisinde yaymak istiyordu, ancak Yahudi, Hristiyan, Ateşperest, Sabîî, Brahman ve Ateistler olmak üzere dış düşmanlar ve Müslümanlar'dan olan hiçbir fırka mensubu İmam'ı (a.s) yemedi ve İmam (a.s) hepsine kendi inançlarından delil göstererek hepsini susturdu.”

Sonra şöyle diyor: “Memun'un bu komplosu tutmayınca İmam'ı (a.s) zehirleyerek öldürdü.¹³¹

Memun, Mutezile mezhebini kabul ettikten sonra “Mutezile”nin görüşlerinden birisi olan Kur'an'ın mahlûk oluşu inancını halka zorla kabul ettirdi.

Memun, Hicrî 218 yılında Bağdad valisine bir mektup yazarak hadisçiler ve hâkimleri Kur'an'ın mahlûk oluşu konusunda sınamasını ve bu görüşe karşı gelenlerin hepsini azletmesini istedi. Yine hâkimlerden sadece Kur'an'ın mahlûk oluşuna inananları şahid olarak kabul etmelerini ve kabul etmeyenleri de cezalandırmaları hakkında taahhüt almalarını emretti.¹³²

¹²⁸ *Zindegâni-yi Siyasi-yi İmam Rıza (a.s)*, s. 233, 234; *Zindegâni-yi Siyasi-yi İmam Cevad (a.s)*, s. 65. (Cafar Murtaza Amuli'nin *Zindegâni-yi Siyasi-yi İmam Rıza (a.s)* adlı araştırmasında Memun'un veliahtlık konusundaki teklifinde 11 hedefinin olduğunu belirtmektedir).

¹²⁹ *Tarihu'l-İslâm*, c. 2, s. 344-347; c. 3, s. 380.

¹³⁰ Memun'un felsefe ve mantık kitaplarının çevirisinin hedefleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Mehdi Pişvai, *Sire-i Pişvâyân*, s. 498- 508.

¹³¹ *Uyunu Ahbari'r-Rıza*, c. 2, s. 239; *Bihâru'l-Envâr*, c. 49; *Şerh-i Şemimeyi Ebi Firas*, s. 204 (*Zindegâni-yi Siyasi-yi İmam Cevad (a.s)*, adlı eserden nakil, çeviri: Seyyid Muhammed, Huseyni, s. 65).

¹³² *Tarihu'l-İslâm*, c. 2, s. 160; *el-Kâmil*, c. 6, s. 423; *Tarihul-Hulefa*, s. 308.

Gerçekte bu amel, inançları teftiş etmekten başka bir şey değildi ve bu davranışın adı tarihte “Mihnetu'l-Kur'ân”¹³³ olarak geçmektedir.

Memun, veliahdı olan “Mu'tasım” a yaptığı vasiyetlerden bir tanesi de halkı bu meseleyi kabul etmesi için mecbur kılmasıydı. İlimden hiç-bir nasibi olmayan “Mu'tasım” ulemadan Kur'ân'ın mahlûk oluşu inancını kabul etmeyen herkese zorluk çıkarıyor ve Mutezile olmayan her âlim ve hâkimi de kırbaçlatıp işkence ediyordu.¹³⁴

Abbasi halifelerinden olan “Vasık”, “Mu'tasım” a iktida ederek “Mutezile” inancını destekliyordu. O, halka bu inancı kabul etmesi için ciddi zorluklar çıkararak Bağdad halkının rahatsız olmasına sebep oldu.¹³⁵ Vasık, işi aşırı derecede ileri götürerek Rumlar'la yapılan esir mübadelesinde Müslümanlığın şartı olarak Kur'ân'ın mahlûk oluşunu karar kıldı ve bu inançta olmayan her kimse, Müslüman kabul edilmeyerek mübadele edilmiyordu.¹³⁶

Abbasi halifelerinin bu inanç üzerindeki zorbalıkları ve muhaliflere işkenceleri, hapishanelerin muhaliflerle dolmasına sebep oldu.¹³⁷ Bu görüşe muhalefet eden Ahmed b. Hanbel, kırbaçlanarak bir süre zindana atıldı¹³⁸ ve Bağdad halkı, Vasık'ın halifeliği döneminde Ahmed b. Nasr Hazâi rehberliğinde bu mesele üzerine kıyama kalkıştı ve Vasık'ın azledilmesini istediler. Vasık'ın vasıtasıyla bu kıyam yenilgiye uğratıldı ve rehberi de öldürüldü.¹³⁹ Şafî'nin öğrencilerinden olan Yusuf b. Yahya Buveytî, işkence görerek zindanda öldü.¹⁴⁰ Şüphesiz bu davranışların tamamı halkın Mutezile'den daha fazla nefret etmesine sebep oluyordu.¹⁴¹

¹³³ “Mihnet” sınama anlamına gelmektedir. (Lisanu'l-Arab kitabının sahibi şöyle diyor: “el-Mihnet” yani el-Hibre” yine şöyle diyor: “el-Mihnet: İnsanın bela ve zorluk ile sınanmasıdır.”

¹³⁴ *Tarihu'l-İslâm*, c. 2, s. 161.

¹³⁵ a.g.e., c. 2, s. 80, 161.

¹³⁶ a.g.e., s. 162; Ahmed b. Ebi Yakub, *Tarih-i Yakubi*, c. 3, s. 215; Ehlîbeyt'in (a.s) ve özellikle İmam Hâdî'nin (a.s) Kur'ân'ın mahluk oluşu hakkında daha fazla bilgi için bkz. *Sîre-yi Pişvâyân*, s. 609, 610; Sadûk, *Tevhîd*, s. 224.

¹³⁷ *el-Vulatu vel-Guzat*, s. 451 (nakil: *Matlau'l-Asri'l Abbasi es-Sânî*, s. 199).

¹³⁸ *Matlau'l-Asri'l Abbasi es-Sânî*, s. 206.

¹³⁹ *Murucu'z-Zeheb*, c. 4, s. 76; *Tarihu'l-Hulefa*, s. 340; *el-Kâmil*, s. 22; *Tarihi-i Taberî*, c. 7, s. 329.

¹⁴⁰ *el-Kâmil*, s. 26.

¹⁴¹ *Tarihi-i Taberî*, c. 7, s. 329 (nakil: *Matlau'l-Asri'l Abbasi es-Sânî*, s. 200).

Vasık'ın ölümüyle halifelik makamına geçen Mütevekkil (h. 232-247) açık bir şekilde Ehl-i Hadis'i destekleyerek Mutezile ve Şia'yı¹⁴² ezmeye ve basurmağa başladı.¹⁴³ Bu vesile ile Mutezile'yi destekleyen halifelerin yaptıklarından bıkan halkın rızasını elde etti.¹⁴⁴ Halk bu konudan dolayı onu övmüş ve aşırı derecede mübalağa ederek Mütevekkil'i sünneti ihya eden ve bid'at'ı ortadan kaldıran üç halifeden biri olarak gördüler.¹⁴⁵

Mütevekkil bunların yanı sıra Mutezile inancına eğilim gösteren ve toplumda aşırılık gösteren Aleviler'i de yenilgiye uğratmayı başardı.¹⁴⁶

O, bu fikrî değişim ile kendi siyasi hedeflerine ulaşmak ve Mutezile ve Şialar'ı yok etmek için özel önlemler aldı.

Mütevekkil, ilk başta Memun ve Mutezile tarafından hadis rivayetçilerine karşı yapılan inanç teftişini (el-Mihnet) yasakladı ve Mutezile ve taraftarlarını Şia aleyhine düşmanlık sloganları atmalarına teşvik etti.

Daha sonra Mütevekkil, kendi veziri İbn Ziyad'ı görevinden alarak yerine Şia düşmanlığı ve Şialığa karşı aşırılık siyaseti taraftarı olan "Cerceraî" ve "İbn Hakan"ı seçti.

Son olarak "Şakiriye" adı altında yeni bir ordu kurdu. Bu ordunun askerlerini düşünce açısından Alevî aleyhtarı olmakla bilinen ve Suriye, el-Cezire, Cebel, Hicaz hatta Abna gibi şehirlerde yaşayan ve mezhebî inancı teftiş etmekle (Mihnetul-Kur'ân) görevlendirilen kişileri seçti.¹⁴⁷

¹⁴² İmamiye Şiasının Mutezile üzerindeki etkisi ve ortak noktaları hakkında bkz. *Tarihu'l-İslâm*, c. 2, s. 155-162; Te'siru'l-Araş-Şiati ale'l-Mutezile, Kasım Cevadi ("el-Fikru'l-İslâmî dergisi", sayı-16, s. 161-207).

¹⁴³ *Tarihi-i Taberî*, c. 7, s. 368; *Murucu'z-Zeheb*, c. 4, s. 86 (Mes'ûdi diyor ki: Mütevekkil halifelige ulaştıktan sonra cidal konusunda görüş belirtmemelerini ve tartışmalarını emretti, Mutasım, Vasık ve Memun döneminde yapılan şeyleri terk etmelerini istedi. Halkı teslimiyet ve taklit etmeye emrederek hadis büyüklerine de toplu bir şekilde hadis söylemelerini ve sünneti izhar etmelerini emretti).

¹⁴⁴ Ahmed Emin, *Zuhal-İslâm*, c. 3, s. 198 (nakil: *Matlau'l-Asri'l Abbâsî es-Sânî*, s. 203).

¹⁴⁵ Hatib Bağdadî, *Tarihu Bağdad*, c. 5, s. 170; *Tarihu'l-Hulefa*, s. 346 (Mütevekkil hakkında mübalağayı en üst dereceye ulaştırarak şöyle diyorlardı: Halife üç kişidir: Redde ehlini katleden Ebubekir, mazlumların hakkını iade eden Ömer b. Abdulaziz ve sünneti ihya edip bid'ati yok eden Mütevekkil. *Tarihu Bağdad* adlı eserde "Emetetu'n-Necme" tabiri yerine "Mehalle-Bid'a" (bidatı kaldırdı) kelimesi yer almıştır.)

¹⁴⁶ Bkz. *Tarih-i Siyasi-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom*, s. 82.

¹⁴⁷ Nakil: a.g.e., s. 82.

Mütevekkil, bu girişimlerin yanı sıra Şialar'ın ve Alevîler'in¹⁴⁸ aleyhine bir kısım operasyonlar yaptı. Bu operasyonlardan birisi de önceden işaret edildiği gibi İmam Hüseyin'in (a.s) kabrinin harap edilmesidir.

Bu dönemde vuku bulan diğer meselelerden birisi de İbn Ebi Şeybe'nin "Musannef" (ö. 235 h.), *Sahih-i Buhârî*, (ö.256 h.) ve *Sahih-i Muslim*, (ö. 265 h.) adlı eseri gibi bir kısım hadis mecmualarının yeniden şekillenmesidir.¹⁴⁹

Özet

Bu bölümde Gaybet'in sebeplerini anlamak ve doğru ve kapsayıcı bir analize ulaşmak için ikinci Abbâsî döneminin siyâsî, fîkrî ve toplumsal durumunu kısaca ele aldık ve Gaybet Dönemi'nin başlangıcında hilafetin merkezi olan Samerra'nın konumunu inceledik. O dönemin siyâsî durumu ve içerdiği özellikler şunlardır:

1. Hilafet merkezinin Bağdad'dan Samerra'ya kaydırılması;
2. Türkler'in hükûmete nüfuz edip sulta kurmaları;
3. Peş peşe yapılan atama ve görevden almalar;
4. Kadınların hilafet mekanizmasına girişi;
5. Emirlerin ve vezirlerin zulümleri;
6. Dâhilî kargaşa ve fitneler;
7. Sahib-i Zenc ayaklanması (Zenci kölelerin ayaklanması);
8. Alevî kıyımları;
9. Nüfuz altındaki bölgelerin güce ulaşip özerkleşmeleri;
10. Yapısal değişim ve fetihlerin hedefleri.

O dönemin "Toplumsal konumu"nu açıklarken halkın zengin ve fakir olmak üzere iki kutba ayrıldığına değinerek halifelerin, vezirlerin ve emirlerin durumlarını; kutlamalarını, sınırsız harcamalar ve on-

¹⁴⁸ Bu tür operasyonlar hakkında daha fazla bilgi için bkz. *Tarih-i Siyâsî-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom*, s. 82-85.

¹⁴⁹ Bkz. *Devletü Benî Abbas*, c. 2, s. 164.

ların efsanevî konumlarını, halkın en alt tabakası ve fakirlerinin kara günleriyle karşılaştırdık.

“Fikîrsel konum” hakkında da o dönemin en önemli özelliği olan Mütevekkil’in aşikâr bir şekilde “Mutezile” mezhebi ve düşüncesinden “Ehl-i Hadis”e dönüşünü ve “Mutezile’yi sindirme politikasıyla Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat’i güçlendirdiğini gördük. Aynı şekilde Mütevekkil’in bu hareketiyle hedeflediği şeyler üzerinde durduk.

Sorular

1. On İkinci İmam’ın (a.f.) Gaybet Dönemi’nin başlangıcında Abbâsî Dönemi’nin fikrî, toplumsal ve siyasî konumunu incelemenin gerekliliğini açıklayınız.

2. Araştırmacılar ve tarihçiler Abbasîler’in İkinci Dönemi’ni, Türkler’in hilafete nüfuz etme asrı olduğna inanır ve Türkler’in nüfuz etmesini, bu asrın en önemli özelliği olarak bilirler. Bu özellik hakkında açıklama yapınız.

3. Bu dönemde yapılan savaşların sebep ve hedeflerini ve Sahib-i Zenc’in kıyamının sonuçlarını açıklayınız.

4. “Mütevekkil”in Alevîler’e karşı işlediği cinayetlerden bazılarını sayarak Alevî kıyamlarından olan Yahya b. Ömer ve Ali b. Zeyd’in kıyamını açıklayınız.

5. Halifeler vasıtasıyla yapılan israf, beytûlmali savurma ve haksız yere elde ettikleri kazançlardan bir kaçını açıklayınız.

6. Bu dönemde genel halkın durumu nasıldı? Neden?

7. Fikrî konum açısından bu dönemin en önemli özelliği nedir ve fikrî değişimin sebepleri ve sonuçları nelerdir?

8. “Mütevekkil” fikrî değişim”den sonra hedeflerine ulaşmak için hangi yolları seçti?

Araştırma

1. Dr. Hasan İbrahim Hasan *Tarihu'l-İslâm* adlı araştırmaya dayalı kitabında (c. 2, s. 430) kadınların hilafet sistemine nüfuz etmesine dair verdiği örnekleri yazınız. (Kitabın bu cildinin Farsçaya kazandırıldığını hatırlatılmasında yarar vardır).

2. “Mütevekkil”in yaptığı zulümlerden birisi “Fedek”i Hüseyinîler’den alıp kendi taraftarlarından olan Abdullah b. Ömer Bezvar isminde birisine devretmesidir. İbn Tavs’un belirttiğine göre bu mülkün geliri 24000 dinardı. Bu sözün kaynağı: *Keşfu'l-Muhacce*, İbn Tavus. Söz konusu kaynağı bularak sayfasını yazınız. Dr. Casım Hüseyin *Tarih-i Siyasî-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom* adlı eserinin ikinci bölümünde (Abbâsîler’in İmam Hâdî’nin (a.s) faaliyetlerine bakışı) bu konuya değinmiştir. Söz konusu bu kaynağın sayfasını zikrediniz.

3. İbn Tabataba’nın “*el-Fahrî*” ve “Kalkaşandî”nin “*Measiru'l-İnafeti fi'l-Mealimi'l-Hilafe*” adlı eserlerini (yazarların tanıtılması, kitapların özellikleri, sunulan konular, cilt sayıları, basım yeri ve basım yılı) konu alan bir tanıtım yazısı hazırlayınız.

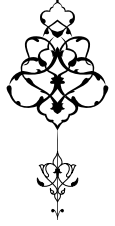
4. Dr. Hasan İbrahim’in “*Tarihul-İslâm*” (dört cilt) ve Dr. Şevki Zayfın “*el-Asru'l-Abbâsî es-Sânî*” isimli eserleri hakkında araştırma yaparak özet bilgi hazırlayınız.

5. Muhammed Sadr’ın kaleme aldığı “*Tarihu'l-Gaybeti's-Sugra*” isimli eserinde hilafetin merkezi olan Samerra Dönemi’nde Alevîler’in kıyamlarına değinilmiş, ancak birçok yanlışlar yapılmıştır. Bu kitapta yapılan yanlışları, bu kitapta ortaya koyduğumuzla karşılaştırıp söz konusu kitabın yanlışlarını düzeltiniz.

6. Bâkır Şerif Kureşî’nin “*Tahlil-i ez Zindegânî-yi İmam Hâdî (a.s.)*” isimli kitabında Abbâsî halifelerinden “Mustain”in israfı ve sınırsız harcamaları hakkında değinilen bir örneği açıklayınız.

7. Kaynakların içerdiği bilgi gereğince Zencîlerin kıyamını (Sahib-i Zenc) inceleyerek bir makale yazınız? (10 ila 15. Sayfa)

8. Bâkır Şerif Kureşî’nin “*Zindegânî-yi İmam Hasan Askerî (a.s.)*” adlı eserinde o dönemin durumunu ve halk arasında fakirlik seviyesinin ne

kadar yüksek olduğunu gösteren ve bu durumu şiirlerine konu eden şairlerin şiirlerinden örnekler verilmiştir, bu örneklerden ikisini yazınız.

Daha Fazla Bilgi İçin Kaynaklar

1. “Tarih-i Taberî” ve “el-Kâmil” İbn Esir (konusu geçen yıllar bölümü).
2. “Murucu’z-Zeheb”, Mes’ûdî (Halifelerden bahsedilen bölüm).
3. “Measiru’l-İnafeti fî Mealimi’l-Hilafeti”, Galgaşendi.
4. “el-Fahrî”, İbn Tabataba.
5. “Mekatilu’t-Tâlibîn” (Halifelerden bahsedilen bölüm).

Son Dönem Kaynaklar

1. “Tarihu’l-Gaybeti’s Sugra”, Muhammed Sadr.
2. “Tarihu’l-İslâm”, Dr. Hasan İbrahim Hasan, c, 2, 3.
3. “el-Asru’l-Abbâsî es-Sânî”, Dr. Şevki Zayf, s. 9-179.
4. “Matlau’l-Asri’l Abbasî es-Sânî”, Dr. Nadiye Hasanî Sakr.
5. “el-Hilafetu’l-Abbasiyye fî Asri’l-Fevza’l-Askeriyye”, Dr. Faruk Ömer.
6. “en-Nafakatu ve İdaratuha fî’d-Devleti’l-Abbasiyye”, Dr. Zayfullah Yahya ez-Zahrânî.
7. “ed-Devletul-Abbasiyye”, Muhammed Bek el-Hazrî.
8. “Devletu Beni’l-Abbas”, Dr. Şakir Mustafa.

Dördüncü Bölüm

Gaybet Döneminin Başlangıcında Şia'nın Siyasî, Toplumsal ve Fikrî Durumu

Bu dönemde Şia “düşünsel” açılardan seçkin öğrencilere sahiptir. İmamlar’ın (a.s) aracılığıyla öğrenci ve yaran yetiştirilmiş, Şia’nın temel ilkeleri İmamlar tarafından yetiştirilen bu şahıslara ilka edilmiş ve kitaplar (Usulü Erbaami’e) kaleme alınıp düzenlenmiştir. Aynı şekilde Şia’nın itikadî ve fikhî ilkeleri İmamlar’ın vasıtasıyla açıklanmış ve İmamlar’ın ısrar ve tavsiyeleriyle açıklanan bu ilkeler kitaplarda toplanarak kaleme alınmıştır.

Bu dönem, “Siyasî” konum açısından son derece hassas ve kritik bir dönemdir. Ehlibeyt İmamları (a.s) şiddetli takiyye yapmalarına rağmen muhasara ve ciddi gözetim altında tutulmuş ve daha fazla kontrol edilmeleri için Medine’den Samerra’ya getirilmişlerdir. Şialar’ın İmam’a ulaşmaları zorlaşmış ve tehlikeli olmağa başlamıştır. Bu aşamada mücadele daha hassas bir hâle gelmiş ve karmaşık bir hâl almıştır. Şia’nın mücadele sistemi, İmam Sâdık (a.s) Dönemi’nde temelleri atılıp Askeriye’n (a.s) Dönemi’nde nüfuzunun en üst noktasına ulaşan “Gizli Vekâlet Teşkilatı” vasıtasıyla yürütülmüştür. Gizli Vekâlet Teşkilatı dakik mütalaa edilmeksizin, gizli yönleri araştırılıp derinliğine inilmeksizin ve öylesini hassas bir dönemde çok değerli rolü anlaşılmaksızın derk edilecek bir teşkilat değildir.

İmam (a.s) bu aşamada “Gizli Vekâlet Teşkilatı”nın genişletilmesi için muhasebe edilmiş gizli bağlantılar kurup sonuç itibariyle bu Teşkilatın korunması, güçlenmesi ve Şialar’ın yayılması için uğraşmaktadır.

Abbâsî hükümetinin temellerini sarsıp onların zulümlerinin azaltılması için bazı Alevî kıyıamlarını İmamlar’ın (a.s) desteklemeleri, İmamlar’ın (a.s) tarihi tarih yapan diğer mücadeleleri arasında yer almaktadır.

Şia halkı, “toplumsal konum” açısından devamlı halifelerin zulmü ve baskısı altındaydı. Şialar’ın malları ellerinden alınıyordu ve can tehlikesiyle karşı karşıyaydılar. Abbasi halifeleri Şialar’ı önemli görev ve makamlardan alıyor ve yapabildikleri kadar baskı altında tutuyorlardı. Şialar’ın bazıları takiyye yaparak zaruri durumlarda faydalı girişimlerde bulunabilmek için devletin hassas makamlarına nüfuz etmişlerdi.

Bu dönemde Şia rehberliği kuşatılmıştı, ancak diğer İmamlar gibi toplumun tüm kesimleri arasında fevkalâde nüfuza sahipti.

Kuleynî “Bost” ve “Sistan” ahalisinden olup “Benî Hanife” kabilesi mensubu birisinden şöyle naklediyor: “Mu’tasım” ın hilafetinin başlangıcında İmam Cevad’la (a.s) birlikte hacca gitmiştim. Bir gün hükümet görevlilerinin de bulunduğu bir sofrada İmam’la (a.s) birlikte oturmuştuk. İmam’a (a.s) şöyle arz ettim: Sana kurban olayım! Bizim valimiz Ehlibeyt’i (a.s) seven birisidir ve onun divanında benim için bir miktar maliyet vermem kararlaştırılmıştır. Uygun görürseniz onun için mektup yazınız ve bana iyilik etmesini tavsiye ediniz.

Ebu Cafer Şöyle buyurdu: “Ben onu tanımıyorum.”

Şöyle arz ettim: “Fedanız olayım, söylediğim gibi o Ehlibeyt’i (a.) sevenlerdendir ve ona yazılan bir mektup benim faydama olacaktır. Sonra İmam bir kâğıt alarak şöyle yazdı:

“Bismillahirramanirrahim. Bu mektubu getiren şahıs sizin güzel inancınızdan ve meramınızdan bahsetti. Şüphesiz senin için faydalı olan, iyilikle yaptığın ameldir. Kardeşlerine iyilikte bulun ve bil ki Allah (c.c) bir zerre ve hardal ağırlığına olan şeyden dahi hesap soracaktır.”

O şahıs şöyle dedi:

“Sistan” şehrine giriş yaptım. Haber “Sistan” Valisi Hüseyin b. Abdullah Nişaburî’ye ulaşmıştı. Hüseyin b. Abdullah Nişaburî şehre varmama iki fersah kala beni karşılamaya geldi. Mektubu kendisine verdim. Vali mektubu öptü ve gözlerinin üzerine koyarak bana şöyle dedi: İsteğin nedir?

Ben de:

Sürekli devlete ödemem gereken bir vergi var, dedim.

Hüseyin b. Abdullah Nişaburî verginin kaldırılmasını emretti ve şöyle dedi: Ben vali olduğum sürece vergi verme. Sonra aile fertlerimin kaç kişi olduğunu sordu ve bende sayısını söyledim. Ailem ve benim geçimimizi sağlayacağımızdan daha fazla miktarın sürekli ödenmesini emretti. O yaşıdığı sürece ben vergi ödemedim ve ödenekte kesilmedi.¹

a) Fikrî Konum

Şia bu dönemde fikrî ve itikadî açıdan seçkin bir konuma sahiptir. Her ne kadar mezhebin planı Sâdıkeyn (İmam Muhammed Bâkır ve İmam Cafer es-Sâdık a.s.) tarafından hazırlanmış ve hadisler usul ve mecmua² şeklini almış olsa da, hadisi tanımak ve doğrusuyla yanlışını birbirinden ayırmak diğer İmamlar eliyle gerçekleşmiştir. İmamlar (a.s) sorunları halledecek, Şia'nın inanç ve fikhî konumunu diğer fırkalar karşısında koruyabilecek ve özellikle halifenin desteklediği Ehlisünnet karşısında mezhebi savunacak güvenilir âlim ve fakihler³ yetiştirmiştir.

¹ *el-Kâfî*, c. 5, s. 111; *Bihârü'l-Envâr*, c. 50, s. 86, 87.

² Muhammed b. Maruf Hilâlî diyor ki: İmam Cafer b. Muhammed Sâdık'ı (a.s) ziyaret etmek için Hiyre şehrine gittim. Halkın yoğun izdihamından dolayı o gün İmam'ı göremedim. İmam, dördüncü gün beni gördü ve yanıma çağırdı. Halk dağıldıktan sonra İmam (a.s), Emirü'l-Muminin Ali'yi (a.s) ziyaret etmeğe gitti. Ben de İmam'ın ardı sıra gittim ve İmam'ın konuşmalarını duydum. (Dr. Gorci, *Tarih-i Fıkıh ve Fukeha*, s. 115, *Ricâl-ı Necâsî*'den nakil).

Hasan b. Ali b. Ziyad Veşâ', İbn-i İsa'ya şöyle diyordu: Ben (Kûfe) camiinde 900 şeyhin şöyle dediklerini duydum: Haddesenî Cafer b. Muhammed (Cafer b. Muhammed bana şöyle dedi). (a.g.e.).

Hafız Ebu'l-Abbâs b. Ukde Hamdanî Kûfî, (ö. 333 h.) İmam Sâdık'dan (a.s) hadis nakleden kişilerin isimlerini ve bu kişilerin 4000 kişi civarında olduğunu içeren bir kitap yazmıştır. (a.g.e.).

Sâdıkeyn (a.s) Dönemi'nde hadis rivayet etmek ve yazmak hiçbir zaman ve hiçbir mezhepte olmadığı kadar genişledi ve çoğaldı. Bkz. Dr. Abdülhâdî Fazlî, *Tarihu't-Teşrii'l-İslâmî*, s. 203-204) Bu asrı, Âl-i Muhammed'in (a.s) ilminin yayıldığı asır olarak adlandırdılar. (a.g.e., s. 95).

³ Askeriye'nin (a.s) ashab ve öğrencilerinin isimleri ve sayıları hakkında bkz. *Tarihu't-Teşrii'l-İslâmî*, s. 183-211.

Şeyh Tûsî (r.a) İmam Hâdî'nin (a.s) İslâmî ilim dallarında öğrenci sayısının 185 kişi olduğunu belirtmiştir. Bu grupun arasında, Fazl b. Şâzân, Hüseyin b. Said-i Ahvazî, Eyyub b. Nuh, Ebu Ali (Hasan b. Raşid), Hasan b. Ali Nasır Kebir, Abdul-Azim Hasanî ve Osman b. Said Ahvazî gibi seçilmiş insanlar yer almaktadır ve bu alimlerin bir çoğu İslâmî ilimlerin çeşitli dallarında eserler ve kitaplar telif etmişlerdir. (Şeyh Tûsî, *er-Ricâl*, s. 409-429, yine Bkz: *Hayâtu'l-İmamîl-Hâdî*, s. 170-230.

İslâm'ı ve vahiy kültürünü tehlikelerden ve sapıkların tahrifinden korumak, İmam'ın vazifelerindendir. Askeriye'nin (İmam Alî et-Takî el-Hâdî ve İmam Hasan el-Askerî a.s.) Sûfiyye, Vâkıfiyye, Mufavvaza ve Gulat⁴ gibi sapık düşünceler karşısında yerli yerinde açıklamalarda bulunup tavrı almaları; fikhî ve fikrî meseleleri cevaplandırıp Şialar'ı boş ve beyhude vadilere düşmekten uzaklaştırmaları, bu dönemdeki İmamlar'ın en bariz özelliklerindendir.

İmam Hâdî (a.s) Şialar'dan birinin Kur'an'ın mahlûk oluşu konusunda yazdığı soruya şöyle cevap veriyor:

“Bismillahirrahmanirrahim. Allah (c.c) beni de seni de bu tür fitnelere düşmekten korusun, zira bu durumda en iyi nimetini bize lûfetmiş olacak, aksi takdirde sapıklığa düşüp helak oluruz. Bizim görüşümüze göre Kur'an (mahlûk veya kadim oluşu) konusunda tartışmak, soru sormak ve soruyu cevaplamak, ortak bir bid'attir. Soruyu soran ile cevaplayanın her ikisi de ortak oldukları bir şeyin peşinde koştıklarıdır, zira soruyu soran ona layık olmayan bir şeyin peşinde olup cevaplayan ise kendisini gücü yetmeyen gereksiz bir zahmet ve çabaya sokmuş sayılır.

Allah'tan (c.c) başka yaratıcı yoktur ve O'nun dışında her şey mahlûktur; Kur'an Allah'ın kelâmıdır. Kendin tarafından Kur'an'a isim verme, zira sapıtmışlardan olursun. Allah bizi de seni de kendi şu buyruğunun bariz örneği olmayı karar kılsın: “Takvalı insanlar, gizlide Allah'tan korkar ve kıyamet gününden de çekinirler.”⁵

Askeriye'nin (İmam Alî et-Takî el-Hâdî ve İmam Hasan el-Askerî a.s.) bu dönemdeki faaliyetlerinin en önemlilerinden birisi de Şialar'ın “Gaybet Asrı”na giriş düşüncesine hazırlamaktır. Gaybetin yaklaşması, Hz. Hüccet'in (a.f.) doğumunun müjdelenmesi⁶, Şialar'ın vekillere yönlendirilmesi,⁷ fikhî ve usulî⁸ eserlerin teyit edilerek Şialar ile İmam'ın

Bazı araştırmacılar İmam Hasan Askerî'nin (a.s) ashab ve ravilerinin 213 kişi olduğunu söylemişlerdir. Bkz. *Hayâtu'l-İmami'l-Hâdî*, s. 345-413.

A'yanu'sh-Şia isimli eserin sahibi diyor ki: “İmam Hasan Askerî'den (a.s) çeşitli dallarda nakledilen hadisler ve ilimler defterleri doldurdu”. A'yanu'sh-Şia, c. 1, s. 40.

⁴ Bkz. *Hayâtu'l-İmami'l-Askerî* (a.s), s 287-295.

⁵ *Tevhîd*, c. 224.

⁶ Bkz. *Hayâtu'l-İmami'l-Askerî* (a.s), s 316.

⁷ a.g.e., s. 324.

⁸ a.g.e., s. 325.

direkt olan irtibatının azaltılması konusundaki pek çok rivayetlerin nakledilmesi, Askeriye'nin (a.s) yaptığı girişimlerinin örneklerindendir. Öyle ki; Samerra'da bile Şialar'ın müracaat ve sorularının, mektup veya kendi temsilci tarafından cevaplandırılmasıyla, Şialar'ın Gaybet Dönemi'ndeki durum ve şartlara tahammül etmeleri ve İmam'la gayri müstakim irtibat içinde olmanın alt yapısı hazırlanmaktadır.⁹

Nasıl ki; İmam Mehdi'nin (a.f.) "Küçük Gaybet" Dönemi'nde aynı sistemi sürdürerek Şialar'ını tedrici bir şekilde "Büyük Gaybet" dönemi için hazırladığını görüyoruz.

b) Siyasî Konum

1- Askeriye'nin (a.s) Samerra'ya İntikali ve Göz Hapsi

Bu dönemde Abbasiler'in Askeriye'ne (a.s) karşı siyasî tutumları, Memun'un İmam Rıza (a.s) ve İmam Cevad (a.s) karşısındaki siyasetin aynısıydı. "Mütevekkil" kötü bir sünnet olan bu davranışı İmam Hâdi'ye (a.s) karşıda uyguluyordu. Söz konusu bu sünnet İmam'ı hükümete yakınlaştırıp tamamen kontrol ederek onun tüm faaliyetlerinden habardar olmak suretiyle İmam ve Şialar'ın arasını açmaktan ibaretti.

Bu siyasetin aynısı İmam Hasan Askerî'ye de (a.s) uygulandı; bundan dolayı İmam Askerî (a.s) babası gibi Samerra'da kontrol altında olup haftanın Pazartesi ve Perşembe günleri saraya giderek varlığını ilân etmek zorundaydı.¹⁰

İmam Hâdi'nin (a.s) Samerra'ya çağrılmasının sebebi, Medine'de İmam'ın faaliyetleri ve halkın İmam'a karşı ilgi ve alâka duymasına dair Mütevekkil'e ulaşan raporlardı.¹¹ Medine'den Samerra'ya zorla getirilen İmam (a.s.)¹² şiddetli denetimlere maruz kaldı ve evinde para ve si-

⁹ a.g.e., s. 324.

¹⁰ Şeyh Tûsî, *el-Gaybet*, s. 139 (nakil: *Tarih-i-i Siyasî-yi Gaybet-i İmam-ı Devazdehom*, s. 78); *Bihârul-Envâr*, c. 50, s. 251; *Menakib*, c. 4, s. 432; *Delâilul-İmamet*, s. 226.

¹¹ *el-İrşâd*, s. 333; *Bihârul-Envâr*, c. 50, s. 200; *İsbâtul-Vasiyye*, s. 225 (nakil: *Tarih-i-i Siyasî-yi Gaybet-i İmam-ı Devazdehom*, s. 83).

¹² İmam (a.s.)'ın kendisi şöyle buyuruyordu: Beni zorla Samerra'ya getirdiler. (*Bihârul-Envâr*, c. 5, s. 129).

lah saklama iftira ve desiseleri ile gece yarısı İmam'ın evine saldırarak so-
ruşturmaya aldılar.¹³

İmam Hasan Askerî (a.s.), babası İmam Hâdî'den (a.s) sonra 22 ya-
şında İmamet makamına erişti ve 28 yaşında şahadetine kadar Samerra'da
göz altında tutuldu.

2. Askeriye'nin (a.s) Siyasî Mücadele Yöntemleri

Askereye'nin (a.s) düşünsel ve itikadî mücadeleleri gibi, siyasî mü-
cadelelerinin de çeşitli yöntem ve boyutları vardır. “Takiye” den tutun
da bazı Şialar'ın hükümete nüfuz etmesi,¹⁴ Şialar'ın korunması,¹⁵ onla-
rın sorunlarının halledilmesi,¹⁶ bazı inkılâbî grupların onaylanıp destek-
lenmesi¹⁷ ve daha önemlisi “Vekâlet Teşkilatı”nın yayıp güçlendirme-

¹³ Murucu'z-Zeheb, c. 4, s. 93; el-İrşâd, c. 2, s. 303.

¹⁴ Dr. Casım Huseyn şöyle yazıyor: İmamiye teşkilatı “vekillik teşkilatı” Şialar'a Abbasiler'in hilafet çarkında çalışmalarına izin veriyordu; bu yüzden Muhammed b. İsmail b. Beziy ve Ahmed b. Hamza Kummî vezirlik makamında üstün bir yere sahiplerdi. (*Ricâl-i Necâşi*, s. 254) Akrabaları İmam Cevad (a.s)'ın dost ve elçilerinden olan Nuh b. Derrac Bağdad kadısı olduktan sonra Kûfe kadısı oldu ve bu makamda kaldığı sürece inancını gizledi (a.g.e., s. 80 ve 98) diğer İmamiye mensuplarından Huseyin b. Abdullah Nişaburî “Best” ve “Sistan” kaymakamı, Hakem b. Alya Esedi ise “Bahreyn” valiliğini elde etti. Dokuzuncu İmam'ın dostu ve gizlide İmam'a biat etmelerini ispat eden delil, onların İmam (a.s)'a humus vermeleridir (*el-Kâfi*, c. 5, s. 111; *el-İstıbsar*, c. 2, s. 58); *Tarih-i Siyasî-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom*, s. 79.

¹⁵ Bkz: *Bihârul-Envâr*, c. 50, s. 140, 269, 254, 298, 270.

¹⁶ Bkz. a.g.e., s. 304, 259; *Hayâtu'l-İmami'l-Askerî (a.s)*, s 261- 266.

¹⁷ *Tarih-i Siyasî-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom*, s. 85-89 (İsfahani ve çoğu tarihçiler Alevîler'in “h. 250 ve 251” yıllarında Kûfe'nin çevresinden başlayarak, Taberistan, Rey, Kazvin, Mısır ve Hicaz'da kıyam başlattıklarını rivayet etmektedirler. Bu kıyamların bir grup tarafından veya bir önder tarafından yönlendirilebileceği mümkündür... Zeydîler'in kıyamında birçok muhlis Şia katılmıştır. İbn-i Ukde'nin nakline göre Mekke kıyamının bayraktarı Muhammed b. Mârûfî Hillî'dir (ö. 250 h.). b. Hillî'nin yanı sıra Kûfe'de kıyam edenlerin rehberinin (h. 250) yılında suikast neticesinde öldürülen ve İmam Cevad (a.s)'ın vekili olan Ebul-Kasım Caferî'nin övgüsünü kazanan ve dert ortağı olan Yahya b. Ömer'dir. (*Taberî*, c. 3, s. 1522).

Bu kıyamların yanı sıra Mes'ûdî'nin nakline göre Rey kıyamına katılan Ali b. Musa b. İsmail b. Musa Kâzım halife Mutezz tarafından tutuklandı. Adı geçen kişi, İsmail b. Musa Kâzım'ın torunu olduğu ve Mısır'da İmamiye'nin tebliğcisi olduğu için kıya-
mının İmamî olma ihtimali yüksektir (*Murucu'z-Zeheb*, c. 7, s. 404). Taberî bu eser-
lerin yanı sıra İmamiye'nin gizli çalışmalarından ve onların kıyamdaki rolleri ile il-
gili gerekli bilgiyi sunmaktadır. Devlet makamları genelde yapılan kıyamları İmamî
değil Zeydî olarak nitelendirmekteydi. Yine Taberî, Abbasî casuslarının Taberistan'da

sine kadar uzayıp giden siyâsî yöntemleri vardır. Bu teşkilat İmam Sâdık (a.s) Dönemi'nde projelendirilmiş ve İmam Hâdî (a.s) ve İmam Hasan Askerî (a.s) Dönemi'nde de genişletilerek hayata geçirilmiştir. “Vekâlet Teşkilatı”nın o asırda yayılması, önemi, özellikleri ve tarihî seyri hakkında önümüzdeki bölümde genişçe bahsedeceğiz. Burada sadece “Takiyye” siyasetini kısaca ele alıp “Şia İmamları'nın Tarihi”ni anlama unvanında takiyyenin önemine değineceğiz.

Özet olarak “Takiyye” ile ilgili şöyle denilmelidir: Takiyye gerçekte mücadele ve savaşın karmaşık hâlidir. Takiyye, pasifliği içeren gizli saklı bir şey değil, aksine tüm şekilleriyle birlikte bir çeşit cihad, savunma ve alt yapı hazırlamaktır.

“Takiyye benim ve babalarımın dinidir;¹⁸ takiyyesi olmayanın imanı olmaz; din on kısımdır ve dokuz kısmında takiyye vardır,¹⁹ takiyyesi olmayanın dini olmaz, Alevî olan mümindir, mümin batıl devlet döneminde takiyye-siyle ve hak devlet döneminde ise kılıcıyla mücahiddir.”²⁰

“Takiyye” hayatın sırrı ve Şia'nın tarih boyunca tağutlar ve zalimlerin karşısındaki bekasıdır. Şia İmamları'nın (a.s) takiyyesi Şia tarihini anlamının anahtarıdır ve takiyyesiz Şia İmamları'nın hareketini yorumlamak mümkün değildir. Siyassetsizlik, saflık, zayıflık, korkaklık, dünya eğilimi ve bunun gibi binlerce suçlamalar, bizi hedef almıştır. Biz zorunlu olarak bunların tamamını bir kenara bırakıp İmam Ali (a.s.), İmam Hâdî (a.s) ve İmam Askerî'den (a.s) takiyyenin önemine dair üç rivayet naklederek

kıyam eden Hasan b. Zeyd ve kardeşinin oğlu olan Muhammed b. Ali b. Halefu'l-Attar arasındaki yazışmaları ele geçirdiklerini belirtmektedir. Bu iki şahıs onuncu İmam'ın (a.s) dostlarındandı. (*Taberî*, c. 3, s. 1362 ve 1383 ve *İhtiyar*, s. 68)...İmamîyye, Peygamber (s.a.a.) tarafından vaad edilen İmam Mehdi'nin (a.f) yerinde olduğunu iddia eden her Alevî kıyamını yalanlamıştır, ancak İmamlar'a (a.s) vefalı olan her Alevî kıyamına da dert ortaklığı etmiştir. Bu konu, bizlere İmamlar'ın (a.s) hak olan hedeflerine ulaşmaları için iki yolu tavsiye ettiğini ve ona göre program yaptıklarını göstermektedir. Birincisi İmamlar'ın (a.s) görünürde hiçbir siyâsî çekişmeye girmeden ilmî, kültürel ve mezhebî çalışmalar yaparak halk arasında mezhebin yayılmasına çaba göstermesi; ikincisi ise, gizli bir şekilde İmamlar'a (a.s) vefalı olan Şialar'ın kıyamlarını başarılı olur ve kudreti ele geçirdikten sonra hilafeti İmamlar'a (a.s) teslim eder ümidiyle desteklemeleridir).

¹⁸ *Vesailu's-Şia*, c. 11, s. 460.

¹⁹ a.g.e..

²⁰ a.g.e., s. 464.

bu konuyu sonlandıracağız. Biz burada “ Takiye Kavramı, Takiyyenin Zorunluluğu, Takiyyenin Hedefleri, Takiyyenin Boyutları, Takiyyenin Rolü, Takiye Fıkıhı” ve hepsinden daha önemlisi “Şia İmamları’nın Takiye Tarihi” hakkında araştırma yapılmasını ve Şia Tarihinin Analizini bir şifre unvanında sizlerin sorumluluğuna bırakıyoruz.

İmam Ali (a.s) Şıksıkıyye hutbesinde şöyle buyuruyor:

“Allah’a and olsun ki Ebu Bekir, hilafete göre yerimin değirmen taşının mili gibi olduğunu bildiği hâlde hilafeti bir gömlek gibi giyindi. Oysa sel benden akar ve hiçbir kuş benim uçtuğum yerlere uçamazdı. Ben de hilafetle arama perde çektim, ondan yüz çevirdim. Başladım düşünmeye; kesilmiş elimle atağa mı geçeyim yoksa kapkaranlık körlüğe sabır mı edeyim? Öyle bir karanlık ve körlük ki, büyüğü tamamıyla yıpratır, küçüğü tümüyle ihtiyarlaştırır, mümin kimse de Rabbi’ne ulaşınca dek bu karanlık körlükte zahmetten zahmete düşer.

Gördüm ki sabretmek akla daha yatkın, sabrettim. Ama gözümde diken vardı, boğazımda kemik. Mirasımın yağmalandığını gördüm”.²¹

Bu durum, İmam Ali’nin (a.s) takiyesidir. Yâr ve yardımcısız kalan İmam (a.s.), yeni bir nesil ve yeni bir ortamın oluşturması için sabretmelidir.

İmam Ali (a.s) Ebubekir ve Saad b. Ubade gibilerin bizzat kendi evlerinde kendi komutanlarını yetiştirdi. Allah Rasulü’nün (s.a.a.) güçlü ellerinde yetişmiş böyle bir insanın 25 yıl içerisinde isminin bile tarihte kalmaması gerekirken dimdik ayakta durarak muhasebe edilmiş ince plan ve projeleriyle birlikte kılavuzluk yapmıştır. İşte böylesi hayat dolu bir kalp, günümüz insanlarının sinesinde atmaktadır.

İmam Hâdî (a.s) Davud Seyremî’ye şöyle buyurmaktadır:

“Ey Davud! Takiye’yi terk etmenin, namazı terk etmek gibi olduğunu söylesem, doğru söylemişimdir.”²²

Bu hadiste takiyyenin terki, namazın terk edilmesi ölçüsünde tutulup takiyyenin farziyetinin, namazın farziyeti gibi önemli olduğuna değinilmiştir.

²¹ *Nehcü’l-Belaga*, hutbe 3 (Şıksıkıyye olarak bilinen hutbe).

²² *Vesailu’ş-Şia*, c. 11, s. 466 (İbn-i İdris’in *Serair* isimli eserinden nakledilmiştir); *Bihâru’l-Envâr*, c. 5, s. 181.

İmam Hasan Askerî (a.s) Şialar'ından birinin arkadaşını takiyye yapmaya yönlendirdiğinde şöyle buyurdu:

“Sen Peygamber'in (s.a.a.) buyruğunun somut örneğisin; başkasını hayır bir iş yapmağa yönlendiren kimse o işi yapmış gibidir”. Sonra kendisi şöyle buyurdu:

Allah (c.c) dostunun takiyyesinden dolayı Şialar'ımızdan ve bizi sevenlerden takiyyeye amel edenler ve Takiyyeyi terk edenlerin sayısınca ona sevap ve mükâfat karar kılınmıştır. O mükâfatların en az olanı yüz yıllık günahının bağışlanmasına sebep olabilir ve senin yönlendirmenden dolayı ona verilen mükâfat sana da verilecektir”.²³

Bu kadar mükâfatın takiyyenin etkilerinden dolayı olduğu açıktır. Takiyyenin gerekli olduğu şiddetin arttığı o dönemlerde İmam (a.s) bazen Şialar'ına canlarınızı korumanız için bana selam vermeyin ve işaret etmeyin mesajını gönderiyordu.²⁴ Şialar'ından birisine açık bir şekilde şöyle buyurdu:

“Takiyye yapmasaydın öldürülürdün. Ya takiyye ve gizlemek veya ölmek ve öldürülmek”.²⁵

c) Toplumsal Konum

Bu bölümde Şialar'ın toplumsal konumu, içtimâî merkezi ve Şia rehberinin nüfuzunu ele alacağız.

1- Şialar'ın Konumu

Bu dönemde pek çok şehirlerin Şia merkezleri olmasına rağmen²⁶ Şialar'ın durumlarını fakirlik ve baskı, makamlardan uzaklaştırılma ve hepsinden daha önemlisi İmam'la oturup kalkma meclisleri ve İmam'ın ünsiyetinden mahrum olma ve gerçekte İmam'la irtibatı en asgarî seviyeye indirgeme olarak telakki edilebilir.

²³ el-İhticac, c. 2, s. 266 (nakil: Hayâtu'l-İmamîl-Askerî (a.s), s. 240).

²⁴ Bihâru'l-Envâr, c. 50, s. 269 (nakil: a.g.e., s. 237).

²⁵ İsbâtu'l-Vasiyye, s. 243 (nakil: a.g.e., s. 238).

²⁶ Bihâru'l-Envâr, c.50, s.269 (a.g.e., s.237).

Şialar'ın İmam'la (a.s) İrtibatlarının Minimum Seviyeye İndirgenmesi

Her ne kadar İmam (a.s) bu dönemde Şialarıyla çeşitli yollarla iletişim kuruyordu, ne var ki söz konusu bu ilişki, bir taraftan İmam'ın şiddetli kontrol altında tutulması ve İmam'la irtibat içinde olanlara işkence edilmesi, diğer taraftan İmam'ın taraftarıyla ilişkisinin asgari düzeye inmesine sebep oluyordu. Şialar'ın arasında sorunların oluşmasına sebep olan bu durum, her ne kadar İmam'ın (a.s) tedbiriyle en az dereceye indirildi, ancak her hâlükârda gelebilecek özel sorunlardan da uzak değildi.

Şialar'a Yapılan Baskılar

Bu dönemde Şialar, Abbasi halifelerinin şiddet ve baskısı altındaydılar. Daha öncelerde Mütevekkil'in "Şâkiriyye" ordusu kurarak Şialar'a karşı işlediği cinayetler ve İmam Hüseyin'in (a.s) türbesini harap etmesi konusundan bahsetmiştik. Mütevekkil, Şialar'a daha fazla baskı yapabilmek için Mısır Valisine "Talibiyyun" denilen grubu Irak'a sürmesini emretti. Mısır valisi Mütevekkil'in emrini yerine getirdikten sonra Mütevekkil Irak'a sürgün edilen bu grubu Hicri 236 yılında Aleviler'in sürgün yeri olan Medine'ye gönderdi.²⁷

Mütevekkil, Hicaz ahalisine Aleviler ile iletişime geçmemeleri ve maddi açıdan desteklememeleri uyarısında bulundu. Birçok kişi bundan ötürü cezalandırıldı. "İsfahanî'nin açıklaması esasına göre Mütevekkil'in Aleviler'e karşı kullandığı vahşi tavırlar, Aleviler'i huşunetli davranmalarla karşı karşıya bıraktı. Medine, Aleviler'in diğer halklardan tamamıyla ayrıştırıldığı ve hayatın zaruri ihtiyaçlarından mahrum edildiği bir yerdi.²⁸

Şialar'ın Görevlerinden Uzaklaştırılması

Mes'ûdi şöyle diyor: Mütevekkil, Samerra Valisi İshak b. İbrahim ve Cebel bölgesinde Şirvan Şehri Valisini Şia olma gerekçesiyle görevden aldı.²⁹ Halkın diğer pek çok fertleri de Şia olma gerekçesiyle³⁰ kendi ko-

²⁷ Kindî, *Vulatu Mısır*, s. 177 (nakil: *Tarih-i Siyasî-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom* (a.f), s. 83, 849).

²⁸ *Mekatilu't-Talibîn*, s. 396 (nakil: a.g.e., s. 84).

²⁹ *Murucu'z-Zeheb*, c. 4, s. 106; , c. 4, s. 106; *el-Kâfi*, c. 1, s. 500.

³⁰ Bkz: *el-Kâfi*, c. 1, s. 500, h. 5.

numlarını kaybettiler. Bunlardan bazıları İmam'la irtibat içinde olmaları sebebiyle konumlarını kaybettiklerini açıkça söylemişlerdir.³¹

Şialar'ın Maddî İmkânlarının Alınması

"Mütevekkil" Hüseyinler'in mülkü olan "Fedek" bağına el koydu. Seyyid b. Tavs'un yazdığına göre "Fedek"ın geliri 24000 dirhemi aşmaktaydı. Mütevekkil "Fedek"i zorla aldıktan sonra taraftarlarından olan Abdullah b. Ömer Bazıy'a bağışladı.³² Yukarıda da değindiğimiz gibi Hicaz sakinlerine Aleviler ile iletişim içerisinde olmamaları ve maddî açıdan desteklememeleri uyarısında bulunmuştu.

Ebu'l-Ferec İsfahanî şöyle yazıyor: " Mütevekkil Aleviler'i iktisadî muhasaraya aldı ve onlara yapılacak her türlü yardımı yasaklayarak yasağa uymayanlara ağız ceza uyguladı."³³

2- Şialar'ın İctimaî Merkezi ve Şia Rehberinin Nüfuzu

Hükümet tarafından uygulanan engellerin olmasına rağmen halk arasında Şia İmamları'nın mânevî etkileri günden güne çoğalarak halife saraylarına kadar ulaşmıştı. Halkın çoğu İmamlar'ın etkisi altında kalmış ve hatta bazı vezir ve valiler bile kalben onların hakkaniyetini itiraf edip görünürde belli etmeseler de hilafete yalnızca onların layık olduklarını biliyorlardı. Konumuzun burasında İmam Hâdî (a.s) ve İmam Askerî'nin (a.s) ictimai merkezine kısaca değineceğiz.

a) İmam Hâdî'nin (a.s) Etkisi

Bu bölümde İmam Hâdî'nin (a.s) halifenin sarayında ve Aleviler, kitap ehli, Medine halkı ve Şialar arasındaki nüfuzuna işaret edeceğiz.

Saraydaki Etkisi

³¹ Menakib, c. 4, s. 411; Bihâru'l-Envâr, c. 50, s. 127 (el-Fahham Mansurî'den o'da babasının amcasından şöyle nakleder: bir gün İmam Hâdî (a.s)'ı görmeğe gittim ve şöyle dedim: (Ey Mevlam bu şahıs (mütevekkil) seninle olan beraberliğimden dolayı beni görevden aldı ve rızkımı kesti...).

³² Seyyid b. Tavs, Keşful-Muhacce, s. 124.

³³ Mekatilu't-Talibin, s. 599, (nakil: Zindegânî-yi İmam Hâdî (a.s), çeviri: Seyyid Hasan İslâmî, s. 326).

Mütevekkil bedeninde çıkan büyük bir çıbandan dolayı şiddetli bir şekilde hastalanarak ölecek duruma gelmişti. Hiçbir hekim neşter vurmaya cüret edemiyordu. Mütevekkil'in annesi (Şuca') oğlunun iyileşmesi halinde İmam Hâdî'ye (a.s) malının büyük bir kısmını göndermeyi nezretti. Halifeye en yakın büyük şahsiyetlerden birisi olan Feth b. Hakan³⁴ Mütevekkil'e şöyle dedi: "Ebu'l-Hasan Hâdî'nin yanına birisini gönderip ondan hastalığının tedavisi hakkında sormasını istersen iyi olur, zira Ebu'l-Hasan Hâdî hastalığının tedavisi konusunda gönderdiğin şahsa bir şeyler söyler." Mütevekkil: "Birisini gönderin" dedi. Sonra Mütevekkil'in gönderdiği şahıs gidip hastalığın tedavisini içeren reçeteyle geri döndü ve Mütevekkil bu reçeteyle tedavi oldu.³⁵ Mütevekkil, İmam Hâdî'nin (a.s) Medine'deki faaliyetlerinden haberdar olmasının ardından, İmam'ı, Yahya b. Herseme vasıtasıyla Samerra'ya çağırttı. İmam Hâdî (a.s) aile efradıyla birlikte yola çıktı. İmam'ın hizmetkârlığını üstlenen Yahya b. Herseme, İmam'ın takvasından hayrete düşmüştü. Sahrayı kat eden kervan Bağdad'a ulaştı.

Yakubî şöyle naklediyor: "İmam (a.s) "Yasiriyye"ye vardığında Bağdad Valisi İshak b. İbrahim, İmam'ı (a.s) görmeye geldi ve halkın İmam'a olan coşkun alâkasından ötürü İmam'dan bir gece Bağdad'da kalmasını istedi."³⁶

Yahya, Bağdad Valisini konu ile ilgili bilgilendirmesinin ardından Bağdad Valisi şöyle dedi: "Bu şahıs (İmam Hâdî a.s) Peygamber'in (s.a.a.) evladıdır ve Mütevekkil'in Ehlibeyt'e (a.s) karşı olan düşmanlığını biliyorsunuz. İmam'ın aleyhinde Mütevekkil'e bir şey söylersen Mütevekkil onu öldürecek ve Peygamber (s.a.a.) kıyamet gününde senin düşmanın olacaktır..." Bu söz üzerine Yahya şöyle cevap verdi: (Allah'a yemin olsun ki ondan iyilikten başka bir şey görmedim ve sevmediğim bir şeye de şahid olmadım". Sonra Bağdad'dan ayrılarak Samerra'ya doğru hareket

³⁴ Murucu'z-Zehab, c.4, s. 86 (Türk asıllı olan Feth b. Hakan mütevekkil nezdinde diğerlerinden daha saygın ve daha önemli bir yere sahipti... o ilim ehli ve edepli birisi idi ve edebiyat konusundada kitapları vardır, o eserlerden birisi "Elbistan" isimli bir kitaptır, İbn-i Nedim diyor ki: Feth b. Hakan, Dâru'l-hilafenin sayılır insanlarından biri ve Mütevekkil ile oturup kalkan bir şahıstır...(el-Fihrist, c. 2, s. 116, 117).

³⁵ el-Kâfî, c. 1, s. 499; el-İrşâd, c. 2, s. 302.

³⁶ Tarih-i Yakubî, c. 3, s. 209, (nakil: Zindegâni-yi İmam Ali Hâdî (a.s), çeviri: Seyyid Hasan İslâmî, s. 263.

ettiler. Samerra'ya vardıklarında Yahya, acele bir şekilde saray büyüklerinden Vasıf Türkî'nin yanına giderek İmam'ın (a.s.)'ın geldiği haberini verdi. "Vasıf", Bağdad Valisi gibi Yahya'dan İmam (a.s) için tehlike oluşturacak her türlü söylemden uzak durmasını isteyerek şöyle dedi: "Ey Yahya! Allah'a yemin olsun ki eğer İmam'ın (a.s) tek bir kılına zarar gelirse bundan sadece sen sorumlu olacaksın..."

Yahya, "İshak" ve "Vasıf"ın İmam'ın (a.s) koruması hakkında aynı sözü söylemelerine çok şaşırdı.³⁷

İmam'ın (a.s) saraydaki nüfuzu öyle bir hadde ulaşmıştı ki; İmam (a.s) Mütevekkil'in yanına geldiğinde saray görevli ve bekçilerinin tamamı ellerinden olmaksızın ayağa kalkarak en küçük bahane getirmeksizin bekletmeden anında kapıları açmışlar ve perdeleri kenara çekmişlerdi.³⁸

İmam Hâdî'nin (a.s) Önde Gelenler Üzerindeki Etkisi

Halifelerden birinin çocuğunun "Velime" merasimi düzenlenmiş ve İmam Hâdî de (a.s) bu merasime davet edilmişti. İmam Hâdî (a.s) meclise girdiğinde mecliste bulunanların tamamı İmam'a (a.s) saygılarından ötürü sustular.³⁹

Alevîler Üzerindeki Etkisi

Muhammed b. Hasan Eşter Alevî diyor ki: Babamla birlikte Abbasîler'den bir grup Talibîler ve orduya mensup birkaç kişi eşliğinde Mütevekkil'in dergâhındaydık. Derken bir anda Ebu'l-Hasan (İmam Hâdî a.s) çıktı. İstisnasız herkes bineğinden inerek İmam'a saygı gösterdiler ve İmam saraya girdi. Orada bulunanlardan birisi İmam'a gösterilen saygıdan dolayı sinirlenip itiraz ederek şöyle dile geldi: Kimin için bu kadar saygı gösteriyorsunuz? Neden bu genç için bu kadar saygı gösteriyoruz? O, ne bizden daha üstündür ve ne de bizden daha büyük. Allah'a yemin olsun ki o dışarı çıktığında artık ne ayağa kalkacağız ve ne de atımızdan aşağı ineceğiz...

³⁷ Mir'atu'z-Zaman, c. 9, s. 553; İbn-i Cevzî, Tezkiretu'l-Havas, s. 359 (nakil: Zindegâni-yi İmam Ali Hâdî (a.s), çeviri: Seyyid Hasan İslâmî, s. 263); Bihâru'l-Envâr, c. 50, s. 207, 208.

³⁸ Menakib, c. 4, s. 406; Bihâru'l-Envâr, c. 50, s. 203.

³⁹ A'lamu'l-Vera, s. 346; Menakib, c. 4, s. 407; Bihâru'l-Envâr, c. 5, s. 182.

Ebu Haşim Caferî ona şöyle cevap verdi: Allah'a yemin olsun ki zelil ve hakir bir şekilde ona saygı göstereceksin... Kısa bir süre sonra İmam (a.s) saraydan dışarıya çıktı. Tekbir sesleri yükselerek orada bulunanların tamamı saygı için ayağa kalktılar. "Ebu Haşim" oradakileri muhatap alarak şöyle dedi: Acaba İmam'a (a.s) saygı göstermeme kararı alan sizler değil miydiniz?

Şöyle cevap verdiler: Allah'a yemin olsun ki kendimizi kontrol edemedik ve elimizde olmaksızın atlarımızdan inip saygı gösterdik.⁴⁰

Saygın ve büyük şahsiyetler İmam Hâdî'ye (a.s) saygı göstermede birlik içindeydiler ve tamamı İmam'ın rehberliğini ve faziletini kabul etmişlerdi. İmam Hâdî'nin (a.s) babasının amcası bilinip o dönemin ihtiyarlarından olan Zeyd b. Musa b. Cafer –Zeydun-Nar- İmam'a saygı gösteren şahıslardan birisiydi. "Zeyd" bir gün İmam'ı (a.s) görmek için İmam'ın evine geldi ve kapıda görevli olan Ömer b. Ferec'den içeriye girmesi için İmam'dan izin almasını istedi. İmam, Zeyd'in girmesine izin verdi. Zeyd içeri girdikten sonra saygılı ve edepli bir şekilde meclisin baş tarafında oturan İmam'ın yanına gelerek İmam'ın karşısında dizleri üzerinde oturdu ve onun İmamet'ini itiraf etti.

Başka bir günde İmam'ı (a.s) görmeye gelen Zeyd, İmam'ın mecliste olmadığını görünce baş tarafta oturdu. Kısa bir süre sonra İmam (a.s) içeri girdi. Zeyd, İmam'ın (a.s) geldiğini görünce hızlı bir şekilde yerinden kalktı ve İmam'ı kendi yerinde oturttu ve kendisi de saygılı ve edepli bir şekilde İmam'ın karşısında oturdu. O zamanlarda İmam çok genç ve Zeyd yaşlıydı. Zeyd'in bu hareketi, İmam Hâdî'nin (a.s) İmamet ve faziletini itiraf unvanındandı ve İmamet'i kabul edenlerin tamamı böyle yapıyorlardı.⁴¹

Medine Halkı Arasındaki Saygınlığı ve Etkisi

Medine halkı, Mütevekkil'in gönderdiği Yahya b. Herseme'nin İmam'ı (a.s) Samerra'ya götürmekle görevli olduğunu öğrenince İmam'a olan ilgi ve alâkalarından dolayı öylesine feryad ve figan etmişlerdi ki; Yahya onlar

⁴⁰ Menakib, c. 4, s. 407; A'lamu'l-Vera, s. 343; Bihâru'l-Envâr, c. 50, s. 137.

⁴¹ Maasirul-Kubera, c. 3, s. 94 (nakil: Zindegâni-yi İmam Ali Hâdî (a.s), çeviri: Seyyid Hasan İslâmî, s. 25, 26.

hakkında şöyle diyor: “Ben şimdiye kadar ne böyle bir şey duymuş ne de görmüştüm. Onları sakinleştirme mecburiyetinde kaldım ve İmam'ın hiçbir eziyet görmeyeceğine dair yemin etmeyene kadar sakinleşmediler.”⁴²

Ehli-Kitap Arasındaki Saygınlığı ve Etkisi

İmam'ın (a.s) etkisi Müslüman ve Şialar ile sınırlı değil, Ehl-i Kitab'ı da kapsıyordu. Onlar İmam'a (a.s) aşırı saygı gösteriyor, sıkıntı ve zorluklarda İmam'a tevessül ediyor ve hatta İmam'a (a.s) hediyeler bile veriyorlardı.

Musullu Hibetullah b. Mansur şöyle naklediyor: “Babamın Hıristiyan dostu Yusuf b. Yakub bir gün Bağdad'da evimize misafir oldu. Babam geliş sebebini sorduğunda Yusuf şöyle cevap verdi:

“Mütevekkil beni çağırtmış, ancak ne için çağırdığını bilmiyorum. Kendimi garanti altına almak için getirdiğim 100 dirhemi Ali b. Muhammed b. Rıza'ya hediye edeceğim”.⁴³

⁴² *Bihâru'l-Envâr*, c. 50, s. 207; *Tezkiretul-Havas*, s. 22 (nakil: *Bihâru'l-Envâr*, c. 50, s. 201).

⁴³ *Bihâru'l-Envâr*, c. 50, s. 144-145. Olayın devamı şöyledir: “Babam onu teşvik etti ve o da bir süre sonra Samerra'ya doğru yola çıktı. Yusuf, birkaç gün sonra sevinçli bir şekilde bizim eve geldiğinde babam neler olduğunu sordu. O şöyle dedi: şimdiye kadar Samerra'ya gitmemiştim ve Samerra'yı ilk defa gördüm. Mütevekkil'in yanına gitmeden İmam Hâdi'ye (a.s) 100 dinarı vermek istiyordum, ancak Mütevekkil'in, İmam'ın (a.s) evden çıkmasına engel olduğunu ve İmam'ın sürekli evde olduğunu anladım. Kendi kendime “Ne yapayım?” dedim. Evini arayıp bulsam, belki de başıma iş açacaktım. Bir süre çözüm yolu aradım. Derken birden bire bineğine bin ve kendi hâlinde şehirde dolaşsın, şayet İmam'ı bulursun diyen kalbimin sesine kulak verdim. Bineğime binip kendi hâline bıraktım. Bineğim sokak ve pazarlarda kendi hâlinde gezinirken bir evin önünde durdu. Ne yaptysam da hareket etmedi. İmam'ın evinin burası olduğunu hissettim ve hizmetçime: Sor bakalım, burası kimin evi? Dedim. Hizmetçim soruşturduktan sonra bana: Burası İbnü'r-Rıza'nın evidir dedi. Allahuekber! Allah'a yemin olsun, bundan daha açık bir delil! Bir an evden siyah tenli bir hizmetçi çıktı ve bana yönelerek: Yusuf b. Yakup sen misin? Diye sordu. Evet, dedim. Bana binekten inmemi söyledi. Binekten indim. Hizmetçi beni evin koridoruna getirdi ve kendisi içeri girdi. Kendi kendime beni isimle çağırdı, oysa ki beni bu şehirde kimse tanımıyor, bu da ikinci nişane dedim. Kısa bir süre sonra odadan çıkarak bana elbisenin kolunda sakladığım 100 dirhemi ver dedi. Ben 100 dirhemi verdikten sonra üçüncü nişane dedim. 100 dirhemi İmam'a ulaştırdıktan sonra içeri girmem için izin aldı ve ben de içeri girdim. İçeride İmam yalnız oturuyordu Sevgi ve muhabbet ile bana bakarak şöyle buyurdu: Acaba doğru yola dönmenin ve hidayet olmanın vakti gelmedi mi? Ey benim Mevlam hidayet olmam için yeterince aşıkâr de-

Samerra Şialar'ının Nezdindeki Saygınlığı

Mütevekkil, Samerra'da halkın İmamla (a.s) görüşmesini sürekli engelliyordu. Bir gün İmam, Mütevekkil'in sarayındayken kalabalık bir Şia grubu da kapının arkasında bekliyordu. Ravi şöyle diyor: Neden burada toplandınız; diye sordum. Mevlamızın dışarı çıkmasını bekliyoruz; onu görüp selam verdikten sonra gideceğiz dediler. Onu tanıyor musunuz; diye sorduğumda: Evet, hepimiz onu tanıyoruz, dediler.⁴⁴

b) İmam Hasan Askerî'nin (a.s) Etkisi

Bu bölümde de İmam Hasan Askerî'nin (a.s) Saray ve halifelerden tutun da vezirler, Ehl-i kitap, âlim ve Şialar'ın nezdindeki nüfuzuna kısaca değineceğiz.

Halifeler Nezdindeki Saygınlığı

"Mutemed" gibi bazı halifeler, o dönemde önemli hacetlerini elde etmek için İmam'a (a.s) tevessül ediyor ve İmam'dan dua etmelerini istiyorlar⁴⁵ veya Metemed'in yaptığı gibi hassas koşullarda yardım istiyorlardı. Bir defasında "Mutemed" sapıkların saptırıcılıkları karşısında durup bunların vesilesiyle toplumda oluşan şüpheleri ortadan kaldırması için İmam Askerî'nin (a.s) zindandan çıkartılmasını emretti. Mutemed, İmam'a (a.s) hitaben şöyle dedi: Ceddinin dinini kurtar.⁴⁶

"Mutemed" yine başka bir yerde İmam Hasan Askerî'nin (a.s) kardeşi Cafer, Mutemed'den, kardeşinin makamını istediği zaman Mutemed Cafer'e hitaben şöyle dedi: Kardeşinin makamı bizim elimizde değil,

lil gördüm. Sonra İmam (a.s) şöyle buyurdu: Sen hidayet olmayacaksın, ancak çok kısa bir zamanda senin oğlun Müslüman olarak bizim Şialarımızdan biri olacaktır. Ey Yusuf! Bazı kavimler bizim muhabbet ve velayetimizin senin gibilere fayda sağlamayacağını düşünürler. Allah'a yemin olsun ki yalan söylüyorlar. Mütevekkil'i görmeye git, zira isteğin yerine gelecektir.

Hibbetullah şöyle ekliyor: Yusuf'un ölümünden sonra oğlunu gördüğüm zaman tam olarak Şia inancını kabul etmişti. Bana şöyle dedi: Babası Hristiyan olarak öldü, oğlu ise, o öldükten sonra Müslüman olarak hakiki bir Ehlibeyt dostu oldu. O her zaman şöyle diyordu: Ben Mevlam İmam Hâdî'nin (a.s) müjdesiyim."

⁴⁴ Bihâru'l-Envâr, c. 5, s. 148.

⁴⁵ Menakib, c. 4, s. 430; Bihâru'l-Envâr, c. 50, s. 309; el-İrşâd, s. 324.

⁴⁶ el-Fusulu'l-Muhimme, s. 269.

Allah'ın elindedir. Bizim, kardeşinin makam ve menziletini aşağıya indirmek için çabalamamıza karşın onun, ilim ve ibadetinden dolayı sürekli nüfuzu artmaktadır.⁴⁷

Vezirlerin Nezdindeki Saygınlığı

Abbâsî halifelerinin vezirlerinden olup İmam Askerî'yle (a.s) aynı dönemde yaşayan Ubeyd b. Hakan şöyle diyor: Eğer hilafet Abbasîler arasından ayrılrsa Haşimîler'den İmam Hasan Askerî'den başkası hilafete layık olmayacaktır. Yalnızca ilim sahibi, iffetli, hidayet ehli, kendini koruyan, zahid, âbid ve güzel ahlâklı olan bu şahıs hilafete layıktır. Babası da büyük, cömert, âlim ve hayrı isteyen birisiydi.⁴⁸

Nasîbî, sapık ve Ehlibeyt düşmanı olan Ahmed b. Ubeydullah b. Hakan, İmam Hasan Askerî'nin (a.s) toplumsal konumunu ve etkisini şöyle açıklıyor: "Samerra'da Alevîler, akrabalar, halifeler ve Haşimîler'in tamamının nezdinde davranışta, iffette, büyüklükte, bağışlayıcılıkta ve saygınlıkta Hasan b. Ali Muhammed er-Rıza gibi birisini görmedim. Sadece bunların tamamı değil; vezirler, ordu komutanları ve halkın diğer kesimlerinin tamamı da İmam Hasan Askerî'yi büyüklerin hepsinden üstün görüyorlardı."⁴⁹

O yine şöyle diyor: "Ben, Haşimîlere, ordu komutanlarına, kâtiplere, hâkimlere, fakihlere ve diğer insanlara sorduğum zaman onların nezdinde İmam Hasan Askerî (a.s) yüceliğın zirvesinde, azametli ve makam sahibi olduğunu söylüyorlar, onu büyüklerin tamamından üstün tutuyorlar ve hepsi şöyle diyorlardı: O, Rafizîler'in İmamı'dır. Herkesin nezdinde iyilikle yâd edilip saygınlık duyulan o şahsın, benim nezdimde de makam ve menzileti son derece üstündür."⁵⁰

Ordu Komutanlarının Nezdinde

Ordu komutanlarından birisi İmam Hasan Askerî'yi (a.s) görür görmez İmam (a.s.)'a saygı göstermek için bineğinden aşağı indi. İmam (a.s)

⁴⁷ Kemâlu'd-dîn ve Temâmu'n-Ni'me, s. 479.

⁴⁸ Kemâlu'd-dîn ve Temâmu'n-Ni'me, s. 41; Bihâru'l-Envâr, c. 50, s. 327 (nakil: Kemâlu'd-dîn ve Temâmu'n-Ni'me); Bihâru'l-Envâr, c. 50, s. 329.

⁴⁹ Kemâlu'd-dîn ve Temâmu'n-Ni'me, s. 42; Bihâru'l-Envâr, c. 50, s. 327.

⁵⁰ a.g.e..

ona dönerek yerine dönmesini emretti ve komutan saygı gösterir bir şekilde yerine döndü.⁵¹

Mütevekkil'in Tabibinin Nezinde

Bahtıuşu', Mütevekkil'in özel doktoru ve İmam Hasan Askerî (a.s) Dönemi'nin en meşhur tabibiydi. O, İmam Hasan Askerî'yi, "fest" yapmak için giden öğrencilerinden birisine şöyle dedi: "İbnü'r-Rıza, benden "fest" yapmam için birini göndermemi istedi. Bu iş için sen git: Bil ki o, gökyüzü altında yaşayan en bilgili kişisidir. O halde sakın ola onun emirlerini ihmal etmeyesin veya ona itiraz etmeyesin."⁵²

Âlimlerin Nezinde

İmam kendi döneminin âlimlerinin nezinde üstün ve yüce bir makama sahipti. Zamanın büyük yazarlarından olan Cahiz, Basra'da yaşamasına ve yaklaşık 22 yaşlarında İmam Askerî'yi (a.s) görüp İmam'ın şahadetinden beş sene önce görmesine rağmen İmam hakkında şöyle diyor: "Arap ve gayri Arap içinde Talibîler'in dışında tamamı, takva ehli, yiğit, bağışlayıcı, pak ve temiz fıtratlı hiç kimse yoktur. Bu şahıslardan bazıları Peygamber'in (s.a.a.) halef-i salihî ve bazıları halef-i salih adaydırlar. Bu kimseler şunlardır: Hasan b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Musa, b. Cafer b. Muhammed b. Ali, b. Hüseyin b. Ali".⁵³

Ehl-i Kitap Nezinde

Ehlikitap'ın büyük şahsiyet ve âlimlerinden bazıları, İmam Askerî'nin (a.s) makam ve menziletini itiraf etmişlerdi, öyle ki; bunların bazıları hakkında İmam şöyle buyurmuştur: "Allah'a hamdolsun ki bazı Müslümanlara nisbetle Hristiyanları bizim hakkımızı bilme konusunda daha bilinçli karar kılmıştır."⁵⁴

Anuş Nasranî ve "Rahip Deyr Akul" isimleri, İmam Askerî'ye (a.s) iman edip onun eliyle Müslüman olmuş Hristiyanlara örnek gösterilebilir.⁵⁵

⁵¹ Medinetu'l-Meaciz, s. 570 (nakil: Hayâtu'l-İmamîl-Askerî (a.s), s. 97).

⁵² Bihâru'l-Envâr, c. 5, s. 261 (nakil: el Cerâih, c. 1, s. 422).

⁵³ Asaru Cahiz, s. 235 (nakil: 235 (nakil: el-Hayatu's-Siyasiyyeti Li'l İmamî'r-Rıza, s. 403).

⁵⁴ Sefinetu'l-Bihar, c. 1, s. 260; Hilyetu'l-Ebrar, c. 2, s. 498 (nakil: Hayâtu'l-İmamîl-Askerî (a.s), s. 98).

⁵⁵ Bihâru'l-Envâr, c. 50, s. 261 (nakil: a.g.e.) nakledilen bu iki olay ve İmam (a.s)'ın konuya bakışı ile ilgili olarak aynı kaynaklara Bkz.

Halk Nezindeki Yeri

Halk, her noktadan İmam Askerî'yi (a.s) ziyaret etmek için adeta koşuyor ve İmam kendisini saraya gidip varlığını ilân edeceği günlerde İmam'a büyük ilgi ve alâka besleyen geniş halk kitlesi gözyaşları içinde onu görme ümidiyle İmam'ın geçeceği güzergâhta toplanıyorlardı öyle ki; yol kapanıyor ve kimsenin yoldan geçmeye mecali kalmıyordu. Halkın feryad ve figan sesleri her yerden işitiliyor, İmam, dışarı çıkarken ortalığı büyük bir sessizlik kaplıyor ve herkes onun azametli heybetinin seyrinde kendinden geçiyordu. Toplanan halk İmam Askerî (a.s) için yolu açıyor ve onun döneceği zamana kadar güzergâhta kalıp öylece İmam'ı bekliyorlardı.⁵⁶

Şeyh Sadûk Halifenin adamlarından ve Kum'da yaşayan Ehlibeyt düşmanı ve Nasibiler'den olan Ahmed b. Ubeydullah Hakan'ın şöyle dediğini nakleder: "İmam Hasan (a.s) şehid edildiğinde pazarlar kapatıldı, Haşim evlatları, ordu komutanları, kâtipler ve bütün halk babam ile birlikte (Ubeydullah b. Hakan, Mutemed Abbâsî'nin veziri) İmam'ın cenaze törenine katıldık. O gün Samerra şehri nâle figan ve aşırı kalabalık sebebiyle kıyamet sahnesini andırıyordu".⁵⁷

Şialar'ın Nezindeki Yeri

İmam Hâdî (a.s) ve İmam Askerî'nin (a.s) büyük ashabından olan Ebu Haşim Caferî'nin, İmam Hasan Askerî'nin (a.s) İmamet hakkında yazdığı şiiri, Şia İmamları'nın halk nezdinde ne denli yüce ve üstün olduğunu ortaya koymaktadır. Şiirin bir kısmının tercümesi şöyledir:

"Allah, Musa'ya denizi yarma, yed-i beyza ve asa mucizesini verdiği gibi İmamet'in bütün mucizelerini de İmam Hasan Askerî'ye (a.s) bahşetmişti.

Allah, peygamberlere verdiği mucize ve hüccetlerin tamamını, vasilere de bağışladı. Eğer bu konuda şüphe ediyorsanız delil ve burhan peşinde koşmalısınız".⁵⁸

⁵⁶ Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 128, *Delâilu'l-İmame*, s. 226.

⁵⁷ *Kemâlu'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me*, s. 43; *Bihâru'l-Envâr*, c. 50, s. 328.

⁵⁸ *A'lamu'l-Vera*, s. 372 (nakil: *Hayâtu'l-İmami'l-Askerî (a.s)*, çeviri: Seyyid Hasan İslâmî, s. 64).

Özet

Bu dönemde Şia'nın fikrî, siyâsî ve toplumsal konumu ve onların rehberliği, farklı özelliklere sahiptir.

Fikrî açıdan Şia'nın usul ve hadisleri kaydedilip korunmuş ve her türlü buhran ve hadiselerde mesele ve sorunların çözümlenmesi için bü-yük şahsiyetler ve ricâl âlimleri yetiştirilmiştir. İslâm'ın sapıklardan, ay-dınlardan ve yersiz tavır takınmalardan korunması ve fikrî ve fikhî sorun-ların cevaplandırılıp Şialar'ın, Onikinci İmam'ın gaybetini kabullenmeye hazırlanması, bu dönemdeki İmamlar'ın (a.s) faaliyetleri arasındadır.

Siyâsî açıdan ise Şialar'ın İmamları (a.s) zorla Medine'den Samerra'ya getiriliyor ve sıkı kontrol altında tutuluyorlardı. Askeriye'n (a.s) "Takiyye" siyasetiyle "Vekâlet Teşkilatı"nu güçlendirip yaymakla meşguldü.

Bazı Alevî kıyıamlarının desteklenmesi, Şialar'ın rehberlik konumu-nun korunması ve bazı Şialar'ın saraylarda hassas makamlara yerleştiril-mesi, Askeriye'nin (a.s) diğer çalışmaları arasındadır.

Toplumsal açıdan Şialar fakirlik, baskı ve mahrumiyet içindeydiler ve Şia rehberliği, gözetim altında olup irtibatın sınırlı olmasına karşın, Şi-alardan tutun da halkın geniş kitlesi, âlim, büyük şahsiyetler, Ehlikitap, ordu komutanları ve vezirlere kadar geniş bir etkinliğe sahipti.

Sorular

1. İmam Hâdî (a.s.), Şialar'dan birisinin Kur'ân'ın mahlûk olması ko-nusunda sorduğu soruya karşı nasıl davranmıştı?
2. İmam Hâdî'nin (a.s) Medine'den Samerra'ya getirilişinin sebebi nedir?
3. İmam Cevad (a.s.), İmam Hâdî (a.s) ve İmam Askerî'nin (a.s) top-lumsal nüfuzu hakkında birer örnek zikrediniz.
4. Bu dönemdeki Şialar'ın toplumsal konumunu açıklayınız?
5. Askeriye'nin (a.s) siyâsî mücadele yöntemlerini açıklayınız?

Araştırma

1. İmam Hâdî (a.s) kendi asrında Ehlibeyt'in (a.s) yüce makamını "Gadiriyye Ziyareti" ve "Camia Ziyareti"yle beyan ederken İmam Hasan Askerî (a.s) Gaybet dönemi unsurundan pek çok yararlanıyor. Bunları nasıl yorumluyorsunuz?

2. Askeriye'nin tarihindeki "Takiyye" ile ilgili bir makale yazınız.

3. *Bihârul-Envâr*, c. 50'ye müracaat ederek hükümet makamlarına nüfuz eden Şialar'ı belirleyiniz.

4. Askeriye'nin (a.s) ashabını ve o dönemde yazılan kitapların isimlerini yazınız?

Daha Fazla Bilgi İçin Kaynaklar

1. *Bihârul-Envâr*, c. 50.

2. *Tarihu'l-Gaybeti's-Sugra*, Seyyid Hasan Sadr.

3. *Hayâtu'l-İmami'l-Askerî (a.s.)*, Muhammed Cevad Tabesî.

4. *Zindegânî-yi İmam Hâdî (a.s) ve Zindegânî-yi İmam Hasan Askerî*; Bâkır Şerif Kureşî, çeviri, Seyyid Hasan İslâmî.

5. *Tarihu't-Teşri'l-İslâmî*, Dr. Abdulhâdî el-Fazlî.

6. *Tarihu Fıkıh ve Fuکهa*, Ebul-Kasım Gorcî.

Beşinci Bölüm

Şia'nın Gaybet Dönemi'ne Girişine Ortam Hazırlanması

“Gaybet” ve “Mehdeviyet” konusu Müslümanlar arasında, özellikle Şîa arasında çok eskilere dayanıp Müslümanlar’ın zihniyeti, Nebvî ve Alevî Hadisler vesilesiyle bu hakikatle tanışmışlardı.

Kaynaklarımız, Peygamber (s.a.a.) ve hidayet İmamlar’ının (a.s) gaybetin gerçekleşeceği ve gaybet konusuyla alakalı haberlerle doludur. Şeyh Tûsî bu konuda şöyle diyor:

“Gaybetinin vuku bulmasından yıllar önce İmam Mehdi’nin (a.f.) babalarından rivayet edilen yaygın hadislerde O’nun İmameti’ne delalet eden haberler yer almıştır. Bu haberler, İmam Mehdi’nin (a.f.) Gaybeti’nin olacağını, vuku bulacak olayları, onun biri diğerinden uzun olmak üzere iki gaybetinin olacağını; Birinci Gaybet’in haberinin malûm olduğunu ve İkinci Gaybet’in haberinin malûm olmadığını bildirmektedir ...”¹

Şeyh Tûsî konunun devamında Peygamber (s.a.a.) ve İmamlar’dan (a.s.), İmam Mehdi’nin (a.f.) Gaybeti hakkında rivayet edilen bazı hadislerle değinmektedir. Şeyh Sadûk’un “*Kemâlu’d-Dîn ve Temâmu’n-Ni’me*” ve İbn Ebi Zeyneb Nu’mânî’nin “*el-Gaybe*” isimli eserinde, Peygamber (s.a.a.) ve İmamlar’dan (a.s) bu konu hakkında birçok hadis nakletmişlerdir. Ehlisünnet kaynaklarında da bu konuyla alakalı pek çok rivayet vardır. Bu hadisleri dikkate alarak araştırmacıların da söylediği gibi Şîa ve Ehlisünnet kaynaklarında İmam Mehdi (a.f.) ve O’nun Gaybeti hakkında nakledilen hadisler, olayın ne kadar bilinir, yaygın ve inkâr edilemez bir konumda olduğunu göstermektedir. Bu yüzden Şîa mezhebi 260

¹ Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 101.

yıllık bir geçmişle kendisini bu duruma hazırlamış ve “Gaybet Asrı”na giriş yapmıştır.

Şia düşüncesi Gaybet ve Mehdeviyet meselesinin özünden bahsetmenin yanı sıra, Peygamber (s.a.a.) ve İmamlar’ın (a.s) hadisleri bu konunun özelliklerini, inceliklerini ve cüziyatını beyan etmektedir. Konunun daha iyi anlaşılması için Peygamber’den (s.a.a.) İmam Cevad’ın (a.s) Dönemi’ne kadar olan hadisleri ayrı ve Gaybet Dönemi’ne yakın olması hasebiyle Askeriye’nin (a.s) Dönemi’ni ayrı olarak ele alacağız. Bununla birlikte hatırlatılması gerekir ki bu bölümde yalnızca Nu’mânî’nin “el-Gaybe”, Şeyh Tûsî’nin “el-Gaybe” ve Şeyh Sadûk’un “Kemâlu’d-dîn ve Temâmu’n-Ni’me” gibi Şia’nın üç önemli kaynağından yararlanılmış olup Şia ve Ehlişünnet’in konu hakkındaki diğer çeşitli kaynaklarını okuyuculara tavsiye ediyoruz.

1- Hz. Resulullah (s.a.a)

Abdurrahman b. Abbas diyor ki: Allah Resulü (s.a.a.) şöyle buyurdu:

Allah (c.c) yeryüzüne nazar etti ve beni Peygamber olarak seçti. Sonra bir daha nazar etti ve Ali’yi (a.s) İmam olarak seçti ve bana onu kendime kardeş, veli, halife, vasi ve vezir seçmemi emretti. O halde Ali bendendir, o; kızımın eşi, iki çocuğum Hasan ve Huseyin’nin (a.s) babasıdır.

Biliniz ki; Allah-u Teâlâ beni ve onları kullanı için huccetler karar kıldı ve Hüseyin’in sülbünden, benim emrimi ayakta tutacak, benim vasiyetimi koryacak İmamlar karar kıldı. Onların dokuzuncusu Ehlibeytim’in Kaim’i ve ümmetimin Mehdi’sidir. Halk içinde görünüm, konuşma ve fiiller açısından bana en çok benzeyen Mehdi’dir.

Mehdi, uzun ve hayret uyandırıcı gaybetinden sonra zuhur ederek ilâhî emirleri ilân edip açığa çıkartacaktır. O, zuhuruyla ilâhî dini aşikâr edecek ve Allah ve melekler tarafından teyid edilecektir. O, zuhuruyla zulümle dolan yeryüzünü adaletle dolduracaktır.²

² Kemâlu’d-Dîn ve Temâmu’n-Ni’me, c. 1, s. 257; Şeyh Tûsî, el-Gaybe, s. 95.

2- İmam Ali (a.s)

Abdulazim Hasenî, İmam Cevad'dan (a.s.), İmam Cevad da (a.s) babaları İmam Ali'den şöyle nakdediyor:

“Kaim'imiz için uzun gaybet olacaktır. Şialar'ı, çobanlarını arayıp da bulamayan bir sürü gibi görüyorum.

Biliniz ki Kaim'in Gaybet Dönemi'nde dinini koruyan ve kalbi, gaybetin uzun olmasından dolayı katılaşmayan kimse, kıyamet gününde benim ile aynı yerde ve aynı derecede olacaktır”

Daha sonra şöyle buyurdu: Kaimimiz kıyam ettiği zaman, onun boynunda hiç kimsenin biatı yoktur, bundan dolayı doğumu gizli ve kendisi gaib olacaktır. ³

3-Hz. Fatıma (s.a)

Câbir b. Abdullah Ensarî, çeşitli yollardan nakledilen bir rivayette Hz. Fatıma'nın (s.a) elinde annelerinin adıyla birlikte ve sonuncusu Kaim-i Âl-i Muhammed olan on bir İmam'ın isminin yer aldığı hayranlık uyandıracak parlaklıkta bir sahifenin görüldüğünü haber vermiştir. ⁴

4-İmam Hasan Mucteba (a.s)

Ebu Said Ukeysa şöyle nakdediyor: İmam Hasan (a.s.), Muaviye ile antlaşma imzaladıktan sonra halk onun yanına geldi ve gelenlerin bazıları antlaşma yapmasından ötürü onu melâmet ettiğinde İmam Hasan (a.s) şöyle buyurdu:

“Yazıklar olsun size! Ne yaptığımı bilmiyorsunuz; yaptığım bu şey, Şia'mın üzerine güneşin doğması veya batmasından daha hayırlıdır. Acaba siz, Peygamber'in (s.a.a.) buyruğundaki itaat edilmesi farz olan ve cennet ehlinin iki gencinden birisi olduğumu bilmiyor musunuz? Evet, dediler. İmam Hasan (a.s) şöyle buyurdu: Acaba siz; Hızır'ın (a.s) gemiyi deldiği, duvarı düzelttiği ve çocuğu öldürdüğü zaman, Allah'ın nezdinde doğru ve hikmetli olan bu işlerin, Musa'nın sinirlenmesine, zira bu hikmetinin ona gizli olup onun sinirlenmesine sebep olduğunu bilmiyor musunuz?

³ Bkz: a.g.e, c. 1, s. 303, h. 14.

⁴ a.g.e, c. 1, s. 305, bölüm, 27; Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 92.

Hız. İsa'nın kendisine iktida ederek namaz kıldığı, Allah'ın doğumunu gizlediği ve kıyam ettiğinde hiç kimsenin üzerinde biatı etmemiş olması için şahsını gaybete çektiği Kaim'in (a.f.) dışında hepimizin kendi dönemindeki her zalimin üzerimizde bir biatının olduğunu bilmiyor musunuz?

Bu şahıs, Seyyidetu'n-Nisa el-Âlemîn (kadınların efendisi)'nin oğlu Hüseyin'in dokuzuncu oğludur. Allah onun ömrünü Gaybet Dönemi'nde uzatmış ve sonra kendi kudretiyle kırk yaşından daha az bir yaşta genç bir sureti aşikâr yapacaktır. Bu işin sebebi Allah'ın her şeye Kadir olmasının bilinmesi içindir.”

5-İmam Hüseyin (a.s)

Abdurrahman b. Haccac, İmam Sâdık'tan (a.s.), O da babaları İmam Huseyin'den (a.s) şöyle nakletmiştir:

“Evlatlarımın dokuzuncusu Hz.Yusuf ve Hz. Musa b. İmran'dan birer özellik almıştır. O, biz Ehlibeyt'in Kaim'idir ve Allah onun işini bir gecede ıslah edecektir.”⁵

Hamedan'lı birisi şöyle diyor: Huseyin b. Ali'nin şöyle buyurduğunu duydum: “Bu Ümmetin Kaim'i evlatlarımın dokuzuncusudur. O, gaybette olacaktır ve yaşadığı hâlde mirası bölünen kimse gibidir.

6-İmam Seccad (a.s)

Ebu Hâlid Kabulî şöyle diyor:

İmam Seccad'ın (a.s) yanına gidip şöyle arz dettim: Ey Mevlam! Beni Allah'ın itaatini farz kıldığı kişiler hakkında bilgilendir. İmam (a.s) şöyle buyurdu:

Allah'ın itaatini farz edip insanların İmamı olarak seçtiği kişiler; Emîru'l-Muminîn Ali b. Ebi Talib, sonra onun iki oğlu Hasan (a.s) ve Huseyin'dir (a.s) buyurdular ve: Bunlardan sonra emir bize kadar ulaştı, diyerek sükût ettiler.

Ebu Hâlid anlatıyor: İmam'a (a.s) şöyle arz ettim: Ey benim Mevlam! Ali'den (a.s) yeryüzünün hüccetsiz kalmayacağı hakkında hadis rivayet edilmiş ve

⁵ a.g.e., c. 1, s. 316, bölüm 30, h. 1.

kendisine senden sonraki hüccet ve İmam kimdir; diye sorulduğunda İmam (a.s.): Oğlum Muhammed, sonra Cafer diyerek daha sonra Peygamber'in (s.a.a.) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: Oğlum "Cafer" dünyaya geldiğinde "Sâdık" olarak isimlendirin, zira oğullarından beşincisinin bir oğlu olacaktır ve Cafer ismini ona vereceklerdir. O, İmamet iddiasında bulunacaktır. Şüphesiz o, Allah nezdinde "Cafer-i Kezzab (yalancı)" ve Allah'ı iftira eden olarak bilinecektir... O gaybet döneminde ilâhî perdeyi ve Allah'ın velisinin gaybet perdesini açmağa çalışacaktır.

Sonra İmam Seccad (a.s) şiddetle ağlayarak şöyle buyurdu: Sanki Cafer'i, zamanın tağutunu Allah'ın velisinin evini araması için tahrik ettiğini görüyorum... Sonra şöyle buyurdu: Allah'ın velisinin ve Rasulullah'ın vasiyelerinin Onikincisi'nin gaybeti uzayacaktır. Ey Eba Hâlid! Şüphesiz gaybet döneminde İmam'ın İmameti'ne inanarak yaşayan ve zuhurunu bekleyen insanlar, her dönemin insanlarından daha faziletlidirler, zira daha fazla düşünebildikleri ve daha fazla anladıkları için gaybet onların nezdinde müşahade etmek gibidir. Allah (c.c) onları bu zamanda Allah Resulü'nün (s.a.a.) nezdindeki mücahidler gibi karar kılmıştır. Onlar hakikaten muhlis ve dürüst Şialar olup Allah'ın dinine davet edenlerdir. Sonra şöyle buyurdu: Feri beklemek en büyük kurtuluştur.⁶

7-İmam Bâkır (a.s)

"Mehdi, gaybet, zuhur, zuhur alâmetleri ve zuhurdan sonra çıkacak hadiseler" hakkında İmam Bâkır ve İmam Sâdık'tan (a.s) nakledilen hadis ve rivayetler, diğer İmamlar'dan nakledilen hadislerle mukayese edilemez. İmam Bâkır (a.s) ve İmam Sâdık'tan (a.s) nakledilen rivayetlerin gaybet meselesinin aslını açıklaması yanında, gaybetin bazı özelliklerini açıklama gibi bir özelliği de vardır. Bu rivayetlerin bazılarının dikkate alınması, ortaya koyduğumuz bu iddianın ispatlayıcısı olabilir.

İbrahim b. Ömer Kennasî şöyle diyor: İmam Bâkır'ın (a.s) şöyle buyurduğunu duydum:

⁶ *Kemâlû'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me*, c. 2, s. 320, h. 2. Sadûk'un İmam Seccad (a.s)'dan bu konuda naklettiği hadis sayısı dokuzdur, biz burada konunun anlaşılması için sadece Ebu Halid Kabulî'nin rivayetine değiniyoruz, araştırmak isteyenler yukarıda belirtilen kaynağa Bkz.

Şüphesiz bu emrin sahibinin iki gaybeti olacak ve Kaim, üzerinde hiçbir kimsenin biat olmaksızın (kimseye biat etmeyerek) zuhur edecektir.⁷

Ebu Basir, Ebu Cafer Muhammed b. Aliyyi'l-Bâkır'ın (a.s) şöyle buyurduğunu nakletmektedir: İmam Huseyin'den (a.s) sonra dokuz İmam gelecektir ve onların dokuzuncusu, onların Kaim'idir.

Câbir Cu'fi, İmam Bâkır'dan (a.s) şöyle naklediyor:

Halkın, İmam'ının gaib olacağı bir zaman gelecektir. Ne mutlu gaybet döneminde velayetimize bağlı kalan insanlara! Şüphesiz bu insanların elde ettikleri en az mükâfat, Allah'ın onlara hitap ettiği şu buyruktur: Ey benim sırrıma iman edip gaybetimi kabul eden kullarım ve cariyelerim! Sizleri mükâfatların en iyisiyle müjdeliyorum. Benim kullarım ve cariyelerim sizlersiniz. Yaptığımız amelleri kabul ediyor, sizi bağışlıyor, sizlerin hatırlarına rahmet ve yağmurumu kullarıma yağıdırıyor ve sizlerin hatırlarına bela ve azabı kullarımdan uzaklaştırıyorum...⁸

8-İmam Sâdık (a.s)

Bu konuda İmam Sâdık'tan (a.s) nakledilen hadislerle İmam Bâkır'dan (a.s) rivayet edilen hadisleri kıyasladığımızda, İmam Sâdık'tan (a.s) nakledilen rivayetler daha fazladır. Bu hadislerde daha fazla özellik ve teferuatlara değinilmiştir. Şimdi bu hadislerden bir bölümüne değineceğiz:

Safvan b. Mervan, İmam Cafer b. Muhammed es-Sâdık'ın (a.s) şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

İmamlar'ın tamamını kabul edip İmam Mehdi'yi (a.f.) inkâr eden kimse, bütün peygamberleri kabul edip Hz. Muhammed'i (s.a.a.) inkâr eden gibidir. İmam Sâdık'a (a.s.): Ey Allah Resulü'nün (s.a.a.) oğlu! Mehdi sizin hangi evladınızın soyundandır; diye sorulduğunda İmam şöyle buyurdu: Yedinci oğlumun (İmam Musa Kâzım a.s) beşinci evladıdır. O, sizlere gözükmeyecektir ve ismini anmanız caiz değildir.⁹

⁷ Nu'mânî, *el-Gaybe*, s. 113.

⁸ *Kemâlû'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me*, c. 1, s. 330, h. 15. İmam Bâkır (a.s)'dan İmam Mehdi (a.f.), onun gaybeti, zuhur ve gaybetin özellikleriyle ilgili Şeyh Sadûk'un *Kemâlû'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me*, Şeyh Tûsî'nin *el-Gaybe*, s. 92'den sonrası Nu'mânî'nin *el-Gaybe* isimli eserlerinde hadisler nakledilmiştir.

⁹ *Kemâlû'd-dîn ve Temâmu'n-Ni'me*, c. 1, s. 333, bölüm. 33, h. 1.

İmam Sâdık'tan (a.s) nakledilen bazı rivayetlerde Gaybet Dönemi'nde Mehdi'nin (a.f.) inkâr edilmesine nisbetle Şialar uyarılmakta ve bu vesileyle Gaybet Dönemi'nin kabul edilmesi için Şialar'da zihniyet oluşturulmaktadır. Ebu Basir İmam Sâdık'ın (a.s) şöyle buyurduğunu nakleder:

Sahibiniz gaybette olur ve sizler onu göremezseniz, asla onu inkâr etmeyin.¹⁰

Ubeyd b. Zurare İmam Sâdık'ın (a.s) şöyle buyurduğunu naklediyor:

Halk İmamlar'ını kaybedecek, sonra o, hac mevsiminde hacca gidecek ve insanları görecek, ancak insanlar onu görmeyecektir.¹¹

İmam Sâdık (a.s) bazı hadislerde İmam'ın Gaybet-i Sugra ve Gaybet-i Kubra olmak üzere iki gaybetinin olacağını ifade etmiştir.

Nu'mânî'nin *el-Gaybe* eserinde olduğu gibi Şia kaynaklarında çeşitli yollardan bu anlamda rivayetler nakledilmiştir. Nu'mânî, bu rivayetleri naklettikten sonra şöyle diyor: İki gaybetin olacağına delalet eden bu hadisler sahihtir. Allah-u Teâlâ İmamlar'ın sözlerinin doğruluğunu aşikâr etmiş ve iki tür gaybet gerçekleşmiştir. Birinci gaybette İmam'la yaratılmışlar arasında sefirler vardır ve bu sefirler vesilesiyle insanlara şifa verilir onların soruları cevaplanmaktadır. İkinci gaybete gelince; sefirlerin vasıtalığı söz konusu değildir ve Allah, maslahat gereği böyle irade etmiştir. ...¹²

9-İmam Kâzım (a.s)

Muhammed b. Yakub Kuleynî kendi senediyle Ali b. Cafer'den, o'da kardeşi İmam Kâzım'dan (a.s) şöyle naklediyor:

Yedinci İmam'ın evlatlarından beşincisi gayb olduğunda dininizi koruyun, zira bu emrin sahibi için gaybet olacaktır ve bu gaybette İmamet'ine inananlar inançlarından yüz çevirecektir, bu Allah tarafından bir imtihandır...¹³

Davud b. Kesîr-i Rikkî diyor ki: Ebul-Hasan Musa b. Cafer'den emrin sahibi (İmam Mehdi a.f.) hakkında sordum. Şöyle buyurdu:

¹⁰ Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 102.

¹¹ a.g.e..

¹² Nu'mânî, *el-Gaybe*, s. 114.

¹³ a.g.e..

Halktan uzaklaştırılmış, yapayalnız garip, ehlerinden gaib ve babasının biricik oğludur.¹⁴

10-İmam Rıza (a.s)

Abdusselâm b. Sâlih Hirevî diyor ki: Di'bil b. Ali Huzaî'nin şöyle dediğini duydum: İmam Rıza (a.s) bir şiirinin (kasidesinin) başlangıcında şöyle buyurdu:

*Çıkışında İmam'ın bir şüphe yoktur
Allah'ın ismiyle ve bereketiyle kıyam edecek
Aramızda hak ve batılı birbirinden ayıracak
Nimetleri paylaştıracak ve kötülükleri defedecek.*

İmam (a.s) o esnada şiddetli bir şekilde ağladı ve sonra başını kaldırarak şöyle buyurdu: “Ey Huzaî! Okuduğun iki mısrayı Rûhu'l-Kudüs'ün dilinden okudun. (Dilinden okuyup çıkışına işaret ettiğin) bu İmam'ın kim olup ne zaman zuhur edeceğini biliyor musun?”. “Hayır, ey Mevlam” dedim ve “sadece sizden birinin huruç edeceğini ve fesatla dolan yeryüzünü adalet ile dolduracağımı biliyorum”, dedim. Sonra şöyle buyurdu:

Ey Di'bil! Benden sonraki İmam oğlum Muhammed, Muhammed'den sonra oğlu Ali, Ali'den sonra oğlu Hasan ve Hasan'dan sonra oğlu “Hüccet” beklenen Kaim'dir. Gaybeti zamanında beklenen zuhuru döneminde de itaati farz olandır. Dünyadan bir gün bile kalmış olsa da Allah o günü uzatacak ve o huruç edecektir. Yeryüzü kötülük ve fesatla dolduktan sonra adaletle dolduracaktır. Ne zaman zuhur edeceği de gelecekte haber vermektir. Babam babasından, babası da babalarından Allah Resulü'ne (s.a.a.): Ey Allah'ın Resulü (s.a.a.) senin soyundan olan Kaim (a.f.) ne zaman zuhur edecektir; diye sorulduğunda şöyle buyurmuştur: Örneği kıyamet öyküsü gibidir, Allah (c.c) bu konuda şöyle buyuruyor:

“Senden kıyâmetin ne vakit kopacağını sorarlar. De ki: Onu ancak Rabbim bilir. Vakti geldi mi onu ancak o izhâr eder; göklere de ağır basmıştır, yeryüzüne de ve size ancak ansızın gelip çatar. Biliyormuşsun da gizliyorsun gibi sana soruyorlar, de ki: Onu ancak Allah bilir, fakat insanların çoğu anlamaz bunu”.¹⁵

¹⁴ Kemâlu'd-dîn ve Temâmu'n-Ni'me, c. 2, s. 361, h. 4.

¹⁵ a.g.e., c. 2, s. 372, b. 35, h. 6.

11- İmam Muhammed Taki (a.s)

Hız. Abdulazim Hasanî şöyle diyor: Efendim Muhammed b. Ali el-Cevad'ın (İmam Muhammed Takî a.s) yanına gidip Kaim'in (a.f.) kendisi mi, yoksa bir başkası mı olduğunu sordum. İmam konuşmaya başladı ve şöyle buyurdu:

Ey Ebe'l-Kasım! Şüphesiz bizden olan "Kaim" gaybetinde halka intizarı ve zuhurunda da itaati farz olan Mehdi'dir (a.f.). O, benim çocuklarımla üçcüsünün oğludur. Muhammed'i (s.a.a.) Peygamber olarak gönderen ve bizleri de İmam olarak seçen Allah'a yemin olsun! Eğer dünyadan sadece bir gün kalmış olsa dahi, Allah o günü uzatarak Mehdi'nin (a.f.) zuhur etmesini sağlayacaktır ve onun gelişyle zulümle dolan yeryüzünü adaletle dolduracaktır. Allah, ailesine ateş getirmeye giden Kelim'i Musa'yı bir gecede nebi olarak dönderip zuhurunu gerçekleştirdiği gibi, İmam'ın da zuhurunu bir gecede gerçekleştirecektir. Sonra şöyle buyurdu: Şia'nın amellerinin en üstününü ferec'i (zuhur ve kurtuluş) beklemektir.¹⁶

12-İmam Ali Nakî ve İmam Hasan Askerî (a.s)

Önceki bölümde Şialar'ın Gaybet Asrı'na girmelerinin hazırlanması, gaybetin kabullendirilmesi için zihniyetin oluşturulması, Ma'sûm İmam'ın uzaklığı ve onunla doğrudan irtibat kurulmasından mahrum olunması gibi meselelerin, Peygamber Ekrem'in (s.a.a.) asrında geniş olarak başladığı ve her bir İmam'ın asrında da devam ettirildiği konusu açıklığa kavuştu.

Ancak İmam Askerî (a.s) ve İmam Hâdî (a.s) Dönemi'ne giriş yaptığımızda yeni bir asrın başladığına şahid olmakta ve bu asrda Şia'nın Gaybet Asrı'na girişi için yapılan yeni çalışmaları görmekteyiz. Her iki İmam'ın da çalışmasını ve çabasını farklı şekillerde görebiliriz. Bunları göz önünde bulundurarak İmam Hâdî (a.s) ve İmam Askerî'nin (a.s) girişimlerini şu şekilde özetlemek mümkündür: İmam Hâdî (a.s) ve İmam Askerî'nin (a.s) bu dönemdeki ilk çalışmaları Peygamber (s.a.a.) ve İmamlar'ın faaliyetleri doğrultusunda idi. Yani, Mehdi'nin (a.f.) Gaybeti, Gaybet ve zuhurun özelliklerinin açıklanması ve Şialar'ın bu bağlamda bilmeleri gereken her şeyin bildirilmesi.

¹⁶ a.g.e., c. 1.

Bunların yanı sıra bazen kasıtlı bazen de zorunlu olarak Şialar'la doğrudan görüşülmesinin en aza indirilmesi söz konusu iki İmam'ın yaptığı diğer faaliyetlerdendi. Zira Şialar'ın, İmam'la yazışma ve aracılığın dışında irtibat kurmalarının mümkün olmadığı bir asra (bir döneme) girmeleri söz konusuydu. Bundan dolayı her iki İmam'ın, amelî (pratik olarak) Şialar'ı bu duruma alıştırmaları gerekiyordu.

Huzur ve Gaybet Asrı'nda İmam'ın Şialarla irtibatının aslî rüknü unvanında gaybetin altyapısının hazırlanıp "Vekâlet" kurumunun güçlendirilmesi, İmam Hâdî (a.s) ve İmam Askerî'nin (a.s) üçüncü faaliyetleri arasında yer almaktaydı.

Elbette yukarıda belirtilen her üç noktanın daha çok açıklanmasına ihtiyaç vardır ve şimdi bunları ele alacağız:

1-İmam Mehdi ve Gaybet Meselesinin Açıklanması

Önceden de belirtildiği gibi Mehdeviyet meselesi, Peygamber Ekrem (s.a.a.) ve Hidayet İmamları (a.s) tarafından açıklanması hasebiyle İmam Hâdî (a.s) ve İmam Askerî (a.s) daha ziyade bu döneme tekid ederek Şialar'ı sapıtma ve mürtedliğin pençesine düşmesinden sakındırıyorlardı. Birçok hadiste İmam Hâdî'nin (a.s.)'in şöyle buyurduğunu duydum:

Şüphesiz benden sonraki İmam oğlum Hasan, ondan sonra da onun oğlu Kaim'dir. O, zulümle dolan yeryüzünü adaletle dolduracaktır.¹⁷

İmam Hâdî'den (a.s) nakledilen bazı rivayetlere göre Şialar, Mehdi'nin (a.f.) viladetinin gizli oluşundan haberdar olacaklardır. İmam Hâdî'nin (a.s) bu tür buyrukları, Mehdi'nin (a.f.) doğumunun gizli oluşunun Şialar'ın gönüllerinde şüphe oluşturmamasından sakındırılmasının mesajıdır.

Onuncu İmam, şehid olunca gaybetin altyapısının hazırlanması doğrultusundaki İmam Hasan Askerî'nin (a.s) vazifesi öncesine nisbetle daha da ağırlaştı. İmam Hasan Askerî'nin (a.s) İmamlığı Dönemi'nde İmam Mehdi (a.f.) dünyaya gelmiş ve gaybetin başlamasına kısa bir süre kalmıştı. Dolayısıyla İmam Hasan Askerî (a.s.), "Mehdi" ve onun gaybeti meselesinin aslının açıklanması yanında Mehdi'nin (a.f.) varlığının ispatı ve

¹⁷ Kemâlû'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me, c. 2, s. 383, b. 37, h. 10.

onun doğumunun açıklanması yükümlülüğü de İmam Hasan Askerî'nin (a.s) omuzlarındaydı. Bu sebeple İmam Hasan Askerî (a.s) itimat ettiği çok yakın ve özel Şialardan bazılarına oğlu Mehdi'yi (a.s) görme iftiharını bahşetmişti.

Bazı hadislerde de İmam Askerî (a.s) gaybetin ne zaman başlayacağını açık bir şekilde bildirmiştir. Ebu Ganim şöyle diyor: Ebu Muhammed Hasan b. Ali Askerî'nin (a.s) şöyle buyurduğunu işittim: Hicrî 260 yılında benim Şia'm ayrılığa duçar olacaktır.¹⁸

Musa b. Cafer b. Vahhab el-Bağdadî diyor ki: Ebu Muhammed Hasan b. Ali Askerî'nin (a.s) şöyle buyurduğunu işittim: Benden sonra benim halef-i sâlihim hakkında ihtilafa düştüğünüzü görür gibiyim... Biliniz ki oğlum için gaybet dönemi olacaktır ve bu dönemde Allah'ın koruduğu insanların dışındakiler, İmam hakkında şüpheyi düşeceklerdir.¹⁹

İmam Hasan Askerî (a.s) bazı rivayetlerinde gaybet zamanında Şialar'ı zuhurun beklenmesi için sabretmelerini emretmiştir. İmam Hasan Askerî'nin (a.s) Hz. Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Bâbeveyh-i Kumî'ye yazdığı mektubu, bunun örneklerinden birisidir ki İmam mektubunda şöyle buyurmuştur: Zuhur beklentisinde sana düşen sabretmektir. Ümmetimin en hayırlı ameli zuhuru beklemektir. Bizim Şialar'ımız, Peygamber'in müjdelediği oğlumun zuhur edip zulümle dolan yeryüzünü adaletle doldurana kadar hüznüldür. O halde ey Ebu'l-Hasan! Sabret ve Şialar'ımızı sabra davet et, zira yeryüzü Allah'ındır ve Allah yeryüzünde kimi isterse onu yeryüzünün mirasçısı kılar. Akibet, sakınanlarındır.²⁰

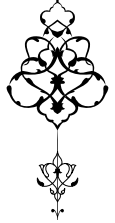
2- Şia'yla İmam'ın Direk İrtibatının Azalması

İmam Hasan Askerî ve İmam Hâdî'nin (a.s) bir diğer çalışmaları, Mehdi'nin (a.s) Gaybet altyapısının hazırlanması için Şialar'ın tedrici olarak gaybete girmelerinin sağlanmasıydı. Bu konu Mes'ûdî'nin "İsbâtu'l-Vasiyye" isimli eserinden alınan bir metinden daha net bir şekilde anlaşılmaktadır. Mes'ûdî şöyle diyor:

¹⁸ a.g.e., h. 6.

¹⁹ a.g.e., h. 8.

²⁰ Bkz: Menakib, c. 3, s. 527; Tarihu'l-Gaybeti's-Sugra, s. 217.

“İmam Hâdî (a.s) özel ashabının dışında birçok dostundan uzaklaşarak görüşmemeğe başladı. İmam Hasan Askerî (a.s.), İmamet makamına eriştiğinde halifenin sarayına gittiği zamanların dışında yalnızca özel ashabı dışında kimseyle görüşmüyordu”.²¹

İmam Hâdî (a.s) ve İmam Hasan Askerî (a.s) hem Abbâsî hâkimlerinin Askerî gözetimi altında olmaları ve hem de Gaybet Asrı'na yakın olmaları açılarından ister istemez Şialardan uzak duruyor ve Şialar'ın İmamlar'la irtibat ve işleri genellikle vekiller vesilesiyle yazışmalarla gerçekleşiyordu. Bu yazışmaların çokluğu sebebiyle örneğin Ahmed b. İshak Kummî, kendisi dışında İmam'ın el yazmasının tanınması için İmam Askerî'ye (a.s) el yazması talebinde bulunmaktadır.²²

Bu yüzden Şia toplumu İmam'ı (a.s) görmek ve mülakat etmek için İmam'ın haftalık olarak halifenin evine gittiği zamanları değerlendiriyor ve İmam'ın geçtiği yolda oturup İmam'ı bekliyorlardı.

3- Vekâlet Müessesesinin Güçlendirilmesi

Gaybet asrının başlangıcında İmam Askerî (a.s) ve İmam Hâdî'nin (a.s) bir diğer çalışmasında Şia toplumunun içerisinde Vekâlet Teşkilatı'nın güçlendirilmesidir. Gaybet asrında bu Teşkilatın daha çok tanınması, tekâmül seyrinin keyfiyeti ve durumunun bağımsız ve özel olarak ele alınmasının zorunluluğu her iki İmam'ın sorumlulukları arasında yer almıştır. Vekâlet Teşkilatı'nın içerdiği önemli konular şunlardır:

a) “Vekâlet” kelimesinin ıstılah ve lugat açısından tanımı ve “Vekâlet Teşkilatı”nın kısaca tanıtılması;

b) “Vekâlet Teşkilatı”nın oluşum sebepleri ve faaliyetinin Gaybet Dönemi'nin sonuna kadar devamı;

c) “Vekâlet Teşkilatı”nın yer ve zaman açısından faaliyet sınırları;

d) “Vekâlet Teşkilatı”nın vazifesi ve işleri;

e) “Vekâlet Teşkilatı”nın özellikleri;

f) İmamlar'ın (a.s) vekilleri tanıtması ve vekillerin şahsiyetleri.

²¹ Bkz: *Tarihu'l-Gaybeti's-Sugra*, s. 222 (nakil:İsbâtu'l-Vasiyye).

²² Bkz: *Menakib*, c. 3, s. 533; *Tarihu'l-Gaybeti's-Sugra*, s. 224.

a) “Vekâlet” Kavramının Anlamı ve “Vekâlet Teşkilatı”nın Kısaca Tanıtılması

“Vekâlet”in lûgat açısından tanımı hakkında şöyle demişlerdir: İnsanın bir işin yapılmasında aciziyetini gösterip söz konusu işin yerine getirilmesinde başkasına itimad ederek sözleşmesine “Vekâlet” denir. Vekil yani iş vermek, iş üstüne getirmek, bekçi ve temsilci anlamlarına gelir.²³

Fıkıh kitaplarında da vekâlet şöyle tanımlanmaktadır: Vekâlet bir başkasının bir işi yapması için veli kılınması veya o işte nâib olarak tasarruf hakkının bulunmasıdır. Vekâlet bir işi bir başkasına bırakmak ve şer’î olarak ise özel izin demektir. Vekâlet bir işi başkasına yaşamı boyunca yapabilmesi için devredilmesi veya işlerden birinin böyle bir durumda ona devredilmesidir.²⁴

“Vekâlet” kelimesinin lûgat ve terimsel tanımından insanın bir işi yapabilme konusunda aciz olduğu anlaşılmaktadır; yani müvekkil bir işi bazı şartlardan ve sebeplerden dolayı yapamadığı takdirde işin yapılması için vekil tayin etmektedir, elbette iş sahibinin işi yapmağa hakkının olduğu ve vekil tayin edilerek vazifenin ondan kaldırılmayacağı da unutulmamalıdır. Fıkıh dilinde de “Söz konusu işte, müdahalede bulunması için atamak” sınırlandırılması göz önüne alındığında da tanımın aynı olduğu görülür. Dolayısıyla Şia İmamları da (a.s) vekil tayin etmişlerse, İmamlar’ın İslâm dünyasının uzak noktalarındaki Şialar’la doğrudan ve alışlagelen yöntemlerle irtibat kurmaya güç yetirememelerinden dolayıdır.

Araştırmacılar nezdinde “Kuruluş” veya “Vekâlet Teşkilatı” ıstılahı, İmamlar’ın hayatta olduğu ve Gaybet-i Sugra Dönemleri’yle alâkalıdır. Böyle bir bütüne “Kuruluş veya Vekâlet Teşkilatı” denilmesinin sebebi, bütünün içerisinde yer alan bu Teşkilatın düzenli olmasından kaynaklanır.

Bu teşkilatın şekillenmesi İmam Sâdık’la (a.s) alâkalıdır. Bu sırada İmam Sâdık (a.s.), İmam’la Şialar arasında irtibat rolünü ifa edilip kendilerine yüklenen görevi yerine getirmeleri için bir kısım vekil ve temsilcileri Şialar’ın yer aldığı uzak ve yakın Şia şehirlerine gönderiyordu. İmam Kâzım (a.s) Dönemi’nde genişleyerek daha farklı bir vazife üslenen bu

²³ Bkz: Ahmed b. Faris b. Zekeriyya, *Mu’cemu Mekayisu’l-Lugat*, c. 6, s. 136; *el-Mu’cemu’l-Vasit*, s. 1053; *Lugatnâme-i Dehhuda*, c. 14, s. 20542.

²⁴ Bkz: *Vesiletu’n-Necat*, c. 2, s. 103; *Cevahiru’l-Kelâm*, c. 27, s. 347; İmam Humeyni (r.a), *Tahriru’l-Vesile*, c. 3, s. 39.

teşkilat, İmam Rıza (a.s) Dönemi'nin sonlarında ve İmam Muhammed Taki (a.s) Dönemi'nde güçlenerek daha geniş bir faaliyet alanında görev yapmağa başladı. Bu durum İmam Hâdî (a.s) ve İmam Hasan Askerî (a.s) Dönemi'nde de devam etti ve Gaybet-i Sugra Dönemi'nde teşkilatın çalışmaları en üst seviyeye ulaştı. Zira bu asırda Şia ile İmam'ın yegâne irtibat vesilesi buydu. "Vekâlet Teşkilatı"nın çalışmaları bu şekilde başlayarak Gaybet-i Sugra Dönemi'nin sonuna kadar devam etti. Bu teşkilatın azaları olan İmamlar'ın vekillerinin bu makam için gerekli şartları bulundurmaları gerekiyordu. Dolayısıyla söz konusu şartları bulundurduğu ispatlanan vekillere İmam tarafından özel görevler yükleniyordu. Bununla birlikte söz konusu vekillerin arasında yanlış ve fasit yola gidenlerin yer alması ve bazılarının ise vekil olmaksızın bir takım hedeflerinden dolayı vekil olduklarını iddia etmeleri, İmamlar'ı bunlarla mukabele etmeye zorluyordu. Söz konusu bu teşkilatın ayrıntılı olarak tanınması için bu konuların her birisinin müstakil olarak ele alınması gerekir. Elinizdeki bu kitapta bu önemli konuların ele alınması hedeflenmiştir.

b) Vekâlet Teşkilatı'nın Kurulmasının Sebepleri ve Gaybet-i Sugra Dönemi'nin Sonuna Kadar Devam Etmesi

Bu konuda incelenmesi gereken köklü meselelerden birisi, İmamlar'ın böyle bir teşkilatı niçin kurup neden bu teşkilatın faaliyetini devam ettirdikleri; İmamlar'ın ciddi olarak bu teşkilatı, teşkilat azalarını ve teşkilatın korunup genişletilmesi için ne gibi etkenlerin altyapı oluşturduğu noktalarının incelenmesidir. Söz konusu bu etkenler, aşağıdaki başlıklar altında zikredilebilir:

1. Rehberlik ve Takipçileri Arasındaki İletişimin Zorunluluğu

Anlaşıldığı kadarıyla bu teşkilatın oluşturulmasının aslı etkenlerinden birisi, Ma'sûm İmamlar'la (a.s) onlara tabi olanların arasındaki irtibatın zorunluluğudur. Dinî, siyasî ve ictimai her sistemde, rehberlikle söz konusu sistemin azaları arasındaki irtibat kaçınılmazdır. Dolayısıyla Şia İmamları tarafından birilerinin belirlenmesi gerekiyor ve belirlenen bu şahısların vekiller ünvanıyla İmamlar'la halk arasındaki irtibat rolünü ifa ediyordu. O dönemde Irak, Arabistan, İran, Yemen, Mısır ve Mağrib'i de kapsayacak şekilde Şialar'ın İslâm âleminin çeşitli noktalarına yayılmalarına ve doğal olarak Şialar'ın hepsinin Medine'ye veya İmamlar'ın diğer

yerleşim merkezlerine gitme imkânının olmayışına dikkat edildiği zaman bu konunun önemi açığa çıkmaktadır. Dolayısıyla söz konusu yerlerde İmamlar'ın temsilcileri veya uzak ve yakın bölgelerde itimad edilen tanınmış şahıslar unvanıyla rehberlikle rehberlik tabileri arasında birilerinin görevlendirilmesi gerekiyordu.

2. Abbasîler'in Baskı Ortamı Oluşturması ve İmam'ın (a.s) Aracılığıyla Mekteb'in Korunması

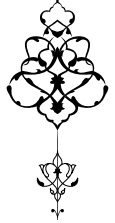
Her ne kadar Abbasîler'in oluşturduğu baskı ortamı "Vekâlet Teşkilatı"nın kurulmasının aslı sebebi bilinmese de bu teşkilatın faaliyetlerinin şiddetlenmesi ve genişlemesine sebep olduğu kesindir. Bu yüzden İmam Musa Kâzım (a.s) ve İmam Hâdî (a.s) Dönemi'nde bu teşkilatın faaliyetinin zirveye çıktığını görüyoruz.

3. Şia'nın Gaybet Asrı'na Hazırlanması

Şüphesiz İmamlar'ın bu teşkilata yönelme sebeplerinden bir tanesi de Gaybet Asrı'nda yeni duruma Şialar'ı hazırlamak ve gaybeti kabullenir hale getirmektir. Bu asır, Şialar'ın İmam'la irtibat kurma imkânlarının olmadığı ve bu irtibatın yalnızca vekil ve temsilciler aracılığıyla gerçekleştiği bir asırdır. Bu hakikatin dikkate alınmasıyla Şialar, Gaybet Asrı'na yaklaştıkça İmamları'yla irtibatı da daha sınırlı oluyor ve Vekâlet Teşkilatı da daha bir güçlendiriliyordu. Öyle ki; İmam Hâdî (a.s) ve İmam Askerî'nin (a.s) Dönemi'nde Şialar'ın işleri vekil ve temsilcilerin İmam'la yazışmaları vasıtasıyla gerçekleşecek seviyeye ulaşmıştı. Bu yüzden Şia'nın Gaybet Asrı'na girişi sebebiyle en azından İmam Hasan Askerî (a.s) ve İmam Hâdî (a.s) Dönemi'nde "Vekâlet Teşkilatı'nın güçlendiği söylenebilir.

4. Şia'nın Gaybet Asrı'nda, Sorumluluğuna Amel Etme Belirsizliğinin Giderilmesi

Gaybet Asrı'na girdiğimizde İmam'ın (a.f.) tam anlamıyla gizli ve gözlerden ıraklığı dikkate alındığında bu teşkilatın varlığı daha çok zaruret kazanır, zira İmam ile Şia'nın yegâne iletişim vesilesi elçiler ve sefirlerdir. Bu asırda Şialar'ın siyâsî, fikrî, ictimâî, iktisadî ve dinî sorunlarının çözülmesinde yegâne adresleri İmam'ın genel ve özel vekilleridir. Nasıl ki İmam Kâzım (a.s.), İmam Hâdî (a.s) ve İmam Askerî (a.s) gibi İmamlar zamanında da Şialar'ın İmam'la irtibatı yoktu ve söz konusu irtibat, İmamlar'ın güvendiği vekiller aracılığıyla gerçekleşiyordu.

c) Vekâlet Teşkilatı'nın Zaman ve Mekân Açısından Sınırları

Şahid ve karineler dikkate alındığında “Vekâlet Teşkilatı”nın faaliyetinin başlangıç noktasının İmam Sâdık'ın (a.s) dönemi olduğunu kabul edebiliriz. Bu teşkilat alçalıp yükselmesiyle birlikte hiçbir İmam'ın döneminde tatil edilmeksizin sürekli olarak faaliyetini sürdürdü. Gaybet-i Sugra Dönemi'nde bu teşkilat en hassas ve en önemli faaliyet dönemlerinden birisini yaşadı, zira Ma'sûm İmam'ın gaybetiyle Şialar'ın yegâne adresleri İmam'ın vekil ve temsilcileriydi.

Dolayısıyla “Vekâlet Teşkilatı” var gücüyle geniş ölçülerde faaliyetine devam etti. Söz konusu teşkilat Hz. Hüccet'in (a.f.) dördüncü vekilinin ölümüne tekabül eden Hicrî 329 yılına kadar çalışmasını sürdürdü. Bu yılda Büyük Gaybet'in başlaması ve İmam'ın özel vekillerle irtibatının kesilmesiyle bir anlamda Vekillik Teşkilatı sona erdi. Zira Gaybet-i Kubra zamanına kadar bu teşkilat, Ma'sûm İmam'ın bizzat kendisinin seçtiği vekillerden oluşuyordu, ancak Büyük Gaybet'in başlamasıyla vekillerin sorumlulukları, kapsamlı şartları kendisinde bulunduran fakihlere devredildi. Elbette bu, özel fakihlerin vekiller tarafından seçildiği anlamında değildir. Her ne kadar Gaybet Asrı'nda genel anlamda İmam'ın vekâleti, fakihler aracılığıyla söz konusudur, ancak bu mesele artık “Vekâlet Teşkilatı”yla alakalı olmayacaktır. Dolayısıyla zamansal açıdan bu teşkilatın kapsamının İmam Sâdık'ın (a.s) asrında başlayıp Gaybet-i Sugra Dönemi'nin sonuna kadar olduğu söylenebilir.

Bu teşkilatın faaliyetinin mekânsal olarak kapsamına gelince, bu teşkilatın faaliyeti dönemlerinde Şialar'ın İslâm âleminin çeşitli noktalarına dağıldığı dikkate alınarak tarihî emareler bir tarafa bırakıldığında teşkilatın faaliyet alanlarının Şia yerleşim bölgelerinin tamamını kapsamaya gerektiği beklenmelidir.

Konuyla alakalı tarihî metinlere müracaat ettiğimiz zaman bu kanatımızı teyit eden belgeleri bulabiliriz, zira ilk el tarih kaynakları, Şia ricâl kitapları kendi bölgelerinde faaliyetlerini sürdüren vekillerin varlığından bahsetmiştir. Bu bölgeler şunlardan ibarettir:²⁵

²⁵ Konunun daha da uzamaması için sadece bölgelere ve çevresinde bulunan şehirlere değiniyoruz, ancak belirtilen isimlerin her biri için araştırmacıların müracaat edebileceği önemli kaynaklara değineceğiz.

1. Hicaz (Medine).²⁶
2. Irak (Kûfe,²⁷ Bağdad,²⁸ Samerra, Vasıt).²⁹
3. İran (Büyük Horasan,³⁰ Kum,³¹ Rey,³² Kazvin,³³ Hamedan,³⁴

²⁶ Bkz: Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 210; Allame Mamagani, *Tenkihu'l-Makal*, c. 3, s. No: 12451; Şeyh Tûsî, *er-Ricâl*, s. 324; *Bihâru'l-Envâr*, c. 47, s. 342, çeviri Yunus b. Yakub ve Mufazzal b. Ömer Cûfî; *Ricâl-i Keşşî*, s. 511, h. 988, çeviri: Ebu Ali, Muhammed b. Ahmed b. Hammad Muruzî Mahmudî.

²⁷ Bkz: *Tarih-i Siyasî-yi İmam-i Devazdehom*, s. 78, 134; *Ricâl-i Keşşî*, s. 493, h. 946; *Ricâl-i Necâşî*, s. 74.

²⁸ a.g.e., s. 134. Yine İmam (a.s) bölge valilerine yazdığı mektuptanda bu anlaşılmaktadır. Ali b. Huseyn'in yerine Ali b. Raşid'i seçtiğini belirtmiş ve halkın ona müracaat etmesini emretmiştir. İmam'ın (a.s) elçi değişikliği mütevekkilin Şiaları tutuklamağa başlamasından sonra gerçekleşmiştir. Bkz: *Tarih-i Siyasî-yi İmam Devazdehom*, s. 136, adı geçen eserde "kara sevad" olarak geçen tabirden kasıt Kûfe'nin çevresidir, zira genelde bu bölgeler çiftçiliğin yaygın olduğu ve ziraattan daha fazla verim alındığı için uzaktan siyah renkli gözükiyordu bu yüzden de kitapta yukarıdaki tabir kullanmış olabilir.

²⁹ *Kemâlû'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me*, s. 504, h. 35; *Bihâru'l-Envâr*, c. 51, s. 336.

³⁰ *Tenkihu'l-Makal*, c. 2, no 6470, çeviri: Fazl b. Sinan; *Ricâl-i Keşşî*, s. 580, h. 1089. İmam (a.s) mektubunda Abdullah b. Hamdeviyye'ye şöyle buyurdu: "İbrahim b. Abduhu size ve sizin bölgenizde farz olan hukuklarınızı (humus, zekat vb) vermeniz için gönderdim, dostlarımız bilsinler ki o benim itimat ettiğim ve güvendiğim insandır". *Ricâl-i Keşşî*, s. 542, h. 1027. Çeviri: Eyyub b. Nar. Guluv ve tefviz itikadına eğiliminden dolayı Nişabur büyüklerinden olan Fazl b. Şâzân tarafından dışlanmış ve hazret bir mektup yazarak aralarındaki bu sorunu çözmüştür.

Tenkihu'l-Makal, c. 3, no: 10843, çeviri: Muhammed b. Şâzân b. Naim Şâzânî; a.g.e., c. 2, no: 2820. Çeviri: Ali b. Huseyn b. Ali Taberî; *Bihâru'l-Envâr*, c. 51, s. 339; *Kemâlû'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me*, s. 509; *Ricâl-i Keşşî*, s. 533, h. 1017; *Bihâru'l-Envâr*, c. 51, s. 341. O İmam Mehdi (a.f)'in üçüncü sefiri olan Huseyn b. Ruh Novbahtî yaşayıp ona müraccat ediyordu.

³¹ Bkz: *Ricâl-i Keşşî*, s. 483, h. 910; *Bihâru'l-Envâr*, c. 2, s. 251; *Tenkihu'l-Makal*, c. 3, no: 10304; Mirza Huseyn Nuri, *Müstedrekü'l-Vesail*, c. 1, s. 374; Muhammed b. Ali Erdebili, *Camiur-Rovat*, c. 1, s. 41; *A'yanü's-Şia*, c. 2, s. 48.

³² Şeyh Tûsî *el-Gaybe* isimli eserinde "Rey" hakkında şöyle yazmaktadır: "Vekillik görevine seçilmiş kişiler döneminde elçiler tarafından mektup gönderilmiş güvenilir insanlar vardı, onlardan biriside Ebu'l-Huseyn, Muhammed b. Cafer esedi'dir". Yine Şeyh Tûsî'nin nakline göre Salih b. Ebi Salih'in (h. 290) Nahiyyeyi Mukaddese tarafından seçilerek halktan şer'i vucuhatı alıp "Rey"de olan Ebu'l-Huseyn Esedi'ye verdiği yer almıştır. Bkz: Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 257; *Tenkihu'l-Makal*, c. 2, s. 92; *Camiur-Ruvat*, c. 2, s. 83; *Kemâlû'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me*, s. 509, h. 38, s. 522.

³³ Bkz: *Ziyafetu'l-İhvan*, s. 66.

³⁴ Bkz: *Ricâl-i Keşşî*, s. 611; *Ricâl-i Necâşî*, s. 242; *Tenkihu'l-Makal*, c. 2, no: 9607, c. 1, no: 2752; *Kemâlû'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me*, s. 483, h. 2; *Bihâru'l-Envâr*, c. 51, s. 297, 303; c. 97, s. 45.

Azerbaycan,³⁵ Karmisin,³⁶ Ahvaz,³⁷ Sistan ve Best).³⁸

4. Mısır.³⁹

d) Vekâlet Teşkilatı'nın Vazifeleri ve Görevleri

Tarihî şahidler incelendiğinde “Vekâlet Teşkilatı” başlangıcından sonuna kadar aşağıda açıklanacağı gibi çeşitli vazife ve görevler üstlenmiştir.

1. Şer’î Vucûhatın Toplanması (Humus, Zekât vb.)

Teşkilatın kurumasının başlangıcından itibaren vekillerin şer’î vucûhatı alıp gereken yerlere dağıttığı görülmektedir. İmam Sâdık’ın (a.s) Medine’deki vekili ve malî işler sorumlusunun Mualla b. Hunays olduğu söylenmektedir. Mualla’nın şer’î vucûhatı Şialar’dan toplaması ve faaliyetleri Abbasîler’in onun hakkında kötü düşünmesine ve şehid edilmesine sebep oldu. Abbasî halifelerinden “Mansur” Mualla’yı şer’î vucûhu toplayıp “Nefs-i Zekiyye” diye bilinen Muhammed b. Abdullah’a kıyam etmesi için gönderdiğini düşünerek ithamda bulunmuştu.⁴⁰

İmam Musa Kâzım’ın (a.s) Dönemi’nde “Vekâlet Teşkilatı”nın faaliyetlerinin çoğaldığı ve Şia bölgelerinin daha da genişlediği bir asırda vekillerin aracılığı ile toplanan malî yardımların, İmam Sâdık (a.s) Dönemi’nden daha fazla olduğu söylenmektedir. Maddî yardımların çok fazla olması ve bu yardımların vekillerin ellerinde toplanması, İmam Musa Kâzım’ın (a.s) şehadetinden sonra onların Vâkıfı yani İmam’ın Mehdi (a.f.) olduğuna inanmaları nedeniyle hıyanet etmelerine ve elde bulunan mallarda tasarruf etme çabalarına sebep oldu, bu yüzden de İmam Rıza’nın (a.s) İmamlığı’nı inkâr ettiler.⁴¹ Daha sonraki dönemlerde Teşkilatın güçlenmesiyle maddî yardımlar düzenli bir şekilde toplanarak dağıtılıyordu.

³⁵ Bkz: *Vesailu’s-Şia*, c. 20, s. 91.

³⁶ Bkz: *Bihâru’l-Envâr*, c. 51, s. 300; *el-Mesalik vel-Memalik*, s. 41, 198.

³⁷ Bkz: *Tenkîhu’l-Makal*, c. 2, no: 6792; *Ricâl-i Keşşî*, s. 549, h. 1038, 1039, 1040; *Ricâl-i Necâşî*, s. 177; *Vesailu’s-Şia*, c. 12, s. 342; Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 211.

³⁸ Bkz: *Tarih-i Siyasî-yi İmam-i Devazdehom*, s. 78.

³⁹ Bkz: a.g.e., s. 71; Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 43; *Menakib*, c. 4, s. 432; *Bihâru’l-Envâr*, c. 5, s. 285.

⁴⁰ Bkz: *Tenkîhu’l-Makal*, c. 3, no: 11994.

⁴¹ “Vâkıfiyye” mezhebinin elebaşlarından olanlar, İmam Rıza’nın (a.s) diliyle lanet edilmiş ve mezhepten uzaklaştırılarak o zamanın Şia toplumunun yalnızlaştığı

Adı geçen Vucûh-i Şer'iyye'den kasıt “zekât”, “maddî hediyeler”, “sada-kalar”, “adaklar”, “vakfedilmiş paralar” bazen de “humus”tur.⁴²

İmam Hasan Askerî (a.s) Dönemi'nde bazı Şialar'ın Humuslarını verme hususunda gevşeklik gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Gaybet-i Sugra Dönemi'nde Şialar'dan humus ve diğer maddî desteklerin alınmasının şiddetlendiği göze çarpmaktadır. “Vesail” kitabının yazarı bu konu hakkında şöyle diyor:

“Bu asırda humus alınımının şiddetlenmesinin sebebi, kendilerine şer'î vucûhatın verilmesi gerekli olan vekillerin varlığıydı. Aynı şekilde seyyidler olmak üzere muhtaç fertler vardı ve bunların bakımının üstlenilmesi, İmam'ın kendi malından dahi olsa İmam'a farzı”.⁴³

Bu asırda vekillerin aracılığıyla şer'î vucûhun alınması, bazen adet dışıydı ve vekillerin hakkaniyetine güvenin oluşturulması sebebiyle vekiller, humus topluyorlardı. Yüklü miktarda paranın alınması için İmam'ın vasıtasıyla gönderilen Muhammed b. İbrahim b. Mehziyar bunun bir örneğidir. Muhammed b. İbrahim b. Mehziyar gönderilmesinin ardından alınacak malın gizli keyfiyet ve özelliklerini haber vermiştir. Bu ve benzeri durumlar Ahmed b. Muhammed Dineverî ve Hüseyin b. Ruh Nevbahtî için de nakledilmiştir.⁴⁴

“Küçük Gaybet” Dönemi'nin bir kesitinde malların alınmasının makbuz alınmasının gerçekleşmesinin sebebinin, Abbasîler'in baskıcı ortamı olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁵

Hidayet İmamları'na gönderilen mallar aşağıda zikredilen yerlerde kullanılıyordu:

- a) İhtiyaç sahibi seyyid ve Haşimîler'e yardım edilmesinde;
- b) Şialar'ın genel maslahatları doğrultusunda;

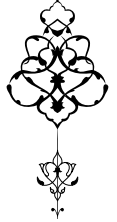
kişilerdir. Onlardan bazıları Ali b. Ebi Hamza Betainî, “Hayyan Sarrac” ve Osman b. İsa Revasî'dir. Bkz: *Ricâl-i Keşşî*, s. 493, h. 946; Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 42.

⁴² Muderris Tabatabaî, *Mekteb der Firayend-i Tekâmül*, s. 19; *Ricâl-i Keşşî*, s. 434, h. 819.

⁴³ *Vesailu's-Şia*, c. 6, h. 378.

⁴⁴ Bkz: *el-Gaybe*, s. 195.

⁴⁵ a.g.e., s. 225.

- c) Şialar'ın malî ihtilaflarının giderilmesinde;
- d) Muhtaç insanlara yardım edilmesinde;
- e) İmamet evinin masraflarında.

2. Vakfedilmiş Malları Korumak

Hasan b. Muhammed Katat Saydelanî Irak'ın "Vasıt" şehrinde vakfedilmiş malları korumakla yükümlü İmam'ın (a.s) vekiliydi.⁴⁶ Aynı şekilde İmam'ın Kum'daki temsilcisi Ahmed b. İshak Kummî'ydi.⁴⁷ Irak, İran ve başka yerlerdeki mülk ve vakfedilen araziler dağınık noktalarda yer alıyordu.

3. Şialar'ın Yönlendirilmesi ve Muhaliflerle Münazara

Vekâlet Teşkilatı'nın en önemli faaliyetlerinden bir tanesi Şialar'ın vazife ve usullerine doğru bir şekilde yönlendirmektir. Bir kimsenin Ma'sûm İmam'ın genel ve özel vekili unvanında bir şehrin ahalisine tanıtıldığı zaman şüphesiz, bu kimse tanıma ve bilme açısından diğer insanların en üstünüydü. Özellikle itaat edilmesi farz olan İmam'ın tanınmasında genellikle Şialar bu vekillere soruyorlardı.

Öyle ki, İmam Rıza'nın (a.s) şehadetinden sonra İmamiyye rehberlerinden yaklaşık seksen kişi (ki Irak'ın baş vekili Abdurrahman b. el-Haccac ve diğer vekillerin pek çoğu da bunların arasındaydı) Bağdad'da toplanıp İmam Cevad'ın (a.s) İmamet'i hakkında tartışmaya koyulmuşlardı, zira bazıları İmam Cevad'ın (a.s) yaşının küçük olması hasebiyle onun İmamet'i'ne karşı uzak durmuştu.⁴⁸

Gaybet-i Sugra Dönemi'nde Şia, birden bire yeni bir durumla karşılaştı ve kendisini doğrudan Ma'sûm İmam'a ulaşmanın imkânsızlığı faciasının karşısında gördü. Doğal olarak kendini kaybetmişlik ortamı bir önceki asırlara nisbeten daha kapsamlıydı. İşte böyle bir ortamda yine "Vekâlet Taşkilatı" yönlendirilmeye muhtaç kimselerin başvuru yeri olmuştu. Örneğin: İmam Mehdi'nin (a.f.) birinci vekilinin ölümünden

⁴⁶ *Kemâlû'd-dîn ve Temâmu'n-Ni'me*, s. 504, h. 35; *Bihârû'l-Envâr*, c. 51, s. 336.

⁴⁷ *Ricâl-i Necâşî*, s. 66; *Tenkîhu'l-Makal*, c. 1, s. 50; *Camîu'r-Ruvat*, c. 1, s. 41.

⁴⁸ Bkz: *Tarih-i Siyasî-yi İmam-i Devazdehom*, s. 78.

sonra halk, birinci vekilin yerine geçecek ikinci vekil konusunda şaşkınlığa düşmüş ve ikinci vekil Ebu Cafer Amrî, Şialar'ın şaşkınlığını bertaraf etme sorumluluğunu üstlenmişti. Ebu'l-As Ahmed Dineverî Serrac hadisesi bu sözün teyid edicisidir.⁴⁹

İmam'a ulaşılmaması durumunda hakkın tanınması için İmamlar'ın aracılığıyla Şialar'ın vekillere havale edilmesini dile getiren pek çok emare vardır. İmam Hâdî'nin (a.s) Ahmed b. İshak Kummî'yi İmam'a ulaşılmaması durumunda Osman b. Said'e müracaat etmesini emretmesi, bu emarelerin en bariz örneğidir. Şia'nın İmamlar aracılığıyla İmam'a (a.s) ulaşamadığı durumlarda hakkı bulmak için vekillere yönlendirildiği konusunda birçok şahid vardır. Bu şahidlerden biri, İmam Ali Nakî'nin (a.s) Ahmed b. İshak'a, İmam (a.s.)'a ulaşamadığı durumlarda Osman b. Said'e müracaat etmesi emrini vermesidir.⁵⁰

Özellikle Gaybet Dönemi'nde kelâmî ve itikadî meselelerde İmam'ın vekil ve Nâibleri, akaidin hakkaniyetini veya itikadın sapıklığını belirleyen mercilerdi. Örneğin: Şia toplumu Hz. Hüccet'in (a.f.) Nâibi Amrî'den İmamlar'a yaratma ve rızık verme işinin bırakılmasına dair inançlarını dile getirdiği zaman Amrî, İmamlar'a yaratma ve rızık verme nisbetini yalanlamış ve bu işlerin Allah-u Teâlâ'yla alâkalı olduğunu söylemiştir.⁵¹ Bu sözle, Ehlibeyt'e (a.s) alâka duyan kitle ve Şia toplumunun vekilleri dik-kate alması, onların resmî konumları teyid edilmektedir.

Aynı şekilde Şialardan birisinin Hüseyin b. Ruh Nevbahtî'ye İmam Hüseyin'ne (a.s) düşmanlarının galebe etmesi konusunda sorduğu soruya karşılık Nevbahtî'nin ayrıntılı ve ikna edici cevabı da İmamlar'ın vekillerinin resmî konumlarının olduğuna dair bir diğer örnektir. Ravi bu olayı şöyle anlatıyor: Ben bu soruların cevabının kendisine ait olduğuna şüphe

⁴⁹ O, halkın itimad ettiği bir vekil olarak "Dinaver" halkından ve aynı şekilde "Karmisin" vekili Ahmet b. Hasan el-Mevarî'den aldığı malları Bağdad'a götürüyordu, ancak Ebu Cafer Amrî, ikinci vekil iddiasında bulunan yalancı naiblerin bazısı ile karşı karşıya geldi. İkinci naiblik iddiasında bulunan şahıs kendisinin yalancı naibliğine delil getirmekten acizken Ebu Cafer Amrî gerekli hüccetini sundu ve taşınan malların niteliğinden haber vererek Bağdad'a hareket etti. Bu olayın ayrıntılarını mütalaa etmek için bkz. *Bihârul-Envâr*, c. 51, s. 300.

⁵⁰ Bkz: Ayetullahî'l-Uzma Hoyî, *Mucemu Ricâl-i'l-Hadis*, c. 11, s. 112.

⁵¹ Bkz: Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 178; *Mekteb-i der Firayend-i Tekâmul*, s. 58.

ettim, ancak bir şey söylememişken o bana dönerek şöyle dedi: Bunları Hz Hücet'ten (a.f.) işittim.⁵²

Muhalliflerle münazara ve mükâleme, İmamlar'ın vekillerine mahsus bir şey olmasa da, bu görev bazen onlara havale ediliyordu. Örneğin: İmam Sâdık ve kendisinden sonraki üç İmam'ın (a.s) yetkin vekili Abdurrahman b. Haccac, İmam Sâdık (a.s) tarafından Medine'lilerle konuşmak için görevlendirildiği zaman İmam'ın ona şöyle buyurduğu nakledilmiştir:

“Ey Abdurrahman! Medine halkıyla konuş, zira hakikaten Şia büyükleri arasında senin gibi birini görmeyi seviyorum.”⁵³

Bazen İmamlar'ın vekilleri şüphelerin giderilmesi için Şia'nın muteber hadisçilerinden yardım alıyorlardı. Örneğin: Hüseyin b. Ruh Nevbahtî, itibar açısından şüpheli olan bir kitabı Kum şehri hadisçilerine inceleme-leri ve bu konuda kendi görüşünün aksine bir şey ile karşılaştıklarında kendisine bildirmelerini söylemiştir. Vekiller aracılığıyla Şia'yı hakka yönlendirmek, itikat ve düşünce konusuyla sınırlı olmadığı gibi bazen şahsî konuları da kapsıyordu.⁵⁴

4. Vekâlet Teşkilatı'nın Siyasî Rolü

Vekâlet Teşkilatı görünürde yalnızca şer'î vucûhatı toplamak için kurulmuştu, ancak bu teşkilatın siyasî rolü inkâr edilemez. Hatta bu teşkilatın her türlü siyasî faaliyeti görmezlikten gelinse de İmamlar için humus ve malların toplanması bile Abbasî valileri tarafından siyasî bir faaliyet telakki ediliyordu.⁵⁵ Mansur'un İmam Sâdık'ı (a.s) Harun'un da İmam Musa

⁵² *Kemâlû'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me*, s. 507, h. 37.

⁵³ *Ricâl-i Keşşî*, s. 422, h. 830.

⁵⁴ Şialar'dan birinin çocuğunun kendi çocuğu olup olmadığı konusunda şüpheye düşen şahıs, Huseyn b. Ruh'a meselenin aydınlanması için birisini gönderdi ve İbn-i Ruh da meselenin çözümü için onu Ebu Abdullah Bezuferrî'nin yanına gönderdi. O şöyle cevap verdi: Çocuk kendisindir ve (çocuğun rahme düşmesi) falan tarihte gerçekleşmiştir. Bu çocuğun adını Muhammed koysun. (Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 185).

⁵⁵ Mansur'un İmam Sâdık (a.s) hakkında yaptığı itham dikkate alındığında bu konu daha fazla anlaşılacaktır. İmam'ın (a.s) vekili olan Mualla b. Hunays Muhammed b. Abdullah, Nefs-i Zekiyye'ye yardım için Şialar'ını göndererek yardım toplamıştır. Bu konu Mansur'un İmam'ı (a.s) Bağdat'a davet etmesine sebep olmuştur. Bu ithamın başka bir benzerini de Harun, İmam Musa Kâzım (a.s) hakkında yapmıştır. (*Tenkîhu'l-Makal*, c. 3, no: 11993).

Kâzım'ı (a.s) Abbasîler'in muhalifleri için mal toplamayla suçlamaları, bu söylemin doğruluğunu ortaya koymaktadır. Bu tür siyasetin ve hassasiyetin aynıysa Abbasî Halifesi Mütevekkil tarafından İmam Hâdî (a.s) hakkında da görülmektedir. Mütevekkil, İmam'ın vekillerin geniş çalışmalarından haberdar olduğunda bu teşkilatı dağıtmak ve yıkmak için üyelerini tutuklamağa başladı, bazılarını şehid, bazılarına da işkence yaptı.⁵⁶

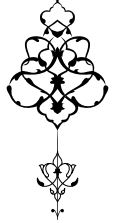
Abbasî hâkimiyetinin Gaybet Dönemi'nde Vekâlet Teşkilatı'nın üyelerini tanımak için gösterdiği önem, bu Teşkilatın siyasi rolünün varlığının ortaya konulmasının bir diğer emarelerindendir.⁵⁷

5. Vekâlet Teşkilatının İletişimdeki Rolü

Vekâlet Teşkilatı'nın kurulmasının sebeplerinden birisi, bu teşkilatın İmam ile halk arasında iletişim rolünü üstlenmesidir. Uzak bölgelerde yaşayan ve İmam'ı görmeğe muvaffak olamayan Şialar'ın şer'i, maddî vb. konulardaki ihtiyaçlarını gidermeleri için değişik şehirlerde bulunan vekillere müracaat ediyorlardı. Maddî yardımları vekillere teslim etmek, şer'i konularda soru sormak, kelâm ve itikat konularında bilgi almak, vekiller aracılığıyla yazılan mektupları İmama (a.f.) göndermek, gönderilen soruların cevaplarını almak, sözlü mesajları göndermek ve cevaplarını almak İmam ile Şialar arasındaki vekillerin görevlerindendir. Vekâlet Teşkilatı'nın halk arasında olmaması durumunda da bu işler yapılmayacak ve Şialar şaşkınlık ve karmaşa içerisinde olacaktır.

⁵⁶ Abbasî halifelerinden Mütevekkil, bu hassasiyet yüzünden İmam Hâdî'nin (a.s) vekillerinden Eyyub b. Nuh'u Kûfe'de takibe aldı (*Tarih-i Siyasî-yi İmam-ı Devazdehom*, s. 81) ve Ali bin Cafer Hemedanî'yi de hapse atarak onu öldürme kararı aldı, ancak veziri Ubeydullah b. Hakan'ın arabuluculuğu karşısında şöyle dedi: Kendini bu tür insanlar ve emsallerine arabuluculuk yapmak için zahmete sokma. (*Ricâl-i Keşşî*, s. 607, h. 1129 ve 1130; *Bihâru'l-Envâr*, c. 50, s. 183). Yine Mütevekkil Bağdat, Medain ve Kara Sevad bölgesinin vekiller başkanı; yani Ebu Ali b. Raşid'i şehid etti ve İsa b. Cafer b. Azim'i de demir parçasıyla vurarak öldürdü ve İbn-i Bend'e ilk başta 300 kırbaç vurup sonra Dicle'ye attı. (*Ricâl-i Keşşî*, s. 603, h. 1122).

⁵⁷ Abbasî Vezirlerinden Abdullah b. Süleyman İmam mehdi (a.f) tarafından vekillerin seçildiğinden haberdar olduğunda bazı kişileri ajan olarak belirlemiş ve görünürde şer'i vechleri teslim etmeleri için çeşitli vekillere, vekilliklerinin ortaya çıkması için göndermiştir, ancak İmam'ın (a.f) rehberliğiyle vekillerin tamamı tehlike geçinceye kadar hiçbir yardımı kabul etmemişlerdir. (*Bihâru'l-Envâr*, c. 51, s. 310, h. 30).

Küçük Gaybete yakın dönemlerde ve bu dönem boyunca vekillerin en önemli görevi olarak telakki edilen yaygın söylemlerden bir tanesi “İhraci Tevkiat”tır (Belirli bir inanç doğrultusunda sorulara verilen cevaplar). “Tevki” terimsel olarak özlü söz olup büyük âlimlerin soru ya da meselelerin halledilmesi için belirlenmiş bir inanç doğrultusunda verdikleri cevapların kenarına haşiye yazmalarından ibarettir. Tevkiat genellikle soruların cevabında yer alır, ancak İmam’ın bir soru sorulmaksızın ya da bir sorun söz konusu edilmeksizin cevap ve sorunu halletme mahiyetinde yazdığı konular da olmuştur. Hz. Mehdi’nin (a.f.) birinci vekilin vefatından sonra merhamet gösterisinde bulunması veya dürdüncü vekilin görevinin sonunda yayınladığı bildirisi bunların örnekleridir.

Genellikle soruların sunulmasının ardından bir gün, iki gün veya birkaç gün sonra cevap veriliyordu, ancak bazen gayri tabii olarak son derece kısa bir sürede cevap hazırlanıyordu. “Tevkiat” genellikle şer’i soruların cevaplanması, vekillere gönderilen farklı desturu ameller, şer’i yardımların makbuzları, vekil tayininin ilânı, “Vekâlet Teşkilatının” siyasi tehlikeyle karşılaşması durumunda sorunun çözümü, lanet ilânı, yalan yere vekâlet iddiasında bulunanların ve hainlik eden vekillerin görevden alınmaları, bazı vekillerin güvenilirliğinin ispatı ve onlar hakkında yapılan ithamın defedilmesi, kişilerin şahsî sorunlarının çözümü, ihtilafların halledilmesi ve şüphelerin cevaplanmasını içeriyordu.⁵⁸

6. Mazlumlara ve Yoksul Şialar’a Yardım

Örneğin: İmam Kâzım’ın (a.s) vekili Ali b. Yaktin, Abbasî hükümetine nüfuzuyla Şialar’a zulmün kaldırılmasını hedeflemiş ve bu işte de başarılı olmuş şahsiyetlerden birisidir. İmam (a.s.), Ali b. Yaktin’in Abbasîler’in zulüm sistemiyle işbirliği yapmaktan razı olmadığını dikkate alarak ona şöyle buyurdu:

“Allah kendi dost ve velilerinden birini her zalimin yanında zulmü defetmesi için karar kılmıştır, sen onlardan birisin ya Ali”.⁵⁹

⁵⁸ Bu konuda Bkz: *Tarihu'l-Asri'l-Gaybeti's-Sugra*, s. 472; *Mekteb der Frayendi Tekâmül*, s. 131; *Kemâlû'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me*, s. 483, h. 4; *Tenkihu'l-Makal*, c. 2, no: 10222; *Ricâl-i Keşşî*, h. 1005; *Bihâru'l-Envâr*, c. 82, s. 50; Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 185.

⁵⁹ *Ricâl-i Keşşî*, s. 433, h. 817.

Keza vekillerden bazıları, İmam (a.s) tarafından gönderilen yardımları ihtiyaç sahibi Şialar'a ulaştırmakla görevliyidiler. İmam Rıza (a.s) tarafından hac vazifesini yerine getirmek, Medine fakirlerine ve İmam'ın Ehlibeyt'ine (a.s) malî yardım ulaştırmakla görevlendirilen Muhammed b. İsa b. Ubeyd b. Yaktin Esedî de söz konusu vekillerden bir tanesidir.⁶⁰

İmamlar'ın vekilleri bazen Şialar arasındaki düşmanlığı kaldırmak için görevli olup bu doğrultuda gerekirse malî yardım yapmakla görevliyidiler. Örneğin İmam Sâdık'ın (a.s) güvenilir vekili Mufazzal b. Ömer Cu'fî, Saiku'l-Hac Ebu Hanife'yle damadı arasında miras konusundaki anlaşmazlıklarını çözmesi için 400 dirhem vermekle görevlendirildi. Bu örnekler, İmamlar'ın Şialar'ın vahdetine verdiği önemin göstergesidir.⁶¹

e) Vekâlet Teşkilatının Özellikleri

1. Vekâlet Teşkilatının Üyelerinin Şartları

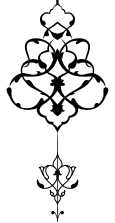
- ❖ Güvenilirlik;⁶²
- ❖ Sır saklayan ve gizlilik konusuna önem verme;⁶³
- ❖ Zeki ve uyanık olmaları;
- ❖ İşlerde düzen;
- ❖ Emanetçi ve zühd;
- ❖ Dünyaya gönül bağlamamak, gurur ve şahsî davranışlardan uzak durmak;
- ❖ Kıskançlık, şöhet düşkünlüğü, hıyanet, guluv, cehalet, batıla taassup, batıla yöneliş ve zulümden uzak olmaları;
- ❖ Peygamber (s.a.a.) ailesine saygı göstermek;

⁶⁰ Tenkîhu'l-Makal, c. 3, no: 11211

⁶¹ Bkz: Tenkîhu'l-Makal, c. 3, no: 12084.

⁶² Mekteb der Frayendi Tekâmül, s. 22; Mucemu Ricâl-i'l-Hadis, c. 4, s. 74; Vesailu's-Şia, c. 20, s. 114; c. 18, s. 100; Tenkîhu'l-Makal, c. 2, no: 281; c. 1, no: 200; c. 2, no: 106.

⁶³ Mualla b. Huney's'in bazı sırları açığa çıkardığı için ölümüne neden olan tutumundan dolayı İmam Sâdık (a.s) onu yererek şöyle buyurmuştur: "Allah Mualla'yı bağışlasın. Ben bunu bekliyordum, zira o sırrımızı açığa çıkardı ve... Her kim sırrımızı ehli olmayanın yanında ifşa ederse ya silahla öldürülecek veya idama mahkûm edilecektir". (Bihârul-Envâr, c. 75, s. 85); Kemâlû'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me, s. 501, h. 28.

- ❖ Allah'ın kitabına, sünnete ve Ehlibeyt haklarına vakıf olmalı;
- ❖ Gerektiği durumlarda harikulade işleri yapabilmeli (İmam Mehdi a.f.'in Nâibleri gibi).

2. Vekâlet Teşkilatının Diğer Özellikleri

Bu Teşkilatın geçtiğimiz konularda bahsettiğimiz vazifelerinin ve şartlarının yanı sıra aşağıdaki özellikleri de mevcuttur:

Rehberlik

Şialar'ın rehberi Ma'sûm İmam'ın (a.s) vekillerin işleri üzerinde dakik nezareti vardı ve bölgelerin vekillerinin tayini, çalışmalarının incelenmesi, Şialar'a bölge vekillerinin tanıtılması, vekillerin şahsiyet ve faziletlerinin açıklanması, hain ve fesad ehli vekillerin görevden alınması, yeni vekillerin atanması, yalancı vekillerin bilinmesi ve onlar ile mücadele edilmesi, vekillerin vazifelerini yapmaları ve Abbâsî hükûmetlerine karşı tutumları konusunda yönlendirilmesi, vekillerin giderlerinin temin edilmesi ve vekiller aleyhine yapılmış doğru olmayan ithamların giderilmesi İmam'ın (a.s) sorumluluğu altındaydı.⁶⁴

Vekiller Başkanı veya Baş Vekil

Vekâlet Teşkilatında bölgeler kendine has çeşitli şekillerde sınıflandırılıyor ve bu geniş bölgelerin her biri için baş vekil atanıyordu. Baş vekil, kendi sorumluluğu altındaki diğer bölgelerde yer alan vekilleri gözetliyor ve vekiller, baş vekile müracaat etmekle sorumlu tutuluyordu. Dr. Casım

⁶⁴ Bölge vekillerinin tayini ve ataması ile ilgili olarak İmam Hâdî (a.s) aracılığıyla Ali b. Huseyn b. Abdurabbah'nin yerine Ebu Ali b. Raşid'i örnek verebiliriz. (Bkz: *Ricâl-i Keşşî*, s. 513, h. 991), İmam Sâdık (a.s) aracılığıyla hain vekillerden birinin hakkında inceleme yapılması ve hiyanetinin ortaya çıkması hakkında (*Vesailu's-Şia*, c. 13, s. 291); İmam Hasan Askerî (a.s) vasıtasıyla Vekillerin Şialara ve Osman b. Said Amrî'nin "Yemen" halkına tanıtılması hakkında (*Bihârul-Envâr*, c. 5, s. 345); İmam Hâdî (a.s) aracılığıyla Faris b. Hatem Kazvinî gibi hain vekillerin görevden alınıp lanet edilmeleri ve İmam vasıtasıyla öldürülmesinin emredilmesi hakkında (*Ricâl-i Keşşî*, s. 552, h. 1003 ila 1011); yalancı vekillerin tanınması, onlara karşılık verilmesi ve İmam (a.s)'ın Şialar'dan birisine Muhammed b. Nusayr Numetrî ve Hasan b. Muhammed b. Bâbî-yi Kummî hakkında mektup yazarak rahatsızlıklarını bildirmesi hakkında (*Ricâl-i Keşşî*, s. 520, h. 999); Vazifenin belirlenmesi, İmam Hasan Askerî (a.s)'ın İbrahim b. Abdüh'u ataması ve görevlerini belirlemesi hakkında (*Ricâl-i Keşşî*, s. 509, h. 982)'ye Bkz.

Hüseyn'in dediğine göre tıpkı tarihi şahidler esasınca vekiller, Şialar'ı muhtelif bölgeleri göz önünde bulundurarak dört gruba ayırdılar:

1. Bağdad, Medain, Sevad ve Kûfe, 2. Basra ve Ahvaz, 3. Kum ve Hamadan ve 4. Hicaz, Yemen ve Mısır.⁶⁵

Yerleşik ve Gezgin Vekiller

Genellikle bir bölgeye gönderilen vekiller, o bölgenin sakiniydi: ancak tıpkı tarihî belgeler esasınca vekillerin bazıları gezgin olup bölgelerdeki yerleşik vekillerin işlerinin gözetimi ve onların İmam'la irtibatının sağlanmasıyla görevliydi. Keza gezgin vekiller, yerleşik vekillerin yanında toplanmış malları İmam'a ulaştırmakla da yükümlüydüler.

Gizliliğin Aslı ve Saklamak

“Vekâlet Teşkilatı”nın bütün dönemlerdeki faaliyeti boyunca en önemli özelliklerinden birisi gizlilik ilkesidir. Bu Teşkilatın gizli çalışmasının Abbasî hükümetinden kaynaklanan tehlikelerin sonuçları olduğu açıktır. Abbasîler'in, Hidayet Önderleri (a.s) ve onları Şialar'ı üzerindeki dakik ve sürekli göz altında tutmaları dikkate alındığında vekillerin çalışmalarının son derece gizli olması gerekir. Söz konusu bu gizlilik yöntemi var olduğu sürece Vekâlet Teşkilatının ayakta kalmasını güvence altına aldı ve çok cüzi ve birkaç istisnanın dışında bu teşkilatın azalarını tehlikenin ve dağılmaktan korudu. Vekâlet Teşkilatı zaman zaman ifşa edilme tehlikesiyle yüz yüze kalsa da teşkilatın rehberliğinin uyanıklığı ve azalarının fedakârlığı, teşkilatın temelini sağlam kalmasına ve tehlikenin bazı azalara yönlendirilmesine sebep olmuştur. Örneğin, İmam Sâdık'ın (a.s) vekili Mualla b. Huneys, ölümle tehdit edilmesinin ardından, İmam'ın ashabının isimlerini ifşa etmesini isteyen Davud b. Ali'ye şöyle cevap vermiştir: “Beni ölümle mi tehdit ediyorsunuz! Allah'a yemin olsun ki ayaklarımın altında gizlenmiş olsalar bile ayağımı kaldırmayacağım.”⁶⁶

Gaybet-i Sugra Dönemi'nde Abbasî vezirleri Ubeydullah b. Süleyman vekillerin gizli çalışmalarından haberdar olduktan sonra halifeyle

⁶⁵ Bkz: *Tarih-i Siyasî-yi İmam-ı Devazdehom*, s. 137.

⁶⁶ *Tenkîhu'l-Makal*, c. 3, no: 11994; *Mucemu Ricâl-il-Hadis*, c. 18, s. 2374; *Bihâru'l-Envâr*, c. 47, s. 81, 342.

meşveret ederek vekillerin tanınması kararını aldı. Bunun üzerine bazı fertleri, humuslarını verme kastında olan Şialar unvanıyla vekil olduğuna ihtimal verilen şahısların yanına gönderildiler. Ne var ki İmam tarafından zamanında çıkartılan bir kararla vekillerin tamamının humus toplanmalarının önü alındı. Söz konusu vekillerden birisi olan Muhammed b. Ahmed, yanına humus vermek için gönderilen hükümet casusuna şöyle cevap verdi: “Yanlışı gelmişsin, ben bu işlerle ilgilenmiyorum.” Tam anlamıyla tehlike kalkıncaya kadar vekiller bu şekilde davrandılar.⁶⁷

Gerekli İletişim Araçları

Mektup yazma, tevkillerin çıkarılması, hac vazifesinin yerine getirilmesi, gezgin vekiller, doğrudan İmam’a müracaat etme ve bunun gibi gerekli vesilelerden istifade edilmesi bu teşkilatın diğer özellikleri arasında yer alır.

g) İmamlar'ın (a.s) En Önemli Vekillerinden Birkaçının Tanıtılması

İlk el ricâlî, rivayî ve tarihî kaynaklar incelendiğinde, daha önce pek çoğu hakkında bilgi verdiğimiz Vekâlet Teşkilatı azalarının, İmamlar'ın gerçek vekilleri olduğunu göreceğiz. Gerçi İmamlar'ın vekillerinin hepsinin isminin ricâl ve tarih kitaplarında kaydedildiği iddiasında bulunamayız, ancak söz konusu kaynakları araştırarak Vekillik Teşkilatının özelliklerini daha çok tanımamızı sağlayacak, çoğunun isimleriyle karşılaştık. Vekillerin tamamının ayrıntılı olarak incelenmesi bu kitabın hacmini arttıracığı hasebiyle bunların en önemlilerinden bazılarının isimlerine işaret edeceğiz ve kitabın sonunda onların tanıtılması yönünde gerekli kaynakları zikredeceğiz:

1. Abdurrahman b. Haccac;
2. Muhammed b. Sinan;
3. Mualla b. Huneys;
4. Nasr b. Kabus Lahmî;
5. Mufazzal b. Ömer Cû'fî;

⁶⁷ Bihâru'l-Envâr, c. 51, s. 310, h. 30.

6. Ali b. Yaktin;
7. Abdullah b. Cundeb;
8. İbrahim b. Sellâm Nişaburî;
9. Ali b. Ebi Hamza;
10. Safvan b. Yahya;
11. Abdulaziz b. el-Muhtedî;
12. Ali b. Mahziyar Ahvazî;
13. Zekeriya b. Âdem Kummî;
14. İbrahim b. Muhammed Hamedanî;
15. Eyyub b. Nuh b. Darrac;
16. Ali b. Cafer Hamanî;
17. Aliyyibnil-Hüseyn b. Abdurabbah;
18. İbrahim b. Mehziyar;
19. İbrahim b. Abduh en-Nişaburî.⁶⁸

Özet

Önceki konuların özetini aşağıda şöyle sıralayabiliriz:

1. “Vekâlet Teşkilatı” İmamet döneminin ikinci yarısında (İmam Sâdık -a.s- ve sonraki dönemler) bir hakikat unvanında söz konusu olup belirgin özellik ve işlevlere sahiptir. Her ne kadar söz konusu teşkilata “Kurum” veya “Kuruluş” denmesinin tarihî geçmişi yoktur, ancak rehberlik, muavinlik, belirli üyelik, düzenli program, işbirliği içinde olma ve diğer özelliğe sahip olması hasebiyle “Kurum” veya “Teşkilat” denilmesi yerinde bir isimlendirme olacaktır.

2. Önceden de belirtildiği gibi rehberliğin varlığı bu teşkilatın en belirgin özelliklerinden birisidir. Bu teşkilatın rehberliğini Ma'sûm İmamlar oluşturur ve bu doğrultuda vekillerin tayin ve azli, onların olumlu ve olumsuz şahsiyetlerinin Şia toplumuna tanıtılması, vekillerin işlerinin

⁶⁸ Adı geçen kişilerin vekillikleri ile ilgili olarak Ricâl kitaplarına, Şeyh Tûsî'nin *el-Gaybe*, Şeyh Sadûk'un *Kemâlû'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me* ve İbn-i Şehraşub'un *Menakibu Âl-i Ebi Talib* adlı eserlerine müracaat edebilirsiniz. İmamlar'ın vekillerinin isimleri ve onlar hakkında bilgi için müstakil bir kitap hazırlanacaktır.

denetlenmesi, onların davranışlarının incelenmesi, yalancı vekillerin tanıtılması ve vekillerin maddî geçimliliklerinin temin edilmesi gibi rehberlik makamına uygun faaliyetler gösteriyorlardı. Bununla birlikte bazıları rehberliğin muavinliği rolünü ifa ediyordu, zira çeşitli tarihî belgeler bir veya birkaç bölgedeki vekillerin faaliyetlerini denetleme sorumluluğunu üstlenen baş vekilin varlığını ortaya koymaktadır.

3. İmamlar'ın diğer siyasî faaliyetlerinin yanında niçin Vekâlet Teşkilatına yöneldikleri meselesi önemli bir soru olup bu sorunun cevabına önceki konularda işaret edilmiştir. Şia İmamlar'ının aleyhine oluşturulan şiddetli baskı ortamı ve Şialar'ın İmamlar'la serbest irtibat kurmalarının imkânsızlığının dikkate alınması, toplumun rehberliğiyle Şialar arasında bir grubun aracılık rolünü üstlenmesini zorunlu kılmaktadır. Buna ek olarak böyle bir baskıcı ortam olmasaydı bile İslâm âleminde Şialar'ın çeşitli bölgelere yayılması, onların İmamlar'la irtibatının gerekliliği böyle bir teşkilatın varlığını zorunlu kılıyordu.

4. Bu teşkilatın zamanla ilgili faaliyet sınırları; Şialar'ın çokluğu, İslâm bölgelerinin genişliği, İmam'ın bu bölgelerde temsilcilerinin zorunluluğu ve bu bölgelerde vekillerin olduğuna dair tarihî belgelerin varlığını da kapsayacak şekilde İmam Sâdık'ın (a.s) yaşadığı dönemin özelliklerine dikkat edildiğinde Vekâlet Teşkilatı, İmam Sâdık (a.s) zamanında başlamış ve Gaybet-i Sugra asrının sonuna kadar devam etmiştir.

5. Bu Teşkilatın mekânsal faaliyet sınırları Şialar'ın yerleşim bölgelerinin genişliğinceydi. Hicaz, Irak, İran, Yemen, Mısır ve büyük bir ihtimalle Mağrib gibi Şialar'ın dikkate değer varlığının olduğu her yer Vekâlet Teşkilatının gözetimi altındaydı.

6. Bazı araştırmacılar Vekâlet Teşkilatı'nın vazifesini sadece maddî işlerle uğraşılması ve şer'î vucûhın toplanması olarak bilmişlerdir, ancak bu sınırlandırmanın delili doğru değildir, aksine irşâdî, ilmi, kültürel ve siyasî rollerle birlikte (malî işlerin dışında) irtibat sağlanması, Şialar'ın sorunlarının halledilmesi, İmamlar'ın bazı şahsî ve özel işlerinin yerine getirilmesi ve bu teşkilatın önemini inkâr edemeyeceğimiz benzeri diğer rolleri de üstlendiğini tarihî ve rivâyî belgelerin arasından çıkartabiliriz.

7. İlgili nakillerden İmamlar'ın vekillerinde bulunması gereken özellikler elde edilir ki bunların başında güvenilirlik, doğruluk ve emanet ehli

olma yer alır. Güvenilirlikten malî işlerde güvenilir olmanın ötesinde bir şeyin kastedildiğini söylemiştik. Bu niteliklerin yanında sır saklama, gizliliği koruma, zekilik, düzenli olmak ve işbilir olamak gibi nitelikler de vekiller için söz konusu edilebilir.

Sorular

1. Mehdi (a.f.) ve onun gaybeti hakkındaki Allah Resulü (s.a.a.) ve Hidayet İmamları'nın (a.s) rivayetlerinin içeriği nedir?
2. Şialar'ın Gaybet-i Sugra Asrı'na girmelerini hazırlamak için İmam Hâdî (a.s) ve İmam Askerî'nin (a.s) girişimleri neydi?
3. Vekâlet kelimesini lugat ve ıstılah açısından tarif ederek Vekâlet Teşkilatını tanıtınız.
4. Vekâlet Teşkilatının kurulmasının sebepleri neydi?
5. (Bazı vekillerin isimleri zikredip çalışma sınırlarını belirlemek suretiyle) Vekillerin mekânsal faaliyet sınırları nerelere kadardı?
6. Vekâlet Teşkilatının konum ve görevlerinin açıklayınız.
7. Hangi sebepten ötürü Vekâlet Teşkilatı siyâsî role sahipti?
8. Vekâlet Teşkilatının özellikleri zikrediniz.
9. Vekâlet Teşkilatının üyeleri hangi şartları bulundurmaları gerekir?

Araştırma

1. İlk el kaynaklara müracaat ederek Hz. Mehdi'yle (a.f.) alakalı rivayetleri inceleyip sınıflandırınız.
2. Gaybet Asrı'na girişin hazırlanması ve Şialar'ın doğrudan irtibatının azaltılması, İmam Hâdî (a.s) ve İmam Askerî'nin (a.s) faaliyetlerindendir; tarihî ve rivayî metinlerden bunların somut örneklerini bulunuz.
3. Lugat kitapları ve fıkıh kaynaklarına müracaat ederek "Vekâlet" kavramının lugat ve ıstılah anlamının dakik tarifini sununuz.
4. Şialar'ın nezdinde ve İmamlar'ın asrında Mehdi'nin (a.f.) konumu ve gaybetini analiz ederek gaybet meselesine nisbetle Şialar'ın o asırdaki görüşlerini inceleyiniz.

5. Şeyh Tûsî'nin “el-Gaybe”, Şeyh Sadûk'un “Kemâlu'd-Dîn ve Temâmu'n-Nimeti ve diğer ilk el kaynaklara müracaat ederek Gaybet-i Sugra asrında Şia bölgelerinin durumlarını tahlil ediniz.

6. Vekâlet Teşkilatının görevlerinden birisi Şer'î vucûh toplamasıdır. Söz konusu bu vucûhun içerisinden humusun Şia nezdindeki geçmişini, tarihî seyrini ve İmamlar dönemindeki dağıtım şeklini inceleyiniz.

7. Şialar'ın yönlendirilip muhaliflerle münazara yapmaları vekil ve özel ahashabın nezdinde önemli bir konuma sahiptir. Bu konuyu çok daha dakikleştirerek somut örneklerini bulunuz.

8. Vekillerin Şialar'la iletişim yollarını dikkatli bir şekilde inceleyiniz.

9. Tevkî'lerin Şia nezdindeki yeri ve içeriğini inceleyiniz.

10. Ricâl âlimleri açısından vekillerin “güvenilirlik” şartını açıklayınız.

11. Şialar'ın faaliyetleri konusunda gizlilik olayını inceleyiniz.

12. Ricâl kaynaklarına müracaat ederek İmamlar'ın vekillerinin isimlerini yazınız?

13. İbn Şehrâşûb'un “Menakib” isimli eseri gibi kitaplara müracaat ederek İmamlar'ın Nâiblerini listeleyiniz.

Daha Fazla Bilgi İçin Kaynaklar

1. Şeyh Tûsî, “el-Gaybe”.
2. İbn Ebi Zeyneb Nu'mânî, “el-Gaybe”.
3. Şeyh Sadûk (Muhammed b. Ali b. Bâbeveyh Kummi) “Kemâlu'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'meti”.

4. Dr. Casım Hüseyin, “Tarihî Siyasî-yi İmam-i Devazdehum”. Bu kitapta Vekâlet Teşkilatı hakkında yeni ve geniş bilgiye yer verilmiştir, konu hakkında bu kitaba müracaat etmeniz tavsiye edilir.

5. “Bihâru'l-Envâr”, c. 50, 51.

6. “Ricâl” kitapları.

7. İbn Şehrâşûb Mazenderanî, “Menakibu Âl-i Ebi Talib (İmamlar'ın vekillerinin şahsiyeti ve isimlerinin araştırılması için).

8. “Besâiru'd-Derecât ve İsbâtul-Hudât”.

Altıncı Bölüm

Gaybet-i Sugra Dönemi

[H. 260-329]

Hicrî 260 yılı Rebiulevvel ayının sekizinde İmam Hasan Askerî'nin (a.s) vefatından sonra İmam Mehdi'nin (a.f.) doğumuyla bu dönem başlar ve Hicrî 329 yılının Şaban ayının on beşinde dördüncü ve son elçi Ali b. Muhammed Samerrî'nin vefatıyla son bulur.

Bu bölümde Şia'nın en hassas dönemine ve bu dönemde vuku bulan olaylara aşağıda belirtildiği şekilde dokuz kısımda inceleyebiliriz:

1. Gaybet-i Sugra asrının siyasî, toplumsal ve fikrî konumu;
2. Gaybetin tarihi ve başlama şekli;
3. Gaybetin felsefesi;
4. Gaybet-i Sugra Dönemi'nin özellikleri;
5. İmam Hasan Askerî'nin (a.s) vefatından sonra çıkan fırkaların ihtilafları;
6. "Dört vekil" in seçimi;
7. Şia yerleşim bölgeleri için vekillerin seçimi;
8. Vekâlet iddiasında bulunan hain vekiller;
9. Gaybet-i Sugra Dönemi'nde Şia'nın fikrî, siyasî ve toplumsal konumu.

1. Gaybet-i Sugra Dönemi'nin Siyasî, Toplumsal ve Fikrî Konumu

a) Siyasî Konum

Bu dönem Abbâsî halifelerinin on beşincisinden yirminci halifesine kadar, yani altı halifenin dönemini kapsamaktadır.

Bu dönemin geçerli siyasî durumunun özellikleri, Mevali ve özellikle Türkler'in İslâm dünyasının siyasî durumuna hâkim oldukları önceki dönemin özellikleri gibidir. Türkler, gerek vezir ve valiler makamında olsun gerekse ordu komutanları konumunda olsun günden güne güç kazanıyor ve İslâm âlemine sulta kuruyorlardı.

Mevali ve Türkler'in her geçen gün istilaları karşısında hükümet merkezi gün be gün zayıflıyordu. Her geçen gün halife ülkenin idarî işlerinde daha bir güçsüzleşiyor, başkaları işleri ele alıyor ve hükümet merkezi, ülke idaresi ve özellikle sınırların kontrolünde daha önceki yıllara nisbetle gücünü kaybediyordu.

Açıklanan bunca zayıflıklara rağmen Abbâsî halifeleri Müslüman kitleler üzerindeki zulümlerini arttırdılar. Halifeler kendi hükümetlerinin devam etmesi için her türlü cinayeti işlediler. Tam anlamıyla baskı ve vahşet ortamı bu dönemin tamamına hâkimdi. Bu durum özellikle de Şeyh Tûsî'nin tabiriyle Mutazîd döneminde (h. 279-289) daha şiddetli bir şekilde kendini göstermekteydi ve kılıçlardan kan akıyordu.¹

Gaybet-i Sugra asrından önceki dönemle alâkalı açıkladığımız geçerli özellik ve durumlar, bu dönem için de geçerliydi.

Şimdi bu dönemde gerçekleşen hadiseleri söz konusu edeceğiz.

1- Hilafet'in Samerra'dan Bağdad'a İntikali

Üçüncü bölümde geçtiği gibi Abbâsî halifelerinden Mu'tasım Hicrî 220 yılında sorunların üstesinden gelebilmek ve halifeliğin güçsüzlük meselesini çözebilmek için hilafet merkezini Samerra'dan Bağdad'a intikal ettirdi.

Ancak bu değişikliğin zayıflıkla karşı karşıya olan hilafet sisteminde hiçbir etkisi olmadı. Aksine intikalin kendisi Abbâsîler için sorunların kaynağı oldu ve Hicrî 279 yılında Bağdad'da Mutezîd'e biat edilmesiyle hilafet merkezi Bağdad'a taşındı.

Muktefi, başkenti Samerra'ya taşımak istedi, ne var ki veziri başkent intikalinin ağır giderleri bahanesiyle Muktefi'ye muhalefet etti ve onu

¹ Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 179.

intikal düşüncesinden caydırdı. Bu olaydan sonra Samerra terk edilmeye bırakılarak viran edilmiş surette baki kaldı.²

2- Karamita'nın Zuhuru

Gaybet-i Sugra Dönemi'nde İslâm âlemi içerisinde oluşan sorunlardan biriside "Karamita fitnesi"ydi.³

Hicrî 277 yılında Karamita başkaldırdı ve İslâm âlemine 30 yıl boyunca zulmetti. Karamita öylesine haşin ve kan dökücüydü ki hiçbir askeri birlik onlarla karşılaşma cüretine sahip değildi. Karamita'nın bir bölgeye saldırma ihtimali bile o bölge insanları arasında vahşet oluşmasına yeterliydi.

3- Alevî Kıyamlarının Azalması ve Baskıların Çoğalması

Karamita ve Sahibi-i Zenc musibetinin ortaya çıkmasıyla birlikte ki; Şia'ya nisbet verilen bu fırkalar sayısız cinayetlere bulaşmışlardı, her iki hareket Şia'nın aleyhine Abbâsî halifelerinin eline koz verilmesi bahanesi oldu. Bu iki hareket, bir taraftan Şialar'ın aleyhine ortamın şiddetlenmesi ve diğer taraftan Şialar'ın silahlı kıyam etmeye yönelme ümitlerinin kaybolmasıyla sonuçlandı.⁴

Buna rağmen Alevîler'in kıyâmı tamamıyla sönmedi. Bu dönemde de Alevîler birkaç kez savaş bayrağını kaldırdılar ve bunlardan bazıları başarılı bile oldular.

Şimdi bu dönemlerde vuku bulan Alevî kıyamlarından bir kaçına örnek olarak değineceğiz:

-İbnu'r-Rıza'nın Kıyâmı: Muhsin b. Cafer'in Hicrî 300 yılında Dı-mışk kıyâmı. Mes'ûdî bu konuda şöyle diyor: Hicrî 300 yılında Muhsin ile Ebul-Abbas Ahmed b. Kığlığ arasında savaş gerçekleşti ve onun birliğini yenilgiye uğrattılar. Bir nakle göre savaş esnasında Muhsin b. Cafer

² Tarihu'l-Gaybeti's-Sugra, s. 349-350.

³ Karamita İsmailiye fırkalarındandır. (Bkz: Nevbahti, Fıruğuş-Şia).

⁴ Tarihu'l-Gaybeti's-Sugra, s. 362.

öldürüldü ve oğlunu Medinetül-İslâm Bağdad'da götürerek şehrin Batı semtindeki yeni köprübaşına asıldı.⁵

-Hasan b. Yahya'nın Kıyamı: Hicrî 278 yılında Yemen'de Abbasiler aleyhine kıyam etti.⁶

-Atruş'un Kıyamı: Hasan b. Ali, Hicrî 301 yılında Taberistan ve Deylem mıntıkasında kıyam etti.⁷

-Hasan b. Kasım'ın Kıyamı: Hasan b. Dai olarak tanınan Hasan b. Kasım Hicrî 317 yılında İran'ın bazı bölgelerinde kıyam etti.

-Ahmed b. Muhammed Talibi'nin Kıyamı: Mısır'da Ahmed b. Tulun'un ordusuyla savaştı ve öldürüldü.⁸

4- Kuzey Afrika'da Sözde Mehdi'nin Ortaya Çıkışı

Hicrî 296 yılında Afrika'nın kuzeyinde bir şahıs Beklenen Mehdi iddiasında bulundu. Söz konusu bu şahsın hükümeti Fas'ta inşa edilen Medinetül-Mehdi şehrinde Zilkade ayının Cumartesi günü başladı. Bu şahıs Hicrî 322 yılında öldü ve oğlu "Kaim" lakaplı Muhammed onun yerine geçti.⁹

5- Müstakil ve Özerk Devletlerin Ortaya Çıkması

Abbasi hilafetinin gün geçtikçe zayıflaması üzerine bölge vali ve komutanları bu zayıflıkları kötüye kullanarak bağımsızlık ya da özerkliklerini ilân ediyorlardı. Bazen de halkın kıyamlarının etkisiyle Abbasi vali ve komutanları görevden alınıp veya öldürülmeleri sonucunda bazı komutanlar da hilafetten bağımsız inkılâbî devlet kuruyorlardı.

Gaybet-i Sugra Dönemi'nden önce Abbasi halifeliği çerçevesinde dört devlet, müstakil olarak hüküm sürmekteydi:

⁵ Murucu'z-Zeheb, c. 2, s. 363.

⁶ a.g.e..

⁷ el-Kâmil, c. 8, s. 186-189.

⁸ Murucu'z-Zeheb, s. 663.

⁹ Tarihu'l-Gaybeti's-Sugra, s. 353-355.

1. Mısır ve Şam'da müstakil "Tuluniye" devleti;¹⁰
2. Tunus ve çevresinde inkılâbî Egalibe veya Âl-i Agleb devleti;¹¹
3. Merakeş'te (Fas'ta) İdrisîler'in müstakil ve inkılâbî devleti;¹²
4. Kurtuba'¹³daki bağımsız Emevî¹⁴ devleti.

Önceki dönemde yerli yerinde kalan bağımsız devletler bir tarafa, Gaybet-i Sugra Dönemi'nde de diğer bağımsız devletler bunlara eklenecek merkezî hükümeti ve Abbasî hilafetini olabildiğince darboğaza soktular. Bu devletler şunlardan ibarettir:

1. İran'ın Doğu'su ve Horasan bölgesinde bağımsız Saffariler devleti;¹⁵
2. Maverau'n-Nehr, Horasan ve İran'ın bazı merkez bölgelerinde bağımsız Sâmâniyân devleti;¹⁶
3. Mısır ve Mağrib (Kuzey Afrika) beldelerinde Fatımîler devleti;¹⁷
4. Taberistan, Rey, Hamedan, İsfahan, Güney İran'ın etrafı ve Irak'ın bir bölümünde bağımsız Âl-i Büye (veya Buveyh) müstakil devleti;¹⁸
5. Musul ve Halep'te bağımsız ve özerk Âl-i Hamdan devleti;¹⁹
6. Mısır ve Şam'da Ahşidiyye (vya İhşidiyye) devleti.²⁰

Gaybet-i Sugra Dönemi'nde İslâm âleminde Hilafet Düzeni ismiyle üç siyasî sistem oluştu ve halife unvanıyla aynı anda üç kişi tüm İslâm âleminin siyasî rehberliği iddisında bulundu: 1. Bağdad'da Abbasîler hükümeti, 2. Endülüs ve Kurtuba'da Emevîler hükümeti ve 3. Mısır'da Fatımîler hükümeti.

¹⁰ *Tarihu'l-İslâm*, c. 3, s. 126.

¹¹ a.g.e., s. 157.

¹² a.g.e., s. 162 sonrası.

¹³ İspanya'nın eski şehirlerinden birisi.

¹⁴ *Tarihu'l-İslâm*, c. 3, s. 170.

¹⁵ a.g.e., s. 65.

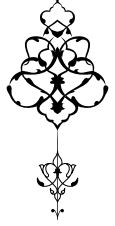
¹⁶ a.g.e., s. 73.

¹⁷ a.g.e., s. 146 sonrası.

¹⁸ *Tarihu'l-İslâm*, c. 3, s. 103.

¹⁹ Bkz: *Dairetu'l-Maarif-i Bozorg-i İslâmî*, c. 1, s. 668-692.

²⁰ *Tarihu'l-İslâm*, c. 3, s. 135 sonrası.

b) Toplumsal Konum

70 yıllık bu dönemdeki toplumsal durum, önceki dönemler gibiydi. Önceki dönemde cereyan eden olaylar bu dönemde de devam etti. Şimdi o dönemin olumsuz hadiselerinin açıklayıcısı olan bazı olaylara değineceğiz:

1- Mezhep ve Fırkasal İhtilaflar

Önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemlerde de İslâm toplumlarında mezhep ve fırkasal ihtilaflar yaygındır. Söz konusu mezhepsel ve fırkasal ihtilaflar yalnızca Şia ve Ehli-sünnet'le sınırlı değil, bilakis Ehli-sünnet mezhepleri arasında da şiddetli çatışmalar vardır.

2- Kavim ve Kabile İhtilafları

Bu zaman diliminde Abbasîler ve Türkler'in dışında diğer kabilelerden hiçbirinin Abbasî hükümetinde önemli rolleri yoktu. Açıklandığı gibi bu asırda İslâmî topraklarda 10 civarında müstakil ve yarı müstakil hükümet kuruldu. Bu müstakil hareket ve inkılâpların kökeni çeşitli hedeflere dayanıyordu ki, hükümet merkezinin muhtelif kabile ve kavimler arasında oluşturduğu ihtilaflar bunlardan birisiydi.

3- Sınıfsal İhtilaflar

Fetihlerdeki mahiyet ve hedeflerin yön değiştirmesi, Müslümanlar'ın savaşlarının zulüm altındaki halkı kurtarma vesilesi olacağı yerde onlara zulmetme etkeni oldu. Abbasî hilafet orduları İslâmî olmayan hedeflerle savaşıyor, insanları esir ediyor, insanlarla İslâmî yasaların tersine davranıyor ve onların şer'i ve insanî haklarına riayet etmiyordu. Bu davranış, o zamanın toplumunda İslâmî değerlerin pek çoğunun unutulmasına sebep oldu. Dr. Hasan İbrahim Hasan'ın ifadesiyle bu dönemde topluma tabakalaşmalar hâkimdi. Köle ve cariyeler tabakası, bu tabakalaşmanın örneklerindendir. Mısır, Kuzey Afrika ve Arap yarımadasının Kuzey'i zenci kölelerin pazarydı. Zenciler'in ayaklanması toplumda oluşan durumun semeresi olup toplumun birçok musibetlere müptela olmasına sebep olmuştu. Değerlerin değişmesi yönünde şarkıcı cariyeler iyi para ediyor ve

yüklü paralar karşılığında satın alınıyordu. İbn Raik, Hicrî 325 yılında güzel sesli buğday tenli bir cariyeyi 4000 dinara satın aldı.²¹

Ayyaşlık ve Zevk u Sefa: Ayyaşlık ve sarhoşluk özellikle halifelerin, emirlerin ve eşraf insanların nezdinde yaygınlaşıp onların toplumsal sünnetlerinin bir parçası olmuştu. Önceki dönemde yaygın olan bu durum, bu dönemde de yerli yerindeydi.²² Suyutî'nin söylediğine göre Abbâsî halifelerinden sadece el-Kahir bi'llah eğlence ve ayyaşlık meclislerini yasaklayarak şarkı söyleyen cariyelerin tamamının tutuklanmasını emretti ve eğlence araçlarının hepsini imha ettirdi.²³

Bu durum sadece Bağdad, Samerra ve hilafet merkezinde uygulanmıyordu; aksine valilerin faaliyet gösterdiği ve özerkliklerini ilân eden bütün her yerde mevcuttu. Mısır'da Tuluniyye emirleri ayyaşlığa boğuluyorlardı. Mısır'ın Tuluniyye hâkimi Humarveyh ayyaşlık ve eğlence meclislerine özel altından bir ev yaptırdı.²⁴

İsraf ve Ölçsüz Savurganlıkların Artması: Abbâsî hâkimlerinin yaşamlarındaki israf ve savurganlıklarının akılları durduracak ölçüde genişlediğini nakletmişlerdir. Üçüncü bölümde bu israf ve savurganlıkların bazılarına değinmemiz hasebiyle sözün uzamaması için burada tekrar etmeyeceğiz.

c) Fikrî Konum

Bu dönemin fikrî durumuyla ilgili yalnızca iki noktanın hatırlatılmasıyla yetineceğiz:

1- Eş'arî Ekolünün Ortaya Çıkışı

Hicret'in İkinci Asrının ilk yarısında İslâm âleminde iki fikir ve ekol ortaya çıktı. Fikrî akımın birisinde akıl değersizdi ve İslâmî mesele ve öğretilerinin anlaşılmasında ayet ve rivayetlerin zahiriyle yetiniliyordu. Öyle ki; ayet ve rivayetlerin zahiri, aklın hükmüyle çelişmesi durumunda bu fikrî akım, aklın derinliğine ineksizin ayet ve hadislerin zahirine inanıyor

²¹ *Tarihu'l-İslâm*, c. 3, s. 424; *el-Asru'l-Abbâsîyu's-Sânî*, s 83.

²² *el-Asru'l-Abbâsîyu's-Sânî*, s 92.

²³ *Tarihu'l-Hulefa*, s. 386; *Tarihu'l-İslâm*, c. 3, s. 433.

²⁴ *Tarihu'l-İslâm*, c. 3, s. 433.

ve bağlanıyordu. Örneğin Kur’ân-ı Kerim’de “Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir” ayetinde geçen “Yed/El” kelimesinin anlamına dikkat etmeksizin Allah’ın elinin olduğunu söylüyorlardı. Hâlbuki bu ayet, Allah’ın kudretini açıklamaktadır. Allah, aza ve organları olan bir cisim değildir. Söz konusu bu gruba “Ehl-i Hadis” diyorlardı.

Bu grubun karşısında akla çok değer veren başka bir grup ortaya çıktı. Bu grup Memun’un halifelik zamanında çok fazla güce ulaşarak “Ehl-i Hadis” grubu karşısında başarıya ulaştı. Bu ikinci gruba “Mutezile” veya “İtızal Mezhebi” diyorlardı. Bu fikrî akımlar Gaybet asrı önce siyle alâkalı bölümde açıklandı.

Gaybet-i Sugra öncesi döneminde bu iki ekolün birbirleriyle mücadelesi patlak veriyor; bazen Mutezile ekolü Abbasî halifelerinin bazılarının desteğini arkasına alıp Ehl-i Hadis’i yenilgiye uğraturken bazen de durum değişiyor ve Ehl-i Hadis grubu başka halifelerin desteğini arkasına alarak Mutezile grubunu yenilgiye uğratiyordu. Gaybet-i Sugra Dönemi’nde bu durum Dördüncü Asrın yarısında Ebu’l Hasan Eş’arî’nin ortaya çıkmasına kadar devam etti.²⁵ Kırk yaşına kadar Mutezile mektebine tabi olan Eş’arî, kırk yaşından sonra Mutezile’den yüz çevirdi ve Ehl-i Hadis akımının temel ilkeleri üzerinde yeni bir ekol kurarak Eş’arî veya Eşaire mektebinin kurucusu unvanıyla tanındı. Bu ekol, Abbasî halifelerinden Muktedir’in yirmi beş yıllık yönetimi döneminde (h. 295 ila 320) itızal ekolüne açtığı savaş sonrası Eş’arîler’e verdiği destekle şekillenmeğe başladı.²⁶ Bu tarihten sonra Mutezile mektebi gündemden düşerek mağlup olmuş bir ekol durumuna geldi ve Eşaire ekolü rakipsiz olarak baki kaldı.²⁷

2- Hadis Kitaplarının Yazılması

Birinci Asır’da İkinci Halife Ömer’in emriyle hadis ve tarih hakkında kitap yazmak yasaklandı²⁸ ve Birinci Asrın tamamında bu siyaset devam

²⁵ Ebul-Hasan, Ali b. İsmail b. İshakb. Salim b. İsmail b. Abdullah b. Musa b. Bilal b. Ebi Berde b. Ebi Musa Eş’arî, (h. 260- 324). Eş’arî’nin hayatı hakkında daha fazla bilgi için Bkz: *Buhusun fi’l-Mileli ve’n-Nihal*, c. 2, s. 10-17.

a.g.e., s. 31.

²⁶ Eş’arî ekolü hakkında daha fazla bilgi için Bkz: *Buhusun fi’l-Mileli ve’n-Nihal*, c. 2.

²⁸ Haşim Maruf el-Hasanî, *Şiretu’l-Eimmeti’l-İsnaaşer*, c. 2, s. 492; *Azvaun ale’s-Sunnetil-Muhammediyye*, Mahmud Ebu Riyye, s. 43.

ettirildi. İkinci Asrın başlarında Emevî halifelerinden Ömer b. Abdulaziz bu yasaı kaldırdı ve Medine Valisi Ebubekr b. Hazm'a bir mektup yazarak âlimlerin hadis ve tarihi kaleme almaları konusunda çaba göstermelerini emretti.²⁹ İkinci Asrın ilk yarısında bu siyaset rağbet görmedi. Abbasîler'in birinci asrında özellikle Me'mun döneminde kitap yazma kültürü yaygınlaşarak birçok kitap kaleme alındı.

Gaybet-i Sugra Dönemi'nde de bu durum devam ederek âlimler tarafından birçok kitap kaleme alındı. Ehlişünnet'in meşhur Kütüb-i Sitte mecmuasından dördü bu dönemde yazıldı.

1. Muhammed b. Yezid İbn Mâce Kazvinî aracılığıyla, *Sünen* (h. 207-273 veya 275);
2. Ebu Davud Suleyman b. Eş'as Sicistanî aracılığıyla, *Sünen* (H. 275 ö.);
3. Muhammed b. İsa b. Sevre Tirmizî aracılığıyla *Sünen-i Tirmizî* olarak bilinen *el-Câmiu's-Sahih* (h. 209-297);
4. Ahmed b. Şuayb Nesâî'nin kaleme aldığı, *Sünen-i Nesâî* (h. 214 veya 215- 303).

Bu kitapların yanı sıra yüzlerce değerli eser kaleme alındı. Bu kitaplardan bazıları şunlardır: "*Futuhu'l-Buldan ve Ensabu'l-Eşraf*", Belazurî (h. 289 ö.), "*Ahbaru't-Tival*", Dinaverî (h. 282 ö.), "*Tarihu Yakubî*", Ahmed b. Vazih Yakubî (h. 284 ö.), "*Tarih-i Taberî*" ve "*Tefsir-i Taberî*", İbn Cerir Taberî (h. 310 ö.) ve "*el-Futuh*", Ahmed b. Asam Kûfî (h. 314 ö.).

2. Gaybetin Tarihî ve Başlangıç Şekli

a) Gaybetin Başlangıcı

Gaybet-i Sugra İmam Hasan Askerî'nin (a.s.)'in şehadetinden itibaren başlamaktadır ve bu dönemin iki özelliği vardır: Birincisi İmam Mehdi'nin (a.f.) İmameti ve diğeri dört özel Nâib'in vekillîğidir. Bu iki özellik dik-kate alındığında gizlilik döneminin Gaybet-i Sugra Dönemi'nin bir parçası olmadığı anlaşılmaktadır.

²⁹ Muhammed b. İsmail b. Buharî, *Sahihu'l-Buharî* 7, Kermanî Şerhi, c. 2, s. 6; *Sire-i Pişvâyân*, s. 326.

b) İmam Hasan Askerî'nin (a.s) Şehadeti

Abbâsî halifelerinden Mutemid sürekli İmam Hasan Askerî'nin (a.s) toplumsal konumundan rahatsızdı ve onca sınırlandırmalara rağmen onun toplum içindeki yeri ve mânevî nüfuzunun azalmadığı, bilakis toplumun gönlündeki sevgisinin gün be gün arttığını öğrenince İmam'dan korkusu daha bir arttı ve sonuç itibariyle öldürmeye karar vererek gizemli bir şekilde zehirletti.³⁰ İmam Hasan Askerî'nin (a.s) şahadetiyle Şia toplumu onun hidayet nurlarından mahrum kaldı. Bu şekilde şehid etme, geçmişte de vardı ve Emevî ve Abbâsî halifeleri bu siyaseti uyguluyor ve İmamlar da onların çirkin planlarının ortaya çıkıp toplum nezdinde gerçek çehrelerinin ortaya konulması için gayret ediyorlardı.

İmam Hasan Askerî'nin (a.s) şehadeti Hicrî 260 yılının Rebiulevvel'in sekizinci gününde Cuma günü sabah namazından sonra gerçekleşti. İmam'ın (a.s) üzücü şahadet haberi bütün Samerra'ya hızlı bir şekilde yayıldı ve bütün halk İmam'ın evine doğru yürüdü. Pazarların ve resmî dairelerin tamamı tatil edildi. Halk gruplar hâlinde İmam'ın (a.s) evi etrafında matem tutarak ağıt yaktılar, öyleki Samerra şehri mahşer gününe döndü.³¹

Samerra şehri tarih boyunca böyle bir cenaze merasimi görmemişti, çeşitli gruplardan ve inançlardan olan insanlar dalga dalga İmam'ın evine akın ediyor ve bir araya geldiklerinde o yüce İmam'ın faziletinden, özelliklerinden ve sıfatından bahsediyor ve İmam'ı kaybetmenin, Müslümanlar için telafi edilemez bir hazine olduğunu ifade ediyorlardı.³²

Osman b. Said Amrî İmam Askerî'nin (a.s) gusül, kefen ve defin işleri için görevlendirildi.³³ İmam Askerî'nin (a.s) kardeşi Cafer, İmam'ın (a.s) cenaze namazını kılmak istedi, ancak İmam Mehdi (a.f.) ansızın ortaya çıkarak şöyle buyurdu:

“Ey amca! Geriye çekil, zira ben babama namaz kılmak için daha evliyim”.³⁴

³⁰ *Sîretu'l-Eimmeti'l-İsnaaşer*, c. 2, s. 492.

³¹ *el-İrşâd*, s. 362.

³² *Hayâtu'l-İmami'l-Askerî* (a.s).

³³ Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 216.

³⁴ *Kemâlû'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me*, c. 2, s. 457.

c) Serdab'ın Gerçekliliği

İmam Mehdi (a.f.) nerede ve nasıl kayboldu? Acaba babasının evinin bodrum katında bulunan odada mı kayboldu ve henüz orada mı?

Bu konuda Şia'ya birçok iftira atarak şöyle diyorlar: Şia, Abbasi halifesinin askerlerinin İmam Mehdi'yi (a.f.) tutuklamak için onun Samerra'daki evine saldırdığına, o esnada onun Serdab'da saklandığına ve o günden bu güne kadar aç susuz yaşadığına ve bir gün zuhur edeceğine inanır. Bu öykü İmam Mehdi'nin (a.f.) "Sahib-i Serdap" lakabıyla isimlendirilmesine sebep olacak kadar meşhur olmuştur.

Oysa Şia kaynaklarında ve İmamiyye kitaplarında Serdab'ın adı bile yer almaz.

Ehlisünnet yazarları kendi eserlerinde bu görüşlerinde ısrar ederler ki maalesef onların bazıları bu sözle Şia'ya saldırımayı hedeflemiştir.³⁵

Onlar Şialar'ın İmamlar'ını Serdab'ta aradığını ve o noktadan zuhur etmesini beklediklerini zannederler. Bundan ötürü Şia'ya pek çok iftira atmış ve bu konuda kendilerini Şia kaynaklarına müracaat etme zahmetine sokmamışlardır.

Olayın hakikati şudur: İmam Mehdi (a.f.) doğumundan itibaren baskı altındaydı ve maslahat gereği doğum ve yaşamı aşikâr değildi. Muhterem babasının vefatından sonra İmam Mehdi'nin (a.f.) Gaybet-i Sugra dönemi başladı. İmam Mehdi (a.f.) babası için cenaze mamazı ve defninden sonra eve girdi ve artık onu kimse toplumda görmedi.³⁶

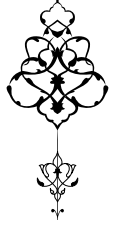
Şia hadislerine göre İmam Mehdi (a.f.) halk içerisinde yaşıyor ve hac mevsiminde hacca gidiyor, ancak halk onu tanımıyor.³⁷

Sözü edilen evin iki bölümü vardı: Bir bölümü erkekler için ve diğer bölümü kadınlar içindir. Bu bölümlerin yanında bir de odaların altında sıcak günlerde ev halkının yaşadığı Serdab (Sıcaktan korunmak için bir nevi zemin kat) vardır.

³⁵ Lutfullah Safi, *Muntahabu'l-Eser*, s. 372.

³⁶ Bu konuda Bkz: *Hayâtu'l-İmam Muhammed el-Mehdi*, s. 115, 120.

³⁷ Muhammed b. Yakub Kuleynî, *Usul-u Kâfi*, c. 1, s. 337; *Kemâlû'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me*, c. 2, s. 440.

Şia odaların altındaki bu zemin kat bölümüne (Serdab) değer verir, zira İmam Hâdî (a.s.), İmam Askerî (a.s) ve İmam Mehdi (a.f.) burada yaşıyor ve Allah-u Teâlâ'ya ibadet ediyorlardı. Dolayısıyla Şialar'ın dinî rehber ve önderleri unvanında olanlar, onlarla ilgili olan bu yeri saygın bilmeleri gayet doğaldır. Bütün din ve mezhepler arasında kutsal yerlere değer verilir ve Şia'da burasını “**Bu ışık, o evlerdedir ki Allah, oralarda adının yüceltilmesine ve anılmasına izin vermiştir**”³⁸ ayetinin somut örneği bilir. Sonuç itibarıyla Şialar'ın bu yere saygı göstermeleri, muhaliflerin karalamalarının kapsamına girmez.

Özetle Hz. Mehdi'nin (a.f.) Samerra Serdab'ında gaybete çekilmesi ve bu mekânda yaşaması iftiradan başka bir şey olmayıp Şia'nın büyük âlimlerinin hiçbirisi böyle bir şeyi kabul etmemiş ve etmeyeceklerdir.³⁹

d) Gaybetin Felsefesi

Gaybetin felsefesi ve zuhuru beklemenin rolü, İmam Mehdi'nin (a.f.) yaşamı ve yaşam etkinlikleri, ömrünün uzunluğu ve zuhur ve zuhur sonrası hadiseler gibi konular, tarih ilmiyle değil, kelâm ilmiyle alâkalı olup bu konuların kendi yerinde araştırılması gerekir. Bununla birlikte “Tam kuru olmaktansa yarım ıslaklık daha iyidir” babından bu kitapta bu konuların bazılarını kısaca işaret edilmiştir.⁴⁰ Bu sebeple Peygamber-i Ekrem (s.a.a.) ve Ehlibeyt'in (a.s) dilinde İmam Mehdi'nin (a.f.) Gaybetinin hikmetinin ne olduğunu görmek için kısaca rivayetleri gözden geçireceğiz.

1- İlähî Sırlardan Bir Sır

İmam Mehdi'nin (a.f.) Gaybeti, İlähî sırlardan bir sır olup bu sırrın hikmeti insanlardan saklıdır ve yalnızca, o zuhur ettikten sonra bu sır aşikâr olacaktır. Peygamber-i Ekrem (s.a.a.) şöyle buyuruyor:

“Ey Câbir! Gaybet İlähî emir ve İlähî sırlardan birisidir, hikmeti kullara gizli kılınmıştır”.⁴¹

³⁸ Nur Suresi, 36.

³⁹ İlim Havzası dergisi, sayı70, 71, İmam Mehdi (a.f) has olan sayı, s. 44,45.

⁴⁰ Bu konuları itikad kitaplarında inceleyenler bu eserde bulunan bilgiyi okumadan geçebilirler.

⁴¹ Bihârul-Envâr, c. 51, s. 74.

İmam Sâdık (a.s) şöyle buyuruyor:

“Emir sahibinin gaybeti kaçınılmazdır. Batulın peşi sıra koşan herkes onun hakkında şüphe edecektir. Size feda olayım, neden? İmam (a.s) şöyle devam etti: bizlere sebebini açıklama konusunda izin verilmedi. Adam yine sordu: gaybetinin hikmeti nedir? İmam: gaybetinin hikmeti kendisinden önceki Allah'ın hüccetlerinin gaybetlerinin hikmeti gibidir. Gaybetin hikmeti zuhurundan sonra bilinecektir. Hz. Hızır ile Hz. Musa (a.s.)'ın kayığı delme, çocuğu öldürme ve yıkılmak üzere olan duvarın tamir edilmesinin hikmetinin Hz. Musa (a.s) ile ayrıldıklarında aydınlandığı gibi”.⁴²

2- İnsanların Sınanması

Bazı hadislerde İmam Mehdi'nin (a.f.) gaybetinin hikmeti Salih insanların elekten geçirilmesi ve insanların tamamının sınav vesilesi olduğu ifade edilmektedir.

Emirü'l-Müminin İmam Ali (a.s) şöyle buyurmaktadır:

“Allah'a yemin olsun ki ben ve iki evladım (Hasan ve Hüseyin) şehid edileceğiz. Allah ahiruzzamanda evlatlarımla soyundan birisini intikamımızı alması için gönderecektir, O (a.f.) bir dönem halkın sınanması ve sapıtmış insanların ortaya çıkması için bir süre gaybette olacaktır ve cahil insan şöyle diyecektir: Artık Allah'ın Âl-i Muhammed'e ihtiyacı yoktur.”⁴³

İmam Hüseyin (a.s) şöyle buyuruyor:

“İmam Mehdi'nin (a.f.) gaybeti olacaktır ve bu gaybette bazıları dinden çıkacak bazıları da dinlerine sağlam bir şekilde bağlı kalacaklardır. Her kim bu dönemde sabreder ve düşmanların fitneleri karşısında dimdik ayakta durursa Allah ona Allah Resulü (s.a.a.) yanında kılıçla savaşanların sevabını verecektir.”⁴⁴

İmam Sâdık (a.s) şöyle buyurdu:

“İmam Mehdi'nin (a.f.) gaybeti Şia'nın sınavıdır.”⁴⁵

İmam Musa Kâzım (a.s) bu konuda şöyle buyurmaktadır:

“Gaybetin kendisi yüce Allah'ın kullarının iftiharıdır.”⁴⁶

⁴² Kemâlû'd-Dîn ve Temâmu'n-Nîme, c. 2, s. 482; Muntahabul-Eser, s. 266, 267.

⁴³ Nu'mânî, el-Gaybe, s. 141.

⁴⁴ Bihâru'l-Envâr, c. 51, s. 133.

⁴⁵ Usul-u Kâfi, c. 1, s. 337.

⁴⁶ Şeyh Tûsî, el-Gaybe, s. 204; el-Kâfi, c. 1, s. 336.

3- İnsanların Zalim oluşu

Bazı rivayetlerde gaybetin felsefesi insanların zalim oluşu olarak gösterilmiştir. Nitekim Emirü'l-Müminin Ali (a.s) Kûfe mescidinde şöyle buyurmuştur:

“Ey insanlar! Şüphesiz yeryüzü hiçbir zaman hüccetsiz kalmaz, ancak Allah Teâlâ insanları zalim olmaları ve taşkınlık yapmaları sebebiyle onları yeryüzünden kendi hüccetinden mahrum eder”.⁴⁷

4- İmam Mehdi'nin (a.f.) Zalimlerin Biatından Özgür Oluşu

İslâmî rivayetlerin bazıları İmam Mehdi'nin (a.f.) gaybetinin felsefe ve hikmetini şöyle açıklar: İmam Mehdi (a.f.) gaybetiyle zamanın zor-balarının biat dayatmalarından kurtulur ve kendi kıyamı zamanında özgürce gayret edebilmesi için hiçbir hâkimin biatı sorumluluğu altına girmez. Diğer İmamlar takiye yaparak hükümetleri resmî olarak tanıyorlardı, ancak İmam Mehdi (a.f.) takiye yapmakla görevli olmadığı için zamanın tağutlarına biat etmez. İmam Mehdi'nin (a.f.) gaybeti olmazsa bu işin olması da mümkün değildi.

İmam Hasan Mücteba bu konuda şöyle buyurmaktadır:

“Biz ehlibeyt İmamlar'ından İmam Mehdi (a.f.) dışında her birimizin üzerinde takiye gereği, zamanın hâkiminin biatı bulunmaktadır. Ancak Hz. İsa'nın (a.s) arkasında namaz kıldığı İmam Mehdi (a.f.) bu durumdan istisnadır. Allah, İmam zuhur ettiğinde onun üzerinde hiçbir zalimin biatı olması için onun doğumunu gizli kıldı ve ona gaybeti irade etti.”⁴⁸

Bu hadisin aynısı ve bir başka rivayette diğer Ma'sûmlardan nakledilmiştir. İmam Zeyne'l-Âbidîn (a.s) şöyle buyurmaktadır: “Üzerinde hiçbir kimsenin biatı olmayacaktır”⁴⁹ veya bir diğer hadiste İmam Rıza (a.s) şöyle buyurmuştur:

“İmam Mehdi (a.f.) kılıçla kıyam ettiğinde üzerinde hiçbir kimsenin biatı olmayacaktır”.⁵⁰

⁴⁷ Nu'mânî, *el-Gaybe*, s. 141.

⁴⁸ *Bihârü'l-Envâr*, c. 51, s. 132.

⁴⁹ a.g.e., s. 135.

⁵⁰ *Kemâlû'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me*, 480.

Yine Muhammed b. Osman Amrî aracılığıyla İmam Mehdi'nin (a.f.) İshak b. Yakub'a gönderdiği mektupta şöyle buyurmaktadır:

“Gaybetin vuku bulmasının sebebi, Allah Teâlâ'nın şu buyruğudur: “Ey inanlar, size açıklanınca hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın.”⁵¹ Şüphesiz babalarımın her birinin üzerinde zamanının hâkiminin biatı vardı, ancak ben zuhur ettiğimde hiçbir zalimin biatı üzerimde olmayacaktır”.⁵²

5- İmam Mehdi'nin (a.f.) Canını Korunması

Yüce Allah gaybet aracılığıyla İmam Mehdi'nin (a.f.) canını düşmanların şerrinden korumuştur. Eğer gaybet olmasaydı İmam'ın kanına susayan Abbasî Halifesi Mutemid, İmam'ın babalarını şehid ettiği gibi İmam Mehdi'yi de (a.f.) şehid edecek ve yeryüzü hüccetsiz kalacaktı.

Bu konuda Ehlibeyt İmamlar'ından (a.s) birçok hadis nakledilmiştir. İmam Bâkır (a.s) şöyle buyurmaktadır:

“İmam Mehdi'nin (a.f.) kıyamından önce gaybeti olacaktır.” Ravi bunun nedenini sorduğunda İmam: “Çünkü onun öldürülme korkusu vardır”, buyurmuştur.

Şeyh Tûsî gaybetin felsefesi hakkında birkaç hadis naklettikten sonra şöyle diyor: hadislerde gaybetin felsefesi veya hikmeti olarak geçen Şia'nın sınanması, emrin zorluğu ve sabırlı olmaları, gaybetin hikmeti ve felsefesi değildir; aksine bunların hepsi gaybetin Şialar üzerinde olan etkisi ve neticesidir. Gaybetin asıl sebebi ve felsefesi İmam Mehdi'nin (a.f.) düşmanları tarafından öldürülme korkusudur.⁵³

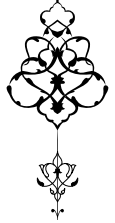
6- Dünya İnsanlarının Hazır Hâle Getirilmesi

İmam Mehdi'nin (a.f.) vasilerin sonuncusu, beşeriyetin kurtarıcısı ve yeryüzünde İslâm dinini dinlerin tamamına galip edecek birisi unvanında zuhur etmesi, kesinlikle dünya insanların buna hazır olmasını gerekli kılar. Bu sebeple hedefin gerçekleşmesi için insanlarda bu

⁵¹ Maide Suresi, 101.

⁵² el-İhticac, c. 2, s. 471.

⁵³ Şeyh Tûsî, el-Gaybe, s. 203; “gaybetin felsefesi” için bkz: İlmi Havza dergisi, sayı 70, 71, İmam Mehdi (a.f) özel sayı, s. 353-382; Sîre-i Pişvâyân, s. 669-672.

altyapının oluşması gerekir. Dolayısıyla dünya insanların bu özelliğe sahip olmamasını, İmam Mehdi'nin (a.f.) gaybet felsefe ve hikmetlerinden birisi olarak sayabiliriz.

3. Gaybet-i Sugra Dönemi'nin Özellikleri

Önceden açıklandığı gibi baskı dönemi ve İmam Askerî'nin (a.s) vefatından sonra İmam Mehdi (a.f.) için iki gaybet vardır:

1. Gaybet-i Sugra (h. 260-329);
2. Gaybet-i Kubra (h. 329)'dan sonrası.

Gaybet-i Sugra'nın özellikleri şunlardan ibarettir:

a) Gaybet-i Sugra dönemi sınırlıdır, ancak Gaybet-i Kubra Dönemi'ni Allah Teâlâ'dan başkası bilmez;

b) İmam (a.f.) Gaybet-i Sugra Dönemi'nde tamamıyla gizli değildir;

c) Gaybet-i Sugra Dönemi'nde İmam Mehdi (a.f.) vardır;

d) Gaybet-i Sugra Dönemi'nde bazılarının İmam'ı görüp tanınması mümkündür, ancak Gaybet-i Kubra Dönemi'nde onu kimse görmez ve görse bile tanımaz.⁵⁴

Eğer bazı özel insanlar görür ve tanırlarsa İmam'ın (a.f.) izni olmaksızın veya güvenilir fertlerin dışında kimseye söyleyemezler.⁵⁵

4. İmam Askerî'nin (a.s) Şehadetinden Sonraki İhtilaflar

Abbasi halifeleri daha önce zikri geçen özellikler sebebiyle gün geçtikçe kamuoyundaki saygınlık ve seilmeyi yitiriyorlardı.

Abbasi halifeleri sürekli toplumsal konumlarını kaybederken İmamlar'ın (a.s) sürekli olarak toplumsal konumları güçleniyordu.

İmamlar'ın kabul görülme gidişatının artması, Abbasî halifelerini İmamlar'a karşı daha hırslı olmaya teşvik ediyordu. Halifeler sürekli

⁵⁴ Ali Gaffarzâde, *Pejohiş-i Peyrovani Zindegâni-yi Nevvâb-i Hass-ı İmam Mehdi (a.f)*, s. 33.

⁵⁵ Bkz: Havza dergisi, no: 70, 71, İmam Mehdi (a.f) özel sayı, s.72-122.

İmamlar'a zulüm ediyorlardı ve Şialar'ın, Abbasi hükümetinin kontrolü altındaki İmam Hasan Askerî'nin (a.s) evine gidemeyecek ve serbest bir irtibat kuramayacakları ölçüde zulümlerini arttırmışlardı.

Halifeler, İmam Hasan Askerî'den (a.s) bir çocuk dünyaya gelirse, onu öldürmeyi hedefliyorlardı. Bu baskıcı ortam İmam Hasan Askerî'yi en had safhada takiiye siyasetine riayet etmeye mecbur etti. İmam Hasan Askerî (a.s) diğer İmamlar'dan daha çok işlerin gizlice yürütülmesine çalıştı ki bunlardan bir tanesi Hz. Mehdi'nin (a.f.) doğumunun gizlenmesiydi.

İmam Mehdi'nin (a.f.) doğumunun gizli oluşu; bazı Şialar'ın, İmam Hasan Askerî'nin (a.s) şehadetinin başlangıcında Onbirinci ve Onikinci İmam'ın İmameti konusunda tereddüd etmelerine sebep olmuştur. Öyle ki; bazı kitaplarda Onbirinci İmam'ın şahadetinden sonra bu İmam'a tabi olanların 14 veya 15 gruba ayırdıkları nakledilmiştir.⁵⁶ Mes'ûdî gibi tarihçiler, İmam'ın takipçilerinin 20 gruba bölündüklerini ifade etmiştir.⁵⁷

İçinde bulunduğumuz asırda bu fırkaların hiçbirisinin bağlısı yoktur ve kitaplarda bu fırkalardan yalnızca tarihî bir olay olarak söz edilmiştir. Hatta Şeyh Müfid⁵⁸ döneminde bile bu fırkaların hiçbirinin zahiri varlığı söz konusu değildir.⁵⁹

5. Dört Nâib'in Atanması⁶⁰

İmam Mehdi (a.f.) Gaybet-i Sugra Dönemi'nde dört kişiyi özel Nâibi unvanında Şialar'a tanıttı. Bu dört Nâib önceki İmamlar'ın ashabından ve Şia'nın takvalı büyük âlimlerindendi. Bu dört Nâib şunlardan ibarettir:

1. Ebu Amr Osman b. Said Amrî;
2. Ebu Cafer Muhammed b. Osman b. Said Amrî;
3. Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Ruh Nevbahtî;
4. Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed Samerrî.

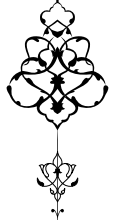
⁵⁶ Bkz: *Furûğu's-Şia; Bihâru'l-Envâr*, c. 37; Şeyh Mufid, *el-Fusulu'l-Muhtare*.

⁵⁷ Bkz: *Murucu'z-Zeheb*, c. 2, s. 572.

⁵⁸ Hicrî Dördüncü Asır.

⁵⁹ *el-Fusulu'l-Muhtare*, s. 321.

⁶⁰ Bu dört büyük zat Şialar arasında "İmam Mehdi (a.f.)'in özel nâibleri", "İmam'ın sefirleri", "özel vekiller", "dört özel nâib" ve "dört özel sefir" isimleri ile anılmaktadır.

İmamiyye Şiası İmam Mehdi'nin (a.f.) dört sefirinin hayatları ve çalışmaları hakkında aldığı bilgilerin çoğunu Şeyh Tûsî'nin *el-Gaybe* isimli eserinden nakletmiştir.

Bu dört zat hakkındaki konuları aşağıdaki başlıklar çerçevesinde işleyeceğiz:

- a) Dört özel Nâib;
- b) Özel Nâiblerin atanma ölçüleri;
- c) Dört özel Nâib'in Şia ile olan iletişimin niteliği;
- d) Dört özel Nâib'in görev ve sorumlulukları.

a) Dört Özel Nâib

1- Ebu Amr Osman b. Said Amrî

İmam Mehdi'nin (a.f.) birinci özel Nâibi ve sefiridir. Osman b. Said, Şia'nın nezdinde yüce makama sahipti. Osman b. Said gençlik yaşlarından ismet ve İmamet ocağında hizmet etme iftiharına sahipti. O, İmam Hâdî'nin (a.s) şehadet yılından on yıl öncesi vekâlet makamına sahip ve Vekâlet Teşkilatını gizli bir şekilde yürütmekle yükümlüydü.⁶¹ Daha sonralar ise İmam Mehdi'nin (a.f.) özel Nâib'i oldu.

Şeyh Tûsî diyor ki:

“Osman b. Said Amrî, İmam Hasan Askerî'nin (a.s) emriyle Yemen Şiaları'nın getirdikleri malları ve şer'î hediyeleri teslim aldı ve orada bulunanların bu girişimle Osman b. Said Amrî'ye daha çok güven duyup itimatları artığında İmam Askerî (a.s) şöyle buyurdu: “Evet! Şahid olunuz ki Osman b. Said Amrî benim vekilim, oğlu Muhammed de oğlum Mehdi'nin (a.f.) vekili olacaktır”.⁶²

Başka bir rivayet esasınca İmam Askerî (a.s) itimat edilen Şialar'dan Hüseyin b. Eyyub, Ali b. Bilâl, Ahmed b. Hilâl ve Osman b. Said gibi güvenilir 40 kişiye kendisinden sonraki İmam'ı tanıttı ve onlara bir daha İmam'ı göremeyeceklerini buyurdu. Daha sonra o kırk kişiye Gaybet dönemi süresince vekili olan Osman'a itaat etmelerini emretti.⁶³

⁶¹ Bkz: *Ricâl-i Keşşî*; Şeyh Tûsî, *er-Ricâl*.

⁶² Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 216; *Muntehabu'l-Eser*, s. 394.

⁶³ *Kemâlu'd-Dîn ve Temâmu'n-Nîme*, c. 2, s. 435.

İmam Hasan Askerî'nin (a.s) şehadetinden sonra Osman b. Said Amrî'nin İmam'ın gusûl, kefen ve defin işlerini üstlenmesi, onun makamının büyüklüğünü gösterir. Bundan sonra İmam Mehdi'nin (a.f.) yazdığı mektuplar Osman b. Said aracılığıyla Şialar'a ulaştırılıyordu.

Osman b. Said İmam Hasan Askerî'nin (a.s) şehadetinden sonra Samerra'dan Bağdad'a giderek Kerh⁶⁴ bölgesine yerleşti ve burada ömrünün sonuna kadar İmam Mehdi'nin (a.f.) Nâiblik sorumluluğunu yerine getirdi. Osman b. Said, İmam Hasan Askerî'nin (a.s) Dönemi'nde olduğu gibi Şialar aracılığıyla İmam Mehdi'ye (a.f.) gönderilen mektupları ve Şer'î vucûhatı alıyordu.⁶⁵

Osman b. Said Amrî'nin Şia tarihinde önemli rolünün olmasına rağmen hiç kimse onun ölüm tarihîyle alakalı bir şey söylememiştir. Bununla birlikte sonraki tarihçiler dikkate değer tarihleri sunmaya çalışmışlardır. Haşim Ma'rûf el-Hasanî onun Hicrî 265 yılına kadar Nâibliğini sürdürdüğünü yazmışsa da hiçbir kaynak zikretmemiştir. Cevad Ali şöyle diyor: "Onikinci İmam'ın (a.s) Gaybeti'nden yirmi yıl sonra birinci elçi Hicrî 280 yılında vefat etti".⁶⁶

Bazıları Ebu Amr Osman b. Said Amrî'nin vefatının İmam Hasan Askerî'nin (a.s) şehadetinden ve Hicrî 267 yılından önce gerçekleştiğini söylemişlerdir, zira Muhammed b. Osman döneminde (birinci elçiden sonra elçilik görevini üslendi) yalancı vekâlet iddiasında bulunan Ahmed b. Hilâl'e muhalefet ederek vekilliğini kabul etmemiştir. Ahmed b. Hilâl Hicrî 267 yılında öldü. Dolayısıyla Osman b. Said Amrî'nin ölümü kesinlikle bu tarihten önce gerçekleşmiştir.⁶⁷

2- Ebu Cafer Muhammed b. Osman b. Said Amrî

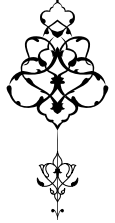
İmam Mehdi'nin (a.f.) ikinci özel Nâibi Osman b. Said Amrî babasının vafatından sonra İmam Mehdi (a.f.) tarafından ikinci vekil ve Nâib olarak atandı. Osman b. Said Amrî, ölümünden iki ay önce İmam Mehdi'nin

⁶⁴ Şiaların ikamet ettiği bölge.

⁶⁵ *Mekteb-i Der Ferayend-e Tekâmül*. S. 129-130.

⁶⁶ *Tarih-i Siyasî-yi Gaybet-e İmam-i Devazdehom* kitabından alıntı, s. 155.

⁶⁷ *Ricâl-i Necâşî*, c. 1, s. 218; *Tarih-i Siyasî-yi Gaybet-e İmam-i Devazdehom*.

(a.f.) kılavuzluğuyla kendi ölüm zamanını hatırlattı, bunun üzerine kendisi için kabir kazdı ve vaad edilen günde dünyaya gözlerini kapattı.⁶⁸

3- Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Ruh Nevbahtî⁶⁹

İmam Mehdi (a.f.) tarafından atanan üçüncü Nâib saygı değer Şeyh Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Ruh Nevbahtî'dir. Şeyh Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Ruh Nevbahtî, Muhammed b. Osman Amrî'nin zamanında Muhammed'in halefi ve İmam Mehdi'nin (a.f.) üçüncü özel Nâib unvanında atandı ve Muhammed b. Osman b. Said Amrî'nin aracılığıyla İmam'ın özel Şia ve vekillerine tanıtıldı. Muhammed b. Said ömrünün son birkaç yılında Şialar'ın kendisinden sonra vekâlet konusunda sorun yaşamamaları için bazı hazırlıklar yapmıştır. Hüseyin b. Ruh Nevbahtî Hicrî 305 yılının Cemadiyelevvel ayının sonunda Muhammed b. Osman'ın vefatıyla Nâiblik görevini üstlendi.

Hüseyin b. Ruh, Hicrî 305 yılından Hicrî 326 yılına kadar 21 yıl İmam tarafından Nâiblik için seçilmiş ve aynı yılın Şaban ayının on sekizinde de gözlerini dünyaya kapatarak ahirete göç etmiştir. Bağdad'da "Sûku's-Şurce" pazarında defnedilen bu değerli Nâib'in kabri Şialar'ın ziyaretgâhı olup halk onu ziyaret etmekle teberrük ummaktadır.⁷⁰

İmam Mehdi'nin (a.f.) emriyle ve merhumun vasiyeti üzerine vekâlet görevi Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed Samerrî'ye devredildi.⁷¹

4- Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed Samerrî⁷²

İmam Mehdi'nin (a.f.) dördüncü ve en son özel Nâibi Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed Samerrî'dir. O, İmam Mehdi'nin (a.f.) emriyle Hüseyin b. Ruh Nevbahtî'den sonra Nâiblik görevini üstlendi ve Hicrî 326 yılının Şaban ayının on sekizinden Hicrî 329 yılının Şaban ayının on beşi veya bazı nakillere göre Hicrî 328 yılının Şaban ayının on beşine kadar Vekâlet Teşkilatı ve Nâiblik rehberliğini üstlendi.

⁶⁸ Tarih-i Siyasi-yi Gaybeti İmam-i Devazdehom, s. 170.

⁶⁹ Bkz: a.g.e., s. 192.

⁷⁰ Hayâtu'l-İmam Muhammedu'l-Mehdi, s. 130.

⁷¹ Kemâlu'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me, s. 517.

⁷² Bkz: Mucemu'l-Buldân, c. 3, s. 264.

Ebul-Hasan, Abbasî veziri Cafer b. Muhammed'in kız kardeşinin eşiydi. Bu bağ, onun Abbasiler nezdinde üstün bir makama sahip olmasına sebep oldu.⁷³

Ebul-Hasan Ali b. Muhammed Samerrî, Şia'nın mütedeyyin ailelerden olup Vekâlet Teşkilatının hizmetkârlığını yapmakla biliniyordu. Bundan daha ötesi ve daha önemlisi itimat edilir ve emanetçi oluşu Şialar tarafından vekilliğinin kabul görmesine ve Vekâlet Teşkilatının görevlilerinin sorunlarla karşılaşmamasına sebep oldu. Şia'nın vekilleri ve değerli kişileri Ebul-Hasan Ali b. Muhammed Samerrî'yi İmam Mehdi'nin (a.f.) dürüst vekili olarak resmen tanımış ve İmam'a iletilecek bütün şer'î vucûhu da ona teslim ediyorlardı.⁷⁴

Ebul-Hasan Ali b. Muhammed Samerrî'nin faaliyet için fazla zamanı yoktu. Hem Nâiblik süresinin kısıtlılığı ve hem de özel siyasî konumu sebebiyle geniş faaliyetlerde bulunamadı veya yaygın ölçüde çalışmaları ol-duysa da şiddetle takiiyyeye, tedbir ve gizliliğe riayet edilmesi cihetiyle söz konusu faaliyetler gelecek nesiller için nakledilmedi.

İmam Mehdi'nin (a.f.) son Nâibi Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed Samerrî'ye yazdığı mektup, Samerrî'nin ölümünden altı gün öncedir. İmam Mehdi (a.f.) bu mektubunda Samerrî'nin ölümünü önceden haber vermiş ve kendisinden sonra Nâib belirlememesini, Küçük Gaybet'in son bulacağını ve Büyük Gaybet'in başlayacağını bildirmiştir. İmam'ın mübarek hattıyla yazılmış mektubun metni şöyledir:

“Bismillâhırrahmânırrahîm, Ey Ebul-Hasan Ali b. Muhammed Samerrî! Allah, dinî kardeşlerinin senin ölümün konusunda görecekları musibette mükâfatlarını bol kılsın. Altı güne kadar öleceksin, hesabını düzene koy ve vefatından sonra kimseye yerinde oturması için vekâlet konusunda vasiyette bulunma; zira ikinci Gaybet (Büyük Gaybet) gelip çatmıştır, bundan sonra Allah'ın izin verdiği güne kadar zuhur gerçekleşmeyecektir, bu durum kalplerin sertleşmesinden ve katlaşmasından, yeryüzünün zulüm ile dolmasından sonra gerçekleşecektir. Kısa zaman içerisinde bazı-

⁷³ Bkz: *İsbâtü'l-Vasiyye*, c. 3, s. 266,267; *Tarih-i Siyasî-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom*, s. 210.

⁷⁴ *Kemâlu'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me*, s. 517.

ları, Şiaları'na beni gördükleri iddiasında bulunacaklardır.⁷⁵ Bil ki her kim Süfyanî'nin huruç etmesinden ve gökyüzünden gelecek nidadan önce beni gördüğünü (müşahede) iddia ederse yalancıdır. Güç ve kudret yüce yaratıcıya mahsustur".⁷⁶

Şeyh Sadûk, Ebu Muhammed Hasan b. Ahmed Müketteb'den naklederek şöyle yazmaktadır:

"Biz Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed Samerrî'nin vefat ettiği yılda İslâm'ın başkenti Bağdad'daydık ve vefatından birkaç gün önce onu ziyaret ettik. O, İmam Mehdi'nin (a.f.) yazdığı mektubu bizlere gösterdi ve bizler o mektubun üzerinden bir nüsha yazarak aldık ve yanından ayrıldık. İmam'ın vade verdiği altıncı gün geldiğinde Samerrî'nin yanına vardık ve onu ölüm hâlinde gördük. Ona senin vasin ve halefin kimdir diye soruldu. Senden sonra İmam Mehdi'nin (a.f.) Nâibi kimdir? O, şöyle cevap verdi: Yüce Allah'ın bir iradesi vardır ve o irade yerine gelecektir (İlâhî irade Küçük Gaybet'in bittiği ve Büyük Gaybet'in başladığı ve bu dönemde İmam'ın özel Nâibi'nin olmayacağı konusudur). Bu cümleyi ifade ettikten sonra canını teslim etti ve bu onun ağzından çıkan en son cümleydi".⁷⁷

Bu tarihten itibaren İmam Mehdi'yle (a.f.) özel Nâibler arasındaki irtibat bitmiş ve Gaybet-i Kubra dönemi başlamıştı.

Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed Samerrî'nin ölümünün Hicrî 329 yılı Şaban ayının on beşinci gününde gerçekleştiği bilinmektedir, ancak Şeyh Sadûk, bu zatın vefatının Hicrî 328 yılı Şaban ayının on beşinci günü gerçekleştiğini zikretmiştir.⁷⁸

İmam Mehdi'nin (a.f.) Yazdığı En Son Mektup İle İlgili Birkaç Nokta

1. İmam Mehdi (a.f.), Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed Samerrî'nin vefatından altı gün önce ölüm haberinin verildiği mektubundan haberdar edilmiş ve vaat edilen günde de Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed Samerrî vefat etmiştir. İmam Mehdi'nin (a.f.) bu öngörüsü ve vaat edilen günde

⁷⁵ (Müşahede) anlamının daha fazla aydınlanması için Bkz: Havza dergisi, no: 70,71, s. 72,122.

⁷⁶ *Kemâlu'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me*, s. 516; Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 242; *Bihâru'l-Envâr*, c. 51, s. 361.

⁷⁷ *Kemâlu'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me*, s. 516.

⁷⁸ a.g.e., s. 503.

öngörünün gerçekleşmesi İmamîyye Şiası nezdinde bu mektubun Hz. Mehdi (a.f.) tarafından yazıldığının kesin delilidir.

2. İmam Mehdi (a.f.) Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed Samerrî'ye, kendisinden sonra halef seçmemesini emrediyor. Bu cümle açıkça İmam Mehdi'yle (a.f.) özel Nâiblerin doğrudan görüşme irtibatının son bulduğunu ve bu tarihten başlayarak halkın Nâibler vesilesiyle sorularını İmam Mehdi'ye (a.f.) soramayacaklarını ortaya koyuyor.

3. Bu mektupta Küçük Gaybet'in son bulunduğu ve Büyük Gaybet'in başladığı beyan ediliyor.

4. İmam Mehdi'nin (a.f.) zuhuru Allah'ın izniyle gerçekleşecektir, ancak hangi tarihte gerçekleşeceği bizler için gizlidir.

5. Bu mektupta İmam Mehdi'nin (a.f.) zuhurunun nişanelerinden "Süfyani'nin kıyamı" ve "gökyüzünden gelecek nida" olmak üzere iki âlâmete değinilmiştir.

b) Özel Nâiblerin Atanma Ölçüsü

Önceki konularda belirtildiği gibi Ehlibeyt İmamları (a.s.), kendi vekilleri unvanında pek çok kimseyi seçmişlerdi. Onbirinci İmam Dönemi'nde Vekâlet Teşkilatında itimad edilen onlarca şahıs bu teşkilatta faaliyet göstermesinin yanında Gaybet-i Sugra Dönemi'nde sadece dört kişi nasıl özel Nâib olmuştur? Bu sorunun cevabında şöyle denilmesi gerekir: İmam Mehdi'nin (a.f.) özel Nâibleri'nin iman, takva, dirayet ve Allah'a kulluk gibi şartları bulundurmaları yanında aşağıda açıklanacak özel ölçülere de sahiptirler:

1- Sır Saklama ve Takiyyenin En Tepe Noktasında Olmaları:

Hüseyin b. Ruh Nevbahtî, o zamanın zor koşullarında takiyye ve sır saklamanın en tepe noktasındaydı. Öyle ki İslâm mezheplerinin her birisi Hüseyin b. Ruh'u kendilerine nisbet veriyorlardı. Hüseyin b. Ruh takiyye riayet edip koruması cihetiyle kendi memurlarından birisini yalnızca Muaviye'ye lanet ettiği için görevinden aldı.⁷⁹

⁷⁹ Bkz: Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 237.

Hüseyin b. Ruh, meclislerin birisinde takiyye doğrultusunda Hulefa-yi Raşidi'ni iyilikle anıyordu. Onun bu sözü dostlarından birisinin şaşırmasına sebep oldu ve elinde olmayacak gülümsedi. İbn Ruh, mecliste gülmesinden dolayı bu arkadaşını uyardı. Şayet bu şekilde davranmak takiyye yöntemini tehlikeye atabilirdi.⁸⁰

İmam Mehdi'nin (a.f.) birinci Nâibi Osman b. Said takiyye aracılığıyla kendisini Abbasî halifelerinin teftişinden uzak tutmağa çalışıyordu. O, bu durum üzerine hiçbir şekilde mezhebî ve siyasî tartışmaya aleni bir şekilde girmiyordu.⁸¹

2- Sabır ve Mukavemetin En Tepe Noktasında Olmaları:

Düşman, İmam Mehdi'ye (a.f.) ulaşmak doğrultusunda çaba sarf ediyordu ve İmam Mehdi'nin (a.s) özel Nâiblerinin gösterecekleri her türlü zayıflık ve gevşeklik, bu hareketin çıkmaza düşmesine sebep olabilirdi. Dolayısıyla İmam Mehdi'nin (a.f.) Nâibleri'nin başkalarından çok daha sabırlı ve dayanıklı olmaları gerekiyordu.

Bazıları Ebu Sehl Nevbahtî'ye: Niçin sen İmam Mehdi'nin (a.f.) özel Nâibi olmadın ve senin yerine Hüseyin b. Ruh atandı; diye sorduklarında Hüseyin b. Ruh şöyle cevap verdi: İmamlar bu makama kimin lâıyk olduğunu herkesten daha iyi bilirler. Ben düşmanlarla git geli olan ve onlarla münazara yapan birisiyim. Hüseyin b. Ruh'un İmam Mehdi (a.f.) hakkındaki şeyleri bilseydim, tartışmalarında düşmanların inatçılığını gördüğüm zaman İmam Mehdi'nin (a.f.) varlığı konusunda daha güçlü deliller sunar ve sonuç itibarıyla onun ikamet ettiği yeri açığa çıkarırdım. Ama Hüseyin b. Ruh, İmam'ı abası altına saklamış olsa bile, İmam'ın yerini göstermesi için bedenini makasla doğrasar dahi kesinlikle abasını kaldırp İmam'ı göstermeyecektir.⁸²

Ebu Sehl Nevbahtî'nin bu cümlesi Hüseyin b. Ruh'un ne kadar sabırlı ve güçlü olduğunun göstergesidir.

⁸⁰ a.g.e..

⁸¹ Bkz: *Tarih-i Siyasî-yi Gaybet-i İmam-i Devazdehom*, s. 149.

⁸² Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 240; *Bihâru'l-Envâr*, c. 51, s. 359.

3- Başkalarından Daha Anlayışlı, Daha Akıllı ve Daha Dirayetli Olmaları:

Şeyh Tûsî paha biçilmez *el-Gaybe* isimli eserinde naklettiği bir rivayet İmam Mehdi'nin (a.f.) sefirlerinin ve özel Nâiblerinin dirayetli olduklarına delalet eder.⁸³

İmam Mehdi (a.f.), özel Nâiblerinin seçiminde zalim Abbâsî hükümetinin üzerinde hassas olmadığı kimselerden istifade ediyordu, zira son derece gizli ve önemliydi. Günümüzün tabiriyle gizliliğin ötesinde ve sırrın da üstünde bir işti. Örneğin İmam Mehdi'nin (a.s) ilk Nâibi Ebu Amr Osman b. Said Amrî, yağ ve benzeri şeylerin satımıyla uğraştığı için “zeyyat ve semman” olarak tanınırdı. Ebu Amr, yağ ticareti kisvesi altında vekâletle alâkalı işlerini yürütüyor ve hükümet bu şahsın İmam Mehdi'nin (a.f.) Nâibi olacağı aklına bile gelmiyordu. İmam Mehdi'nin (a.f.) ikinci Nâibi Ebu Cafer Muhammed b. Osman da babası gibi yağ ticareti yapıyordu. İmam'ın üçüncü Nâibi, Nevbahtî ailesindendi ve hükümetle irtibatı olması hasebiyle hükümete güzelce sızabiliyordu. Devlet, kesinlikle onun İmam'la irtibatının olacağını düşünmüyordu

c) Özel Nâiblerin Şialar İle İletişimin Niteliği

Şialar'ın özel “Nâibler” ile birisi tepeden tabana doğru vasıtalı, diğeri ise direk olmak üzere iki türlü irtibatları vardı.

1- Gayri Müstakim ve Aracı Vasıtayla İletişim Kurmak

“Vekâlet Teşkilatı”nda temel olan vasıtalı irtibattı. Bu teşkilat Abbasîler'in zulmünden dolayı açıktan ve özgürce faaliyet gösteremiyordu. Dolayısıyla halkla ilişkilerinde gizlilik yollarından yararlanıyordu. İletişimin bu türünde araçlar halkın isteklerini öğreniyor ve şer'î vucûhu alıp Nâiblere iletiyor ve vasıta aracılığıyla da İmam'dan (a.f.) sorularının cevaplarını öğreniyorlardı. Bu irtibatla “Vekiller” vasıta rûnû üstleniyor, halk onların aracılığıyla isteğini dile getiriyor ve vucûhat veriyor, temsilciler de kendilerine iletilen istekleri Nâibler'e taşıyor ve Nâibler'in aracılığıyla sorular, İmam tarafından cevaplandırılıyordu. Tepeden tabana, yani

⁸³ Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 236.

piramitvari bu irtibat Nâib, piramidin başı, vekil ve özel kimseler piramidin bedeni ve halk ise piramidin tabandan uc noktaya uzanan yatay çizgi konumunda yer almak suretiyle birbirleriyle irtibat içindeydiler.

Piramitvari bu irtibat, başlangıçta takriben Bağdad Şiaları arasındaydı ve daha sonra kapsamlı bir hâl aldı. Ebi Cafer ve Muhammed b. Osman'ın Bağdad'da on vekili vardı ve bu vekillerden birisi de Hüseyin b. Ruh'du. Bu grup görünürde İmam Mehdi'nin (a.f.) mallarının vekili ve Vekâlet Teşkilatının etkin Şialar'ıydı.

İlk başlarda hatta ilçelerde bulunan seçkin âlimler bile Ebu Muhammed'in vekillikinden haberdar değillerdi. Örneğin Allâme Meclisi "*Bihâru'l-Envâr*" ve Şeyh Tûsî "*el-Gaybe*" kitabında naklettikleri rivayet esasınca Ali b. Mahziyar Ahvazî, İmam Hasan Askerî'nin (a.s) vefatından sonra İmam Mehdi'yi (a.f.) tanımıyordu. Ali b. Mehziyar, İmam Askerî'nin (a.s) vefatından birkaç yıl sonra, İmam'ın Halef-i Sâlihi'ni tanımak amacıyla Irak'a gitti.⁸⁴

"Dinaver" ilçesinde halk İmam Hasan Askerî'nin (a.s) şehadetinden birkaç yıl geçmesine rağmen şaşkınlık içindeydi ve bundan dolayı Ahmed b. Muhammed Dinaverî'nin yanına gittiklerinde Dinaverî onlara şöyle dedi: "Ey insanlar! Şimdilik durum belli değildir, İmam'ın (a.f.) özel Nâibi'nin hâlihazırda kim olduğunu bilmiyoruz".⁸⁵

2- Aracısız ve Direkt İletişim

İletişimin bu şekli Küçük Gaybet'in dört özel Nâibi'nin faaliyetinin başladığı dönemde yoktu; zira özel Nâibliğin gizli kalması gerekiyordu. Asıl itibariyle bu akımın varlığının felsefesi Abbâsî hâkimlerinin zulmüydü ve Vekâlet Teşkilatının gizli faaliyetleri de bu zulme tepkiydi.

Şialar yavaş yavaş gizli bir şekilde özel Nâibler ile iletişime geçebilmek için Nâibler'in isimlerini vekil ve özel fertlerden aldılar ve Nâibler'le doğrudan irtibat sağlayabildiler. Bu durum, genellikle ikinci vekil döneminde başladı.

Şeyh Tûsî bu iletişim türü hakkında şöyle diyor:

⁸⁴ *Bihâru'l-Envâr*, c. 51, s. 310; Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 195.

⁸⁵ a.g.e..

Güvenilir insanlardan bir grup, İmam'ın (a.f.) elçilerinin yanına gidiyorlar ve onlara mektuplarını ve isteklerini ileterek elçiler aracılığıyla İmam Mehdi'den (a.f.) cevaplarını alıyorlardı.⁸⁶

Bu tür irtibatla alınan cevaplar bazen yazılı ve bazen de Hüseyin b. Ruh'un soru soranların bazılarına: Sizler Hair'e gitmekle sorumlusunuz cevabında olduğu gibi sözlü suretteydi.⁸⁷

d) Özel Nâiblerin Görev ve Sorumlulukları

Dört Nâib'in görev ve genel çalışmalarının ekseni şunlardan ibarettir:

1. İmam Mehdi (a.f.) hakkında halk nazarında oluşan şüphe ve şaşkınlığı gidermek;
2. İmam'ın (a.f.) ismini ve ikamet mekânını gizlemek yoluyla İmam'ı korumak;
3. Vekâlet Teşkilatına çekidüzen vermek ve sorumluluğunu üstlenmek;
4. Fikhî sorular ve itikadî sorunları cevaplandırmak;
5. İmam'a ait olan malları almak ve gerekli yerlere dağıtmak;
6. Guluvcular ve yalancı Nâiblik iddiasında bulunanlarla savaşmak ve batıl inançlarını ortaya çıkarmak;
7. Hain vekiller ile savaşmak;
8. Halkı Büyük Gaybeti kabul etmeleri için hazırlamak.

6. Gaybet-i Sugra Dönemi'nde Genel Vekillerin Tayini

Gaybet-i Sugra Dönemi'nde İmam Mehdi (a.f.) tarafından seçilmiş özel vekillerin yanı sıra İslâm topraklarının çeşitli yerlerinde diğer vekiller de bulunmaktaydı. Önceki İmamlar'ın vekilleri gibi vekâlet görevini üstlenecek kişiler, görevleri ve vazifeleri için özel Nâibler'e müracaat etmek zorundaydılar.

⁸⁶ Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 257.

⁸⁷ a.g.e., 188.

Önceden de belirtildiği gibi vekiller, İslâm dünyasının çeşitli yerlerinde ve hatta bazı emarelerin tanıklık ettiği gibi “Dört Nâib”in ikamet ettiği “Bağdad”da faaliyet yapmakla meşguldüler. Doğal olarak Gaybet-i Sugra Dönemi’nde İmam Mehdi’nin (a.f.) Gaybeti ve Şia ve Şia yerleşim bölgelerinin artması dikkate alındığında “Vekâlet Teşkilatı”nın temsilcilerinin İmam Mehdi’nin (a.f.) “Özel Nâibleri”nin yardımcılarını unvayıyla Bağdad’da Şialar’ın irtibat sorumluluğunu üstlenmeleri gerekiyordu ki, var olan emareler pek çok vekilin varlığını ortaya koymaktadır. Önceki bölümde Vekâlet Teşkilatının “Siyasî Rolü” ve bu Teşkilatın “Gizlilik İlkesi” konularında geçtiği gibi, vekillerin çalışmaları Abbasî halifelerinin hassasiyetine sebep oldu, dolayısıyla halifeler, vekillerin tanınması hedefiyle bazen casuslar gönderiyordu.

Şia yerleşim bölgelerindeki vekillerin çokluğunda hiç şüphe yoktur, ancak üzülererek söylemeliyiz ki söz konusu vekillerin isimleri ricâl, hadis ve tarih kaynaklarında tam olarak kaydedilmemiştir. Şeyh Tûsî *el-Gaybe* isimli eserinde Gaybet-i Sugra Dönemi’ndeki vekiller hakkında şu tabiri kullanıyor:

“Özel vekiller tarafından seçilen güvenilir kişilere onlar tarafından mektuplar ulaşmaktaydı”.⁸⁸

Şeyh Tûsî bu tabirinin ardından birkaç vekilin ismini zikretmekle yetinmiştir, hâlbuki metinde geçen “Akvam” kelimesi, vekillerin çokluğuna işaret etmektedir.

Her hâlükârda daha önceki dönemlerde olduğu gibi bu asırda da “Vekâlet Teşkilatı”nın hedefini sürdürebilmesi için varlığı zaruri olan vekiller, İmam tarafından belirlenip atanıyordu. Var olan emarelar bizzat İmam’ın vekillerini atadığının apaçık göstergesidir. Bu karinelere bir tanesi Muhammed b. İbrahim b. Mahziyar Ahvazi’nin İmam Mehdi (a.f.) aracılığıyla babasının yerine Ahvaz bölgesine vekil olarak seçilmesidir. Bu seçimde İmam (a.f.) bir mektubunda ona şöyle buyurmuştur: “Biz seni babanın yerine vekil olarak seçtik”.⁸⁹

⁸⁸ a.g.e., s. 257.

⁸⁹ Bkz: *Tenkîhu’l-Makal*, c. 1, s. 218.

Açıklandığı gibi bu vekillerin isminin tamamı Şia kaynaklarında yoktur, ancak ricâl kaynaklarına müracaat edilerek yapılan mütalaa esasınca söz konusu vekillerin bazılarının isimleri şöyledir:

1. Ebu'l-Hüseyin Muhammed b. Cafer el-Esedî el-Kûfî er-Razî,⁹⁰
2. Ebu Abdullah b. Harun b. İmran el-Hamdanî,⁹¹
3. Ebu Muhammed Hasan b. Muhammed b. Harun b. İmran el-Hamdanî;⁹²
4. Muhammed b. Sâlih b. Muhammed el-Hamdanî;⁹³
5. Ebu İshak Muhammed b. İbrahim b. Mahziyar el-Ahvazî;⁹⁴
6. El-Kasım b. el-Âlâ;⁹⁵
7. Hasan b. Muhammed b. Katat Saydelanî;⁹⁶
8. Muhammed b. Şâzân b. Naim eş-Şâzânî en-Nişaburî;⁹⁷
9. El-Aziz b. Zuheyr;⁹⁸
10. Kasım b. Muhammed b. Ali b. İbrahim Hemedanî;⁹⁹
11. Ebu Ali, Bestam b. Ali;¹⁰⁰
12. Ali b. Hüseyin b. Ali et-Taberî;¹⁰¹
13. Davud b. Kasım b. İshak b. Abdullah b. Cafer b. Ebi Talib el-Caferî;¹⁰²
14. El-Hasan b. Nazrî'l-Kummî;¹⁰³
15. Muhammed b. Hafs b. Amr b. el-Amrî;¹⁰⁴

⁹⁰ Bkz: Şeyh Tûsî, *er-Ricâl*, s. 496.

⁹¹ Bkz: Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 257; *Tenkihu'l-Makal*, c. 3, no: 12757.

⁹² Bkz: *Ricâl-i Necâşî*, s. 243.

⁹³ Bkz: *Tenkihu'l-Makal*, c. 1, no: 2752; Şeyh Tûsî, *er-Ricâl*, s. 436; *Kemâlû'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me*, s. 483.

⁹⁴ Bkz: *Tenkihu'l-Makal*, c. 2, no: 10222.

⁹⁵ Bkz: a.g.e., no: 9588.

⁹⁶ Bkz: *Kemâlû'd-Dîn ve Temâmu'n-Ni'me*, s. 504; *Bihâru'l-Envâr*, c. 51, s. 336.

⁹⁷ *Tenkihu'l-Makal*, c. 3, no: 10843.

⁹⁸ a.g.e., c. 2, no: 7902.

⁹⁹ a.g.e., no: 9607.

¹⁰⁰ a.g.e., c. 1, no: 1286.

¹⁰¹ a.g.e., c. 2, no: 8239.

¹⁰² a.g.e., c. 2, no: 2860.

¹⁰³ Bkz: *Ricâl-Keşşî*, s. 534, h. 1019; *Tenkihu'l-Makal*, c. 2, no: 10615.

¹⁰⁴ Bkz: *Tenkihu'l-Makal*, c. 1, no: 294; *Ricâl-Keşşî*, s. 556, h. 1051-1053.

16. Ahmed b. İshak el-Eş'arî el-Kummî.¹⁰⁵

Ricâl kaynaklarında bu isimlerin yanı sıra “Küçük Gaybet” Dönemi’nde görev yapan vekillerin de bulunduğu yer almaktadır, ancak biz bu eserde naklettiğimiz isimlerle yetiniyoruz.

7. Yalancı ve İhanet Eden Vekiller

Önceki bölümde belirtildiği gibi Vekâlet Teşkilatında çeşitli hedeflerden kaynaklanan bazı sapık akımların kendini gösterdiğine şahid oluyoruz. Genel olarak bu akımlar ikiye ayrılabilir: 1. Önceden İmam’ın vekil unvanıyla atadığı, ancak sonra fesat ve hıyanete yönelen bazı kimseler. 2. Asıl itibariyle vekâlet ve niyabet geçmişi olmayıp bir takım hedeflerden dolayı yalan yere kendisini İmam’ın vekil ve Nâib’i tanıtarak bir grubu etrafında toplayan ve rüsvaîliklarıyla sonuçlanan şahıslar. Bu iki akım, hem Gaybet-i Sugra Dönemi’nde hem Vekâlet Teşkilatının başlangıcından önce göze çarpmaktadır. Gaybet-i Sugra Dönemi’nde sapık akımların daha çok yaygın olmasının sebebinin İmam’ın olmayışı ve vekiller üzerindeki kapsayıcılık azlığının, fırsatçı kimseler için alt yapı hazırladığı anlaşılmaktadır.

Bu iki akımın daha ayrıntılı tanınması, sapık akımların başını çeken fertlerin tanınmasını gerektirir. Bu nedenle konumuza birinci akımın, yani İmamlar’ın bazı vekillerinin hıyanetini, şahsiyetlerin tanınması ve onların hedeflerinin açıklanmasıyla devam edeceğiz ve bir sonraki bölümde de ikinci sapık akımı ele alacağız.

a) Vekâlet Teşkilatında Fesat ve Hıyanet

Ehlibeyt İmamları (a.s) vekillerin seçiminde, bu görevin önem ve hassasiyeti açılarından son derece dikkat ediyor ve itimad edilen ve gerekli şartları taşıyan kimseleri seçiyorlardı. Ne var ki insanın kendini arındırmadan yoksun olup şeytanın tuzağına düşmekten kurtaracak gerekli şartları elde etmemesi gözünüde bulundurulduğu zaman, her an ve münasip olan her ortamda ayağın kayma olasılığı vardır. İmamlar’ın vekilleri

¹⁰⁵ Bkz: *Mekteb-i der Ferayend-i Tekâmül*, s. 83; *Kitabu’l-Vâkıfiyye*, c. 1, s. 211-219; *Ricâl-Keşşî*, s. 404, h. 795.

arasında da ilk etapta vekâletin gerekli şartlarını taşıyan, ancak daha sonra hiyanet şartlarının hazır olduğu yeni ortamlarda bulunan kimse-lerin bu tür sapıklık ve hiyanete giriştiklerini görüyoruz. Doğal olarak bu iş, İmamlar'ın aracılığıyla bu kimselere lanet edilmesi ve görevden alınmasıyla sonuçlanmıştır.

Elbette bütün hiyanet ve fasıklıkların kökenini bir şeye bağlayamayız. Her ne kadar hiyanet ve fıskın menşei incelendiğinde farklı etkenlerle karşılaşsak da genel olarak bu etkenlerin tamamını nefsin arındırılmamasına yöneltmek mümkündür. Sözünü ettiğimiz sapık akımlardan birisi “Vâkıfiyye” fırkasıdır ve bu fırkanın ayrıntılı açıklanması bu kitabın hacmini aşacağı için ricâl ve tarih kitaplarına müracaat edilmelidir.

Hain vekillerin bazılarının ismi şöyledir:

Hişam b. İbrahim Abbasî Hamedanî

Hişam, ilk başlarda İmam Rıza'nın (a.s) vekillerindendi, ancak dünya düşkünlüğü yüzünden “Me'mun” ve Fazl b. Sehl'in elinde oyuncak oldu ve İmam aleyhine ajanlık yapmağa başladı.¹⁰⁶

Fâris b. Hatem b. Mahveyh-i Kazvinî

İmam Hâdî'nin (a.s) Samerra'daki yardımcılarından olan Fâris, daha sonra İmamet makamına yaptığı hiyanetten dolayı İmam Hâdî (a.s) tarafından ölüm fermanı verildi.¹⁰⁷

İmam Hasan Askerî'nin (a.s) Mallarını Çalarak Yakan Urve b. Yahya

“Urve” İmam Hâdî ve İmam Hasan Askerî'nin (a.s) Bağdad'daki başvekiliydi. İlk başlarda İmam Askerî'nin (a.s) yazdığı bir mektubunda: “Güvenilir vekillerimizden ve dostlarımızdandır” buyuracağı ölçüde İmam'ın güven duyduğu bir şahıstı. Urve, İmam Hasan Askerî (a.s) döneminde Fâris

¹⁰⁶ Bkz: *Mekteb-i der Ferayend-i Tekâmül*, s. 100; *Ricâl-i Keşşî*, s. 523.

¹⁰⁷ Bkz: *Mu'cemu Ricâl-i'l-Hadis*, c. 16, s. 204; c. 11, s. 150; *Vesailu's-Sia*, c. 20, s. 90 (20 ciltlik baskı); *Ricâl-i Keşşî*, s. 573, h. 1086; *Tenkihü'l-Makal*, c. 2, no: 7887; Şeyh Tûsî, *er-Ricâl*, s. 420, 433.

b. Hatem gibi yolsuzluk yapmış ve bu doğrultuda hatta İmam Hâdî'ye (a.s) yalan istinat etmekten kaçınmamıştır. Urve, sapıklık yolunda ileri giderek önce İmam Hasan Askerî'nin (a.s) mallarından bir kısmını çalıp diğer bir kısmını yakarak bu çirkin hareketiyle İmam Askerî'yi (a.s) kızdırmış ve o gece İmam'ın lanetine uğrayarak ertesi gün helak olmuştur.¹⁰⁸

Ebu Cafer, Muhammed b. Ali el-Şalmaganî, İbn Ebi'l-Azagir

Bu şahsa, Irak'ın "Vasıt" şehrine bağlı Şalmagan köyünden olması habibiyle Şalmaganî denilir. Doğru inançlı ve salih bir âlim olan Şalmaganî "et-Teklif", "el-İsmetü ve'z-Zahiru bi'l-Huceci'l-Akliyyeti ve'l-Mübahele", el-Evsiya" ve buna benzer kitapların sahibidir.¹⁰⁹ Şalmaganî o kadar güvenilir birisiydi ki; İmam Mehdi'nin (a.f.) üçüncü nâibi Hüseyin b. Ruh, Abbasî halifesi Muktedir'den gizlendiği zaman onu vekil unvanıyla atadı. O günlerde Şialar hacetlerinin bertaraf edilmesi için Şalmaganî'ye müracaat ediyor ve İmam Mehdi'nin (a.f.) mektupları da onun eliyle gönderiliyordu.

Şalmaganî'nin Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Ruh'a duyduğu kıskançlık, hak mezhebi bırakıp batıl mezhebe girmesine ve yanlış sözler sarf etmesine sebep olmuş ve yavaş yavaş guluv, mürtedlik ve tenasuh görüşünü kabul emeye yönelerek kendisinde ulûhiyetin hulul ettiği iddiasında bulundu. Şalmaganî, tabilerine: Rasulullah'ın ruhu, Ebu Cafer ve Muhammed b. Osman Amrî'ye, Emirü'l Müminin'in (a.s) ruhu, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Ruh'a ve Hz. Fatıma'nın (s.a) ruhu, Ebu Cafer Amrî'nin kızı Ümmü Külsüm'ün bedenine intikal ettiğini söyleyerek bu sözünün büyük bir sır olup bu sırrın ifşa edilmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Şalmaganî, Bestamlılar nezdinde konum ve makama sahipti ve mürted olduğunda Hüseyin b. Ruh'a her türlü yalan ve küfür istinadında bulunarak Bestamlılar'a bu sözlerini nakletti. Olaydan haberdar olan Hüseyin b. Ruh, Bestamlılar'ı Şalmaganî'ye tabi olmaktan men ederek ona lanet edilip uzak durulmasını emretti, ancak Bestamlılar, Şalmaganî'nin görünümüne aldanarak ona tabi olmaya devam ettiler.¹¹⁰ Bunun üzerine İbn

¹⁰⁸ Bkz: *Bihârü'l-Envâr*, c. 50, s. 284; *Menakib*, c. 4, s. 433.

¹⁰⁹ Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 239.

¹¹⁰ Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 248.

Ruh yazdığı diğer bir mektubunda Bestamlılar'ı tekrar Şalmaganî'ye lanet edip ondan uzak durmaya davet etti.¹¹¹ Şalmaganî'nin sapık inançlarından bir tanesi onu şu sözüdür: Zehra'nın (s.a) ruhu, Ebu Cafer Amrî'nin kızı Ümmü Gülsüm'ün bedeninde hulul etmiştir.¹¹² Şalmaganî'nin sapık inancı Bestamlılar'ın geniş ölçüde sapmasına vesile olmuş ve hatta Hüseyin b. Ruh'un Şialar ve özellikle Nevbahî aile camiası içinde Şalmaganî'nin lanetlenmesinin yaygınlaştırılması emrini vermesine sebep olmuş ve hemen ardından İmam Mehdi'nin (a.f.) onu lanetleyen ve ondan uzak durulmasını içeren mektubu yayınlanmıştır.¹¹³ İmam Mehdi'nin (a.f.) bu mektubu Muktedir'in evinde zindanda olan İbn Ruh'un eliyle ve İbn Ruh'un yârânlarından Ali b. Hemmam'ın vasıtasıyla dağıtıldı ve sonunda mektubun içeriğinden haberdar olan Şia büyükleri Şalmaganî'yi lanetleyerek ondan uzaklaştırdılar.

Şalmaganî, İbn Ruh'un ona karşılık verdiğini ve Şia toplumunun onu lanetleme konusunda ittifak ettiğini gördüğünde "er-Razi billah"ın (h. 322) veziri İbn Makle'nin bulunduğu bir toplantıda Şia halkının içinde ondan uzak durulması gerektiği ve lanetlenmesi gerektiği sözlerinin nakledildiğini gördüğünde İbn Ruh'a karşılık vermek için şöyle dedi: "Benimle onu bir araya getirin, ben onun elinden tutacağım. Eğer gökyüzünden

¹¹¹ Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s.248.

¹¹² Şeyh Tûsî, *el-Gaybe* isimli eserinde Ebu Cafer Amrî'nin kızı Ümmü Gülsüm'den şöyle nakletmektedir: Bir gün Ebu Cafer b. Bestam'ın annesinin yanına gittim. O bana saygılı davranıp ayaklarımdan öpmeye başladı. Ben ona bu davranışının sebebini sorduğunda şöyle dedi: Şeyh Ebu Cafer Muhammed b. Şalmaganî bizimle bir sır paylaşarak bizlerden onu gizli tutmamızı emretti ve eğer sırrı açığa çıkarırsak azap ediliriz! Ben şiddetle ısrar edip sırrı kimseye (kendi içimden Hüseyin b. Ruh'u istisna ederek) ifşa etmeyeceğime söz verdim. Bunun üzerine o şöyle söyledi: Şalmaganî, bize Allah Resulü'nün (s.a.a) ruhunun babanıza (yani Ebu Cafer Muhammed b. Osman), Emiru'l-Müminin Ali'nin (a.s) ruhunun Şeyh Ebu'l-Kasım Huseyn b. Ruh'a ve Hz. Fatıma'nın (s.a) ruhunun sana intikal ettiğini söyledi. Sonra sana nasıl saygı göstermeyeyim dedi. Ben bu inançları yalanladığımda şöyle dedi: Bunlar büyük ve gizli kalması gereken sırlardır, eğer sen ısrar etmeseydin hiçbir zaman söylemez ve açığa çıkarmazdım.

Ümmü Gülsüm diyor ki: Ben bu olayı İbn-i Ruh'a söylediğimde bana şöyle dedi: Kızım bundan sonra hiçbir şekilde bu kadınla iletişim kurma! Bu sözler küfrün ve din-den çıkmanın alametidir. Bu inançları bu mel'ûn, insanların kalbine yerleştirmiştir. O, bu sözleriyle Hristiyanlar'ın Hz. İsa hakkında ve Hallac'ın söylediği gibi... Allah'ın ruhunun ona hulul ettiğini söylemek istemiştir. (Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 249).

¹¹³ Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 253.

bir ateş inip onu yakmazsa, onun söylediği herşey haktır demektir. O bu sözyle İbn Ruh'u mubaheleye davet etti, ancak haber Abbasî halifesine (er-Razi Billah) ulaştığında onun tutuklanmasını emretti ve sonra onu öldürttü. Böylece Şia halkı, onun şerrinden rahatlamış oldu. Bu olay bu olay 323 yılında vuku buldu.¹¹⁴

b) Yalancı Vekâlet ve Bâbiyet İddasında Bulunanlar

Ma'sûm İmam'ın (a.s) nezdinde vekâlet konusu önemli yere sahipti. Ma'sûm İmam'ın vekili olarak seçilen kişi Şia nezdinde saygınlık, müracaat merkezi olma ve toplumda önemli bir mekân ve mevki kazanırdı. Bunların yanı sıra Vekâlet Teşkilatının çalışma alanlarından birisi, İmam'a (a.s) ait olan şer'î vucûhu almaktı ve vekil, İmam'ın (a.s) ve Şia'nın güvendiği kişi olduğu için şer'î vucûha ulaşabiliyordu.

Bu konu, dünyevî ve fesat düşüncesinde olan bazı diğer kişilerin yalan yere vekillik ve kendilerinin bu mukaddes Teşkilatın üyelerinden oldukları iddiasında bulunmağa sebep oluyordu. Önceden de söylendiği gibi bu iddialar müdiriyyet, makam sevdalısı olmaktan, dünya malı düşkünlüğünden bazen de sapık ve fesatla dolu olan inançtan kaynaklanmaktaydı. Konunun devamında yalancı vekillik iddiasında bulunan birkaç kişiye değineceğiz:

Ebu Abdullah, Ahmed b. Muhammed e's-Seyyari

Bu şahıs, İmam Muhammed Taki'nin (a.s) döneminde İmam'ın (a.s) vekili olduğunu iddia etmiş ve bunun üzerine İmam (a.s) aracılığıyla tekzip edilmiştir.¹¹⁵

Hasan b. Muhammed Baba el-Kummi

Bu şahısta İmam Hâdî (a.s) ve İmam Askerî (a.s) döneminde yaşayan guluvculardandı. Keşşî'nin rivayetine göre İmam Hasan Askerî (a.s) ona nübüvvet ve Bâbiyet iddiasında bulunduğu nisbetini vermiş ve "Ubeydî" isminde bir ashabına şöyle yazmıştır:

¹¹⁴ *Tarihu'l-Gaybeti's-Sugra*, s. 520.

¹¹⁵ Bkz: *Ricâl-i Keşşî*, s. 606, h. 1128.

“Ben Fehrî ve Hasan b. Muhammed b. Babayî Kummî’den Allah’a sığınıyor seni ve bütün ashabımı bu ikisinden sakındırıyorum. Ben ikisine de lanet ediyorum; Allah’ın laneti onların üzerine olsun. Bu ikisi bizi kullanarak halktan yararlanma hedefindeler. Bunlar fitne ehli dirler. Allah Teâlâ bunlara azap etsin. İbn Baba benim onu peygamber olarak seçtiğimi ve kendisinin “bâb” olduğunu düşünüyor. Allah’ın laneti, şeytanın sultanı altına girenlerin üzerine olsun”.¹¹⁶

İmam (a.s) mektubunun devamında o ikisinin öldürölme emrini vermiştir.

Yine Keşşî, Sehl b. Muhammed’den şöyle nakletmektedir: İmam Hâdî’ye (a.s) şöyle arzettim: Ey Seyyidim! Sizin dostlarınızdan bir kısmı Hasan b. Muhammed Baba hakkında tereddüte düşmüştür. Bu konudaki emriniz nedir? Acaba ona karşı sevgi ve muhabbet mi besleyelim, yoksa ondan uzak mı duralım? İmam (a.s.), mübarek hattıyla şöyle yazdı: O ve Fâris b. Hatem mel’ündür. Onlardan uzak durun. Allah her ikisine de lanet etsin ve “Faris”in lanetini ise daha fazla kılsın.¹¹⁷

Ebu Muhammed eş-Şerî’î

1. Bu şahıs, Gaybet-i Sugra Dönemi’nde yalan yere vekillik iddiasında bulunan ilk kişidir. Şeyh Tûsî isminin “Hasan”, künyesinin ise Ebu Muhammed olduğunu belirtmiştir. Ebu Muhammed eş-Şerî’î, İmam Hâdî (a.s) ve İmam Hasan Askerî’nin (a.s) ashabındandı. Eş-Şerî’î Gaybet Dönemi’nde ehli olmadığı hâlde kendisini böyle bir makama layık gördü; bu yüzden Şia’nın lanetine ve nefretine maruz kaldı. Bu lanetin peşisıra İmam’dan (a.s) ulaşan bir mektup, onun lanetlenmesine ve ondan uzak durulmasına sebep oldu. Sonrasında ondan küfür ve dinden çıktığına sebep olacak sözler nakledildi.¹¹⁸ Tarih sayfalarında bu bilginin dışında onun hakkında başka bilgi yer almamaktadır.

¹¹⁶ *Tenkîhu’l-Makal*, c. 1, no: 2723.

¹¹⁷ a.g.e, s. 520, no: 999.

¹¹⁸ Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 244.

Muhammed b. Nusayr en-Numeyrî el-Fihri

Şeyh Tûsî'nin bildirdiğine göre “Fihri” ilk başlarda İmam Hasan Askerî'nin (a.s) ashabıydı. İmam'ın (a.s) şehadetinden sonra ikinci özel Nâib'in döneminde onunla mücadele ve ona karşı olmaya başladı ve kendisinin vekil olduğu iddiasında bulundu, ancak Allah (c.c) onun kâfirleşmesine neden olan sözlerinden dolayı onu rezil etti. İkinci Nâib onu lanetleyerek ondan uzaklaştı ve Şialar da ikinci Nâib gibi amel ettiler. Hatta o, Ebu Cafer Amrî'nin tarafından lanetlendiğinde Muhammed b. Nusayr, ikinci Nâib'in yanına gitmek ve onun görüşünü değiştirmek istediye de kendisine görüşme izni verilmedi.

“Fihri”nin inançlarından birisi İmam Hâdî'nin (a.s) -Allah'a sığınırız- Allah olduğu ve kendisini peygamber olarak gönderdiği inancıdır! Yine o, tenasühe inanmakta ve İmam Hâdî (a.s) hakkında guluv etmekteydi.¹¹⁹ O, haramlar konusunda serbest davranıyor; erkeklerin birbirleriyle evlenmesini caiz biliyor ve mefûlün (kendisini kullandıran şahsın) mütevazılığından dem vurarak Allah'ın bu işi haram etmediğine inanıyordu. Muhammed b. Musa b. Hasan b. Furat (daha sonra Abbâsî halifesi Muktedir 'in veziri olarak seçilmişti), onu teyid ederek ona yardımında bulunmaktaydı. Bu durum, o asrın hilafetinin ve hükümetinin ne halde olduğunu en iyi bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Hüseyin b. Mansurî'l-Hallac

Bu şahıs, tarihçesi hakkında pek çok konuşulan meşhur Sûfinin bizzat kendisidir. Bazıları onu güvenilir bilmiş ve Allah'ın velilerinden saymıştır, ancak Şia'nın ilk el kaynaklarından istifade edildiği üzere bu şahıs, yalancılıkla meşhur olup pek çok günah işlediği söylenmiştir.

Şeyh Mufid, Hallac ve ashabının reddi hakkında “*er-Reddu ala Ashabi'l-Hallac*” isminde bir kitap kaleme almıştır. Şeyh Tûsî (r.a) Hallac'ın Hüseyin b. Ali b. Hüseyin b. Musa b. Bâbeveyh (Şeyh Sadûk'un babası)¹²⁰ ve

¹¹⁹ Bkz: Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 244.

¹²⁰ “Hallac” Kum şehrine giriş yaptığında Kum'un büyük alim ve hadisçilerinden Ali b. Bâbeveyh Kumî'ye bir mektup yazarak onu kendi mezhebine davet etti, ancak o Ali b. Bâbeveyh tarafından şiddetli bir şekilde yerilip ihtiram görmeyince Kum'dan sürüldü ve şehirden uzaklaştırıldı. Bu konu hakkında daha geniş bilgi için Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 247; *Tenkihul-Makal*, c. 1, s. 2079 ve *Tarihu'l-Gaybeti's-Sugra*, s. 531 isimli eserlere Bkz.

Ebu Sehl b. İsmail b. Aliyi'l-Nevbahti'yle¹²¹ görüşmesi hakkındaki nakli, Hüseyin b. Mansuri'l-Hallac'ın Şialar'ın nezdinde ne kadar sapık ve rezil birisi olduğunu göstermektedir.

İmam'ın (a.s) yazdığı mektubunda “Hallac”ın, “Hilâli” ve “Bilâli” gibi kişilerin lanetlendiği kişiler arasında yer alması da bu şahsın çirkinliğini gösteren karnelerden birisidir.¹²²

Sonuç itibariyle “Hallac” guluv eğilimi ve sapık inancı dolayısıyla Abbasî hükümeti tarafından yakalanarak öldürüldü. Şeyh Bahaî “Keş-kül” isimli eserinde onun hakkında şöyle yazmaktadır: “Bağdad halkı Hallac'ın kanının mübah olduğu konusunda birleşmesine rağmen o sürekli şöyle diyordu: Benim kanımı dökeceğiniz zaman Allah'ı hatırlayınız. Benim kanımı dökmek haramdır. Ancak Bağdad halkı onun kanının dökülmesinin helal olduğunu yazarak bu konuda birleştiler ettiler ve sonunda Abbasî halifesi Muktedir'in zindanına götürdüler. Muktedir, emniyet âmirine 1000 kırbaç vurmasını, eğer ölmezse 1000 kırbaç daha vurarak başını bedeninden ayırmasını emretti. Muktedir'in veziri de emniyet âmirine ölmemesi durumunda başını ve ayaklarını bedeninden ayırmasını ve cesedini yakmasını emretti. Emniyet âmiri de verilen emirleri yerine getirdi ve başını Bağdad köprüsünün üzerine astılar. Bu olay (h. 309) yılında vuku buldu.¹²³

8. Şia'nın Fikrî, Siyasî ve Toplumsal Konumu

a) Fikrî Konumu

Gaybet-i Sugra Dönemi'nde Şia düşünce ve fikir açısından daha iyi bir konuma sahipti. Şialar bu dönemde İslâm âlemine çeşitli ilim dallarında büyük âlimler sunmayı başardılar, zira İmam Mehdi'nin (a.f.) Gaybeti'yle

¹²¹ “Hallac” Bağdat'a gittiği zaman Şiânın büyüklerinden ve mütekellimlerinden “Ebu Sehl Nevbahti”yi kendisine meyillendirmek için vekillik ve naiplik iddiasında bulundu, ancak Sehl ondan bir delil ve nişane göstermesini istedi ve ona şöyle dedi: Eğer dökülen saçlarımı bana geri getirir ve ağaran sakalımı kınasız bir şekilde siyahlaştırabilirse ona iman getireceğim. Sehlin bu sözü onun daha çok rezil bir hale düşmesine ve Şia halkının nezdinde Hallac'ın alay konusu olmasına neden oldu. Bu olayı Şeyh Tûsî'nin *el-Gaybe*, s. 247 ve *Tarihu'l-Gaybeti's-Sugra*, s. 529'da mütalaa edebilirsiniz.

¹²² *Tenkihü'l-Makal*, c. 3, no: 11095.

¹²³ a.g.e, c. 1, no: 2079.

karşılaşmışlar ve Peygamber (s.a.a.) ve Ehlibeyt'in (a.s) kültür mirası ve rivayetlerinin geçmiş dönemlerden daha çok korunmasına ihtiyaçlarının olduğunu anlamışlardı. Bu yüzden Küçük Gaybet'in yetmiş yıllık döneminde değerli kitapları kaleme aldılar.

Bu dönemde “Kum ve Necef” şehirleri Şia'nın iki önemli ilim ve hadis merkezi idi. Eş'ariler, Himyerîler, İbn Bâbeveyhler, Furat b. İbrahim ve Ahmed b. Muhammed Hâlid Berkî gibi âlimler ilimlerini bu merkezlerden alarak kitaplar telif ettiler.

Bu dönem yazarlarından ve kaleme aldıkları eserlerden bir kaçına değineceğiz:

1. Ebu'l-Kasım, Furat b. İbrahim b. Furat Kûfî: Gaybet-i Sugra Dönemi'n âlimlerinden ve “*Tefsirü Furat*” kitabının sahibi;
2. Muhammed b. Mes'ûd b. Ayyaşî Temimî Kûfî Semerkandî: Hicrî Üçüncü Asr'ın âlimlerinden ve “*Tefsir-i Ayyaşî*”nin yazarı;
3. Muhammed b. Yakub Kuleynî ölüm yılı (h. 329): “*Usulu Kâfi*”, “*Furû'u Kâfi*”, “*Ravzatu'l-Kâfi*” ve diğer birkaç eserin yazarı;
4. Ebu Ali, Muhammed b. Ebubekir Hemmam (h. 258-332 veya 336): “*el-Envârü fî Tarihî'l-Eimme*” (a.s.), “*et-Temhisu fî Beyani Mucibati Temhisu Zunubi'l-Mu'minin vb...*” gibi birkaç eserin yazarı;¹²⁴
5. Ahmed b. Vazih Yakubî, ölüm yılı (h. 284): *Yakubî Tarihî* olarak bilinen “*Tarihî Yakubî*” kitabının yazarı;
6. Muhammed b. Hasan b. Ferruh Saffar ölüm yılı (h. 290): “*Besâiru'd-Derecât*” kitabının yazarı;
7. Ahmed b. Muhammed b. Hâlid Berkî, ölüm yılı (h. 274 veya 280): “*el-Mehasin*” kitabının yazarı;
8. Ali b. Hüseyin b. Musa b. Bâbeveyh Kummî, Şeyh Sadûk'un babası (h. 260-328): İbn Nedim onun hakkında şöyle yazmaktadır: Oğlu Ebi Cafer, Muhammed b. Ali, babasının 200 cilt civarında kitap yazdığını belirtmiştir. Necaşî “*el-Fihrist*” isimli eserinde onsekiz kitabın ismine değinmiştir;¹²⁵

¹²⁴ *Bihârü'l-Envâr*, c. 50, s. 226-232.

¹²⁵ a.g.e, s. 82-83.

9. Sa'd b. Abdullah b. Ebi Halef Eş'arî Kummî, ölüm yılı (h. 300): “*Kitabu'r-Rahme ve Menakibu's-Şia*” gibi birçok eser telif etmiştir;¹²⁶

10. Ebu'l-Abbas Himyerî Kummî, Abdullah b. Cafer Gaybet-i Sugra Dönemi'nin büyüklerinden olup birçok eseri kaleme almıştır, telif ettiği kitaplardan birisi de “*Gurbul-İsnad*”tır;

11. Ebu Cafer Himyerî Kummî, Muhammed b. Abdullah b. Cafer, bazı âlimler “*Kurbu'l-İsnad*” kitabının yazarının Ebu Cafer Himyerî olduğunu ifade etmişlerdir;

12. Ebu Zeyneb, Muhammed b. Cafer Nu'mânî, Sikatu'l-İslâm Yakub Kuleynî'nin öğrencilerinden ve “*el-Gaybe*” kitabının yazarıdır.

b) Siyasî Konumu

Gaybet-i Sugra asrında Abbasî hilafet merkezinin Bağdad'da olduğu dönemler Şia, siyasî konum açısından mahrum bir durumdaydı. Hükümet ve hilafetin sahibi olan Abbasîler Ebu Talib ailesine özellikle Hz. Ali (a.s) evlatlarına ve Şialar'ına karşı kin ve düşmanlık beslemekteydi. Şia ile olan bu düşmanlık bazen zirveye ulaşıyor bazen de azalıyordu. Bu düşmanlık ve kin “Mutezid”in hilafeti döneminde (h. 279-289) diğer halifelerin döneminden daha da fazlaydı.

Şeyh Tûsî'nin ifadesine göre Mutazid'in Şia'ya karşı oluşturduğu baskı ortamında kılıçlardan kan damlıyordu.¹²⁷

Ancak bu durum “Muktedir”in hükümete geçişiyle değişmiş ve Şia'nın lehine dönüşmüştü, öyle ki Şia hükümet çarkına yerleşerek siyasî açıdanda etkili oluyordu.

Bu değişim Şia olan “Benu Furat” ın hükümet üzerindeki etkisiyle başladı.¹²⁸ Şia Ebu'l-Hasan, Ali b. Muhammed ve İbn Furat aracılığıyla aşağıda belirtildiği şekilde üç defa vezirlik makamına ulaştı:

1. “Hicrî 296 yılından 299” yılına kadar;
2. “Hicrî 304 yılından 306” yılına kadar;

¹²⁶ a,g,e, s. 186,187.

¹²⁷ Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 179.

¹²⁸ Bkz: *Dairetu'l-Maarif-i Bozorg-i İslâmî*, c. 4, s. 382-392.

3. “Hicrî 311 yılından 312” yılına kadar.

Ali b. Furat'ın vezirlik yılları arasında Şialar için nisbeten özgür bir ortam doğmuş ve Şialar bu fırsattan yararlanarak Şia mektebinin ihya edilmesi doğrultusunda yararlanmışlardır.

Hüseyin b. Ruh Nevbahtı'nın özel Nâiblik yaptığı bu dönem, Hüseyin b. Ruh'un Gizli Vekâlet Teşkilatına daha iyi kılavuzluk etmesi için güzel bir fırsat olmuştur. Hüseyin b. Ruh, İbn Furat'ın vezirliği döneminde siyasetin büyükleri arasında iyi konuma sahip olmuş ve bu konumu bir fırsata dönüştürerek Şia'nın lehine kullanmıştır.

c) Toplumsal Konumu

Abbasîler'in hilafet merkeziden ve aynı şekilde Abbâsî hükümetlerinin geniş ölçüde nüfuza sahip olduğu bölgelerin tamamında Şialar'ın dikkate değer ölçüde etkisi söz konusuydu. Ancak bölgelerdeki birkaç yıllık geniş etkisine rağmen aşağıda sıralanacak sınırlandırmalar, bu dönemde Şialar'ı rahatsız olmasına sebep oldu:

1. Abbâsî hâkimlerinin Şia aleyhtarı siyaseti;
2. Eş'arî düşüncesinin Adliyye (Şia ve Mu'tezile) düşüncesine galebe etmesi;
3. “Karamita” ve “Zenciler”in işledikleri geniş çaplı cinayet ve vahşiliklerinin sorumluluğunun Şialar'a yüklenmesi.

Hicrî 311 yılında “Karamitaler” Kâbe'yi ziyarete gelen hac kervanına saldırıp vahşi cinayetlere mürtekip oldukları zaman geniş çapta propaganda yaparak Şialar'ı bu cinayetlerin suçlusu göstermeye çalıştılar ve Bağdad halkı Şia veziri Ali b. Furat'ın aleyhine sloganlar attı. Bunun akabinde İbn Furat ve oğlu vezirlik makamından alındı ve hemen ardından tutuklanarak idam edildi.

Bu olayla ilişkili olarak İmam Mehdi'nin (a.f.) üçüncü Nâibi Hüseyin b. Ruh Nevbahtı'da tutuklanarak zindana atıldı.

Ancak Abbâsî hükümetinin sınırları dışında ve özerk bölgelerde özellikle inkılâbî Şia hükümetlerinin bulunduğu yerlerde Şia, toplumsal açıdan daha iyi bir konuma sahipti.

Özet

“Küçük Gaybet” Dönemi’nde Abbasi halifelerinden altı kişi hükümet etmiştir. Bu dönemin siyasî konumu ve özellikleri Gaybet-i Sugra dönemi öncesinin bir uzantısıydı. Geçmişe nisbetle Mevali ve özellikle Türkler’in istilası, merkezî hükümetin zayıflamasına ve valilerin bağımsızlık talebinin devam etmesine sebep oldu.

Gaybet-i Sugra Dönemi’nde hilafet merkezi Bağdad’dan Samerra’ya intikal etti ve birçok ayaklanma meydana geldi. Bazı Alevî kıyamalarının gerçekleşmesi ve özerk hükümetlerin kurulması bu dönemin siyasî özelliklerindendir.

Bu dönemin toplumsal konumu da önceki dönemin olumsuzluklarının devamıydı. Kavim, fırka ve mezhepsel ihtilaflar; fakir ve zengin arasındaki derin farklar; eğlence meclisleri ve halife, vezir ve eşrafın israf ve savurganlıkları bu dönemin toplumsal özellikleridir.

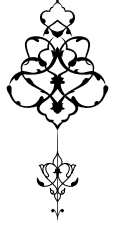
Fikir ve düşünce açısından da Eş’arî mektebi düşüncesinin şekillenerek Mutezile ekolüne galebe etmesi ve rivayet kitaplarının kaleme alınması, bu dönemin özelliklerindendir.

Gaybet-i Sugra Dönemi’nde İmam Mehdi (a.f.) dört özel Nâib’e sahipti; “Dört Nâib” olarak bilinen Nâibler’in isimleri sırasıyla şöyledir: Ebu Amr Osman b. Said Amrî, Ebu Cafer Muhammed b. Osman b. Said Amrî, Ebu’l-Kasım Hüseyin b. Ruh Nevbahtî ve Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammed Semerrî’dir. Bu vekiller yetmiş yıl boyunca vekâlet görevini üstlenmiş ve en iyi şekilde vazifelerini yerine getirmişlerdir.

Özel vekillerin Şialar ile olan iletişimi vekil aracılığıyla ve vekilsiz olmak üzere iki şekildedir, ancak Vekâlet Teşkilatında asıl olan, aracının olduğu iletişimidir.

Dört vekilin üslendikleri vazifeler şunlardan ibarettir:

1. İmam’ın (a.f.) varlığı hakkında halkın şüphe ve tedirginliğini gidermek;
2. İmam’ın (a.f.) ismi ve bulunduğu mekâmı gizli tutarak İmam’ı (a.f.) korumak;

3. Vekâlet Teşkilatını yürütmek ve yönetmek;
4. Fıkhi soruları cevaplamak ve inanç konusunda oluşan şüphe ve sorunları gidermek;
5. Halkı “Büyük Gaybet”i kabullenmeleri için hazırlamak.

Bu vazifeler arasında birinci vazife ağırlığı, daha ziyade birinci vekil Osman b. Said’in, sonuncu vazifenin ağırlığı ise İmam Mehdi’nin (a.f.) son vekili Samerrî’nin omuzlarındaydı. Yine bu bölümde genel vekillerin seçimine, hain ve yalancı vekillerin isimlerine ve Şia’nın düşünsel, toplumsal ve siyasal konumuna da değinmiş olduk.

Sorular

1. Bu dönemin belirgin siyasî özelliklerini yazınız.
2. Bu dönemdeki hilafet sisteminin zayıflık alâmeti ve delillerini açıklayınız.
3. Niçin bu dönemde bağımsız devletler çoğalmıştır?
4. Bu dönemin düşünsel özelliklerinden ikisinin ismini zikrediniz.
5. Bu dönemde hangi kitaplar yazılmıştır?
6. “Vekâlet Teşkilatının” vekilleri ve Şialar hangi yolla “dört özel” vekilin varlığına iman ettiler?
7. İmam Mehdi’nin (a.f.) yazdığı en son mektubunda hangi noktalar dikkate alınmıştır?
8. “Dört Nâib”in atanmasında neleri ölçü unvanında alabiliriz?
9. Şialar nasıl ve hangi yolla “dört vekil” ile iletişim kurabiliyordu?
10. “Dört Nâib”in vazife ve çalışma eksenleri neydi?

Araştırma

1. “Karamita” hakkında on sayfalık bir makale yazınız.
2. Bu dönemin fikir ve düşünce akımları (İtizal, Eşaire ve Ehl-i Hadis) hakkında araştırma yapınız.

3. Acaba Gaybet-i Kubra Dönemi'nde İmam Mehdi'yi (a.f.) görmek mümkün müdür? İmam (a.f.) tarafından yayınlanan son mektupta bundan sonra kendisinin görülmeyeceği yer almaktadır. Bu mektupta görmek ve müşahade etmenin anlamı nedir?

4. "Dört büyük vekilin" ilmi ve siyasi çabaları hakkınsda on sayfalık makale yazınız.

5. Hüseyin b. Ruh'un toplumsal konumu hakkında araştırma yaparak birkaç sayfalık bir makale yazınız.

Daha Fazla Bilgi İçin Kaynaklar

1. *el-Asru'l-Abbasi es-Sani*, Dr. Şevki Zayf.
2. *Tarihu'l-İslâm*, Dr. Hasan İbrahim Hasan.
3. *el-Milelu ve'n-Nihal*, c. 1,2, Ayetullah Subhani.
4. *Murucu'z-Zehab*, Mes'ûdi.
5. *Havza Dergisi*, sayı 70,71.
6. *Bihâru'l-Envâr*, c. 52.

"Dört büyük vekil" hakkında bakınız: *Hayâtu'l-İmami'l-Mehdi (a.f.)*, Bâkır Şerif Kureşî, s. 121-131; *Pejohes-i Pirâmûn-i Zindegânî-yi Nevvab-i Hass-i İmam-ı Zaman (a.f.)*, Ali Gaffârzâde; *el-Gaybe*, Şeyh Tûsî, seçilmiş vekiller ile ilgili bakınız: *Bihâru'l-Envâr*, c. 50.

Yedinci Bölüm

Gaybet-i Kubra Dönemi

İ mam Mehdi'nin (a.f.) dördüncü vekilinin ölümü ile ilgili, gelen en son mektubu “Büyük Gaybet'in” gelişinin habercisi olmuş ve Küçük Gaybet'in bitişiyle Şia tarihinin yeni bir döneme girdiği açıklığa kavuşmuştur.

Önceki bölümde bu mektuptan bahsetmiş ve açıklamasını yapmıştık. Bu bölümde ise bu dönemin aşağıda yer alan önemli konularına özetle değineceğiz:

1. Şia'nın tarihî ve Gaybet-i Kubra Dönemi'nde Şia Teşkilatı ve Şia devletleri;
2. Bu dönemde Şia âlimlerinin fikrî ve siyâsî mücadeleleri;
3. Küçük ve Gaybet-i Kubra Dönemi'nde Mehdilik iddiasında bulunanlar.

1- Gaybet-i Kubra Dönemi'nde Şia ve Devletleri

a) “Gaybet-i Kubra” Dönemi'nde Şia

Abbâsî halifelerinin fesad ve zulümleri ve peşpeşe Alevî kuruluşları, Abbasîler'in hükümet temellerini sarsmış, inkılâbî ve Şia devletlerinin ortaya çıkışının alt yapısını oluşturmuş ve Şialar'ın mezheblerini özgürce tebliğ etmelerine sebep olmuştu.

Dördüncü asırda İslâm topraklarının tamamında pek çok Şia yaşıyordu. Beş asır boyunca Şia kendi genişlemesine devam etti ve Şia devletleri de hükümetin başına geldi. Bu dönem içerisinde gerçekleşen pek çok önemli olaylardan bazıları şunlardan ibarettir:

1. Şia'nın sapıkları; yani Beşinci Yüzyıl'ın sonlarında İsmaililer İran'da tamamen özgür yaşıyorlardı;¹

2. Sekizinci Yüzyıl'ın yarısından Dokuzuncu Yüzyıl'a kadar "Mazenderan" ve "Kazvin"de Mar'aşî Seyyidleri hükümlerliklerini sürdürdü;²

3. Allâme Hillî ve oğlunun Sultan Muhammed Hudabende'nin hükümetindeki nüfuzları Şialığın yayılmasına sebep oldu;³

4. Akkoyunlular "Tebriz"de hüküm sürdü ve onların hükümet sınırları "Fars ve Kirman"a kadar uzandı;⁴

5. "Lum'a" kitabının sahibi Şia'nın dâhi âlimlerinden Şehid-i Evvel (Muhammed b. Mekki Âmilî) 786 yılında Dımeşk'ta Şialık suçundan şehit edildi.

Genel olarak bu beş asırda Şia, cemiyet açısından artış gösterdi ve mezhepsel özgürlük ve güç açısından zamanın hükümet ve sultanlarına tabiydiler. Bu zaman kesitlerinde İslâmî hiçbir bölgede Şia resmî bir mezhep olarak ilân edilmedi.

Hicrî Onuncu Asr'ın başlarında Şia mezhebine mensup olan Şah İsmail, Safevî kıyamını Erdebil'den başlatarak İran'ı tek devlet haline getirdi ve kendi sınırları içerisinde Şia mezhebini resmîleştirdi.

Şimdilerde dünya genelinde 100 milyondan fazla Şia yaşamaktadır. Hicrî-Şemsî 1346 yılı anketi esasınca Allâme Tabâtabâî'nin bildirdiğine göre dünya genelinde yaşayan Şia nüfusu yaklaşık 100 milyondur. Son 31 yılda Şia nüfusunun dikkate değer ölçüde artmış olacağı da tabidir.

Onbeşinci Asr'ın başlarında dâhili despot rejim ile uzun zamanlı mücadele ve kültürel, siyasî ve ekonomik açıdan dış güçlerin sömürgeci ile savaş sonucunda yükselişte olan ve önceki kıyamlardan ders çıkararak bütün eksiklerini gidermiş tam teşekküllü bir İslâmî hükümeti yani "Velâyet-i Fakih" hükümeti İran'da kurulmuş oldu. Düşmanların istememelerine rağmen bu hükümetin maddî ve mânevî bereketi dünyanın dört bir yanına

¹ Abbas Ali Amid Zencanî, *İnkılâb-i İslâmî ve Rişehâ-yi Ân*, s. 208-215.

² a.g.e.

³ Seyyid Muhammed Huseyn Tabâtabâî, *Şia Der İslâm*, s. 56.

⁴ a.g.e., s. 57.

yayıldı. Bu hükümet dünya genelinde bulunan bütün inkılâbî ve direniş hareketlerini desteklemiş ve bütün inkılâp ve kıyamlara zafer ışığı olmuştur. Bu kıyam Oniki İmam Şiası mezhebini yıkmak isteyen büyük güçlerin çalışmalarının en güçlü olduğu dönemde evreni yeni bir döneme taşıyarak kendi inanç ve esaslarını hızlı bir şekilde dünyaya yaydı.

b) Şia Teşkilatı ve Şia Devletleri

Peygamber'in (s.a.a.) vefatından hemen sonra İslâm devletinde rehberlik ve önderlik konusundaki sapma, Şia kıyıamlarının ve inkılâplarının başlamasına sebep oldu. Şia ayaklanmaları, İmamlar'ın (a.s) dönemleri boyunca onların desteği, tavsiyeleri ve yönlendirmeleriyle İslâm'ın merkezi ve kilit yerlerde tağut ve zalimlere karşı amansız bir şekilde devam etti. Bu ayaklanmalar peş peşe devam ederek Gaybet-i Kubra Dönemi'ne kadar uzamış, daha sonra da günümüze kadar devam etmiştir. Bu kıyıamlar bazen yükselişe geçmiş ve bazen de düşüşlere şahid olmuş, bazen semeresini vermiş bazen de mağlubiyete uğramıştır. Altı asır içerisinde oluşan ayaklanma ve kıyıamlar bazen İslâm topraklarının bir köşesinde vuku bulsa da bazen de İslâm topraklarının kalbinde kendisini göstermiştir. Şia her zaman için İslâm'ın merkezinde ve Şia'nın merkezi olan İran'da mezhep ve siyasi açıdan en iyi durumda olmuş ve mesajını dünya insanlarına ulaştırmıştır.

Şia ayaklanma ve kıyıamlarının birçoğunun "Irak⁵ ve Hicaz⁶"da gerçekleşmiş olmasının yanı sıra bu kıyıamların bir kısmı da hilafet

⁵ Birinci ve İkinci Asırlar'da Irak'ta gerçekleşen kıyıamlar: Tevvabîn, Muhtar, İmam Seccad'ın (a.s) oğlu Zeyd b. Ali, İbrahim b. Abdullah b. Hasan, Zeyd b. Ali'nin oğlu İsa ve Muhammed b. İbrahim Hasanî'nin kıyıamlarıdır.

⁶ Hür ve özgür insanların rehberi İmam Huseyin'nin (a.s) kıyımı, İmam Huseyin'in (a.s)'ın şehadetinden sonra Medineliler'in kıyımı, Muhammed b. Abdullah b. Hasan Musenna ve Huseyin b. Ali "Sahib-i Fah"ın kıyımı Medine'de gerçekleşen kıyıamlardır. Zeyd b. Ali'nin oğlu Yahya'nın "Gurgân"da ve Muhammed b. Kasım da Horasan'da kıyam etmiştir.

İslâm'ın meşhur tarihçilerinden olan Ebu'l-Ferec İsfehanî Hicrî 313 yılına kadar şehid edilen Ali evlatlarının sayısının 218 olduğunu belirtmiş ve şöyle demiştir: Taberistan bölgesinde ve Yemen çevrelerinde bu soydan olan bir grup, bazen zaferle bazen de yenilgiyle sonuçlanmış kıyıamlar gerçekleştirmişlerdir, ancak bununla ilgili yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bu konuyla ilgili Bkz: *İnkılâb ve Rişehâ-yi Ân*, s. 145'e müracaat ediniz.

merkezinin mukabilinde ve hilafetin saltanatını sürdürdüğü toprakların Doğu ve Batı'sında devam etmiş ve vahyin asıl mesajı olan “Adalet ve İmamet” sloganını devam ettirerek hiçbir zaman mücadeleyi kenara bırakmamıştır. Bu kıyamlar vahyin asıl mesajı olan iki aslın yeryüzünde tahakkuk buluncaya kadar mücadelesinin devam edeceğini ve mücadelelenin imanın bir parçası olduğunu belirtmiştir. Şia birçok kıyama öncü olmuş ve önsaflarda yer almıştır, ancak bu kıyamlar hiçbir zaman grup ve mezhepsel kisveye bürünmemiştir. Ehlibeyt (a.s) dostlarının kıyamları sadece Şia'ya has olmamış, diğer halkları da kapsamıştır; zira Şia'nın Emevî ve Abbasî saltanatına karşı muhalefeti gerçekte Müslümanlar'ın içinden başlamaktaydı, ancak Şia'nın silahlı ve kanlı mücadelesi mazlum halkların yardımıyla İslâm'ın hakikatini korumak ve İslâm'ı ve Şia'yı savunmak içindi.

Ehlibeyt takipçilerinin inkılâbî çehresi sadece şehadet meydanlarında değil, kültürel alanlarda ve tebliğ yoluyla yapılan inkılâp meydanlarında da görülebilir. İdris b. Hasan Musenna “Mağrib”i tebliğ yoluyla feth ederken, “Endonezya” ülkesi de tebliğ yoluyla feth edilen topraklardan birisidir. Yine Beşinci Asır'da iki Şia İranlı'nın aracılığıyla “Hindistan”da büyük bir grubun Şia olması da bir diğer örnektir. Bunun karşısında Abbasiler 300 yıllık hükümetleri döneminde kılıç zoruyla ve yalancı İslâmî cehreleriyle fetihler yapıyorlardı.

Şia inkılâp ve ayaklanmaları bütün dünyada inkılâp ve kahramanlık ruhunu ayakta tutmaktaydı. Birinci Asır'dan Üçüncü Asr'a kadar elde edilen yenilgiler, sonunda yani Üçüncü, Dördüncü Asır ve sonrasında yerini zaferlere ve gözle görülebilir ilerlemelere bıraktı. Bu durum, İslâm topraklarında bir dizi inkılâbî devletlerin oluşmasına sebep oldu ve ümitsizliklerle dolu olan kalpler ümide ve zalim hükümdarların zulümlerinin azalmasına sebep oldu.

“Âl-i Buye vya Buveyh” hükümeti, İslâm kültürünü ve Ehlibeyt (a.s) öğretilerini, hükümetinin oluşumunun temeli karar kıldı. Şia mezhebine mensup olan Âl-i Buye hükümeti diğer mezheplere karşı da dürüst ve saygılı davranıyordu. Bu özellik sadece Âl-i Buye hükümetine mahsus bir davranış olmayıp bütün Şia devletlerinin özelliklerindendi.

Bu yüzden Hicret'in Dördüncü (bütün İslâm topraklarında Şia hâkimlerin hükümet ettiği dönem)⁷ Asr'ı İslâm âleminin medenileştiği ve kültürünün yükseldiği bir asır olarak bilinmektedir.⁸ Şia devletlerinin dışında hiçbir hükümette âlimi ilme teşvik etmenin menşeinin düşünce ve akide özgürlüğü olduğu görülmemektedir. Hükümet kurucularının hükümeti kurmak için arzu ettikleri yüce hedefler, hükümetin medenileşmesinin ve yücelmesinin en büyük etkeniydi. Hâkimlerin gün geçtikçe fesada müptela olmaları ve asıl hedeften uzaklaşmaları, devletlerinin yok olmasına ve çökmesine neden oldu.

İnkılâbî devletlerin çöküşü, önderlerinin aralarındaki ihtilaflar, devlet çalışanlarının fesada karışmaları ve inkılâbın ana hatlarından uzaklaşmaları neticesinde gerçekleşti. İslâm dünyası Hicret'in Yedinci ve Sekizinci Asr'ında siyasi gücün bölünmesi, Küçük devletlerin zuhur etmesi, çekişmeler, kardeşin kardeşi öldürmesi ve kudret üzerinde ahmakça yapılmış rekabetler Abbasî halifeliğinin çökmesine neden oldu.

Hicrî 489 yılında donanımlı olarak ilk Haçlı Seferleri başlamasına rağmen, hilafet merkezinde servet elde etme ve gününü gün etme düşüncesinin dışında bir şey yoktu. Bu şartlar içersinde "Moğol"un İslâm devletine saldırısı başladı ve İslâm hükümeti "Moğollar" ın saldırıları karşısında dağılarak yok oldu.

İslâm, başı yukarıda dimdik kalmayı başarmışsa bunun sebebi, siyasi güçten uzak isimsiz bilinçli bir grubun hareketidir ve söz konusu bu grub, zafere ulaşan Moğullar'ı İslâm'ın karşısında dize getirmiş ve onların kalplerini İslâm'a açarak İslâm'ı zafere ulaştırmıştır.⁹

"Hülagu Han" Bağdad halkından hiçbir günahı olmayan 900 kişinin kıyımından sonra, Bağdad dönüşünde Halife'nin mescidini ve İmam Kâzım'ın (a.s) türbesini yeniden inşa edilmesi emrini vermişse, bunun

⁷ Batı'da İdrisîler, Taberistan'da Alevîler, Irak ve İran'da Âl-i Bûye, Mısır ve Kuzey Afrika'da Fatımîler ve Şamat (Şam bölgesi) denilen bölgede de Hamdaniyan, Beni Muradis ve Beni Ammar.

⁸ *Be Temmeddun İslâmî Der Karn-i Çaharum-i Hicrî*, Adam Metz, birinci ve ikinci cilde müracaat edilebilir.

⁹ *İnkılâb-ı İslâmî ve Rişehâ-yi Ân*, s. 186.

sebebi Müeyyidüddin b. Alkame ve Hâce Nasiruddîn Tûsî gibi iki seçkin şahsiyetin caydırıcı yiğit hareketidir.¹⁰

“Hâce Nasir”ın bu işi yapmaktaki hedefi, mânevî zararların ve kan dökmenin önünü almaktı. O bu davranışıyla Moğollar’ın teşkilatı üzerindeki etkisiyle İslâm dünyası âlimlerinin pek çoğunu Moğul’un kılıcından kurtardı.

Bu seçkin şahsiyet, çeşitli ilim dallarında altmışın üzerinde kitap yazdı ve ilmî çalışmalarının yanında birkaç şehri yok olmaktan kurtararak İslâm’ın zorlu düşmanını İslâm ve Şialığın şiarları önünde dize getirip iman etmeye mecbur etti.¹¹

Şia âlimlerinin engelleyici inkılâbı, halkın Moğollar’ın ayakları altında yok olan dinini, yine Moğollar’ın kalplerine hâkim kıldı ve dinin ilerlemesi için onları aracı konumuna getirdi.

Sekiz ve Dokuzuncu Yüzyıl’da İran’ın Kuzey ve Doğu’su “Horasan”da İslâmî devletlerin güce ulaşmasına, “Herat”da kötülüklerin zıddına ayaklanılmasına, Timurlar’ın karşısında Hurufiyye hareketine ve “Mazenderan”da Mer’âşî Seyyidleri’ne tanıklık etmişti.

Osmanlılar’ın şiddetli tutuculuğu, defalarca İran topraklarına saldırması ve saldırgan Avrupa’yla savaşının en son hadde ulaşması gözüne alındığında Onuncu asr’ın başında “Kızılbaş” hareketi Safeviye’yi güce ulaştırdı ve Osmanlılar’ın arkasından saldırarak Şia mezhebine tabi Şeyh Safiyuddin Erdebili’nin torunları, Şialığın inkılâbî köklerini İran toplumunun vicdanında yer edinmesine sebep oldu.¹²

Safevîye Devleti tüm zaafiyetiyle birlikte Şia mezhebinin şiarlarının yüceltilmesine çalıştı ve genel anlamda baskı altında olmayan Ehlisünnet, Hristiyan, Yahudi ve Zerdüştlere karşı müsamaha gösteriyordu. Bununla birlikte Batı devletlerinin pek çoğu, diğer dinlerin özgürlüklerine karşı yabancı kalıyorlardı.¹³

¹⁰ el-Bidayetu ve’n-Nihaye, c. 13, s. 302; Tarihu’l-İslâm, c. 4, s. 161.

¹¹ İnkılâb-ı İslâmî ve Rişehâ-yi Ân, s. 188-190.

¹² a.g.e., s. 227; nakil: İsnâd ve Nâmehâ-yi Tarih ve İctimâî Devrân-i Safevî, Sâbitiyan, s. 231; Tarih-i İran, Çeviri: Kerim Keşaverz, s. 511.

¹³ Bkz: Tarih-i İran, Çeviri: Kerim Keşaverz, s. 522.

Çiftçiliğin gelişmesi, iktisadın ilerlemesi ve umumun nisbeten refah içinde yaşaması, orta tabakanın Safevî devletinin iktisadî siyasetine cezbedilmesine sebep oldu ve Safevî şahlarının çoğu, halkın desteğini arkasına almışlardı. Kültürün yayılması, ilim merkezlerinin genişlemesi ve âlim ve yazarların her yönde desteklenmesi Safevî devletinin en bariz ayrıcalıklarındandır. Aynı şekilde hüner ve sanatta yaratıcılık ve mimariyi İslâm kültürü ve maarifinin hizmeti doğrultusunda kullanmak da Safevî devletinin diğer ayrıcalıklarındandır.

Hükümetin siyasî ve idarî siyasetinde değişim icad edilmesi ve âlimlerin siyasî, yargı ve kültürel işlerde fazlaca rol üstlenmeleri de Safevî devleti döneminin özellikleri arasındadır.¹⁴

Şia'a kimlik ve istiklâlinin yeniden verilmesi, yabancı hayranlığının terk edilmesi ve tam anlamıyla dinin savunulması, Şia âlimlerinin Safevî padişahlarının siyasî güçlerini meşru olarak tanımalarına sebep oldu.¹⁵

“Safevîler”den sonra “Afşarlılar” ve “Zendîler” işbaşına gelerek Şialığın güçlenmesi için çaba sarfettiler. Afşarîler’den Nadir Şah, Şia ve Ehlisünnet’i birbirine yakınlaştırmak için büyük adımlar atarak bu doğrultuda özel görüşler ortaya koydu.¹⁶

“Kerim Han Zend”in (h. 1164) yılında zaferi elde etmesiyle halk arasında öze ve inanca dönme çoğalarak âlim sayısı çoğaldı ve ruhanîler “Kerim Han”ın hükümetini desteklediler. Batılılar’ın İslâm dünyasındaki siyasî, iktisadî, kültürel ve askerî sömürgeleri, Doğu topraklarında yaşayanların uyanmasında etkili rol oynayarak İslâmî hareketlere daha bir derinlik kazandırdı. Bununla birlikte İslâmî ülkelerin içindeki zulüm

¹⁴ Bkz: Allame Meclisî, Hasan Tarumî, “Tarih-i Nov Yayınevi”. Dânişnâme-i İran ve İslâm’da Dr. Haddad Adil’in yerine atanmış olan Hüccetül-İslâm Tarumî, Allame Meclisî’nin eserinden güncel ilim vesilelerden faydalanarak Allame Meclisî ve Şeyh Bahaî gibilerin Safevîler ile işbirliği yapmasının sebebini araştırarak Şia âlimlerinin hükümet silsilesindeki etkisi açıklanmıştır. Yazar bu eserinde tarih kitaplarının bilgilerine istinat ederek Dr. Şeriatî, İslâma ve Şia’ya hıyanet eden “Edward Braun” gibi oryantalistlere çatışma çıkarmadan cevap vermiştir.

¹⁵ Bkz: a.g.e..

¹⁶ Bkz: “Nadir Şah ve Takrib konusu” (makale), Resul Caferiyan, Keyhan-i Endişe, no: 62 (Mehr ve Aban sayısı 1374).

ve baskının hissedilir ölçüde olması, hareketlerin halk tabanlı olmasına sebep oldu.

Hicrî Onüçüncü Asr'ın ikinci yarısında İslâm âlemindeki kıyâmlar arasında birliğin oluşması¹⁷ bütün inkılâbî hareketlerin tek ve güçlü bir kıyama dönüşmesine neden oldu ve İslâm âleminde büyük bir uyanış gerçekleşti. Bu kıyam “Mısır, Suriye, Lübnan, Irak, Türkiye, Afganistan, Pakistan, Cezair, Tunus, Fas, Hicaz, Endonezya, Hindistan ve İran gibi ülkelere yayılarak siyasî boyutta yeni bir anlam kazanmış ve İslâm'ın zulüm, baskı yüzünden durma hâline gelen adalet çarkının birkaç asırdan sonra bir daha harekete geçmesine neden olmuştur.”¹⁸

İslâm devletlerinin çoğunluğunda âlimlerin halk ile beraber olması, inkılâpların ve kıyâmlarının çoğunun rehberlik yükünü âlimlerin üslen-diği gözlenmektedir. İmam Humeyni'nin (r.a) İslâm inkılâbı, birçok Şia ve gayri Şia inkılâbı için ilham kaynağı olmuş ve bütün İslâmî kıyâmların hedefleri bu kıyamda kendisini göstermiştir.

İran inkılâp lideri İmam Humeyni'nin (r.a) siyasî ve ilâhî vasiyetine bakıldığında İran İslâm Cumhuriyetinin ana yasası ve inkılâbın nurlu tarihinin başlangıcından İslâm devletinin Teşkilatı ve arka arkaya gelen tehlikelerden kurtulmanın çabası bu hedefleri açık bir şekilde ortaya koymaktadır.¹⁹

2. Şia Âlimlerinin Düşünce ve Siyasî Mücadelesi

Peygamber'in (s.a.a.) zamanında fikrî ve siyasî hidayet bizzat Peygamber'in (s.a.a.) sorumluluğundaydı ve onun vefatından sonra fikrî ve siyasî İmamet, hidayet ve merceiyet Ehlibeyt (a.s) İmamlar'ının (a.s) sorumluluğuna geçti. Gaybet sırasında İmamet ve merceiyet gibi son derece önemli olan bu iki rüknü, başka bir ifadeyle toplumun fikrî ve siyasî hidayetini seçkin âlimler üstlendiler. Şimdi konu edindiğimiz bu iki rüknü ele alacağız:

¹⁷ Şia âlimlerinden bir çoğunun bu konuda değerli görüşlerinin olmasına rağmen tarihçilerin bir çoğu bu birliği ve vahdeti Seyyid Cemaluddin Esedâbâdî'ye nispet vermişlerdir. Bkz: *İnkılâb-i İslâmî ve Rişehâ-yi Ân*, s. 238-243.

¹⁸ *İnkılâb-i İslâmî ve Rişehâ-yi Ân*, s. 241.

¹⁹ Bkz: İmam Humeyni'nin (r.a) *İlâhî ve Siyasî Vasiyetnamesi*.

a) Gaybet Dönemi'nde Şia Âlimlerinin Düşünce Mücadelesi

Gaybet-i Kubra Dönemi'nde Şia âlimlerinin düşünce ve ilim açısından rolü hakkında en kısa ve faydalı açıklama, asrın Allâmesi Muhammed Hüseyin Tabâtabâî'ye aittir. Allâme, Şia'nın İslâmî ilimler konusundaki metodundan bahsederken önemli ve kendine has bir konudan da bahsediyor²⁰ ve Şia'nın İslâmî ilimlerde ilerlemesi ve başarısı hakkında şöyle söylüyor:

“Şia hadis, fıkıh ve akaid konusunda tam anlamıyla güçlü bir şekilde çalışarak –muhaliflerle devamlı ilmî münazara yaptıkları ve günlük şer’î vazifeleri öğrenmek için ihtiyaçları olan fıkıh ve hadisi öğrenmeleri- belirtilen ilim ve onlarla ilgili ilimler hakkında yani “diraye, ricâl ve usul” üzerinde ciddi çalışmalar yaparak en üst seviyeye ulaştırmış ve bütün teferruatıyla bu ilimleri öğrenerek asırlarca bu durumu devam ettirmiştir”.²¹

Elbette Allâme'nin bu görüşü “eserlerinin ve onun gibi düşünenlerin dışında” günümüz âlimlerine mahsus olup İslâmî hükümet öncesi âlimleri de var olan konumu bu şekilde beyan etmişlerdir.

Allâme'nin değerli ve yüce eseri “*el-Mizan*” tefsirini Şia ve Ehlisünnet tefsirlerinden ayıran özellik bu büyük kitabın İslâmî, Kur’ânî, akli ve nakli engin ilimlerle dolu olmasıdır. Şehid Sadr ve Allâme'nin öğrencilerinin kaleme aldığı eserler, İslâmî ilimlerin gelişmesine katkı sağlamış ve büyük rol oynamıştır.²²

Günümüzde İslâmî hükümetin kurulmasıyla siyasî, kültürel ve diğer alanlarda her yönlü araştırma ortamı oluşması ve hükümetin dinî konulardaki çalışmaları Şia toplumunun ilmî olarak gelişmesine neden olmuş ve diğer ilim dallarında da ilerlemeye sebep olacaktır.

²⁰ Konu hakkında bilgi için Allame'nin *Şia der İslâm ve Mecmuayı Muzakerat ba Aga-yı Hanri Korbin* isimli eserlerine müracaat edilebilir.

²¹ *Mecmua-yı Muzakerat ba Aga-yı Hanri Korbin* isimli eser Allame ile Şeyhiyye fırkasına bağlı olan Fransız düşünür Hanri Korbin arasında geçen münazaralardır.

²² Şehid Sadr'ın *Yeni Kelâm*, iktisat, İslâm'ın İktisat hakkındaki görüşü, faizsiz bankacılık, mantık ilminde İstikrânın temelleri, Usul ilminde yenilik ve tefsir konularında görüşlerine müracaat edebilirsiniz. Yine Şehid Mutaharri'nin felsefe ve kelâm konusunda değerli eserlerine ve günümüz âlimlerinden bir çoğunun ustası ve ilmin yenilikçilerinden biri olarak bilinen Allame Tabâtabâî'nin eserlerine müracaat edebilirsiniz.

“*Tesisu’s-Şia li Ulûmi’l-İslâm*”,²³ “*ez-Zaria ila Tesanifi’s-Şia*”²⁴ ve “*A’yanu’s-Şia*”²⁵ gibi eserler yukardaki iddiaları açık ve net bir şekilde onaylamaktadır. Konu ile ilgili kısa bir bilgi ise “*Hedamati Mutakabil-i İslâm ve İran*”²⁶ eserinde görülebilir.

Konunun devamında Şia âlimlerinin ilmî mücadelelerinden, fıkıh, fakihlik müessesesinden ve onun aşama ve merkezlerinden bahsetmek uygun olacaktır.

1- Şia’nın Fekahati ve Fakihlik Aşamaları

Dini merceiyetin üzerine bina edildiği fıkıh ve fekahet, İslâmî ilim dallarının en önemli bölümlerindendir. Bu yüzden geçmiş asırlarda diğer ilim dallarında zaman zaman düşüş yükseliş yaşanmasına rağmen fıkıh ilmi devamlı güçlenmiş ve gözle görülür bir ilerleme kaydetmiştir.

İmamlar Döneminde Fıkıh ve Fakihlik (Müctehitlik)

İmam Ali’nin (a.s) İmamet asrından İmam Hasan Askerî’nin (a.s) şehadetine kadar İslâmî hareketin bir kültür olması, Ehlibeyt’in (a.s) İslâmî asil kültürü karşısında ortaya çıkan gerici hareketlere karşı İslâm şeriatını korumaları, cahiliyet önderlerinin peş peşe ayaklanma çıkarmaları ve din önderleri ve Ehlibeyt (a.s) İmamlar’ının ardı ardına şahadete ulaşmaları gibi bir seri hadiseler dikkate alındığında, Ma’sûm İmamlar gaybet asrında gerçek dinî merceiyetin desteklenmesi doğrultusunda toplum içinde güçlü bir düşünce akımı oluşturdular.

Bu yüzden Ehlibeyt İmamları (a.s) döneminde hakiki İslâm’ı koruyacak ve Ehlibeyt İmamlar’ının (a.s) çizgisinde olacak bir medrese ve düşüncenin temeli atılarak gaybet döneminde meyvesini verecek güçlü bir ağaca dönecek bir tohum, sulanmağa başlandı.

Bu mektep için gerekli olan hammaddelerin bütünü üç veya dört unsurda özetlenir:

²³ Seyyid Hasan Sadr.

²⁴ Ağa Bozorg Tahrani’nin eserlerinden.

²⁵ Seyyid Muhsin Emin Amili’nin eserlerinden.

²⁶ Allame Şehid Murtaza Mutahharî’nin eserlerinden.

1. İlmî ve kültürel konular;
2. Eğitim, öğretim, inceleme ve tekâmül yöntemi;
3. Üstad ve talebeleri de kapsayacak şekilde bu ilmî ve fikrî ağırlığı taşıyacak şahsiyetler.

Bu mektebebin asıl eğitmen ve öğretmenleri İmamlar (a.s.), öğrencileri ise İmamlar'ın ellerinde yetişmiş Zürare, Muhammed b. Muslim, Eban, Ebu Hamza Sumâlî, Yunus b. Abdurrahman ve bunlar gibi büyük şahsiyetlerdi.

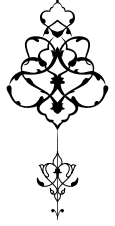
Özel mektep ve medrese için gerekli olan tefsir, fıkıh ve usûlü de kapsamak üzere İslâmî maarifler, Ma'sûm İmamlar aracılığıyla ravi ve sahabelere intikal etmiş ve onlar da İmamlar'ın kılavuzluğuyla rivayetlerin tamamını tedvin ederek zamanla bu rivayetler hadis kitaplarında bir araya toplandı. Bu sebeple Ehlibeyt (a.s) yârânlarının pek çoğu söz konusu İslâmî maarifleri esasınca yetiştirildi ve İslâm dünyasında seçkin insanlar çıkarak Ehlibeyt'e (a.s) tabi olan fakihlerin medresesi ciddi olarak İslâm toplumlarında yerlerini alarak gelişme ve tekâmül imkânlarıyla tamamıyla donandılar.

Gaybet-i Sugra Dönemi'nde Şia Fıkıhı ve Fakihlik

Hadis kitaplarının pek çoğunun yok olma eşğine gelindiği, Şialar üzerinde takiye ve baskının arttığı bu dönemde hadis metinlerinin tek bir metin hâline getirilmesi için çaba sarfedildi ve Ehlişünnet'in sahih kitaplarının dört katı büyüklüğünde Sikatü'l-İslâm Muhammed b. Yakub Kuleynî'nin "el-Kâfi" gibi Şia'nın çok önemli olan kitabında İmamlar'ın hadisleri bir araya getirildi.

Bunun yanı sıra İmam'ın döneminden uzak kalan fakihlerin daha doğru ve dakik bilgilere ulaşmaları için hadis ravileri sınıflandırılarak her birisinin muteber olma dereceleri incelendi.

Keza İmamlar'ın sahabelerinin telif etikleri kitapların fihristi çıkartıldı ve çeşitli fıkıh metinleri hazırlandı. Yine bu dönemde istidlale dayanan fıkıh merhalesi başladı ve hüküm ve fakihlik yöntemi yavaş yavaş daha bir belirginlik kazanarak ilmî, eğitim ve araştırma merkezleri kuruldu.

Bu iki dönemde iki fikhî düşünce ortaya çıktı:

1. Kum merkezli hadis ravilerinin fikhî mektebi;
2. Bağdad merkezli mütekellim veya akılcı düşünürlerin fıkıh mektebi.

Gaybet-i Kubra Dönemi'nde Şia'nın Fıkıhî ve Fakihlik

Her iki mektebin ürünü olup bu mekteblerin ayrıcalık ve kemaline sahip olan Şeyh Mufid'in mektebi, Küçük Gaybet'in başlangıcından şimdiye kadar kendini geliştirme yolunu geride bırakıp her geçen gün kendisini güncelleyerek daha sağlam bir hâle geldi.²⁷

Şeyh Mufid'den sonra değerli öğrencisi Seyit Murteza ve ondan sonra Şeyh Tûsî "Usûlî Fakihlerin Mektebi"ni kurdular. Şeyh Tûsî, Şia fıkıhında yeni bir dönemin başlatıcısı ve yeniliçi fakihlikle alâkalı ilmî alanların tamamına sahip birisi olup ilmî alanların tamamında bizim için son derece değerli eserler bıraktı.

Şeyh Mufid, Seyyid Murteza ve Şeyh Tûsî, Şia merceiyetini inziyadan kurtardılar. Şia mektebinin bu değerli üç âlimi bunun yanı sıra Ehlişünnet'in fıkıh, kelâm, tefsir ve bütün temel ilim dallarında uzmanlık elde ederek Bağdad'da kelâm ve fıkıh dallarında ders kürsülerini kendilerine mahsus kıldılar ve diğer mezhep âlimlerini de öğrenciliklerine kabul ettiler. Çok geçmeden mezhepsel çatışmalar ve siyasî karmaşa Şeyh Tûsî'nin Bağdad'dan hicret etmesine neden oldu ve bu tarihten itibaren Necef, Şia'nın mercilik ve ilim merkezi hâline geldi.

Bu dönemde dinî merceiyet Şia'nın ilmî ve malî öğretim görevini üstlendi ve öğretim düzeyinin en yüksek sorumluluğu zamanın merceine aitti. Aynı şekilde vekillerin belirlenmesi ve yargı da mercilerin görevlerinden sayılıyordu.

Fetva makamı ve soruları yanıtlamak bu kurumun diğer görevlerinden.

Günümüzün Şia fıkıhî Şeyh Mufid'in kurduğu ve mükemmel hâle getirdiği o mektebin devamı olup aynı güçlülüğü ve mükelliğiyle devam etmektedir.

²⁷ Daha fazla bilgi için Bkz: Seyyid Hasan Müderrisî, *Mukaddemet-i ber Fıkh-ı Şia; Tarihu't-Teşrii'l-İslâmî*.

2- Şia'nın Gaybet-i Kubra Dönemi'ndeki Fıkıh ve İlim Merkezleri

“Büyük Gaybet”in başlarında Bağdad fıkıh ve fakihlik merkeziydi. Şeyh Tûsî'nin (h. 448) yılında Necef'e hicret etmesiyle “Necef” hemen hemen bir asır boyunca fakihliğin merkezi görevini üslendi.

Necef'in yanı sıra Halep, Şeyh Tûsî'nin öğrencilerinden “Sâlâr” isimli Seyyid Murteza aracılığıyla Sekizinci Asr'ın yarısına kadar ilim merkezi haline geldi.

Bu ilim havzasının öğrencilerinden “*el-Gunye*” isimli eserin sahibi Seyyid Ebu'l-Mekârim'i söyleyebiliriz.

Necef ilim ve icihad merkezi bir asır boyunca Şeyh Tûsî'nin görüşlerini savunduktan ve düşüşe geçtikten sonra İbn İdris Hillî, Irak'ın Hille şehrinde kendi Fıkıh hareketini başlattı ve Şia fikhını Hille'ye intikal ettirdi. Şeyh Tûsî'den sonra Şia'nın fakihlik müessesesini sürdürmüş olarak bilinen Muhakkık Hillî ve Allâme Hillî, Hille ilim merkezinde tanınır ve bilinir kişilerdendir. Muhakkık Hillî ve Allâme Hillî, Şia fikhının yaşadığı düşüşten sonra onu ihya etmiş ve kemale ulaştırarak mektebin bir daha yükselişine neden olmuşlardır. Şia fikhının yükselişine neden olan bu iki değerli âlim, Şeyh Mufid'in çizgisinin devamını da sağlamışlardır.

Şia'nın fakihlik merkezi Hille'den sonra “Cebel-i Âmil” ve Şam bölgesine intikal etti. Bu merkezin öğrencileri “Şehid-i Evvel”, Allâme Hillî'nin oğlu “Fahru'l-Muhakkıkın” ve “Şehid-i Sâni” gibi meşhur âlimlerdir. Bu âlimler Şeyh Mufid'in fikhî mektebini Bağdad, Necef ve Hille'deki ayrıcalık ve kapsayıcılığıyla Cebel-i Âmil'de temellendirdiler. Cebel-i Âmil'de oluşturulan bu hareketlilik, Şia Safevî hükümeti için “İsfahan” ve Necef-i Eşref ilim havzalarında bereket kaynağı oldu.

Şehid-i Evvel, ondan sonra Şehid-i Sâni ve onların öğrencilerinin aracılığıyla sunulan Şia'nın siyasî fikhı, dünya çapında yeni bir hareket oluşturdu. “Şehid-i Evvel” Şia devletinin reisi Serbedaran'a *el-Lum'etu'd-Dimeşkiyye* isimli eserinin metnini amel etmeleri için gönderdi. Şehid-i Evvel'in şehid edilmesinin nedenlerinden birisi, bu yüce âlimin siyasî fıkıh dalındaki görüşü olduğu söylenebilir.²⁸

²⁸ “*el-Mihne*”. Şehid Sadr'ın iki konuşmasına Bkz.

Şehid Mutahharî, Şia Safevî devleti ve İran ilim havzasının gidişatına dair “Cebel-i Âmil” âlimlerinin rolü hakkında şöyle yazıyor: “Cebel-i Âmil” fakihleri İran Safevî devleti üzerinde önemli role sahipti. Bilindiği üzere Safevî devleti gerçekte derviş meslek olup ve derviş meslek esasına göre de hareket etmekteydi. Safevîler’in durumu “Cebel-i Âmil” fakihlerinin fıkıh bilgisiyle dengelenmemiş olsaydı İran’ın durumu Türkiye ve Suriye Alevîler’inin vaziyeti gibi olacaktı. Bu durum, birkaç yönlü etki sağlamaktaydı. Etkilerden birisi İran halk ve devletinin hurafelerden korunması bir diğeri de Şia irfan ve tasavvufunun daha dengeli ve ölçülü bir hâle gelmesidir. Bu yüzden “Muhakkık Kerekî” ve “Şeyh Bahâî” gibi “Cebel-i Âmil” fakihlerinin İsfahan’da kurdukları medrese sayesinde halkı ve devleti böyle bir durumdan koruyarak halk üzerinde büyük bir hakka sahip olmuşlardır.²⁹

Aynı zamanda Mukaddes Erdebilî ve diğer büyükler aracılığıyla ihya edilen Necef İlim Havzası günümüze kadar devam etmiştir. Bağdad’ın fakahet şehri olduğu dönemde ve İslâm’ın ilk asırlarında İran’ın şehirlerinden sadece Kum şehri, İbn Bâbeveyh ve Muhammed b. Kuluveyh gibi fakihler aracılığıyla fıkıh merkezi haline getirildi. Yine “Kacarlar” Dönemi’nde *Sahib-i Kavanin* isimli eserin sahibi Mirza Ebu’l-Kasım Kumî vasıtasıyla ihya edilmiş ve günümüzde Şia’nın iki büyük fıkıh merkezinden birisi hâlini almıştır.³⁰

İran İslâm İnkılâbı’nın zafere ulaşması ve Irak Baas ordusunun peş peşe gelen saldırıları, Necef ilim havzasının büyük âlimlerinin şehid edilmesi,³¹ Necef ilim merkezinin müctehid ve talebelerinin zorla İran’a hicret ettirilmeleri, bir defa daha Şia’nın fakihlik merkezinin ciddi bir şekilde Kum’da tecelli etmesine neden oldu. Her ne kadar Necef ilim merkezinde büyük âlimler bulunsa da ilim ve fıkıh dalındaki hareketlilik, neş’et ve yükseliş, Kum ilim merkezine mahsustur.

²⁹ Üstad Şehid Murtaza Mutahharî, *Hedamat-e Mutekabil-i İslâm ve İran*, c. 2, s. 125, 126.

³⁰ a.g.e, c. 2, s. 125, bu kitap İran İnkılâbı’ndan önce telif edilmiştir.

³¹ Bu durum geçtiğimiz yıllara kadar devam ederken bu kafilenin en son yolcusu ve şehidi (hş. 1377) Ayetullah Garevî’dir. Bu büyük âlim, Saddam’ın askerkeri aracılığıyla şehid edildi.

b) Gaybet-i Kubra Dönemi'nde Şia Âlimlerinin Siyasî Mücadelesi

Şia âlimlerinin Gaybet-i Kubra Dönemi'ndeki siyasî mücadelesini iki başlıkta özetleyebiliriz:

1. Siyasî faaliyet alanları;
2. Siyasî faaliyetin aşamaları.

1- Siyasî Faaliyet Alanları

a) İslâm devleti sınırları içerisinde ve Müslüman veya gayri Müslüman olan siyasî hâkimlerin zulmü karşısında izlenen yöntem:

1. Tebliğ, yetiştirme, zalim Müslüman idarecilerle savaşmak için İslâmî harekete kılavuzluk etme, “Dinin Siyasetten Ayrılığı” teziyle savaşma ve İslâm ümmetinin ayaklar altına alınmış siyasî haklarını talep etme yollarıyla İslâm ümmetini ve Şialar'ı korumak;

2. Hâkimlerin direk ve endirek sapıklıklarıyla mücadele etme, sapıklık ve sapıklığın hilafetin gasbedilmesi ve İslâm ümmetine hâkim olmaları gibi fikrî, ahlâkî ve amelî boyutlarını ortaya çıkarma, savaşçı İslâmî hareket kuruluşlarını savuup kılavuzluk etme;

3. İfratî (aşırı) ve tutucu tefritî gruplar aracılığıyla her türlü tefrika karşısında savaşmanın önemini teblig etme yoluyla İslâm ümmeti ve Şia camiasını koruyup tek bir kelime etrafında toplamak;

4. Âlim ve araştırmacıların yetiştirilmesiyle İslâm toplumunun kimliğini, Müslümanlar'ın ve Şia'nın fikirsel asaletini korumak için ilmî ve Ma'rifeti yaygınlaştırmak ve çeşitli yerlerde ilim havzalarını kurmak;

5. Sapık hâkimlerin fikirsel ve ahlâkî sapıklıklarını değiştirerek meşrulaştıran siyaset ile mücadele etmek.

b) İslâm devleti sınırları dışında ve dış ve sulta güçlerinin karşısında izlenen yöntem:

1. Batı'nın kültürel saldırıları nüfuzu karşısında savaşmak;

2. Sömürgecilerin askerî saldırılarına karşılık faal bir şekilde silahlı mücadeleye katılmak, rehberlik ve hidayet etmek;

3. Doğu ve Batı'nın iktisadî ve siyasî saldırılarına karşılık amansız mücadele etmek;

4. İslâm ümmetini zayıflatmak, nifak çıkarmak isteyen ve İslâm ülkelerini bölmek isteyenler ile mücadele etmek;

5. Emperyalist ve süper güçler ile savaşmak, onları yerle bir etmek ve emperyalistlerin yenilmez olduğu öyküsünü batıl etmek.

b) Savaş Aşamaları ve Siyasî Faaliyetler

Şia'nın ondört asır boyunca İslâm'ı hâkim kılmak ve İslâmî düzeni kurmak için sürdürdüğü siyasî mücadelesini üç aşamada inceleyebiliriz;

1. "Takiyye" aşaması ve büyüğüyle küçüğüyle tagutlarla savaşmak için gizli siyasî teşkilatın oluşturulması;

2. İslâmî siyasî düzen olmaksızın oluşturulan sistemin karşısında açıkça mücadele etme merhalesi;

3. İslâmî siyasî düzen oluşturulmasıyla açıkça siyasî mücadele etme merhalesi.

Siyasî mücadelenin her üç aşamasında da silahlı veya silahsız olarak mücadele edilmiş ve bu mücadelelerde bazen olumlu bazen de olumsuz koşullar göz önünde bulundurulmuştur.

Silasız mücadeleler ihticac, münazara, hakikatin tebliği, acı gerçekleri ifşa etme, devlet yöneticilerinin sapıklıklarını ve hatalarını ortaya çıkarmak, sultacıların ve sapık saldırganların fitnelerini içermekteydi. Yine kadro genişletme, yeni üyeleri mücadele için kabul etme, gayri müstakim silahlı saldırılara karşılık itiraz etme ve mücadele kültürünü genişletmek de bu mücadeleden sayılabilir.

İnkılâbî silahlı bir kuruluş kurma, bu kuruma rehberlik etme veya doğrudan onaylama da silahlı faaliyetler arasında yer alır.

3. Mehdilik ve Bâblık İddiasında Bulunanlar

“Mehdeviyet” vaad edilen Mehdi (a.f.) ve beklenen İmam anlamındadır. “Bâblık”ın lugat anlamı muhafız ve bekçi, ıstılah anlamı ise İmam Mehdi’nin (a.f.) sefiri, özel Nâib ve vekilidir.

İmamîyye Şiası’nın inançlarına ve Ehlisünnet rivayetlerinin çoğuna göre ahiruzzamanda Muhammed (s.a.a.) ailesinden Mehdi (a.f.) zuhur edecektir. Allah Resulü (s.a.a.) bir hadisinde şöyle buyurmaktadır:

“Dünyanın ömründen bir gün kalmış olsa da Allah (c.c) o günde benim Ehlibeytimden olan şahsı göndererek zulümle dolan yeryüzünü adalet ile dolduracaktır”.³²

Yine bir diğer hadisinde şöyle buyurmuştur:

“Dünyanın ömründen bir gün kalmış olsa da Allah (c.c) bu günü benden veya Ehlibeytim’den olan bir kişiyi kıyam etmesi için uzatacağı, onun ismi benim isimdir”.³³

“Vaad edilen Mehdi (a.f.)” ile ilgili Şia ve Ehlisünnet hadis kaynaklarında Peygamber (s.a.a.) ve Ehlibeyt İmamları’ndan (a.s) birçok hadis nakledilmiştir. İmam Mehdi (a.f.) hakkında nakledilen hadislerin aşırı çokluğundan İmam’ı (a.f.) inkâr etmek veya hakkında tereddüt ve şüphe etmek mümkün değildir.

“Mehdeviyet” konusunda Peygamber (s.a.a.) ve Ehlibeyt’inden (s.a) nakledilen hadislerin çokluğu “Mehdeviyet” inancının mezhepler ve fırkalar arasında yayılmasına neden olmuştur.

İmam Mehdi’nin (a.f.) özellikleriyle ilgili nakledilen rivayetler, İmam Mehdi’nin (a.f.) İmam Hasan Askerî’nin (a.s) oğlu olduğunu ve İmam Mehdi’nin (a.f.) Onikinci İmam olup büyük ve küçük olmak üzere iki gaybetinin olacağını ifade etmektedir.

Ancak bazı kişiler, mezhep takipçileri ve İslâmî fırkalar “mehdeviyet” inancından faydalanarak kendilerine bazı kişileri vaad edilen Mehdi olarak seçmiş veya bazı fırsatçı kişiler yalan yere kendisinin vaad edilen Mehdi olduğu iddiasında bulunmuşlardır.

³² Bkz: *Bihâru’l-Envâr*, c. 51, s. 85-104; Hafız Ebu Davud Suleyman b. Eş’as Sicistanî, *Sunenu Ebi Davud*, c. 2, s. 310, h. 4283.

³³ *Sunenu Ebi Davud*, h. 4282.

Toplumda bazı cahil kişiler: 1. İmam Ali'nin (a.s) oğlu Muhammed Hanefiyye, 2. İmam Hasan (a.s.)'ın oğlu Muhammed b. Abdullah b. Hasan, 3. İmam Seccad (a.s.)'ın oğlu Zeyd b. Ali b. Hüseyin, 4. İmam Cafer Sâdık (a.s.), 5. İmam Musa Kâzım (a.s.), 6. İmam Sâdık'ın (a.s) diğer oğlu İsmail b. Cafer ve 7. İmam Hasan Askerî (a.s) gibi faziletli kişilerin Mehdi olduğunu düşünmüşlerdir.

Keza bazıları Abbâsî Halifesi Mehdi ve Ebu Müslim Horasanî gibi zalim ve kana susamış sahtekâr ve düzenbaz fertleri vaat edilen mehdi olarak tanıtmışlardır.³⁴

Diğer taraftan makam düşkünü ve hilekâr bazı kimseler inançları kötüye kullanarak yalan yere kendilerini vaad edilen mehdi olarak lanse etmişlerdir. Konumuzun burasında bunlardan bazılarını hatırlatmakla yetineceğiz. Daha fazla bilgi edinmek isteyenler konuyla alakalı kaynaklara müracaat edebilirler.

1. Ubeydullah b. Muhammed Fatumî (h. 322-259);³⁵
2. Mısır Ubeydiyan Halifelerinden, Hâkim Biemrillah (h. 386);³⁶
3. Muhammed b. Tumrut (h. 485-524);³⁷
4. Tahamî (h. 1159);³⁸
5. Baba İshak (h. 637);³⁹
6. Abbas er-Rifî (h. 690-700);⁴⁰
7. Mehdi Sudanî (h. 1260-1304);⁴¹
8. Mirza Muhammed Ali Bâb (h. 1235-1266);⁴²
9. Mirza Gulam Ahmed Kadiyanî (h. 1255-1326).⁴³

³⁴ Bkz: *el-Milelu ven-Nihal*; *Fıraku's-Şia*.

³⁵ Bkz: *Tarihu'l-İslâm*, c. 3, s. 146 ve sonrası.

³⁶ Bkz: Abdullah Mubeliğ-i Abadanî, *Tarih-i Edyan ve Mezahib-i Cihan*, c. 3, s. 1114.

³⁷ Bkz: *Luğatnameh-i Dehuda*, s. 1937.

³⁸ Bkz: *Hayâtu'l-İmam Muhammed Mehdi*, s. 144.

³⁹ Bkz: *Tarih-i Edyan ve Mezahib-i Cihan*, s. 1118.

⁴⁰ a.g.e, s. 1115.

⁴¹ Bkz: *Hayâtu'l-İmam Muhammed Mehdi*, s. 139-143.

⁴² Bkz: *Musahib, Dairetul-Maarif-i Farsî*, s. 356.

⁴³ a.g.e. 1985, 1986.

Özet

Dördüncü Asr'ın başlarından Beşinci Asr'ın başlarına kadar Âl-i Büye, “Fatımiler”, Hamdanîler ve Alevî hükümetleri gibi İnkılâbî Şia devletlerinin hükümeti ele almasıyla güç elde eden Şia, rahat bir dönem geçirmiş; düşünce ve inanç mücadelesine başlamıştır.

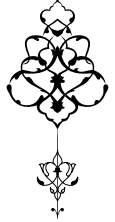
Moğolların iki asırda yani Yedinci ve Sekizinci Asırlar'da İslâm âleminde saldırıları ve Haçlı Seferleri'nin devam etmesi Şia'nın daha fazla baskı altında kalmasını engelledi. İran'da Moğol sultanlarından bazılarının Şia oluşuyla Sekizinci ve Dokuzuncu Asırlar'da Mazenderan'da Mar'aşiler ve Horasan'da Serbedaran hükümetlerinin varlığı Şia'nın daha güçlü ve nüfusunun arttığı dönemdir. İslâm topraklarının tamamında, özellikle İran'da Şia'nın nüfusunun milyonlar olduğu söylenmektedir.

Onuncu Asr'ın başında - Safevî devletinin zuhur etmesiyle - Şia mezhebi resmî olarak tanınmış ve peş peşe kurulan “Zend, Kacarlar ve Meşrutiyet” devletleri zamanına kadar resmîyetini koruyarak dünyanın her noktasında tabi ve sunuculara sahip olmuştur. Keza ard ardına beş asır boyunca İran ve Irak, Şialık merkezi olmuş, Şia ilim havzaları bu iki ülkede merkezîleşmiştir ki; Şia merceiyeti Şia dünyasının hakiki merkezleri sayılmaktadır.

Hicretin Onbeşinci Asr'ının başlarında ve Gaybet Asr'ında ârif, âdil ve dirayetli bir müctehidin iç düşmanlar ve harici istismarcılarla savaşarak yükselişte olan Velâyet-i Fakih ve rehberlik esası üzerine İslâmî hükümetini kurmuştur. Günümüzde bu hükümet, Müslümanlar'ın sığınağı ve müracaat merkezi hâline gelmiş ve bütün Müslümanlar'ın bir kısım arzu ve isteklerinin tahakkuk bulduğu bir hükümet konumuna yükselmiştir.

Sorular

1. Şia'nın Hicret'in Dördüncü Asr'ındaki konumunu Üçüncü ve İkinci Asr'daki durumuyla karşılaştırınız.
2. Şia inkılâbî devletlerinin İslâm kültürüne katkısı nedir?
3. Hangi şartlarda Safevî, Şia devleti hükümetini elde etti?

4. Son asırda gerçekleşen İslâmî inkılâpların özellikle İmam Humeynî'nin (r.a) inkılâbının özellikleri nelerdir?

5. Gaybet Asr'ında Şia âlimlerinin düşünce ve siyâsî mücadelesinin ana hatları nelerdir?

6. Şia fikhî ilim havzalarının önemli özellikleri nelerdir?

7. Şia âlimlerinin Gaybet-i Kubra Dönemi'nde siyâsî faaliyetlerinin zeminleri nelerdir?

8. Şia âlimlerinin Gaybet-i Kubra Dönemi'ndeki siyâsî faaliyetlerinin aşamalarını açıklayınız?

Araştırma

1. Taberistan Alevîleri kimlerdir? Taberistan Alevîleri'nin çıkışı ve batışının sebeplerini yazınız.

2. Şia Âl-i Buveyh hükûmeti niye ve neden yıkıldı?

3. Gaybet-i Kubra asırlarının iki asrında Şia âlimlerinin düşünce ve ilmî faaliyetlerini inceleyiniz.

4. Büyük Gaybet'in her asrında Şia müctehidlerinin toplumsal ve siyâsî faaliyetlerini inceleyiniz.

Daha Fazla Bilgi İçin Kaynaklar

1. *Şia der İslâm*, Allâme Seyyid Muhammed Hüseyin Tabâtabâî.
2. *Tarihu's-Şia*, Muhammed Hüseyin Muzaffer.
3. *Temmeddun-i İslâmî der Karn-i Çaharum*, Adam Metz.
4. *Tarih-i Teşeyyu' der İran ta Karn-i Dehum-i Hicrî*, Resul Caferiyan.
5. *Hedemat-i Mutekabil-İran ve İslâm*, Ustad Şehid Ayetullah Allâme Murteza Mutahhari.
6. *Vasiyetnâme-yi İlâhî*, İmam Humeynî (r.a).

Sekizinci Bölüm

İmam Mehdi'nin (a.f) Nişaneleri ve Sîresi

İmam Mehdi'nin (a.f.) pratik davranışı ve nişaneleri hakkında elimize pek çok bilgi ulaşmıştır ve kitabın sonunda kısaca bunların bazılarına "Hitamuhu Misk" unvanında değinmemizin münasip olacağını düşünüyoruz.

1. Sîresi (Pratik Yaşamı)

İmam Mehdi'nin (a.f.) sîresi ve davranışlarını "Gaybet Dönemi" ve "Zuhur Dönemi" olarak iki yönden inceleyebiliriz. İmam'ın (a.f.) davranışlarının bizim için örnek olması hasebiyle pratik davranışlarının bir kaçından söz edeceğiz.

a) Gaybet Asrı

İmam Mehdi'nin (a.f.) hidayet, rehberlik, Müslüman ve Şialar'ın korunması, zemine oluşturulma ve cihan şumul inkılâbı için yardımcıların hazırlanması gibi bir takım konumları vardır ve gaybetle uyuşmayan konuların dışında faaliyetlerin tamamı üzerinde inayeti vardır. İmam (a.f.) bir rivayette şöyle buyurmaktadır:

"Gaybetim döneminde benden faydalanmak, bulutlar arkasındaki güneşten faydalanmak gibidir".¹

İmam Mehdi'yi (a.f.) bizzat var olup hazır olmadığı için değil, zahir ve görünür olmadığı için "gaib" olarak isimlendirmişlerdir. Gaybetin

¹ *Bihâru'l-Envâr*, c. 53, s. 181. (Bulut ünvanı İmam Mehdi'nin (a.f.) şahsiyetinin gizli oluşuna kinaye, Güneş ünvanı ise İmam'ın (a.f.) topluma sağladığı faydanın etkisinden kinayedir) Seyyid Muhammed Sadr, *Tarihu'l-Gaybeti'l-Kubra*, s. 51

anlamı İmam'ın (a.f.) "hazır olmayışı", yani toplum içerisinde olmayışı anlamında iftiradan başka bir şey değildir. Aksine İmam'ın (a.f.) dostları Allah'tan İmam'ın zuhuru istemekteler, huzuru değil. Bu yüzden İmam (a.f.) zuhur ettiğinde herkes şaşkınlıktan parmaklarını ısırarak onu gördüklerini söyleyecektir.

İmam'ın (a.f.) gaybet dönemindeki sîresini öğrenmek için bazı hadislerden, dualardan, ziyaretnamelerden, Tevkî'lerden ve bazı Şialar'ına yazdığı mektuplardan veya İmam'ın (a.f.) huzuruna varma şerefine nail olan güvenilir kişilerden nakledilen mütevatir cümlelerden yararlanılabilir.

Dua, mektup ve tevkîatların tamamında her şeyden daha çok, İmam Mehdi'nin gaybet döneminde Şialar'ın durumlarına ve sorunlarına karşı özel bir ilgisinin olduğu göze çarpmaktadır. Bunlarla alakalı bazı konulara aşağıda değinilecektir:

1. Şia'nın Hâl ve Durumundan Haberdar Olmak

Şeyh Mufid (r.a) İmam Mehdi'nin (a.f.) yazdığı bir mektubunda (Tevkiat) İmam'ın şöyle buyurduğunu naklediyor:

"Biz sizlerin bütün durumlarından haberdarız ve sizlerin hiçbir şeyi bizlere gizli değildir".²

2. Şialar'ı Sıkıntılardan ve Düşmanların Şerrinden Korumak

Şeyh Müfid yine aynı mektubun devamında İmam Mehdi'nin (a.f.) şöyle buyurduğunu naklediyor:

"Biz hiçbir zaman sizleri kollamaktan ve korumaktan geri durmadık, sizleri ihmal etmedik ve sizleri unutmadık. Eğer bunun aksi olmuş olsaydı müsibetler ve zorluklar sizi sarar ve düşmanlar size saldırıp sizleri yok ederdi".³⁻⁴

"Bahreyn" halkını istimar usaklarının elinden kurtarması, bunun örneklerinden birisidir. Bu ülkenin Başbakanı Şialar'a karşı Ehlikitap gibi

² el-İhticac, s. 596.

³ a.g.e.

⁴ Bazen sorunların giderilmesi ve belaların defedilmesi İmam Mehdi'nin (a.f.) aracılığıyla, bazen özel elçileri aracılığıyla bazen de İmam'ın (a.f.) duasıyla mümkündür. (Tarihu'l-Gaybeti'l-Kubra, s. 153). İmam'ın (a.f.) duası kabul olunur kişilerden olduğu bilinmektedir. "Nudbe Duası".

Kâfir-i Harbî muamelesi yapılması, yani Şialar'ın ya cizye vermeleri ya da zillete boyun eğmeleri veya erkeklerinin öldürülüp kadın ve çocukların esir edilmesi planını yapmış, ancak İmam Mehdi (a.f.) sayesinde bu plana karşı ayaklanma, planının hünsa edilmesinde büyük bir rol üstlenmiştir.⁵

3. Halk İçerisindeki Varlığı

“Bu emrin sahibi (İmam Mehdi a.f) onlar ile birlikte yürüyor, pazarlarında dolaşiyor, halılarının üzerine ayak basıyor ve Allah izin vermeyene kadar ancak onlar O’nu tanımayacaklardır”.⁶

Bir diğer hadiste de İmam Ali'nin (a.s) şöyle buyurduğu nakledilmiştir:

“Ali'nin Allah'ına yemin olsun ki Allah'ın hücceti onların aralarında, onların sokaklarında ve pazarlarında dolaşmakta, onların evlerine girmekte ve evrenin Doğusundan Batısına kadar gitmektedir, onların konuşmasını duyuyor ve toplumlarına giriyor, onlara selam veriyor ve onları görüyor”.⁷

4. Devamlı Olarak Hac Mevsiminde Bulunması

O Hazret (İmam Mehdi a.f) her yıl hac mevsiminde bulunmakta, herkesi görmekte ve tanımaktadır, ancak başkaları onu görür, ama tanıyamazlar.⁸

5 ve 6. İnsanlar onu tanısınlar ya da tanımasınlar; yoksulların elinden tutmak, kaybolanların bulunması, çaresiz hastalara şifa verilmesi, müminlere dua etme, onların bazılarının cenaze töreninde bulunma, bazı âlimlerin ilmi sorunlarını çözme, bazı önemli hadiseler hakkında haber verme⁹ gibi işler gaybet zamanında ya kendisinin doğrudan müdahalesi ya da bazı özel yârânlarının aracılığıyla gerçekleşmektedir.¹⁰

⁵ en-Necmu's-Sagîb, s. 314; Bihâru'l-Envâr, c. 52, s. 178; Muntehal-Amal, c. 2, s. 440 (nakil: Tarihu'l-Gaybeti'l-Kubra, s. 116-117).

⁶ Nu'mânî, el-Gaybe, s. 84, (Bâbun enne fî'l-Kaimi Snnetun Mine'l-Enbiya); el-Kâfi, c. 2, 440 (az ibaret farkıyla); Bihâru'l-Envâr, c. 51, s. 142; c. 52, s. 154; Mikyalu'l-Mekârim fî Fevâidi'd-Dua li'l-Kaim (a.f), c. 2, s. 375.

⁷ Nu'mânî, el-Gaybe, s. 72. (nakil: Rûzgâr-i Rehâi, çeviri: Ali Ekber Mehdişpur, c. 1, s. 223).

⁸ Kemâlû'd-dîn ve Temâmu'n-Ni'me, c. 2, s. 440

⁹ Yukarıda belirtilen konuların her biri hakkında örnekleri görebilmek için Bkz: Tarihu'l-Kubra, s. 122-130.

¹⁰ Allame Tabâtabâi'nin gaybette olan İmam'ın (a.f) toplum içersinde olmasının felsefesi hakkındaki latif beyanı şudur: İmam (a.f) insanların zahiri amellerine rehberlik ettiği

b) Zuhur Dönemi

1. İlmî ve Eğitsel Pratik Yaşamı

“Kaimimiz (a.f.) kıyam ettiğinde mübarek elini kulların başına çekip akıllarını ve ahlâklarını kemale erdirecektir.”¹¹

İmam'ın (a.f.) irşadları sayesinde akıllar ve düşünceler filizlenecek ve dar görüşlülük, akıl körlüğü ve ahlâkî çöküntü kaynağı olan toplumsal kötü sıfatlar yok olacaktır.

“İmam Mehdi'nin (a.f.) devleti döneminde ilim ve hikmet bütün insanlara bahşedilecektir”.¹²

“O (a.f.), halkı Allah'ın kitabına, Allah Resulü'nün (s.a.a.) sünnetine, İmam Ali'nin (a.s) velayetine ve düşmanlarından da beri olmaya davet edecektir”.¹³

“O'nun döneminde dünya pak ve insanları da iyi olacaktır”.¹⁴

2. Toplumsal Yaşam Çizgisi

“Zulüm ve düşmanlıkla dolan yeryüzünü adalet ile dolduracaktır”.¹⁵

“İmam Mehdi (a.f.) sizlere âdilâne davranışın nasıl olduğunu gösterecektir”.¹⁶

“Zina, içki ve faizcilik kalkacak ve insanlar ibadete doğru yönelecektir, emaneti koruyacaklar, kötü insanlar yok olacak ve sadece salih insanlar baki kalacaktır”.¹⁷

gibi insanların batınına da rehberlik etmektedir ve o batundan Allah'a doğru yürüyen insanlık kervanının şahıdır. Bkz: *Şia der İslâm*, s. 183-187.

¹¹ İmam Bâkır (a.s), *Bihâru'l-Envâr*, c. 52, s. 336; *Muntehabu'l-Eser*, s. 482. *Kemâlû'd-Dîn ve Temâmu'n-Nîme*, c. 2, s. 675 ve *Bihâru'l-Envâr*, c. 52, s. 338'de (ahlâkuhum yerine ahlâmuhum) tabiri yer almıştır. Yani İmam Mehdi (a.f) onların ilim ve hikmetlerini kemale erdirecektir. *Usûlu Kâfi*, c. 1, s. 25'te İmam Bâkır'dan (a.s) nakledilen bir diğer hadiste şöyle buyurmuştur: *Kaimimiz kıyam ettiğinde elini kulların başına çekerek akıllarını ve ilimlerini kemale erdirecektir.*

¹² İmam Bâkır (a.s), *Bihâru'l-Envâr*, c. 52, s. 352 (*el-Gaybet-i Nu'mânî*'den naklolunmuştur).

¹³ İmam Bâkır (a.s), *İlzanu'n-Nasib*, s. 177.

¹⁴ İmam Bâkır (a.s), *Rûzgâr-i Rehâi*, c. 2, s. 650.

¹⁵ İmam Sâdık (a.s), Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 32.

¹⁶ *Nehcu'l-Belağa*, h. 138.

¹⁷ İmam Sâdık (a.s), *Muntehabu'l-Eser*, s. 474.

“Allah’a yemin olsun ki Mehdi’nin (a.f.) adaleti soğukun ve sıcakın evlere girdiği gibi evleri ve evreni saracaktır”.¹⁸

3. Siyasî Davranışı

“Kaim kıyam (a.f.) ettiğinde her batıl devlet ortadan kalkacaktır”.¹⁹

“Kaim (a.f.) kıyam ettiğinde evrenin her yerinden “Lâ ilâhe illallah ve Muhammedun Resulullah” nidasından başka bir şey yükselmeyecektir”.²⁰

“O sadece kılıcı tanıyacaktır”²¹ “yani güç ve kudret savaşdır”.

“Allah’ım! İmam Mehdi’nin (a.f.) kerametli devletini zuhura erdir, ehline izzet bahşet ve nifak ve nifak ehlini rezil eyle!”²²

4. Ekonomi Alanında Yaşamsal Çizgisi

“Onun zamanında (İmam Mehdi a.f) ümmetim önceki ümmetlerinin hiçbirinin faydalanmadığı şekilde nimetlerden faydalanabilecektir, yeryüzü bütün nimetini ve mahsulünü insanlara sunacaktır ve nimet bolluğu yaşanacaktır. Mehdi’nin (a.f.) yanına gelen herkes: Bana da dünya malından ver dediği zaman İmam (a.f.) beklemeden al diyecektir”.²³

“Mehdi’nin (a.f.) devleti döneminde faiz ortadan kalkacaktır”.²⁴

5. İlmî Siresi

“İlim yirmi yedi harften oluşmaktadır. Peygamberlerin insanlara getirdiği iki harften başka değildir ve insanlar o iki harften başkasını bilmezler, ancak Kaimimiz (a.f.) kıyam ettiğinde diğer yirmi beş harfi de ortaya çıkaracaktır”.²⁵

“Rüzgârları emrine vereceğim, onun için sert ve renkli bulutları uysallaştıracağım ve bazı vesileler ile onu gökyüzünde dolaşmağa muvaffak kılacağım.”²⁶

¹⁸ *Bihâru’l-Envâr*, c.52, s. 362. (Nu’mânî’den *el-Gaybe*).

¹⁹ İmam Bâkır (a.s), *el-Kâfî*, c. 8, s. 278.

²⁰ İmam Sâdık (a.s), *???Bihâru’l-Envâr*, c. 52, s. 340.

²¹ İmam Bâkır (a.s), Nu’mânî, *el-Gaybe*, s. 233; *Bihâru’l-Envâr*, c. 52, s. 354. Bkz: *Hurşid-i Mağrib*, s. 38, (Mehdi’nin (a.f) kılıcında kötü ve aşağılık, yırtıcı ve vahşi, insan olmayan zalim insanlar için kan ve ölüm; insanlık âlemi için ise hayat ve rahmet vardır).

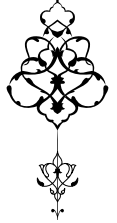
²² *Mefâtihu’l-Cinân*, İftitah Duası.

²³ Allah’ın Resulü (s.a.a), Sunenu İbn-i Mace, Araştırma: Muhammed Fuad Abdulkaki, c. 2, s. 1366; *Bihâru’l-Envâr*, 51, s. 88.

²⁴ İmam Sâdık (a.s), *Muntehabu’l-Eser*, s. 474.

²⁵ İmam Sâdık (a.s), *Bihâru’l-Envâr*, c. 52, s. 336 (*el-Harâic vel-Cerâih*’ten nakil).

²⁶ (Miraciyye hadisi), *Kemâlû’d-Dîn ve Temâmu’n-Ni’me*, c. 1, s. 256; *Bihâru’l-Envâr*, c. 52, s. 37. (sayfa 301’de İmam Bâkır’ın- a.s- şöyle buyurduğu nakledilmiştir: Mehdi

6. Gazavet Sîresi (Yargılama)

“Mehdi (a.f.), Hz. Davud (a.s) ve Hz. Süleyman'nın (a.s) yargı şekline göre yargılayacak ve şahid ve delil talep etmeyecektir”.²⁷

“Tevrat ehli arasında Tevrat'a, İncil ehli arasında İncil'e, Zebur ehli arasında Zebur'a ve Kur'an ehli arasında Kur'an'a göre hükmedecektir”.²⁸

7. İhya Etme Sîresi

“O (a.f.), kitap ve sünnetin ortadan kalkmış hükümlerini ihya edecek ve geri getirecektir”.²⁹

“Allah (c.c), O'nun (a.f.) aracılığıyla bütün sapıkları ve bid'atı yok edecek ve sünneti ihya edecektir”.³⁰

8. Nebevî ve Alevî Sîresi

“Onların arasında Peygamber (s.a.a.) gibi davranacak ve Peygamber (s.a.a.) gibi hareket edecektir.”³¹

“Allah Resulü'nün (s.a.a.) sîresi üzerine hareket edecek ve Emîru'l-Mu'minin Ali (a.s) gibi yaşayacaktır.”³²

“Mehdi benim sîremi devam ettirecek, hiçbir zaman terketmeyecektir”.³³

9. Kişisel Sîresi

“Allah'a yemin olsun ki Mehdi'nin (a.f) giyeceği sert, yiyeceği ise kuru ve katıksızdır”.³⁴

“O (a.f.) da onların kendisine uyararak yolundan gideceğine dair ahdetmiştir, onların giydiği elbiseden giyecek, onların bineklerine binecek ve onla-

(a.f) ateşten ve nurdan donatılmış yüksek sesli bineklere binerek semaya yolculuk yapacaktır, Bkz: *Hurşid-i Mağrib*, s. 39.

²⁷ İmam Sâdık (a.s), *Beşaretu'l-Mustafa*, s. 240,259 (*Rûzgâr-i Rehâi*, c. 2, s. 645'ten naklolumuştur.

²⁸ İmam Bâkır (a.s), Nu'mânî, *el-Gaybe*, s. 125 (Nakil: *Tarihu Mâ Ba'de'z-Zuhur*, Muhammed Sadr, s. 850.

²⁹ *Nehcu'l-Belağa*, h. 138.

³⁰ Allah Resulü (s.a.a), *el-Kâfî*, c. 1, S. 412.

³¹ İmam Sâdık (a.s), *el-İrşâd*, s. 391; *Sefinetu'l-Bihâr*, c. 2, s. 705 (nakil: *Rûzgâr-i Rehâi*, c. 1, s. 464).

³² İmam Sâdık (a.s), Tûsî, *el-Gaybe*, s. 277; *Bihâru'l-Envâr*, c. 52, s. 354.

³³ Allah'ın Resulü (s.a.a), *Muntehabu'l-Eser*, s. 491.

³⁴ İmam Sâdık (a.s), Nu'mânî, *el-Gaybe*, s. 122; *Bihâru'l-Envâr*, c. 52, s. 354.

rın istediği gibi olacak, aza razı olacak, Allah'ın yardımıyla zulümle dolan yeryüzünü adalet ile dolduracaktır. Allah'a layık olduğu gibi ibadet edecek ve kendisine koruma ve bekçi seçmeyecektir".³⁵

10. Yöneticilik Siresi

"O (a.f.) Allah'ın emrini tam bir şekilde yürütecek, hiç kimseye akrabalık muamelesi yapmayacak ve taş üzerinde taş bırakmayacaktır".³⁶

"Mehdi (a.f.) bağışlayıcı ve cömerttir, devlet yetkililerine ve çalışanlarına çok sert, kimsesiz ve zavallı insanlara karşıda merhametli ve sevecen olacaktır".³⁷

"Mehdi (a.f.) ashabımı bütün şehirlere gönderecek ve onlara adalet ve ih-san ile davranmalarını emredecektir, onları ülkelerin hâkimleri kılacak ve onlara şehirleri imar etmelerini emredecektir".³⁸

"Mehdi (a.f.) ashabıyla istişare edecektir".³⁹

"Mehdi (a.f.) zuhur ettiğinde, nefsanî isteklerin takipçisi kılan insanları nefislerini, hidayetin takipçisi ve Kur'an'ı kendi görüş ve düşüncelerinin takipçisi kılan insanların düşünce ve fikirlerini, Kur'an'ın takipçisi kılacaktır... Günümüz hâkimleri dışındaki insanlar hüküm sürecektir. O (a.f.), hükümet sorumlularını kötü amellerinden dolayı cezalandıracaktır... O zaman adalet ile davranışı gösterecek ve kitabın ve sünnetin ortadan kalkan hükümlerini yeniden ihya edecektir".⁴⁰

2. Eserleri

İmam Mehdi'nin (a.f.) babasının döneminde yaşaması, zamanının sınırlı olması ve gaybet dönemindeki sınırlamaların çokluğu hasebiyle o yüce İmamdan daha fazla bilgi ve eserin olması düşüncesinde olunmamalıdır. Bu sınırlamalara rağmen yine de İmam'dan (a.f.) bizlere sınırlı da

³⁵ İmam Ali (a.s), *Muntehabu'l-Eser*, s. 469.

³⁶ Allah'ın Resulü (s.a.a), *el-Melâhimu ve'l-Fiten*, s. 108 (nakil: *Rûzgâr-i Rehâi*, c. 2, s. 950).

³⁷ İmam Sâdık (a.s), *el-Melâhimu ve'l-Fiten*, s. 137; *el-Hâvî li'l-Fetava*, c. 2, s. 150 (nakil: *Rûzgâr-i Rehâi*, c. 2, s. 598).

³⁸ İmam Sâdık (a.s), Ali Muhammed Ali Duhayyil, *el-İmamı'l-Mehdi* (a.f), s. 271.

³⁹ Allah'ın Resulü (s.a.a), *İlzanu'n-Nasib*, s. 201.

⁴⁰ *Nehcu'l-Belağa*, h. 138.

olsa birkaç değerli eser baki kalmıştır. Bu eserlerin bazıları çok önemli ve yol göstericidir.⁴¹ O Hazret'in (a.f.) eserleri şunlardan ibarettir:

1. Hadisler ve Münazaralar

Bu hadisler babasının hayatı ve kendisinin çocukluk dönemine isabet etmektedir.⁴²

2. Dualar ve Namazlar

Dua, insanın Rabbiyle samimi iletişimi ve âşıkane nağmesidir. İmam'dan (a.f.) bize ulaşan dualar çeşitli ve yüce içeriklere sahiptir. Duaların içerikleri Allah'ı tanıma, Ehlibeyt'in (a.s) makamı, İmam Mehdi'nin (a.f.) makamı, kıyamet, intizar-ı ferec, müminlerin vazifeleri, Peygamber (s.a.a.) ve Ehlibeyt (a.s) hakkında dua, hacetlerin reva olması ve birçok ahlâkî meseler ile ilgili konulardır.⁴³ Bu duaların yanı sıra o Hazret'ten (a.f.) birçok namaz nakl olunmuştur.⁴⁴

⁴¹ O hadislerden birisi şöyledir: "Gelecekte vuku bulacak hadiselerde hadislerimizi nakleden kişilere müracaat ediniz, onlar benim sizlere hüccetim ben de Allah'ın onlara hüccetiyim." (el-İhticac, c. 2, s. 543).

⁴² Bkz: *Kemâlü'd-Din ve Temâmü'n-Ni'me*, c. 2, s. 454-465, h. 21; *el-İhticac*, c. 2, s. 532; *Bihârü'l-Envâr*, c. 52, s. 86.

⁴³ İmam'ın (a.f) duaları hakkında daha fazla bilgi için Bkz: Cevad Kayyumî İsfahanî, *Sahifetu'l-Mehdi* (a.f), Seyyid Murteza Muctehidi, *es-Sahifetu'l-Mehdiyye* (a.f), (çeviri: Muhammed Huseyn Rahîmiyân). Konunun devamında İmam'dan (a.f) nakl olunan dualardan birisine değinilecektir:

"Allah'ım! Bize sana itaat etme muvaffakiyetini, isyandan uzaklaşmayı, niyetin doğruluğunu ve saygısı korunması gereken kimseleri tanımayı ihsan et; bize hidayete erişmek ve onda sabit kalmakla ikramda bulun; dillerimizi doğruluk ve hikmetle güçlendir; kalplerimizi ilim ve maarifetle doldur; karınlarımızı haram ve şüpheli şeylerden arıt; ellerimizi zulüm ve hırsızlıktan alıkoy; gözlerimizi kötülüklerden ve hıyanetten koru; kulaklarımızı boş şey ve gıybetten uzaklaştır. Âlimlerimize dünyaya düşkün olmamayı ve hayırseverliği; öğrencilere ciddi çalışmayı ve râğbeti; dinleyenlere uymayı ve öğüt almayı ihsan et. Müslümanların hastalarına şifa ve rahatlak, ölülerine şefkat ve rahmet, yaşlılarımıza vakar ve ağırlık, gençlerimize hakka dönüş ve tövbe, kadınlarımıza haya ve iffet, zenginlerimize alçak gönüllülük ve cömertlik, fakirlerimize sabır ve kanaat lütfet. Savaşçılarımıza zafer ve galibiyet, tutsaklara kurtuluş, emir sahiplerine adalet ve şefkat, emir altındakilere insaf ve güzel davranış nasip et. Hacıların, ziyaretçilerin, yol azıklarının ve nafakalarını bereketli kıl; onlara farz kıldığın hac ve umreyi eda etmelerini müyesser eyle; ey merhametlilerin en merhametlisi! Fazlın ve rahmetinle dualarımız kabul buyur. (İbrahim b. Ali el-Kefamî, *Misbahu'l-Kefamî*, s. 281).

⁴⁴ Bkz: *es-Sahifetu'l-Mehdiyye*, (çeviri: Muhammed Huseyn Rahîmiyân, s. 127-152).

3. Ziyaretnameler

Ziyaretnameler İmam'ı tanımanın ve insanın İmam ile olan iletişiminin belirtisidir. İmam Mehdi'ye (a.f.)' atfedilen ziyaretnamelerde İmam'ı tanıma ile ilgili üstün maarifet, İmamlar'ın yüce makam ve mevkisi, müminlerin İmamlar'a karşı olan vazifeleri, bazı gerçeklere, mücahedelere ve İmamlar'ın tarihine değinilmektedir.⁴⁵

4. Mektuplar ve Açıklamalar

İmam Mehdi (a.f.) birçok mektuplar yazmıştır. Bu mektupların bazılarını özel vekillere,⁴⁶ bazılarını genel (Şeyh Mufid gibilere)⁴⁷ bazılarını da bazı Şialar'a ve takipçilerine yazmıştır.⁴⁸ Bu mektupların bir kısmı sorulan bazı soruların cevabı⁴⁹ bazıları da onun her hangi bir soru sorulmaksızın yazdığı mektuplardır. Söz konusu bu mektupların içerikleri farklıdır. Örneğin: fikhî sorulara cevaplar, İmam'ın (a.f.) Gaybet Dönemi'ndeki rolü, bazı tehlikelerin uyarısı ve gelecekte haber verme, bazı kişilerin teyid veya tekzip edilmesi, İmam'ı (a.f.) bekleyenlerin görevleri ve gaybet döneminde fakihlerin müctehidlik ve mercilikleri vb. ... gibi birçok şeyleri içermektedir.⁵⁰

Konunun sonunda bir mektuba değinmek uygundur:

Bismillahirrahmanirrahim

Sonrasında dininde ihlaslı olan dostumuza selam olsun, bize karşı olan inancının ilim ve yakın üzerinden olması önemlidir. Biz eşi ve benzeri olmayan Allah'a senin varlığından dolayı şükrediyor ve zevali olmayan zatından rahmetini, Mevlamız ve Peygamberimiz Muhammed'e (s.a.a) ve pak Ehlibeyti'ne indirmesini istiyoruz ve yüce Allah senin hakka yardım etmeni devamlı kılın ve bizim hakkımızda sadakatle sarfettiğin sözlerin sevabını bahşetsin. Bildirmeliyim ki bizlere seni, yazdığımız mektuplar ile iftiharlandırdırma izni verildi ve seni yazdığımız şeyleri yanındaki dostlarımıza bildirme

⁴⁵ Bihâru'l-Envâr, c. 102, s. 195,212; c. 101, s. 317; c. 94, s. 36.

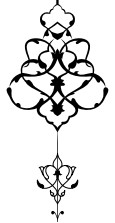
⁴⁶ Bkz: el-İhticac, c. 2, s. 535,542.

⁴⁷ a,g,e, c. 2, s. 596,

⁴⁸ Bihâru'l-Envâr, c. 51, s. 294, 297, 299.

⁴⁹ el-İhticac, c. 2, s. 557.

⁵⁰ İmam Mehdi'nin (a.f) yazdığı mektupların tamamından haberdar olmak için Bkz: Muhammed Hadimî Şirâzî, *Fermayışat-i Hazreti Bakıyyetullah; Rûzgâr-i Rehâî*, çeviri: Ali Ekber Mehdi'pur, c. 2, s. 1285.

konusunda görevlendirdik. Allah onların hepsini itaatine muvaffak kılsın ve onları koruyarak inayetiyle sorunlarını bertaraf eylesin.

Allah, yardımıyla seni dininden çıkan düşmanlarına muzaffer eylesin ve inşaallah bizim yazacağımız şekilde güvendiğin insanlara ulaştırman konusunda bildirdiğimiz şekilde amel et.

Biz, her ne kadar da zalimlerin iskân ettiği yerlerden uzak yerlerde yaşasak da Allah, biz ve imanlı Şialarımız'ın maslahatını, zalimler dünyada iken bunda karar kılmıştır, ancak biz buna rağmen sizin durumunuzdan haberdar ve hiçbir şeyiniz bize gizli değildir.

Biz Şialarımız'dan bazılarının işlediği kusurlardan ve sizden önceki salih insanların uzak durdukları, ancak sizlerin meylettikleri uygun olmayan işlerden haberdar ve onların Allah'a yönelecekleri ve kötülüklerden uzak duracakları konusunda verdikleri sözü unuttuklarından da haberdarız.

Biz sizleri bırakmış ve unutmuş değiliz, eğer böyle olmuş olsaydı belalar ve müsibetler sizi sarar ve düşmanlarınız sizi yok ederdi. Takva sahibi olun bize güvenin, size doğru gelen fitnenin ve imtihanın çaresini bizden isteyin. Öyle bir imtihan ki ölümü yetişen insan, onda yok olacak ve arzusuna yetişen insan da ondan uzak durmalıdır. O fitne ve imtihan, bizim hareketimizin nişanesi ve sizlerin Allah'ın emir ve yasaklarını öğrenmenizdir. Allah c.c. müşrikler istemese de nurunu tamamlayacaktır.

Takiyye ile kendinizi düşmanlardan koruyun ve cahiliyet ateşini yakmaktan uzak durun. Fitne ateşini alevlendiren kimse, Emevî düşüncesinin mü'minleri korkutmasına yardım edecektir. Bu fitnelerde bir yerlere sığınmayanlar nefislerini serzeniş etme konusunda iyi bir yol seçmişlerdir. Bu durumda önünüzdeki yılın cemadiye'l-evvel ayına bakın ve bu ayda vuku bulanlardan ibret alın ve ondan sonra vuku bulacaklar konusunda da gaflet uykusundan uyanın.

Çok yakında gökyüzünde bir alâmet belirecek ve alâmetin aynısı yer yüzünde de belirecek ve halkı korkuya düşürüp hüznlendirecektir. İnsanlar grup grup İslâm dininden çıktıklarında Irak'a musallat olacaklardır ve kötü amellerinden dolayı Irak halkı geçim sıkıntısı çekecek ve hayat zorlaşacaktır. Sonra bu sıkıntı ve zorluklar bir zalimin ölümüyle ortadan kalkacaktır ve o zalimin ölümüyle hayırsever müminler sevinecek ve evrenin her yerinden hacci arzulayanlar arzularına yetişecek ve hacca gideceklerdir.

Sizlerden herkim onu dostluğumuza yakınlaştıran şeye amel etsin ve makamını düşürecek, hoşumuza gitmeyen şeylerden uzak dursun, zira Allah

c.c. insanı bir anda kaldıracak ve uyandıracaktır; tövbe fayda sağlamayacak ve pişmanlık bize olan itaatsizliğine çare olamayacaktır.

Allah sana rûşd ve hidayeti ve geniş olan rahmetini nasip etsin.”

İmam (a.f.) yazdığı mektuplarının yanı sıra değişik konularda birçok hadis buyurmuştur. Bu hadisler İmam'ı (a.f.) görebilme şerefine nail olan kişilerden naklolunmuştur. İmam'ın (a.f.) ikinci özel Nâibi Muhammed b. Osman Amrî, İmam'ın (a.f.) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: O Hazret'i Allah'ın Evi'nin yanında son defa gördüğümde şöyle diyordu: “Allah'ım! Bana verdiğin sözünü yerine getir!” ve Kâbe'nin perdesinden tutarak şöyle diyordu: “Allahım! Düşmanlarımdan intikamımı al!”⁵¹⁻⁵²

Özet

İmam Mehdi'nin (a.f.) sîresi ve eserleri hakkında birçok hadis naklolunmuştur. İmam'ın (a.f.) sîresi “Gaybet ve Zuhur dönemi” olmak üzere iki açıdan incelenebilir.

İmam (a.f.), Gaybet Dönemi'nde halk içerisinde yaşamakta, yaptıklarından haberdar olmakta ve onları korumak için çaba sarf etmektedir.

“Zuhur Dönemi” ahlâk, terbiye, yöneticilik olmak üzere birçok özelliği içermektedir. Bu konulara ve pratik yaşam özelliklerine dikkat etmek, dostları için örnek ve olgu olabilme niteliğindedir.

İmam'dan (a.f.) sınırlamaların olmasına rağmen birçok eser nakledilmiştir.

Bu eserlerden bazıları dualar ve önemli konular içeren mektuplardır.

Sorular

1. İmam Mehdi'nin (a.f.) Gaybet Dönemi'nde bahsedilen sîrelerinden ikisini beyan ediniz.
2. İmam Mehdi'nin (a.f.) idareci sîresinden birkaçını sayınız.
3. İmam'dan (a.f.) naklolunan hadislerin içeriğini beyan ediniz.

⁵¹ Bihâru'l-Envâr, c. 51, s. 351; Şeyh Tûsî, *el-Gaybe*, s. 151; *Muntehabu'l-Eser*, s. 359.

⁵² İmam Mehdi'nin (a.f.) hadisleri hakkında daha fazla bilgi edinmek için konunun kaynağına müracaat ediniz.

Araştırma

1. “Bahreyn” olayı hakkında ve İmam Mehdi’nin (a.f.) Bahreyn halkını kurtarması hakkında araştırma yapınız.
2. Kitabın bu bölümünde İmam (a.f.) için belirtilen süreleri hakkında hadis kaynaklarını inceleyerek birkaç hadis yazınız.
3. İmam’dan (a.f.) nakledilen duaların hangisi sizler için daha etki-leyicidir? O dua hakkında yorum yazınız (duanın bölüm ve lugatlarını belirleyerek aralarındaki bağı yazınız).
4. Belirtilen kitaplara müracaat ederek İmam’ın (a.f.) birkaç hadisini yazınız ve açıklayınız.
5. “Nudbe” duasının senedini inceleyerek duada İmam (a.f.) ile ilgili olan bölümleri belirleyiniz.
6. “Ahd duası” hakkında yorum yazınız.
7. İmam Mehdi’nin (a.f.) Şeyh Mufid’e yazdığı mektubun önemli noktalarını yazınız.
8. Allâme Askerî’nin Ceziretu’l-Hazra hakkındaki önemli araştırması için rapor hazırlayınız.
9. Hadisleri inceleyerek İmam Mehdi’nin (a.f.) ashabı hakkında araştırma yapınız.

Daha Fazla Bilgi İçin Kaynaklar

1. *Bihârü’l-Envâr*, c. 52,53.
2. *Muntehabu’l-Eser fî’l-İmami’s-Sânî Aşer* (a.f.), Ayetullah Safi Gulpâyigânî.
3. *Hayâtu’l-İmâmi’l-Mehdi*, Bâkır Şerîf Kureşî.
4. *el-İmamu’l-Mehdi* (a.f.), Ali Muhammed Ali Duhayyil.
5. *Rûzgâr-i Rehâi* (Yevmu’l-Halâs), Kâmil Süleyman, çeviri: Ali Ekber Mehdiপুর.
6. *Sîret-i Mehdi*, *Devlet-i Mehdi* (a.f.), Mustafa Dilşâd Tahrânî.
7. *Hurşid-i Mağrib*, Muhammed Rıza Hekimî.

Kaynakça

1. *Âyanu's-Şia*, c. 10, Seyyid Muhsin Emin Amulî, Hasan Emin'in incelemesi, Beyrut, m. 1986.
2. *Abdurrahmani'd-Dahli fî'l-Endülüs ve's Siyasetu'l-Hariciyye ve'd-Dahiliyye*, İbrahim Yasir Haziru'd-Devri, Irak, Dâru'r-Reşid, m. 1992.
3. *Ava's-Sefareti fî'l-Gaybeti'l-Kubra*, Muhammed Send, Kum, Mektebe-i Dâverî.
4. *Besairu't-Derecât fî Fezâil-i Âl-i Muhammed* (s.a.a.), Muhammed b. Hasan b. Farruh Saffar Kummî, Ayetullah el-Uzma Mer'aşî Necefî kütüphanesi yayınevi.
5. *Beyne'l-Hulefai ve'l-Hulea*, Dr. Muncid, Salahuddîn, b. 3, Beyrut, Dâru'l-Kitabi'l-Hadis, m. 1980.
6. *Bihâru'l-Envâr*, Allâme Meclisî, Beyrut, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, h. 1403/m. 1983.
7. *Camîu'r-Rivât*, Muhammed b. Ali Erdebilî, baskı: Rengin, 1334.
8. *Dairetu'l-Maarif-i Farsî*, Musahib.
9. *Dairetu'l-Maari'fî'l-Karnî'l-İşrîn*, Muhammed Ferid Vecdî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.
10. *Debistan-i Mezahib*, Kuhser ve İsfendiyar, Tahrî Kütüphanesi, Tahran, ş. 1362.
11. *Delailu'l-İmame*, Muhammed b. Cerir Taberî, el-Matbuatu'l-Haydariyye.
12. *ed-Devletu'l-Abbasiyye*, Muhammed Bek el-Hazrî, Muessesetu'l-Kutubi's-Sakafiyye, Beyrut, h. 1415/m. 1995.
13. *El-Abbasiyyune'l-Evvelun*, Dr. Faruk Ömer, c. 1, Bağdad Üniversitesi, b. 2.
14. *el-Asru'l-Abbasi es-Sânî*, Dr. Şevki Zayf, Dâru'l-Maarif, Mısır, m. 1975.
15. *el-Fahrî*, İbn Tabâtabâ, Dâru Sadr, Beyrut, h,k. 1386.
16. *el-Gaybe*, Muhammed b. İbrahim Nu'manî, Tahkik: Ali Ekber Gaffârî, Mektebetu's-Sadûk, Tahran.
17. *el-Gaybe*, Şeyh Tûsî, Matbaatu'n-Nu'man, Necef, h. 1385.
18. *el-Gaybe*, Şeyh Tûsî, Tahkik: Şeyh İbadullah Tahrânî ve Şeyh Ali Ahmed Nasih, Muessesetu'l-Maari'fî'l-İslâmiyye, Kum, b. 2, m. 1417.

19. *el-Hilafetu'l-Abbasiyye fî Asrî'l-Fevzi'l-Askeriyye*, (h. 247-334/m. 861-946), Dr. Faruk Ömer, Bağdad, Menşurat-i Mektebeti'l-Musenna, b. 2, m. 1977.
20. *el-İmamü'l-Mehdi (a.f.)*, Muhammed Ali Duhayyil, Dâru'l-Murteza, Beyrut, Lübnan, h. 1403.
21. *el-İrşâd fî Ma'rifeti Hucecullahi ale'l-İbâd*, Şeyh Mufid, Muessesetu'l-Âlemî, Beyrut, h. 1339.
22. *el-İrşâd fî Ma'rifeti Hucecullahi ale'l-İbâd*, Şeyh Mufid, Muhammed b. Muhammed b. Nu'man Telekberî Bağdadî, 2 c. Muessesetu Alu'l-Beyt li İhyai't-Turas, Kum, 2. Baskı, h. k. 1416.
23. *el-Kâfî*, Muhammed b. Yakub Kuleynî, Dâru'l-Azva, Beyrut.
24. *el-Kâmilü fi't-Tarih*, İbn Esir (13 c.), Dâru Sadır, Beyrut, h. 1402/m. 1982.
25. *el-Maarif*, İbn Kuteybe, Ebi Muhammed, Abdullah b. Muslim, Araştırma, Servet Ukkâse, Menşurat-ı Şerif Razî, Kum.
26. *el-Melâhimu ve'l-Fiten fî Zuhuri'l-Kaimi'l-Muntazar*, Seyyid bin Tavus, Muessesetu'l-Vefa, Beyrut, h. 1403.
27. *el-Mesaliku ve'l-Memalik*, İbn Hurdazbeh, Ebu'l-Kasım, Ubeydullah, Leiden, m. 1889.
28. *el-Mihne*, Şehid Seyyid Muhammed Bâkır Sadr, İntişarât-i Zulfikar, Kum, b. 1.
29. *el-Milelu ve'n-Nihal*, Cafer Subhanî, Neşr-i Merkez-i Müdiriyyet-i Havza-yi İlmiyye, Kum.
30. *el-Milelu ve'n-Nihal*, Şehristanî, Menşurât-ı Şerif Razî, Kum.
31. *el-Mu'cemu'l-Vasit*, Defter-i Neşr-i Ferheng-i İslâmî, b. 3, k. 1408.
32. *el-Vâkıfiyye*, Riyaz Muhammed Habib Nasırî, İmam Rıza Kongresi Meşhed, Mehr Yayınevi, Kum, h. 1409.
33. *en-Nefekatu ve İdaratuha fî'd-Devleti'l-Abbasiyye*, Dr. Zeyfullah Yahya Zahrânî, Mektebetu't-Talibi'l-Camiî, Mekketu'l-Mukerreme, h. 1406/m. 1986.
34. *es-Sahifetu'l-Mehdiyye*, Seyyid Murteza Muctehidî, çeviri: Muhammed Hüseyin Rahimiyân, Kum, Dâru's-Sakaleyn, ş. 1379.
35. *et-Tarihu'l-Abbâsî (es-Siyasî ve'l-Hazarî)*, Dr. İbrahim Eyyub, Beyrut, eş-Şirketu'l-Âlemiyyeti li'l-Kitab, m. 1979.
36. *Ezvaun-ale's-Sunneti'l-Muhammediyye*, Mahmud Ebu Reyve, Muessesetu'l-Âlemî, Beyrut.
37. *ez-Zeria*, Ağa Bozorg Tahranî, Dâru'l-Azva, Beyrut, h. 1403.
38. *Fıraku's-Şia*, Nevbahtî, Tahkik ve Çeviri: Muhammed Cevad Meşkûr, Merkez İntişarât-ı İlmi ve Ferhengî, Tahran, ş. 1361.

39. *Fihristü Esmâi Musanna'î's-Şia (Ricâl-Necaşî)*, Ahmed b. Ali Necaşî, Kum, Mektebetu't-Dâverî.
40. *Hayâtu'l-İmam Muhammed el-Mehdi*, Bâkır Şerif Kureşî, Kum, h. 1417/m. 1996.
41. *Hayâtu'l-İmami'l-Askerî*, Bâkır Şerif Kureşî.
42. *Hayâtu'l-İmami'l-Askerî*, Şeyh Muhammed Cevad Tabesî, Mektebu'l-Âlâmu'l-İslâmî, b. 2, Kum, ş. 1374.
43. *Hedemat-i Mutekabil-i İran ve İslâm*, Ustad Şehid Murteza Mutahharî, Defter-i İntişarât-i İslâmî, Kum, b. 2, ş. 1360.
44. *Hulasatu'l-Akvâl*, Allâme Hillî, Necef, m. 1961.
45. *Hurşid-i Mağrib*, Muhammed Rıza Hekimî, Defter-i Neşr-i Ferheng-i İslâmî, b. 7, Tahran, ş. 1371.
46. *İhtiyaru Ma'rifeti'r-Ricâl (Ricâl-i Keşşî)* ve *Ricâl-i Şeyh Tûsî*, Tashih: Hasan Mustafavî, baskı: Meşhed Üniversitesi, Hicrî Şemsî 1348.
47. *İkbâl*, Seyyid b. Tavus.
48. *İmamân-ı Şia ve Conbeşhâ-yi Mektebî*, Muhammed Taki Muderrisî, Astane-i Kuds-i Rezevî Yayınevi, b. 3, ş. 1372.
49. *İnkılâb ve Rişehâ-yi Ân*, Abbas Ali, Amid Zencanî, 5. Baskı, h. ş. 1371.
50. *İsbâtü'l-Hudât bi'n-Nususi ve'l-Mu'cizât*, Muhammed b. Hasan Hurru'l-Âmilî.
51. *Kamusu'r-Ricâl*, Allâme Tusterî, Muessesetun-Neşri'l-İslâmî, Kum.
52. *Kelimetu'l-İmami'l-Mehdi (a.f.)*, Seyyid Hüseyin Şirazî.
53. *Kemâlu'd-Dîn ve Temâmu'n-Nîme*, Muhammed b. Ali b. Bâbeveyh (Şeyh Sadûk), Muessesetun-Neşri'l-İslâmî, Kum, h. 1416.
54. *Keşfu'l-Gumme fi Ma'rifeti'l-Eimme*, Ali b. İsa Erbili, (3 c.), Tashih: Seyyid Haşim Resulî Mahallatî, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Beyrut, h. 1401/m. 1981
55. *Keşfu'l-Muhacce*, Seyyid İbn Tavus, Necef, h. 1370/m. 1950.
56. *Kulliyâtun fi İlmi'r-Ricâl*, Cafer Subhanî, Merkez-i Müdiriyyet-i Havza-i İlmiyye-yi Kum, ş. 1366.
57. *Lugatnâme*, Ali Ekber Dehuda, Yeni baskı, Tahran Üniversitesi Yayını.
58. *Matlau'l-Asrî'l-Abbâsî es-Sânî* (el-Mutevekkil Alellah halifelîği döneminde alınan siyasî ve kültürel kararlar), h. 233-247, Dr. Nadiye Hasanî Sakar, Dâru's-Şuruk, Cidde, el-Memleketu'l-Arabîyyeti's-Suudiyye, h. 1403/m. 1983.
59. *Measiru'l-İnâfe fi Mealimi'l-Hilafe*, Kalkaşendî, (h. 756-820 "3 c."), Araştırma, Abdussettar Ahmed Ferrac, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut.
60. *Mefatihü'l-Cinan*, Şeyh Abbas Kummî.
61. *Mehdi-yi Mev'ûd*, Allâme Meclisî (*Bihâru'l-Envâr* c. 13).

62. *Meheccu'd-Deavât ve Minhacu'd-Da'vât*, Seyyid b. Tavus, Menşurat-ı Senâî.
63. *Mekatilu't-Tâlibîn*, Ebu'l-Ferec İsfahanî, Araştırma ve yorum: Seyyid Ahmed Sakar, Kum, Menşûrat-i Razî, h. 1414.
64. *Mekteb der Ferayend-i Tekâmul*, Dr. Hüseyin Muderrisî Tabatabaî, çeviri: Haşim İzedpenah, Darvin Yayinevi, New Jersey-Amerika, ş. 1374.
65. *Men Huve'l-Mehdi (a.f.)*, Ebutalib Tecil Tebrizî, Muessesetun-Neşri'l-İslâmî, Kum, h. 1409.
66. *Menakibu Âl-i Ebitalib*, İbn Şehrâşûb Mazenderanî, Dâru'l-Ezva, Beyrut, h. 1405.
67. *Mikyalu'l-Mekârim fî Fevaidi'd-Dua li'l-Kaim (a.f.)*, Muhammed Taki Musevî İsfahanî, Medresetu'l-İmami'l-Mehdi (a.f.), Kum, h. 1404/ş. 1363.
68. *Misbahu'l-Kefamî*, İbrahim b. Aliyî'l-Kefamî, Menşurat-i İsmailiyan, Kum.
69. *Misbahu'l-Muteheccid ve Silâhu'l-Mutaabbid*, Şeyh Tûsî.
70. *Mu'cemu Mekayisu'l-Luga*, Ahmed b. Faris b. Zekeriyya, ed-Dâru'l-İslâmiyye, k. 1410.
71. *Mu'cemu Ricâli'l-Hadis*, Ayetullahi'l-Uzma Hoyî, Beyrut, m. 1983.
72. *Mu'cemu'l-Buldân*, Yakut Hamevî, Dâru'l-İhyai't-Turasi'l-Âlemi, Beyrut, h. 1399/m. 1979.
73. *Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfazi Ahâdisi Bihâri'l-Envâr*, Vezaret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, ş. 1373.
74. *Muntehabu'l-Eser fî'l-İmami's-Sânâşer*, Lutfullah Sâfi Gulpâyigânî, Mektebetu's-Sadr, Tahran.
75. *Murucu'z-Zeheb*, Mes'ûdî (2 c.), Şirketu'l-Âlemiyye Yayinevi, Beyrut (bu basının beşinci bölümünden faydalanılmıştır).
76. *Murucu'z-Zeheb*, Mes'ûdî (4 c.), Araştırma: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, h. 1402.
77. *Mustedreku'l-Vesâil*, Mirza Hüseyin Nurî, Beyrut, Muessesetu Âli'l-Beyt, h. 1408.
78. *Pejuheş-i Piramun-i Zindegi-yi Nevvab-i Hassî İmam-ı Zamân (a.f.)*, Ali Gaffârzâde, Nubuğ Yayinevi, kum, ş. 1375.
79. *Resâil-i Harezmi*, Mısır, el-Matbuatu'l-Osmanî, h. 1312.
80. *Ricâlu't-Tûsî*, Şeyh Tûsî, Necf, Mektebetu'l-Haydariyye, h. 1380.
81. *Ruzgârî Rehaî*, (Yevmu'l-Halâs çevirisi), Kâmil Suleyman, çeviri: Aliekber Mehdişpur, Afak Yayinevi, Tahran, b. 3, ş. 1376.
82. *Sahifetu'l-Mehdi (a.f.)*, Cevad Kayyumî İsfahanî, Tahkik, Muessesetun-Neşri'l-İslâmî, Kum, b. 1.

83. *Sahih-i Buharî*, Muhammed b. İsmail Buharî, Kirmanî Şerhi, Dâru İhyau't-Turasi'l-Arabî, Beyrut.
84. *Savratun fî'l İslâm*, Dr. Ali Hasanî Harputî, Beyrut, Dâru'l-Edeb, b. 2, m. 1987.
85. *Sîretu'l-Eimmeti'l-İsna Aşer*, Haşim Ma'ruf el-Hasenî, Menşurat-ı Şerif Razî, Kum, b. 1, h. 1414.
86. *Sîre-yi Pişvâyân*, Mehdi Pişvâî, Neşr Muessese-i Ta'limât ve Tahkikat-i İmam Sâdık, Kum, ş. 1372.
87. *Siyeru A'lâmu'n-Nubela*, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, Muessesetu'r-Risale, Beyrut.
88. *Sunenu Ebi Davud*, Hafız Suleyman b. Eş'as Sicistanî, Araştırma: Said Lahham, Dâru'l-Fikr, Beyrut.
89. *Şia der İslâm*, Allâme Seyyid Muhammed Hüseyin Tabatabaî, Defter-i İntişarât-i İslâmî, Kum, ş. 1362.
90. *Tahlili ez Zindegâni-yi İmam-i Kâzım (a.s.)*, Bâkır Şerif Kureşî, Çeviri: Muhammed Rıza Ataî, Evrensel İmam Rıza Kongresi Yayınevi, ş. 1368.
91. *Tarih-i Bağdad*, Hatib-i Bağdadî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
92. *Tarih-i Edyan ve Mezahib-i Cihan*, Abdullah Mubelligi-yi Abadanî, Mantık Yayınevi (sina), Kum, b. 1, ş. 1373.
93. *Tarih-i Fıkh ve Fukaha*, Dr. Ebu'l-Kasım Gurcî, Simet Yayınevi, ş. 1375.
94. *Tarih-i Siyasî-yi Gaybet-i İmâm-i Devazdehum (a.f.)*, Dr. Câsim Hüseyin, Çeviri: Dr. Seyyid Muhammed Taki Ayetullahî, Emir-i Kebir Yayınevi, Tahrân, ş. 1376.
95. *Tarih-i Yakubî*, Ahmed b. Ebi Yakub (İbn Vazih), Beyrut, h. 1408.
96. *Tarihu ma Ba'de'z-Zuhur*, et-Tabakatu's-Sânîye, Dâru't-Taarif, Beyrut, h. 1408.
97. *Tarihu'l-Gaybeti'l-Kubra*, Muhammed Sadr, Dâru't-Taarif li'l-Matbuat.
98. *Tarihu'l-Gaybeti's-Sugra*, Muhammed Sadr, Dâru't-Taarif li'l-Matbuat, b. 2, h. 1400.
99. *Tarihu'l-Hulefa*, Celâluddîn Suyutî, Araştırma, Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid, Matbuatu's-Saade, Mısır, h. 1371/m. 1952.
100. *Tarihu'l-İslâm (es-Siyasî ve'd-Dinî ve's-Sekafî ve'l-İctimâî)*, Dr. Hasan İbrahim Hasan, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, b. 7, Beyrut, m. 1964.
101. *Tarihu'l-Umeni ve'l-Muluk (Tarihi Taberî)*, Muhammed b. Cerir Taberî, Araştırma, Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Beyrut, Revayiu't-Turasi'l-Arabî.

102. *Tarihu't-Teşri'il-İslâmî*, Dr. Abdulhâdi el-Fazlî, Dâru'n-Nasr, Beyrut, h. 1413/m. 1992.
103. *Tecaribu'l-Umem*, İbn Miskeveyh, ö. h. 421 (4 c.), Kahire, m. 1914.
104. *Tehzibu'l-Ahkâm*, Şeyh Tûsî, tashih: Hasan Musevî Horasanî, Necef, m. 1985.
105. *Tenkîhu'l-Makal*, Allâme Mamaganî, Necef, Mektebetu'l-Mutezeviyye, h. 1350.
106. *Vesailu's-Şia*, Şeyh Huru'l-Âmilî, Tahran, Mektebetu'l-İslâmiyye, ş. 1376.
107. *Yâdnâme-yi Şeyh Tûsî*, c. 2, Meşhed Üniversitesi Yayınevi, ş. 1350 Dey Ayı.
108. *Zindegânî-yi İmam Ali el-Hâdî (a.s.)*, Bâkır Şerif Kureşî, çeviri: Seyyid Muhammed Hüseyinî, Defter-i İntişarât-i İslâmî.
109. *Zindegânî-yi İmam Hasan Askerî*, Bâkır Şerif Kureşî, çeviri: Seyyid Hasan İslâmî, Kum Camia-yı Muderrisîn İlim Havzası'na bağlı Defter-i İntişarât-ı İslâmî Yayınevi, Kum, b. 3, ş. 1373.
110. *Zindegânî-yi Siyasî İmam Cevad (a.s.)*, Cafer Murteza Amulî, çeviri: Seyyid Hasan İslâmî, Kum Camia-yı Muderrisîn İlim Havzası'na bağlı Defter-i İntişarât-i İslâmî Yayınevi, Kum, b. 2, ş. 1375.

S. Mecid TABATABAÎ

GAYBET DÖNEMİ TARİHİ

Onikinci İmam'ın (a.s) gaybet hadisesi "itikadî" ve "tarihî" olarak iki açıdan incelenebilir.

Hicret'in dördüncü asrının ilk yarısından bu yana araştırmacıların çoğu İmam'ın (a.s.) gaybetini sadece itikadî olarak incelemişlerdir. Hâlbuki bu olayın tarihî yönü de bulunmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla Gaybet Dönemi'yle İmamet'in yakın ilişkisi, bu konunun Şia kelâmının konularında yer edinmesi ve tarihî boyutlarının görmezlikten gelinmesine sebep olmuştur.

Biz bu kitapta, konuyu tarihî açıdan ele almayı hedefliyoruz. 12. İmam'ın (a.s.) gaybet ortamına aşina olmak, vekâletin gizli örgütlenmesi, oluşumu ve bu örgütlenmenin tekâmül seyri ve yine Gaybet-i Sugra zamanındaki rolü, tarihî bakış açısının en önemli konularındandır.

